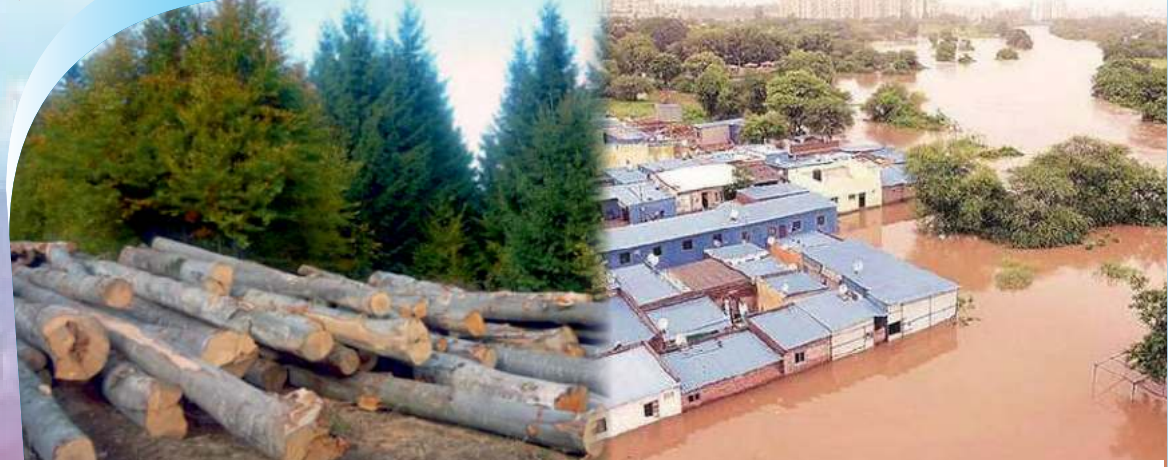

कोयना शिक्षण संस्था संचालित
बाळासाहेब देसाई कॉलेज
पाटण, जि. सातारा

दौलत

सन २०२०-२१

पर्यावरण रक्षण हेच खरे शिक्षण...
पर्यावरण हेच आपल्यासाठी वरदान !

मुलाखतीच्या निमित्ताने सामाजिक व राजकीय कारकिर्दीचा आढावा घेताना श्रीमंत विक्रमसिंह पाटणकर, माजी सार्वजनिक बांधकाम मंत्री, महाराष्ट्र राज्य

नूतन शिक्षक आमदार मा.आसगावकर साहेबांचा सत्कार करताना संस्थेचे जनरल सेक्रेटरी श्रीमंत अमरसिंह पाटणकर

कोयना पॅटर्न अंतर्गत 'जेईई', 'नीट' व 'एन.टी.एस.' परीक्षेसंदर्भात मार्गदर्शन करताना वाई येथील दिशा अकॅडमीचे अध्यक्ष मा. डॉ. नितीन कदम व इतर मान्यवर

ज्ञानदानाबरोबरच सामाजिक कार्यातही बाळासाहेब देसाई कॉलेज अग्रेसर. पूरग्रस्तांना जीवनावश्यक साहित्य एकत्रित करताना कॉलेजचा स्टाफ

संपादन समिती

► अध्यक्ष

प्र. प्राचार्य डॉ. एस्. डी. पवार

► प्रमुख संपादक

प्रा. डॉ. नागेश वाले

► विभागीय संपादक (वरिष्ठ विभाग)

प्रा. विनायक राऊत - मराठी व संस्कृत
प्रा. डॉ. हेमलता काटे - हिंदी व उर्दू
प्रा. श्रीनिवास पवार - इंग्रजी
प्रा. सुमित लाड - विज्ञान
प्रा. डी. डी. थोरात - अहवाल
प्रा. अनिल पाटील - कला

► विभागीय संपादक (कनिष्ठ विभाग)

प्रा. सुहास कांबळे - मराठी
प्रा. कु. अर्चना सालुंखे - हिंदी
प्रा. सौ. पूर्णिमा मोरे - इंग्रजी

► मुखपृष्ठ संकल्पना

प्रा. डॉ. नागेश वाले
प्रा. सुमित लाड
प्रा. श्रीगणेश गायकवाड
प्रा. सुनिलराव पानस्कर

► तंत्र सहाय्यक

प्रा. श्रीगणेश गायकवाड

► छायाचित्रण

श्री. सुरेश संकपाळ, मोबा. ९८५०९ ४२०९८
(आराधना फोटो स्टुडिओ, पाटण)

► मुद्रक : सप्तक प्रिंटिंग सर्व्हिसेस, कोल्हापूर

२०३, ओमेगा टॉवर, राजारामपुरी ९ वी गल्ली,
मेन रोड, कोल्हापूर.
दूरध्वनी : ०२३१ - २५२२८२८

॥ ज्ञान दीपेन भास्वता ॥

कोयना शिक्षण संस्था संचालित

बाळासाहेब देसाई कॉलेज

पाटण, ता. पाटण, जि. सातारा

• NAAC (3rd Cycle) - B⁺ Grade (CGPA-2.68)

• ISO Certified 9001:2015

दौलत

वर्ष : बावन्नावे / अंक : एककावन्नावे / सन २०२०-२१

दौलत २०१९-२०

लोकनेते

कै. बाळासाहेब देसाई

२३ : २३/२३/२३/२३/२३ : २३/२३/२३/२३

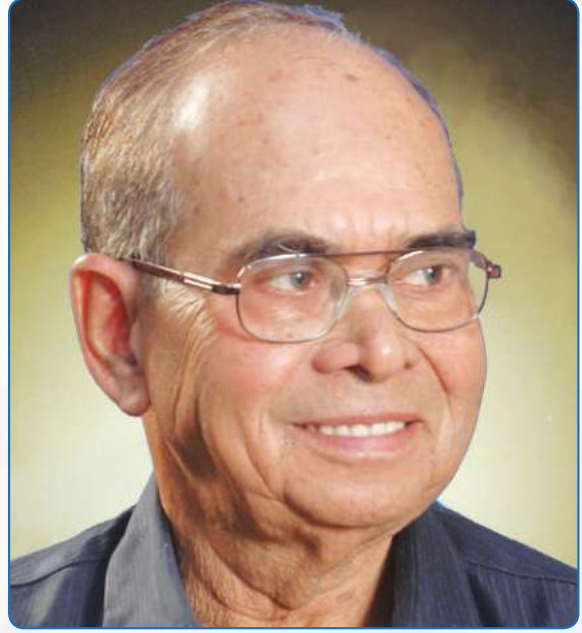
आधुनिक महाराष्ट्राचे शिल्पकार
पद्मविभूषण डॉ. शरदचंद्रजी पवार
माजी केंद्रीय कृषी मंत्री, भारत सरकार

पाटण तालुक्याचे भाष्यविधाते व
कोयना शिक्षण संस्थेचे आश्रयदाते
मा. श्रीमंत विक्रमसिंहजी पाटणकर
माजी सार्व. बांधकाम व पर्यटन मंत्री, महाराष्ट्र राज्य

कोयना शिक्षण संस्था
पदाधिकारी,
कुशल मार्गदर्शक

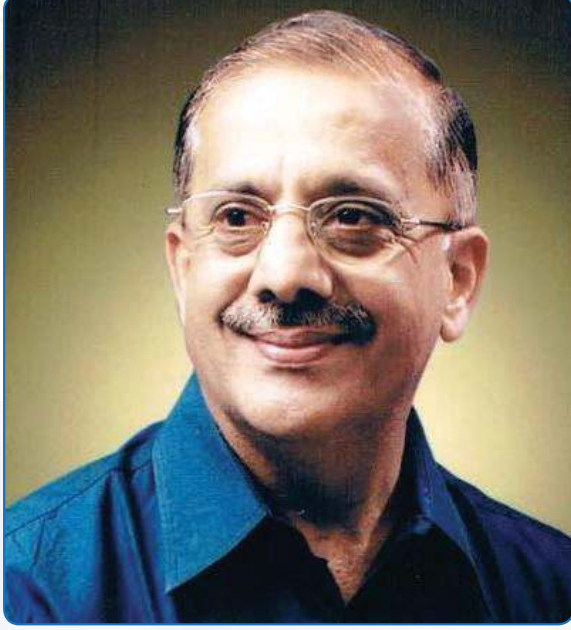
अध्यक्ष

मा. डॉ. सोपानराव चव्हाण

उपाध्यक्ष

मा. प्रकाशराव पाटील

जनरल सेक्रेटरी

मा. श्रीमंत अमरसिंह पाटणकर

कोयना शिक्षण संस्था

पदाधिकारी,
कुशल मार्गदर्शक

जॉईंट सेक्रेटरी

मा. श्री. बाळासाहेब पाटील

अनमोल क्षण

शि. वि. को. अंतर्गत ४० वा आभासी (ऑनलाईन) जिल्हास्तरीय युवक महोत्सव महाविद्यालयात संपन्न

किशोरी मेळावा : "महिला आरोग्य" या विषयावर मार्गदर्शन करताना मा. डॉ. सीमा चव्हाण, सदस्य, को. शि. सं. पाटण

संस्थेचे संचालक मा. संजीव चव्हाण "दौलत" नियतकालिक प्रकाशन सोहळा प्रसंगी मार्गदर्शन करताना

मा. खा. शरदचंद्रजी पवार व मा. विक्रमसिंह पाटणकर यांच्या वाढदिवसानिमित्त आयोजित रक्तदान शिबिरात रक्तदाते व उपस्थित मान्यवर

अनमोल क्षण

ज्ञानदानासोबत सामाजिक कार्यातही बाळासाहेब देसाई कॉलेज अग्रेसर

मोरगिरी भागात पूरग्रस्तांना वस्तू वाटप करताना
प्र. प्राचार्य डॉ. एस. डी. पवार

राष्ट्रीय सेवा योजनेचे प्रकल्प अधिकारी डॉ. जी. एस. पट्टेबहादुर
अतिवृष्टी बाधितांना मदत करताना

कोविड-१९ महामारीच्या काळात डॉक्टरांच्या उल्लेखनीय योगदानाबद्दल कॉलेजतर्फे सन्मान

ग्रामीण रुग्णालय पाटणचे डॉ. दीपक कुन्हाडे
सन्मानपत्र स्वीकारताना

पाटण येथील डॉ. नेमीनाथ खोत सन्मानपत्र स्वीकारताना

एन.सी.सी. व डॉक्टर्स असोसिएशनमार्फत कोयना व मोरगिरी परिसरात पूरग्रस्तांचे मेडिकल चेकअप

पर्यावरण संतुलन : वृक्षवल्ली आम्हा सोयरे वनचरे...

अनमोल क्षण

महाराष्ट्र कवी यशवंत जयंती निमित्त मार्गदर्शन करताना मा. प्रा. डॉ. विजया पवार, कला व वाणिज्य महाविद्यालय, कडेपूर

संस्थेचे संचालक मा. संजीव चव्हाण व मा. याज्ञसेन पाटणकर व संपादक मंडळ यांचे शुभहस्ते "कोयना पर्व" प्रकाशन सोहळा संपन्न

सामाजिकशास्त्र विभाग आयोजित सावित्रीबाई फुले व लोकनेते बाळासाहेब देसाई जयंतीप्रसंगी मार्गदर्शन करताना प्र. प्राचार्य डॉ. एस. डी. पवार

वनस्पतीशास्त्र विभागामार्फत चाफोली येथे आयोजित केलेल्या बालवाडीतील मुलांची मोफत रक्तगट तपासणी शिबिर

ग्रंथालय विभाग आयोजित 'वाचक मंच' कार्यक्रमात मनोगत व्यक्त करताना प्राणीशास्त्र विभाग प्रमुख प्रा. डी. डी. थोरात

राज्यशास्त्र विभागामार्फत 'मतदार जागृती' अभियानात सहभागी झालेले महाविद्यालयाचे विद्यार्थी

एन. एस. एस. मार्फत महाविद्यालयात मोफत आरोग्य तपासणी शिबिर संपन्न

डॉक्टरांचा सत्कार करताना कॉलेजचे प्र. प्राचार्य डॉ. एस. डी. पवार

आरोग्य तपासणी करून घेताना कॉलेजचे स्टाफ मॅम्बर्स

कार्यकुशल प्रशासक मा. प्र. प्राचार्य डॉ. एस्. डी. पवार

* प्राध्यापक यशोगाथा *

अभिनंदनीय निवड

लोकमत उत्कृष्ट शिक्षक पुरस्कार	व्याख्याता प्रतिभारत्न पुरस्कार	पा.ता.रा.कों. पक्ष प्रतिभावंत शिक्षक पुरस्कार	शि. वि. (एम.ए.) अभ्यासक्रम उपसमिती चेअरमनपदी निवड	एन.एस.एस. समन्वयक व प्रभारपदी नियुक्ती	शि.वि. सूक्ष्मजीवशास्त्र संशोधन पी.एच.डी.मार्गदर्शक मान्यता
					
पुस्तक लेखन डॉ. सी. यू. माने भूगोलशास्त्र विभाग	डॉ. दीपक पाटील-डॉंगे क्रीडा विभाग	घटक लेखन डॉ. हेमलता काटे हिंदी विभाग	डॉ. प्रशांत फडणीस अर्थशास्त्र विभाग	डॉ. जी. एस. पट्टेबहादुर अर्थशास्त्र विभाग	डॉ. मनिषा सपकाळ सूक्ष्मजीवशास्त्र विभाग

आंतरराष्ट्रीय जर्नलमध्ये कविता प्रसिध्द

आंतरराष्ट्रीय जर्नलमध्ये संशोधन लेख प्रसिध्द

घटक लेखन

					
डॉ. एन. जी. वाले इंग्रजी विभाग	प्रा. श्रीनिवास पवार इंग्रजी विभाग	डॉ. डी. आर. फडतरे गणित विभाग	डॉ. व्ही. बी. कुरणे हिंदी विभाग	प्रा. विजय पानस्कर राज्यशास्त्र विभाग	प्रा. विनायक राऊत मराठी विभाग

— 'दौलत' नियतकालिक प्रकाशन : २०१९-२० —

संस्थेचे संचालक मा. याज्ञसेन पाटणकर 'दौलत' प्रकाशन सोहळ्याप्रसंगी मार्गदर्शन करताना

मा. याज्ञसेन पाटणकर, मा. संजीव चव्हाण व संपादक मंडळ यांच्या शुभहस्ते प्रकाशन सोहळा संपन्न

संपादक मंडळ "दौलत" नियतकालिक : २०२०-२१

महाविद्यालयाच्या प्रदीर्घ सेवेतून निवृत्त झालेले सन्माननीय कर्मचारी

श्री. वामन सुतार, ग्रंथालय परिचर यांचा सत्कार करताना संस्थेचे जनरल सेक्रेटरी श्रीमंत अमरसिंह पाटणकर

प्रा. एस. बी. पोवार, (पदार्थविज्ञान) पर्यवेक्षक यांचा सत्कार करताना संस्थेचे जनरल सेक्रेटरी श्रीमंत अमरसिंह पाटणकर

प्रा. डॉ. एन. जी. वाले, इंग्रजी विभाग प्रमुख यांचा सत्कार करताना श्रीमंत अमरसिंह पाटणकर, जनरल सेक्रेटरी, को.शि.संस्था, पाटण

श्री. एस. व्ही. भोळे, प्रयोगशाळा सहाय्यक व सौ. के. एस. भोळे कनिष्ठ लिपिक यांचा सत्कार करताना संस्थेचे जनरल सेक्रेटरी श्रीमंत अमरसिंह पाटणकर

अग्रणी महाविद्यालय उपक्रम

मा. डॉ. राजेंद्र थोरात, वेणूताई चव्हाण कॉलेज, कराड,
इंग्रजी विभाग आयोजित कार्यशाळेत मार्गदर्शन करताना

सूक्ष्मजीवशास्त्र विभाग आयोजित कार्यशाळेत मार्गदर्शन करताना
वाय. सी. कॉलेज, कराडचे प्रा. डॉ. जे. यू. पाटील

मराठी विभाग आयोजित कार्यशाळेत मार्गदर्शन करताना
मा. योगेश्वर टोम्पे, तहसीलदार, पाटण

रसायनशास्त्र विभाग आयोजित कार्यशाळेत मार्गदर्शन करताना
कालवडेचे सॉइल सायंटिस्ट, मा. डॉ. बी. एस. खांडेकर

हिंदी विभाग आयोजित कार्यशाळेत मार्गदर्शन करताना
प्रा. डॉ. दिलीपकुमार कसबे, एस.जी.एम. कॉलेज, कराड

संख्याशास्त्र विभाग आयोजित कार्यशाळेत सत्कार स्वीकारताना
प्रा. शारदा जाधव, एस.जी.एम. कॉलेज, कराड

वनस्पतीशास्त्र विभाग आयोजित कार्यशाळेत
मार्गदर्शन करताना मा. प्रा. विजय जाधव

'ई-लर्निंग फॉर स्टुडंट्स' या विषयावरील
कार्यशाळेत मार्गदर्शन करताना मा. प्रा. डॉ. संदीप
महामुनी, एस.जी.एम. कॉलेज, कराड

वाणिज्य विभाग आयोजित कार्यशाळेत
मार्गदर्शन करताना एन. जे. इंडिया,
कोल्हापूरचे मा. श्रीकांत गबाले

अनमोल क्षण

विद्यार्थी केंद्रीत उपक्रम...
सर्व काही एकाच छताखाली

'जागतिक पक्षी दिन' कार्यक्रमात मार्गदर्शन करताना
सातारचे मा. रविंद्र शिंदे

नूतन शिक्षक आमदार मा. आसगावकर साहेब यांच्या सत्कार
समारंभाप्रसंगी मनोगत व्यक्त करताना प्र. प्राचार्य डॉ.एस.डी. पवार

शिक्षक दिनानिमित्त मनोगत व्यक्त करताना
इंग्रजी विभाग प्रमुख डॉ. एन. जी. वाले

'क्रांतीज्योती सावित्रीबाई फुले' या विषयावर आपले मनोगत
व्यक्त करताना हिंदी विभागाच्या डॉ. हेमलता काटे

राष्ट्रीय सेवा योजना आयोजित कार्यक्रमात जलपुनर्भरण या विषयासंदर्भात
माहिती देताना अर्थशास्त्र विभागाचे प्रा. जी. एस. पट्टेहादुर

प्राणीशास्त्र विभागामार्फत गांडुळखत निर्मिती व विक्रीस
प्र. प्राचार्य डॉ.एस.डी. पवार यांच्या शुभहस्ते प्रारंभ

माजी विद्यार्थी मा. शंकरराव शेडगे यांची सातारा जिल्हा डोंगरी
विकास समितीवर निवड झाल्याबद्दल महाविद्यालयातर्फे सत्कार

संपादकीय...

गतसालाप्रमाणे कोरोना महामारीचा प्रभाव यावर्षी देखील प्रकर्षाने जाणवत राहिला. वेळोवेळी घोषित केलेल्या टाळेबंदीमुळे शाळा, महाविद्यालये बंद ठेवण्यात आल्याने, ऑनलाईन पद्धतीने अध्यापन करून अभ्यासक्रम पूर्ण करावा लागला. टाळेबंदीमुळे विद्यार्थ्यांशी प्रत्यक्ष संपर्क ठेवणे अडचणीचे झाले. टाळेबंदीचा कालावधी

वाढवत नेल्याने, आंतरजिल्हा दळणवळण बंद झाले. त्यामुळे 'दौलत' या वार्षिक अंकाचा प्रकाशन सोहळा प्रथेप्रमाणे कै. बाळासाहेब देसाई यांच्या पुण्यतिथीदिनी - २३ एप्रिलला संपन्न होऊ शकला नाही. हा अंक माझ्या सेवाकालातील शेवटचा अंक असून देखील तो सुबक व सुंदर करण्याचा माझा प्रयत्न राहिलेला आहे.

शिवाजी विद्यापीठाच्या आंतर महाविद्यालयीन नियतकालिक स्पर्धेमध्ये सलग आठ वर्षे वैयक्तिक पारितोषिकांमध्ये अग्रेसर असलेल्या 'दौलत' वार्षिकचा सन २०२०-२१ चा ५१ वा अंक आपल्या हाती देताना मला मनस्वी आनंद होत आहे.

महाविद्यालयातील ही चार-पाच वर्षे विद्यार्थी जीवनातील अत्यंत महत्त्वाची. हा काळ खऱ्या अर्थाने व्यक्तिमत्त्व घडविण्याचा. या काळात जे मिळवले तीच आयुष्याची शिदोरी. या विद्यार्थी-लेखकांच्या विचारांची, भावभावनांची अक्षररूप कलाकृती म्हणजे आपला 'दौलत' वार्षिककांक.

कथा, कविता, व्यक्तिचित्रण, वैचारिक लेख, मुलाखत व माहितीपूर्ण लेख इ. साहित्य प्रकाराचा कौशल्याने वापर करून नवोदित लेखकांनी समाजातील सद्यस्थितीवर आपले परखड विचार मांडून समाजातील स्पंदने टिपली आहेत. या अंकातील लेखांचे बारकाईने अवलोकन केल्यास जीवनाच्या विविध अंगांना स्पर्श करणाऱ्या सामाजिक प्रश्नांची शिस्तबद्ध मांडणी केल्याचे स्पष्टपणे जाणवते. नवोदित कवींनी देखील प्रेम, कौटुंबिक जिद्दाला, त्याग, मैत्री, देशभक्ती, मानवी नातेसंबंध अशा अनेकविध विषयांवर आपल्या भावना व्यक्त केल्याचे दिसून येते.

शोडक्यात विद्यार्थी-लेखक, कवी व चित्रकारांच्या प्रतिभेचे दर्शन त्यांच्या कलाकृतीद्वारे आपल्याला होईल. आपणाला ते निश्चितपणे आनंद देईल असे वाटते. अशा रीतीने 'दौलत' वार्षिकचा या वर्षीचा अंक सर्व बाजूंनी समृद्ध करण्याचा आम्ही आमच्या परीने प्रयत्न केलेला आहे. त्यात यशस्वी झालोच आहोत असा आमचा दावा नाही. तो निर्णय वाचकांचा.

यावर्षी डोंगराळ परिसरात राहणाऱ्या नागरिकांना पूरपरिस्थिती व भूस्खलन या संकटांशी सामना करावा लागला. समाजातील जबाबदार घटकांचे व पर्यावरणतज्ज्ञांचे लक्ष वेधून घेण्यासाठी 'दौलत'च्या मुखपृष्ठावर पर्यावरणाशी निगडित वृक्षतोड, पूर परिस्थिती व भूस्खलन

सारख्या समस्या अधोरेखित केलेल्या आहेत आणि मलपृष्ठावर 'सांसे हो रही है कम, आओ पेड़ लगाएं हम!' या संदेशाच्या माध्यमातून वृक्षारोपण व वृक्षसंवर्धन करण्याचे आवाहन केले आहे. त्याचप्रमाणे कोविड-१९ महामारीमुळे शिक्षण क्षेत्राचीही अपरिमित हानी झाली आहे. तथापि ऑनलाईन अध्यापनाद्वारे ज्ञानार्जनाचे काम प्रामाणिकपणे केले गेले. त्यामुळे या विषयाला देखील मलपृष्ठावर स्थान दिलेले आहे.

सन २०१८-१९ व २०१९-२० च्या शिवाजी विद्यापीठ नियतकालिक स्पर्धेचे निकाल अद्याप जाहीर झालेले नाहीत. त्यामध्ये आपल्या अनेक यशस्वी विद्यार्थ्यांचा निश्चितपणे सहभाग असेल व अंकाससुद्धा पारितोषिक प्राप्त होईल असा विश्वास वाटतो. यापुढे देखील आपल्या वार्षिक अंकाची यशस्वी घोडदौड चालू राहील अशी खात्री वाटते.

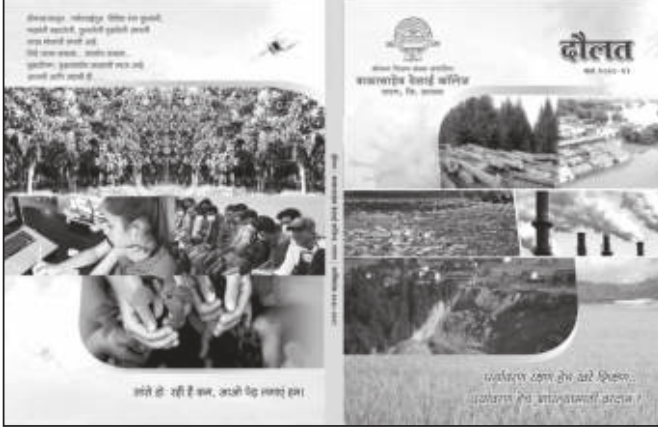
महाविद्यालयीन नियतकालिकाची सिद्धता हा एक सांस्कृतिक उपक्रमच! सर्वांच्या सहकार्याशिवाय त्याची सिद्धता अशक्यच! सुदैवाने असे सहकार्य आम्हाला सर्वांकडून मिळाले. कोयना शिक्षण संस्थेचे अध्यक्ष मा. डॉ. सोपानराव चव्हाण, जनरल सेक्रेटरी श्रीमंत अमरसिंह पाटणकर व इतर संस्था पदाधिकारी यांचे बहुमोल सहकार्य लाभले. त्याचप्रमाणे प्र. प्राचार्य डॉ. एस. डी. पवार सरांचे मार्गदर्शन लाभले व अंक परिपूर्ण करण्यासाठी त्यांच्या सूचनाही मौलिक ठरल्या. या सर्वांचे मनापासून आभार व्यक्त करतो.

हा अंक सर्वांथाने समृद्ध करण्यासाठी माझे सहकारी - विभागीय संपादक प्रा. विनायक राऊत, डॉ. हेमलता काटे, प्रा. श्रीनिवास पवार, ग्रंथपाल अनिल पाटील, प्रा. डी. डी. थोरात, प्रा. सुमित लाड, प्रा. श्रीगणेश गायकवाड, प्रा. सुहास कांबळे, प्रा. अर्चना साळुंखे, प्रा. पूर्णिमा मोरे, सौ. अनुपमा बर्गे व सौ. निशा फाटक यांचे मोलाचे सहकार्य लाभले.

आपल्या वार्षिक अंकाला विद्यापीठ स्तरावर मानाचे स्थान मिळवून देण्यात 'सप्तक प्रिंटिंग सर्व्हिसेस' कोल्हापूरच्या व्यवस्थापिका मा. सौ. विजया पाटील व त्यांचे सर्व सहकारी यांचा मोलाचा वाटा आहे. सदर अंकाची छपाई अल्पावधीत व सुबकपणे करून दिली त्याबद्दल त्यांचेही मनःपूर्वक आभार!

महाविद्यालयातील सर्व विभाग प्रमुख, प्राध्यापक, प्रशासकीय कर्मचारी व विद्यार्थी वर्ग यांच्या सहकार्यामुळेच 'दौलत' वार्षिकचा हा अंक सिद्ध होऊ शकला. तसेच अधीक्षक श्री. विजय काटे, प्रा. डॉ. पी. जे. ऐवळे, श्री. जी.डी. सुपूगडे व फोटोग्राफर श्री. सुरेश संकपाळ यांचेही विशेष सहकार्य मिळाले. त्या सर्वांचे मनःपूर्वक आभार!

प्रा. डॉ. एन. जी. वाले,
'दौलत' प्रमुख संपादक

पर्यावरण आणि मानवी जीवन...

पर्यावरण आणि मानवी जीवन या दोन्ही गोष्टी परस्पर पूरक आहेत. पर्यावरणाशिवाय मानवी जीवनाचा विचार करणे अशक्य आहे. आज संपूर्ण विश्वाला पर्यावरणाशी निगडित वृक्षतोड, पूरपरिस्थिती, भूस्खलन, जलप्रदूषण, वायू प्रदूषण यासारख्या समस्यांची तीव्रता प्रकर्षाने जाणवत आहे. आंतरराष्ट्रीय स्तरावर झालेल्या नैतिक प्रदूषणामुळे जागतिक पर्यावरण धोक्यात आले आहे. मुक्त अर्थव्यवस्थेमध्ये केवळ नफेवारीला महत्त्व आल्याने नैतिक प्रदूषण निर्माण झाले आहे. आज घडीला मानवाच्या स्वार्थीपणामुळे ऊर्जेची टंचाई, दुष्काळ, वांशिक संघर्ष, नैतिक अधःपात; याशिवाय कोविड-१९ सारख्या भीषण रोगांचा प्रादुर्भाव अशा समस्या भेडसावत आहेत.

मानवाला जगण्यासाठी शुद्ध हवा, शुद्ध पाणी, सात्विक आहार व निवारा या मूलभूत गोष्टींची गरज असते. मानवाने आपले राहणीमान निसर्गनियमाप्रमाणे ठेवून पर्यावरणाचा समतोल राखण्याचे कसोशीने प्रयत्न केले पाहिजेत. वरील समस्यांचे निराकरण करण्यासाठी सर्व पर्यावरणतज्ज्ञांनी एकत्र येऊन यावर गांभीर्याने विचारमंथन करावेत, या हेतूने हा ज्वलंत विषय मुखपृष्ठासाठी निवडलेला आहे.

मानव हा निसर्गाचा अविभाज्य घटक आहे. माता जशी बाळाची काळजी घेत तसे पर्यावरण देखील आपली काळजी घेत असते. पूर्वी डोंगराळ भागात दाट झाडी होती. माणूस हा निसर्गाच्या कुशीत आनंदी होता. धार्मिक महत्त्व असलेल्या केदारनाथ, बद्रीनाथ, मंगौत्रीचा डोंगराळ परिसर झाडाझुडपांनी नटलेला होता. येथे हल्लीच्या काळात नागरिकांना पायाभूत सुविधा देण्यासाठी व धार्मिक पर्यटन सुकर करण्यासाठी झाडे तोडून रस्ते

तयार करण्यात आले. त्याचा प्रत्यक्ष-अप्रत्यक्ष परिणाम पर्यावरणावर होत गेला. डोंगर फोडून बांधकाम करण्यात आले. खोदकाम भोठ्या प्रमाणात झाल्याने जमीन भुसभुशीत झाली, त्यामुळे भूस्खलन होऊ लागले.

२०१३ साली उत्तरारवंडमध्ये भोठी आपती येऊन संपूर्ण देश हादरला. बद्रिनाथ व मंगौत्री परिसरात ढगफुटी होऊन भोठ्या प्रमाणात दरडी कोसळून रस्ते बंद झाले. नदी-नाल्यांना पूर आले. भोठ्या प्रमाणात भूस्खलन झाल्याने इमारती कोसळल्या. त्यामुळे भोठ्या प्रमाणात जीवितहानी व वितहानी झाली. त्याचप्रमाणे २०१४ साली पुणे जिल्ह्यातील 'भाळीण' गाव डोंगर कोसळल्यामुळे क्षणार्धात मायब झाले. यावर्षी देखील देशाच्या अनेक भागात कमी अधिक प्रमाणात अशा घटना घडत राहिल्या.

पूरपरिस्थिती वारंवार उद्भवू नये यासाठी वृक्षतोडीस कडक प्रतिबंध घालून अधिकाधिक वृक्षारोपण करण्यावर भर दिला पाहिजे. आशादायक बाब म्हणजे केंद्र व राज्य सरकार सामाजिक वनीकरणाच्या माध्यमातून वृक्षारोपण व वृक्ष संवर्धनासाठी कसोशीने प्रयत्न करीत आहेत. या कार्यात सैवाभावी संस्था व तरुण मंडळांचाही सहभाग असणे आवश्यक आहे.

पाणी हे जगातील सर्वात महत्त्वाचा स्त्रोत आहे. पाणी ही जैविक गरज असल्याने ते दूषित होऊ नये याची काळजी घेणे आवश्यक आहे. जलप्रदूषण टाळण्यासाठी ग्रामीण व शहरी भागातील जलव्यवस्थापन, मलनिस्सारण, वाहतूक, रस्ते व घनकचरा यांचे यौग्य रीतीने व्यवस्थापन केले पाहिजे.

या नियतकालिकाच्या मलपृष्ठावर लसीकरणाच्या पार्श्वभूमीवर वृक्षसंवर्धन, ऑनलाईन शिक्षण व बेरोजगारी या विषयाला प्राधान्य दिलेले आहे. आज खरी गरज आहे ती युवाशक्तीला रोजगाराच्या संधी उपलब्ध करून देण्याची.

कोविड-१९ मुळे अनेक वेळा टाळेबंदी जाहीर करावी लागली. त्यामुळे शिक्षण व्यवस्था कोलमडली. विद्यार्थ्यांना नैराश्य येऊ नये यासाठी ऑनलाईन शिक्षणाला सुरुवात करण्यात आली. कोरीना महामारीच्या काळातही शिक्षण प्रक्रिया अखंडपणे चालू ठेवल्यामुळे, शिक्षणाचे महत्त्व अधीरैरिवत करण्यासाठी या विषयाला देखील मलपृष्ठावर स्थान देण्यात आलेले आहे.

वरील सर्व समस्यांचा विचार करता पर्यावरण संवर्धनासाठी आणि आपली वसुंधरा स्वच्छ, सुंदर, सुरक्षित व प्रदूषण मुक्त करण्यासाठी आपण सर्वांनी कटिबद्ध राहू या!

महाविद्यालयाचा सन २०२०-२१ या शैक्षणिक वर्षाचा 'दौलत' नियतकालिकाचा अंक आपल्या हाती सुपूर्त करताना आनंद होत आहे. 'ज्ञान दीपेन भास्वता' हे ब्रीद वाक्य घेऊन ८ डिसेंबर १९६७ रोजी कोयना शिक्षण संस्थेची स्थापना झाली. १७ जून १९६९ रोजी ज्ञानगंगा घोरोघरी पोहोचवण्याच्या उद्देशाने तसेच ग्रामीण भागातील विद्यार्थ्यांना गुणवत्तापूर्ण शिक्षण दिले जावे या हेतूने बाळासाहेब देसाई

कॉलेजची स्थापना झाली.

महाविद्यालयात विद्यार्थी केंद्रबिंदू मानून गुणवत्तापूर्ण शिक्षण दिले जाते. अभिमानाची गोष्ट म्हणजे यावर्षी महाविद्यालयात बी. व्होक. अंतर्गत यूजीसी व शिवाजी विद्यापीठ मान्यताप्राप्त टुरिझम अँड हॉस्पिटॅलिटी, जर्नलिझम, योगा, बॅकिंग अँड फायनान्स, वेब डिझायनिंग अशा पाच कोर्सेसना मंजुरी मिळाली आहे. याचबरोबर नवयुवकांना विविध क्षेत्रांची माहिती व मार्गदर्शन व्हावे यासाठी 'कोयना पॅटर्न' अंतर्गत एम.पी.एस.सी.चे स्वतंत्र युनिट सुरू केले आहे. पोलीस भरती प्रक्रियेअंतर्गत मैदानी सरावाबरोबरच लेखी परीक्षेची सुद्धा तयारी करून घेतली जाते. 'जे.ई.ई.', 'नीट' या परीक्षेची तयारी करून घेणारा कोयना पॅटर्न यशस्वीरीत्या सुरू आहेच.

राज्यशास्त्र विभागातील एम.ए. भाग-२ ची विद्यार्थिनी कु. मनिषा महादेव ढळवी हिने सन २०१९-२० च्या झालेल्या परीक्षेत शिवाजी विद्यापीठात द्वितीय क्रमांक प्राप्त केला. कु. नीलम शिर्के, सीमा गालवे या विद्यार्थिनींनी हिंदी विषयात शिवाजी विद्यापीठाच्या गुणवत्ता यादीमध्ये स्थान प्राप्त केले असून एम. एस्सी. विभागातील कु. हर्षदा भगवान गरुड या विद्यार्थिनीला पीएच.डी.साठी २०२० ची राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज नॅशनल रिसर्च फेलोशिप प्राप्त झाली. याचबरोबर राज्यशास्त्र विभागातील आकाश कांबळे व किरण पेटकर हे सेट परीक्षा उत्तीर्ण झाले आहेत.

शिवाजी विद्यापीठाच्या इतिहासात प्रथमच ऑनलाईन युवा महोत्सवाचे आयोजन करण्यात आले होते. यावर्षी जिल्हास्तरीय युवा महोत्सवाची जबाबदारी विद्यापीठाने महाविद्यालयास दिली होती आणि महाविद्यालयाने ते यशस्वी करून दाखविले. विद्यार्थ्यांच्यामधील सुप्त गुणांना वाव मिळावा व त्यांचे कौशल्य विकसित होण्यासाठी महाविद्यालयीन स्तरावर २१ प्रमाणपत्र कोर्स चालू आहेत. अग्रणी महाविद्यालय उपक्रमांतर्गत ९ कार्यशाळा संपन्न झाल्या. सेंबकॉप कुबेर सोल्युशन आणि टीमलेस स्कील युनिव्हर्सिटी यांच्या संयुक्त विद्यमाने महाविद्यालयात 'अॅग्री आणि पशुधन' या विषयावर एक महिन्याचा ट्रेनिंग कोर्स पूर्ण करण्यात आला. त्याचप्रमाणे आय.सी.आय.सी.आय. बॅकमार्फट म्युच्युअल फंड यासंबंधी कॉमर्सच्या विद्यार्थ्यांसाठी प्रमाणपत्र कोर्स यशस्वीरीत्या घेण्यात आला.

उन्नत भारत अंतर्गत पाच गावे दत्तक घेण्यात आली होती. त्या गावात 'पशु वंद्यत्व व इलाज' या विषयावर पशू चिकित्सा शिबिराचे आयोजन केले होते. पाटण तालुक्यात प्रथमच पशूंना आधार कार्ड वाटप करण्यात आले. महाविद्यालयात प्राध्यापक व प्रशासकीय सेवकांच्या सहकार्यातून 'कमवा व

शिका' योजना चालू आहे. अनेक गरीब विद्यार्थ्यांना त्याचा लाभ होत आहे, एन.एस.एस. व एन.सी.सी. च्या माध्यमातून विविध उपक्रम चालू आहेत. या वर्षी अतिवृष्टीमुळे पाटण तालुक्यात विविध ठिकाणी भूस्खलन झाले. अनेक घरे मातीखाली गाडली गेली. अशा अनेक बाधित लोकांना सामाजिक संस्थांमार्फत आर्थिक मदत मिळाली. त्याचप्रमाणे शैक्षणिक कार्याबरोबर सामाजिक कार्यातही आम्ही आपल्यासोबत आहोत या विचाराने प्रेरित होऊन महाविद्यालयातील प्राध्यापक, प्रशासकीय कर्मचारी यांनी एकत्रित येऊन बाधित कुटुंबांना भरीव स्वरूपात आर्थिक व जीवनावश्यक गोष्टींची मदत केली. महाविद्यालयातील प्राध्यापक वर्ग हा नियमित अध्यापनाबरोबर संशोधन कार्यातही अग्रेसर असून गुणवत्तेबरोबरच सामाजिक बांधिलकीही जोपासतात. महाविद्यालयातील २० प्राध्यापक हे पी.एच.डी. धारक आहेत आणि १० प्राध्यापक हे पी.एच.डी. गार्ड म्हणून कार्यरत आहेत. काही प्राध्यापकांची पुस्तके प्रकाशित झाली आहेत. तसेच राष्ट्रीय-आंतरराष्ट्रीय सेमिनारमध्ये संशोधनपर निबंध सादर केले जातात. महाविद्यालयातील प्रा. डॉ. सी. यू. माने, प्रा. डॉ. दीपक पाटील-डांगे व प्रा. डॉ. हेमलता काटे यांना 'आदर्श शिक्षक' पुरस्काराने सन्मानित करण्यात आले.

कोव्हिड-१९ मुळे अध्यापनाचे स्वरूप बदलून गेले. अगोदर ऑनलाईन शिक्षण नंतर ऑनलाईन परीक्षा याला महाविद्यालय यशस्वीपणे सामोरे गेले. मास्क, सॅनिटायझर, तीन फुटाचे सुरक्षित अंतर असे शासकीय नियमांचे पालन करीत महाविद्यालयाने आपले शैक्षणिक कार्य चालू ठेवले. परीक्षा व अध्ययन यांची सांगड घालून विद्यार्थी हिताचे निर्णय राबवले. ग्रामीण भागातील विद्यार्थी शिक्षणापासून वंचित राहू नये यासाठी वेळोवेळी मदत करण्यात आली. २०२१ मध्ये कोरोनाच्या दुसऱ्या लाटेतसुद्धा ऑनलाईन पद्धतीचा योग्य वापर करत शासनाच्या नियमांचे पालन करीत कामकाज सुरू ठेवले.

महाविद्यालयाने अलिकडेच सुमारे दीड कोटी किंमतीचे भव्य व अद्ययावत ए.सी. हॉल (ऑडिटोरियम) चे बांधकाम पूर्ण केलेले आहे. कोव्हिड-१९ च्या काळातही विद्यार्थ्यांच्या कलागुणांना वाव देण्यासाठी 'दौलत' नियतकालिकाचे प्रकाशन करत आहोत. दौलत नियतकालिक हे महाविद्यालयाचे प्रतिबिंब आहे. दौलत नियतकालिकाचे प्रमुख संपादक प्रा. डॉ. नागेश वाले व त्यांचे सहकारी सदस्य नेहमीच 'दौलत' चा अंक दर्जेदार होण्याच्या दृष्टीने प्रयत्नशील असतात. आपण नियतकालिकाचे सहजपणे अवलोकन केल्यास आपल्याला महाविद्यालयात सुरू असलेल्या विविध उपक्रमांची माहिती होईल व आपले ऋणानुबंध अधिक दृढ होतील.

कोयना शिक्षण संस्थेचे आश्रयदाते आणि पाटण तालुक्याचे भाग्यविधाते माजी मंत्री आदरणीय श्रीमंत विक्रमसिंहजी पाटणकर यांची प्रेरणा व सहकार्य नेहमीच लाभते. पाटण तालुक्याचे तरुण संयमी नेतृत्व मा. सत्यजितसिंह पाटणकर यांची प्रेरणा युवकांना नेहमीच दिशादर्शक असते. आमचे प्रेरणास्थान व मार्गदर्शक संस्थेचे अध्यक्ष मा. डॉ. सोपानराव चव्हाण, उपाध्यक्ष श्री. प्रकाश पाटील, सचिव श्रीमंत अमरसिंह पाटणकर, सहसचिव श्री. बाळासाहेब पाटील, संस्थेचे संचालक मा. याज्ञसेन पाटणकर, मा. संजीव चव्हाण, सर्व संचालक व हितचिंतक, आजी-माजी विद्यार्थी, पालक, प्राध्यापक आणि प्रशासकीय सेवक यांचे वेळोवेळी सहकार्य मिळत असते. आपल्या सर्वांच्या सहकार्याबद्दल धन्यवाद!

डॉ. एस. डी. पवार

प्र. प्राचार्य

महाविद्यालय-एक दृष्टीक्षेप : सन-२०२०-२१

- गुणवत्ता प्राप्त विद्यार्थी
मनिषा दळवी, एम. ए. राज्यशास्त्र
शिवाजी विद्यापीठात द्वितीय क्रमांक
- सेट परीक्षा उत्तीर्ण
श्री. आकाश कांबळे, (मा.वि.) राज्यशास्त्र विभाग
श्री. किरण पेटकर, (मा.वि.) राज्यशास्त्र विभाग
श्री. रघुनाथ संकपाळ, (मा.वि.) अर्थशास्त्र विभाग
- अभिनंदनीय निवड
प्रा. डॉ. सी. यू. माने, लोकमत उत्कृष्ट शिक्षक पुरस्कार
प्रा. डॉ. दीपक पाटील-डांगे, व्याख्याता प्रतिभारत्न पुरस्कार
प्रा. डॉ. हेमलता काटे, प्रतिभावंत शिक्षक पुरस्कार
प्रा. डॉ. प्रशांत फडणीस, (शि.वि.) अभ्यासक्रम उपसमिती चेअरमनपदी निवड
प्रा. डॉ. जी. एस. पट्टेबहादुर, एन.एस.एस. समन्वयक व प्रभारपदी निवड
वैभव पाटील, उपशिक्षणाधिकारी पदी निवड (मा.वि.) अर्थशास्त्र विभाग
- शि. वि. मान्यताप्राप्त संशोधन मार्गदर्शक
प्रा. डॉ. मनिषा सपकाळ, सूक्ष्मजीवशास्त्र
- आंतरराष्ट्रीय जर्नलमध्ये काव्यलेखन
प्रा. डॉ. एन. जी. वाले, इंग्रजी
प्रा. श्रीनिवास पवार, इंग्रजी
- आंतरराष्ट्रीय जर्नलमध्ये संशोधन लेख प्रसिद्ध
प्रा. डॉ. डी. आर. फडतरे, गणित
- घटक/ पुस्तक लेखन / संपादन
प्रा. डॉ. सी. यू. माने, भूगोलशास्त्र
प्रा. व्ही. एस. पानस्कर, राज्यशास्त्र
प्रा. डॉ. मनिषा सपकाळ, सूक्ष्मजीवशास्त्र
प्रा. डॉ. व्ही. बी. कुरणे, हिंदी
प्रा. डॉ. हेमलता काटे, हिंदी
प्रा. विनायक राऊत, मराठी
- प्रा. श्रीनिवास पवार, इंग्रजी
- उजळणी वर्ग (रिफ्रेशर कोर्स)
प्रा. डॉ. हेमलता काटे, हिंदी
- लघुसत्र प्रशिक्षण (शॉर्ट टर्म कोर्स)
प्रा. डॉ. मनिषा सपकाळ, सूक्ष्मजीवशास्त्र
प्रा. डॉ. व्ही. बी. कुरणे, हिंदी
प्रा. डॉ. भरत जाधव, वनस्पतीशास्त्र
प्रा. डॉ. हेमलता काटे, हिंदी
प्रा. संदीप तडाखे, भूगोलशास्त्र
प्रा. डॉ. एम. आर. कदम, रसायनशास्त्र
प्रा. डॉ. मंजुषा आर. शिंदे, वनस्पतीशास्त्र
प्रा. डॉ. डी. आर. फडतरे, गणित
- अग्रणी महाविद्यालय कार्यशाळा
इंग्रजी, सूक्ष्मजीवशास्त्र, मराठी, रसायनशास्त्र, हिंदी, संख्याशास्त्र, वनस्पतीशास्त्र, वाणिज्य विभाग
- सुधारित अभ्यासक्रम कार्यशाळा
राज्यशास्त्र विभाग
- सी. ओ. सी. कोर्सेस
  - पर्सनल ब्युटि कल्चर
  - शेअर मार्केट
  - हिंदी अनुवाद
  - ग्रामीण पत्रकारिता
  - पंचायत राज
  - मोडी लिपी
  - फाऊंडेशन कोर्स इन कम्पेटिटिव्ह इक्झॅमिनेशन
  - तबला वादन
  - मॅटेनन्स अँड रिपेरींग ऑफ इलेक्ट्रिकल अप्लायन्सेस
  - सेरिकल्चर
  - अर्नॅलिसीस ऑफ सॉईल अँड पोटब्लू वॉटर अँड इट्स इम्पॉर्टन्स
  - बेसिक इंग्लिश ग्रामर
  - केक मेकिंग
  - हाऊसहोल्ड केमिकल्स
  - फोटोग्राफी
  - सर्टिफिकेट कोर्स इन योगा
  - गार्डन टेक्नीक
  - सेल्समनशिप ट्रेनिंग
  - इव्हेंट मॅनेजमेंट
  - फॅशन डिझायनिंग
  - पर्सनॅलिटी डेव्हलपमेंट

□□ २३□-२३□

- एन्. सी. सी. विभाग
'बी' सर्टिफिकेट - १० 'सी' सर्टिफिकेट - २२
- रायफल ड्रील व वॉर डेमो
एन्. सी. सी. विभाग
- शि. वि. 'संख्याशास्त्र' प्रश्नमंजुषा विजेते
आशीष शेजवळ - जिल्ह्यात प्रथम
(बी. एस्सी. २)
- मेरिट स्कॉलरशिप प्राप्त विद्यार्थी
गितांजली चव्हाण, एम. ए. १ - राज्यशास्त्र
आशा पवार, एम. ए. १ - राज्यशास्त्र

जयश्री गालवे, बी. ए. ३ - डॉ. एस. पी. जाधव
हिंदी शिष्यवृत्ती

□ एकूण विद्यार्थी संख्या :- ४३३०

अ.क्र	विभाग	मुले	मुली	एकूण
१	पदव्युत्तर	४६	११८	१६४
२	वरिष्ठ	१२५९	१२०२	२४६१
३	कनिष्ठ	७०८	८१४	१५२२
४	व्यावसायिक	९०	९३	१८३
	एकूण	२१०३	२२२७	४३३०

॥ भावपूर्ण श्रध्दांजली ॥

श्री. के. डी. तिकोणे
शिपाई

कोयना शिक्षण संस्था, पाटण
बाळासाहेब देसाई कॉलेज, पाटण

महाविद्यालय विकास समिती

- * मा. डॉ. सोपानराव चव्हाण
अध्यक्ष, व्यवस्थापन समिती
- * मा. श्रीमंत याज्ञसेन पाटणकर
प्रतिनिधी, व्यवस्थापन समिती
- * मा. डॉ. एस्. डी. पवार
प्र. प्राचार्य, बाळासाहेब देसाई कॉलेज, पाटण
- * मा. प्रा. डॉ. सी. यू. माने
प्राचार्य नियुक्त, विभाग प्रमुख
- * मा. प्रा. डॉ. मनिषा सपकाळ
मा. प्रा. डॉ. डी. आर. फडतरे
- * मा. प्रा. एस्. पी. पाटील
अध्यापकांनी निवडून दिलेले प्रतिनिधी
- * मा. श्री. व्ही. एन्. शिरसाट
अध्यापकेतर प्रतिनिधी
- * मा. श्री. दिलीप संकपाळ
शिक्षण क्षेत्रातील तज्ज्ञ
- * मा. संजीव चव्हाण
उद्योग क्षेत्रातील तज्ज्ञ
- * मा. प्रा. डॉ. विश्वनाथ पवार
संशोधन क्षेत्रातील तज्ज्ञ
- * मा. अॅड. अविनाश जानुगडे
समाजसेवा क्षेत्रातील तज्ज्ञ
- * मा. प्रा. डॉ. पी. वाय्. फडणीस
(IQAC Coordinator)
- * श्री. रविराज भिसे, बी.ए. २
विद्यार्थी संसद सचिव

दौलत : वार्षिक नियतकालिक - प्रकटन

भारत सरकारच्या प्रेस अँड रजिस्ट्रेशन ऑफ बुक अँक्ट
१९५६ च्या नियम क्रमांक ८ प्रमाणे आवश्यक असलेली माहिती.

- प्रकाशन स्थळ - बाळासाहेब देसाई कॉलेज, पाटण
- प्रकाशन काल - वार्षिक
- प्रकाशक - डॉ. एस्. डी. पवार, प्र. प्राचार्य
- पत्ता - बाळासाहेब देसाई कॉलेज, पाटण
- राष्ट्रीयत्व - भारतीय
- प्रमुख संपादक - प्रा. डॉ. नागेश वाले
- राष्ट्रीयत्व - भारतीय
- पत्ता - देसाई गल्ली, पाटण.
- दूरध्वनी : ७५८८८३८३४३
- नियतकालिकाच्या कोयना शिक्षण संस्थेचे,
- मालकाचे नांव - बाळासाहेब देसाई कॉलेज, पाटण
ता. पाटण जि. सातारा,
दूरध्वनी : ०२३७२-२८३०४७
- मुद्रक - सप्तक प्रिटींग सर्व्हिसेस
- पत्ता - २०३, ओमेगा टॉवर्स,
राजारामपुरी ९ वी गल्ली,
मेन रोड, कोल्हापूर.
दूरध्वनी : ०२३९-२५२२८२८
- राष्ट्रीयत्व - भारतीय

मी, प्र. प्राचार्य डॉ. एस्. डी. पवार जाहीर करतो की,
वर दिलेली माहिती माझ्या समजूतीप्रमाणे खरी आहे.

स्थळ - पाटण
दिनांक : १०/१०/२०२१
प्र. प्राचार्य, डॉ. एस्. डी. पवार,
प्रकाशक

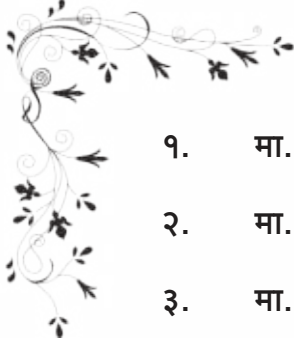
या अंकातील मतांशी संपादक मंडळ □□□□ □□□□ □□

□□□ □□ □□□□□□□□□□□□□□□□

कोयना शिक्षण संस्था, पाटण

०००००० ००००

१.	मा. डॉ. सोपानराव हणमंतराव चव्हाण	अध्यक्ष
२.	मा. श्री. प्रकाशराव राजाराम पाटील	उपाध्यक्ष
३.	मा. श्रीमंत अमरसिंह रणजितसिंह पाटणकर	जनरल सेक्रेटरी
४.	मा. श्री. बाळासाहेब आनंदराव पाटील	जॉईंट सेक्रेटरी
५.	मा. श्री. साहेबराव हंबीरराव देशमुख	सदस्य
६.	मा. श्री. शिलासिंग राजेमहाडीक	सदस्य
७.	मा. श्रीमंत याज्ञसेन विक्रमसिंह पाटणकर	सदस्य
८.	मा. श्री. संजीव सोपानराव चव्हाण	सदस्य
९.	मा. श्रीमंत ऋतुराज प्रतापसिंह पाटणकर	सदस्य

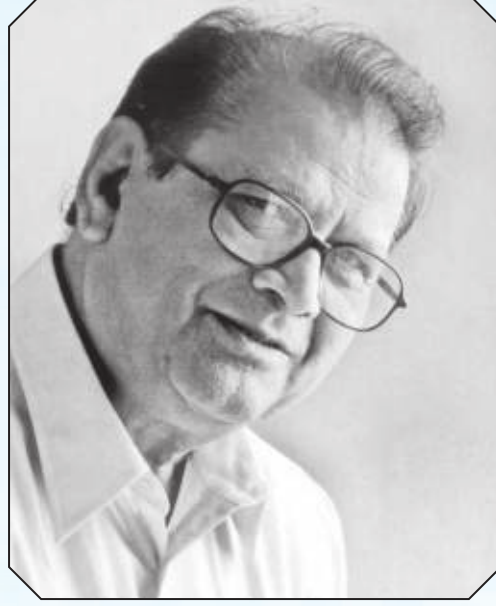
श्रद्धांजली! २०२०-२१

प्रणव मुखर्जी	- माजी राष्ट्रपती, नवी दिल्ली	केशुभाई पटेल	- माजी मुख्यमंत्री, अहमदाबाद
विलासराव उंडाळकर	- काँग्रेसचे ज्येष्ठ नेते, कराड	श्रीकांत मोघे	- ज्येष्ठ अभिनेते, पुणे
सुशांतसिंह राजपूत	- लोकप्रिय सिनेअभिनेता, मुंबई	पी. बी. सावंत	- माजी न्यायमूर्ती, मुंबई
के. डी. तिकोणे	- शिपाई, बा. दे. कॉलेज, पाटण	शशिकला	- ज्येष्ठ अभिनेत्री, मुंबई
अविनाश खर्शाकर	- ज्येष्ठ अभिनेते, मुंबई	राजीव कपूर	- ज्येष्ठ अभिनेता, मुंबई
श्रीपती खंचनाळे	- पहिले हिंदकेसरी, कोल्हापूर	राम भागवत	- अॅथलेटिक्सचे भीष्माचार्य, मुंबई
प्रा. रोड्डम नरसिंह	- ज्येष्ठ अंतराळ वैज्ञानिक, बंगळूरू	पं. दिनकर पणशीकर	- ज्येष्ठ गायक, मुंबई
सरोज खान	- प्रसिद्ध नृत्यदिग्दर्शिका, मुंबई	रावसाहेब घार्गे	- अपर पोलीस अधीक्षक, कराड
जगदिप जाफरी	- प्रसिद्ध विनोदी अभिनेता, मुंबई	र. ग. कर्णिक	- सरकारी कर्मचाऱ्यांचे नेते, मुंबई
शम्स जालनवी	- ऊर्दू शायर, जालना	सोली सोराबजी	- ज्येष्ठ महाधिवक्ता, नवी दिल्ली
ललिता केंकरे	- ज्येष्ठ अभिनेत्री, मुंबई	डॉ. अरूण निगवेकर	- ज्येष्ठ शिक्षणतज्ज्ञ, पुणे
रामप्रधान	- माजी केंद्रीय गृहसचिव, दिल्ली	गुलाम दस्तगीर बिराजदार	- ज्येष्ठ संस्कृत पंडित, सोलापूर
अमरसिंग	- स.पा.चे ज्येष्ठ नेते, नवी दिल्ली	सुमित्रा भावे	- ज्येष्ठ दिग्दर्शिका, पुणे
इब्राहिम अल्काझी	- ज्येष्ठ नाट्यतपस्वी, नवी दिल्ली	सुधीर दातार	- ज्येष्ठ गायक, पुणे
शिवाजी पाटील-निलंगेकर	- माजी मुख्यमंत्री, म. रा. मुंबई	मोतीलाल व्होरा	- काँग्रेसचे ज्येष्ठ नेते, नवी दिल्ली
पंडित जसराज	- प्रसिद्ध शास्त्रीय गायक, मुंबई	सुंदरलाल बहुगुणा	- भारतीय पर्यावरणवादी, ऋषिकेश
मीना देशपांडे	- ज्येष्ठ लेखिका, पुणे	प्रा. एन. एम. कांबळे	- ज्येष्ठ नेते व माजी मंत्री, मुंबई
स्वामी अग्निवेश	- सामाजिक कार्यकर्ता, दिल्ली	रमेश महामुनी	- ज्येष्ठ पत्रकार, सोलापूर
आशालता वाबगांवकर	- ज्येष्ठ अभिनेत्री, पुणे	विनायक चासकर	- निर्माता व दिग्दर्शक, मुंबई
डॉ. शेखर बसू	- अणुशास्त्रज्ञ, मुंबई	सतिश कौल	- ज्येष्ठ अभिनेता, मुंबई
एस. पी. बालसुब्रमण्यम्	- प्रसिद्ध सिनेगायक, बंगळूरू	प्रा. तु. शं. कुलकर्णी	- ज्येष्ठ साहित्यिक, औरंगाबाद
जसवंतसिंह	- माजी केंद्रीय अर्थमंत्री, दिल्ली	वसंतराव निंबाळकर	- ज्येष्ठ विधिज्ञ, पुणे
राम विलास पासवान	- केंद्रीय मंत्री, नवी दिल्ली	पं.राजाभाऊ बोबडे	- ज्येष्ठ शास्त्रीय गायक, नागपूर
पुष्पा भावे	- सामाजिक कार्यकर्त्या, पुणे	के. सी. चक्रवर्ती	- माजी डेप्युटी गव्हर्नर, मुंबई
शंकर सारडा	- ज्येष्ठ समीक्षक, लेखक, पुणे	श्री. मा. भावे	- इतिहासाचे ज्येष्ठ अभ्यासक, पुणे

सन २०२०-२१ मध्ये महापूर व भूस्खलनामुळे ज्यांचे दुर्दैवी निधन झाले व कोविड-१९ महामारीमुळे देश-विदेशातले अनेक नागरिक मृत्यूमुखी पडले; तसेच सीमेवर शहीद झालेले सर्व जवान, दिवंगत पोलीस, साहित्यिक, विचारवंत, राजकारणी, शास्त्रज्ञ, गायक, संगीतकार, नाट्यचित्रपट अभिनेते व अनेक लहान थोर व्यक्ती - या सर्वांना... **भावपूर्ण श्रद्धांजली!**

मराठी विभाग

शब्दांची पूजा करीत नाही मी,
माणसांसाठी आरती गातो.
ज्यांच्या गावात सूर्य नाही,
त्यांच्या हातात उजेड देतो.

- यशवंत मनोहर

विभागीय संपादक

प्रा. विनायक राऊत

अनुक्रमणिका

गद्य विभाग

1	पाटण तालुक्याच्या विकासाचे शिल्पकार श्रीमंत विक्रमसिंह पाटणकर सरकार यांच्याशी दिलखुलास संवाद	प्रज्ञा सूर्यकांत देवकांत, मेघा गणेश शिंदे	प्रथम वर्ष कला	मुलाखत	21
2	महामारी	मेघा गणेश शिंदे	प्रथम वर्ष कला	कथा	29
3	माणसे जोडाल तर जग जिंकाल	संचिता आत्माराम पिटे	तृतीय वर्ष वाणिज्य	ललित	33
4	कोरोना संकट की संधी ?	स्मिता लक्ष्मण जगताप	प्रथम वर्ष कला	ललित	35
5	रायफलमेंन जसवंतसिंह रावत	शुभम जगन्नाथ शिर्के	प्रथम वर्ष कला	व्यक्तिचित्रण	38
6	बाबा	अपूर्वा संतोष पवार	प्रथम वर्ष कला	कथा	40
7	गजर	प्रिया रामचंद्र चव्हाण	तृतीय वर्ष कला	विनोदी लेख	47

पद्य विभाग

1	बहीण	अनिकेत सर्जेराव सूर्यवंशी	प्रथम वर्ष विज्ञान	32
2	प्रेम	राजश्री श्रीधर गवळी	तृतीय वर्ष कला	37
3	पुरोगामी विचारवंत	अंकिता आत्माराम पिटे	एम.कॉम.२	37
4	व्यथा	सौरभ चंद्रकांत पवार	तृतीय वर्ष कला	42
5	माझी आई	संध्या साहेबराव पवार	एम.एस्सी. १	42
6	महत्त्वाचं असतं	प्राजक्ता शामराव पाटील	प्रथम वर्ष कला	43
7	बाबा	संध्या साहेबराव पवार	एम.एस्सी. १	43
8	मैत्रीण	प्रतिभा भाऊसाहेब कुंभार	तृतीय वर्ष वाणिज्य	44
9	सैनिक	शुभम शिर्के-पाटील	प्रथम वर्ष कला	44
10	संघर्ष	मंगेश श्रावणा सोनावले	बी.सी.ए. १	45
11	आयुष्य	प्राजक्ता शामराव पाटील	प्रथम वर्ष कला	45
12	प्रेम व्यथा...	प्रतीक्षा भाऊसाहेब कुंभार	तृतीय वर्ष वाणिज्य	46
13	अधुरे प्रेम	अनिकेत सर्जेराव सूर्यवंशी	प्रथम वर्ष विज्ञान	46
14	गड्या जीवनाचा नको अर्थ लावू	सौरभ चंद्रकांत पवार	तृतीय वर्ष कला	48

पाटण तालुक्याच्या विकासाचे शिल्पकार श्रीमंत विक्रमसिंह पाटणकर सरकार यांच्याशी दिलखुलास संवाद

प्रज्ञा सूर्यकांत देवकांत, मेघा गणेश शिंदे, प्रथम वर्ष कला

मुलाखत

पाटण तालुक्यातील गोरगरीब जनतेला आरोग्यसेवा पुरविता यावी म्हणून शासनाचे लोकसंख्येच्या प्रमाणात असणारे प्राथमिक आरोग्य केंद्राचे निकष शिथिल करून डॉंगरदऱ्यातील लोकांसाठी ग्रास बाब म्हणून एकाचवेळी ११ प्राथमिक आरोग्य केंद्रे मंजूर करून आणली. त्यावेळी पूर्ण सातारा जिल्ह्याला एकूण ४४ आरोग्य केंद्रे मंजूर झाली होती त्यातील ११ आरोग्य केंद्रे एकट्या पाटण तालुक्यात मंजूर करून घेतली. प्रत्येक वाडी-वस्तीपर्यंत वीज पोहोचली पाहिजे या ध्यासाने कामाला लागलो व आज तालुक्यात १००% विद्युतीकरण झालेले आपणास पाहायला मिळेल.

पाटण तालुक्याच्या समाजकारणाचे आणि राजकारणाचे शिल्पकार श्रीमंत विक्रमसिंह पाटणकर सरकार यांच्याशी दिलखुलास संवाद

विद्यार्थिनी : नमस्कार दादा

दादा : नमस्कार

विद्यार्थिनी : दादा, आम्ही पाटण तालुक्यातील महाविद्यालयीन विद्यार्थिनी आहोत. आम्हाला पाटण तालुक्याची राजकीय, सामाजिक दृष्टीकोनातून आपणासोबत चर्चा करावयाची आहे व आपण केलेल्या विकासात्मक कार्याची माहिती घ्यायची आहे.

दादा : हो ..हो.. नक्कीच ! माझे तर मत असे आहे की, युवक जास्तीत जास्त प्रमाणात राजकीय व सामाजिक क्षेत्रात सहभागी झाले पाहिजेत. शिक्षणाबरोबरच त्यांना आपल्या तालुक्याची जडणघडण कशी झाली याबाबत काही अंशी तरी माहिती असणे आवश्यक आहे आणि सुशिक्षित तरुणांनी राजकीय, सामाजिक क्षेत्रामध्ये भाग घ्यायला हरकत नाही.

विद्यार्थिनी : दादा, आपल्या बालपणाविषयी आणि शिक्षणाविषयी काय सांगाल ?

दादा : माझे लहानपण पाटणमध्ये गेले. चौथीपर्यंतचे शिक्षण पाटणमध्ये घरीच झाले. त्यावेळी शिकवणीसाठी रोज

नायकवडी गुरुजी येत ते कडक स्वभावाचे होते. नायकवडी गुरुजींचा भीतीयुक्त आदर सगळ्यांच्या मनात होता. राम मंदिरात शिकवणी वर्ग चाले. पाचवी नंतर मात्र शिक्षणासाठी बडोदे येथे पाठवण्यात आले. खऱ्या अर्थाने आजोबा व आजींच्या कडक शिस्तीत जे अनुभव त्या ठिकाणी मिळाले त्या अनुभवांची शिदोरी आजही जीवनात फार उपयोगी पडते. संध्याकाळी आठच्या आत घरात यावेच लागे. आठ वाजल्यानंतर आल्यावर जेवणसुद्धा उपलब्ध नसायचे, प्रसंगी उपाशी झोपायला लागायचे. पण आजीची माया उपाशी ठेवायची नाही ती लपून छपून दुधाचा ग्लास द्यायचीच.

अभ्यासाबाबत वक्तशीर, काटेकोर बंधन नसायचे. महिन्यातून फक्त एक सिनेमा पाहण्याची परवानगी असायची पण परत आल्यावर सर्वाना स्टोरी सांगायला लागायची त्यामुळे कोणता सिनेमा पहावा हे ठरवावे लागायचे. सिनेमा पाहण्यासाठी परवानगी काढताना कार्यक्रम मोठा असे, मी आजोबांचा लाडका असल्यामुळे मला परवानगी काढायला पुढे केले जायचे. मला सिनेमा फारसा आवडत नसे पण इतरांसाठी मी परवानगी काढत असे. त्या काळी विनोदी सिनेमाचे प्रमाण फारच कमी होते. पाच सिनेमे पाहिले तर माझ्या पसंतीचा एक व चार लादलेले शिक्षा म्हणून असायचे, त्यातूनच सर्व गोष्टी आपल्या मनासारख्या झाल्या पाहिजेत

असं वाटलं नाही. दुसऱ्यासाठी स्वतःचे मन मारून निर्णय घेण्याची क्षमता मिळाली.

व्यवहारज्ञान आणि हिशोबीपणाबरोबर धार्मिक संस्कारही बडोद्यात राहूनच मी शिकलो. मी लहान असल्याने मला महिन्यातून एकदा सत्यनारायण पुजेला बसण्यास मिळायचे. त्यातील बराचसा भाग मला पाठ असे. गुरुजींनी सांगायच्या आधी बराच भाग मी सांगायचो. महिन्यातून एका आठवड्याची भाजी खरेदी करणे ही कामगिरी प्रत्येकाला आळीपाळीने आठवड्याच्या पहिल्या दिवशी करावी लागत असे. त्यासाठी रक्कम दिली जात असे दर एक दिवसाआड भाजी आणतेवेळी कामगिरी किंवा ती जबाबदारी पार पाडावी लागत असे. आर्थिक नियोजन यातून शिकता आले. भाजी घरी आल्यावर ती चांगलीच पाहिजे, किंमत योग्य पाहिजे, सर्वाना आवडली पाहिजे हे लक्षात घेऊन खरेदी करावी लागे, त्यामुळे भाजी दुकानातील सर्व दुकानात चांगला माल कुठे कमी किमतीला मिळतो ते पाहून खरेदी करण्याची सवय लागली. खर्च झालेल्या पैशाचा हिशेब आठवड्याचे शेवटी सादर करावा लागत असे. आजही शॉपिंग हा आवडता विषय असला तरीही घासाघाशी करून कमीत कमी पैशात चांगली वस्तू कशी मिळेल ही सवय व त्यातूनच काटकसरीची सवयही लागत गेली.

बडोद्यास शिकत असताना माझ्या पाचवी ते कॉलेज पर्यंतच्या शिक्षणात अनेक गोष्टी शिकायला मिळाल्या. त्या काळातही माझे अभ्यासापेक्षा खेळाकडे जास्त लक्ष असायचे. परीक्षा आली की दोन महिन्यात अभ्यास करून

साठ टक्के मार्क्स मिळवण्याचा प्रयत्न असायचा आणि त्यात यशस्वीही व्हायचो. मात्र इतर वेळेस क्रिकेट खेळत असायचो. संध्याकाळी गुजरात क्रिकेट मंडळाच्या ग्राउंडवर दोन तास बाफना सरांच्या मार्गदर्शनाखाली १०० मीटर तसेच १५०० मीटर रनिंगची प्रॅक्टिस असायची. खो- खो, हुतुतू या टीममध्येही सहभागी असायचो, सराव करायचो. गुजरातच्या खो-खोच्या टीममधून खेळायचो. नंतर गुजरातच्या टीमचे नेतृत्वसुद्धा केले.

आठवड्यातून एकदा सुट्टीच्या दिवशी चार तास राणीसाहेब शारदारारे गायकवाड सरकार आल्या यांच्या राजवाड्यावर हजेरी लावावी लागत असे. त्या माझ्यावर मुलाप्रमाणे प्रेम करत. आजही त्या राजवाड्याच्या कानाकोपऱ्यात खेळलेले लपंडावाचे खेळ डोळ्यासमोर येतात. बडोदा येथे आजोबांच्या छत्राखाली शिक्षण घेताना एक वेगळ्या प्रकारचा आनंद होता. सर्व मामा, मावशी उच्च शिक्षित होते. तेथे शिक्षणासाठी राहण्याचा योग आल्यामुळे एस.वाय.बी.कॉम.पर्यंत शिकलो पण १९६१ साली दादा साहेब वारल्यामुळे शिक्षण सोडून मला परत इकडे यावे लागले.

विद्यार्थिनी : दादा, छंद हा प्रत्येकाच्या आवडीचा विषय असतो तसे आपणही काही छंद जोपासले आहेत का ?

दादा : होय. काही छंद मी आजही जोपासत आहे. मला लहानपणापासून अनेक छंद जोपासायला वाव मिळाला. पुरातन काळातील कॉईन्स जमवणे, पोस्टाची तिकिटे मिळवणे, देश विदेशीचे स्टॅम्प गोळा करणे हे छंद मी आजही

जोपासत आहे. आयुष्यभर ते छंद टिकले. गेल्या पन्नास वर्षात शेकडो नाणी व हजारो स्टॅम्पचा मोठा संग्रह निर्माण होऊ शकला. जो आजही मी अभिमानाने सर्वांना दाखवत असतो.

विद्यार्थिनी : आपल्या राजकीय कारकीर्दीच्या सुरुवातीविषयी थोडेसे सांगा.

दादा : मी ठरवून राजकारणात आलो नाही. काही प्रसंग घडले आणि मला राजकारणात यावे लागले. सक्रीय राजकारणात प्रवेश झेड. पी. सदस्य म्हणून झाला. झेड. पी. सदस्य असताना पंचायत समितीच्या कामात लक्ष घालणे ओघानेच आले. पंचायत समितीच्या कामकाजाबाबत पाटणच्या जनतेचा मोठा रोष, तक्रारी असल्यामुळे पंचायत समितीचे कार्य चांगले करणे गरजेचे होते. तात्या दिवशीकर, भाऊ मोकाशी यांचे मार्गदर्शन लाभले आणि त्यात बदल घडवून आणला. त्या काळात पंचायत समिती सभापती पद एकमताने दादासाहेब पवार यांना मिळवून दिले. निवड करणे खूप अवघड होते पण ती प्रक्रियाही यशस्वी पार पाडली. या सर्व कामकाजाला 'वाडा' साक्षीदार होता. सर्व निर्णय वाड्यातच व्हायचे. पंचायत समिती कारभार जनताभिमुख झाला व पाटण तालुक्यात नव्या राजकीय परिवर्तनाला सुरुवात झाली. झेडपीतही सत्ताबदल घडला त्यामुळे लोकनेते बाळासाहेब देसाई यांचा आदेश झुगारून पाटण तालुक्याच्या नेतृत्वासाठी भागवतराव देसाई यांच्या अध्यक्षपदाला नाईलाजाने पाठिंबा दिला. बाबुराव काळे व माझ्यात त्यावेळी मतभेद झाले परंतु तो तात्विक आणि तात्पुरता विरोध होता पुन्हा शिवाजीराव देसाई आणि मी एकत्र काम करत होतो. अडीच वर्षे सभापतीपद दादासाहेब पवार व उरलेली वर्षे सभापतीपद आनंदराव मोरे यांना देण्यात आले. त्यांनीही त्याकाळी चांगली कामे केली. त्या काळात त्यांचे आग्रहास्तव पाटण मणदुरे रस्त्याबरोबर पाटण सडावाघापूर मार्गेही रस्त्याचे काम सुरू झाले, प्रचंड मोठा घाट फोडून ते काम पूर्ण केले.

कैलासवासी लोकनेत्यांची प्रकृती वृद्धापकाळाने साथ देत नव्हती. विस्मरण आणि विविध अडचणी येत होत्या, यामुळे त्या काळात विकासकामात तालुका पिछाडीवर पडला. त्याचा पुन्हा विपरीत परिणाम झाला. अनेक विकासकामे रखडली, ती कामे पुन्हा नव्या जोमाने सुरू करणे गरजेचे होते. दादासाहेब पवार, आनंदराव मोरे यांचे

पाठोपाठ एल. एम. पवार, बाळासाहेब माने, साहेबराव देशमुख हे सभापती झाले. तात्यासाहेब दिवशीकर, बाबुराव काळे झेड. पी. सदस्य होते. सर्वांची चांगलीच साथ होती; त्यांच्या मदतीने विकासकामाला पुन्हा गती आली.

त्याच काळात एल. एम. पवार, बाळासाहेब माने यांना हाताशी घेऊन तालुक्यातील वाड्यावस्त्यांना, गावांना रस्त्याने जोडले. विद्युतीकरणाची कामे हाती घेतली व ती पूर्ण केली. तालुक्याचा कायापालट केला. माननीय तात्या, भाऊ मोकाशी यांचे मार्गदर्शन व प्रोत्साहन हे तालुक्याच्या विकासासाठी उपयुक्त ठरले.

विद्यार्थिनी : दादा, आपण जिल्हा परिषद सदस्य असताना आपल्या काही महत्वपूर्ण योजनाविषयी माहिती मिळू शकेल का ?

दादा : मला जिल्हा परिषद सदस्य म्हणून काम करण्याची संधी मिळाली, तेव्हा माझी निवड बिनविरोध झाली होती. कैलासवासी लोकनेते बाळासाहेब देसाई यांचे नेतृत्वाखाली तालुक्यात काम करण्याची संधी मिळाली. १९६८-६९ ला महसूल खात्यामार्फत १८ इरिगेशन योजना उभारण्याचा निर्णय झाला. भूकंपकाळात ही जबाबदारी लोकनेत्यांनी माझ्यावर सोपवली व तालुक्यातील म्हावशी, येरफळे, नवसरी, निसरे, पाटण, मुळगाव, मालदन अशा १८ इरिगेशन योजना उभारल्या. त्यापैकी एक दोन सोडल्या तर सर्व योजना आजही यशस्वीपणे सुरू आहेत. कैलासवासी दादासो पवार यांनी ९ इरिगेशन योजना उभारल्या या सर्व योजना साखर कारखान्याचा पाया ठरलेल्या आहेत.

रोजगार हमी योजनेद्वारे ३१३ कामे सुरू केली होती. अनेक ठिकाणी पायवाटेच्या जागी रस्त्याची कामे सुरू केली. जवळपास १००० बांधकामे संपूर्ण तालुक्यात सुरू झालेली होती. चार ते साडेचार हजार कामगार रोजगार हमी योजनेत काम करत होते. विविध अडचणींना तोंड देत कामे पूर्णत्वाला जात होती, त्यामुळेच आजचे रस्ते दिसतात. त्याकाळी तालुक्यातील काही गावे सोडली तर इतर गावात चारचाकी गाडी जाणे मुश्कील होते. बैलगाड्या पाऊल वाटेनेच वाहतूक होती. अनेक शिक्षक रस्ते नसल्याने शाळांवर जात नसत. शैक्षणिक नुकसान त्याचबरोबर आरोग्यसेवाही मिळत नव्हती. वाळू व वीटांचे ट्रक गावापर्यंत जात नसल्याने माती, दगड यांचा वापर घर बांधण्यासाठी करत. प्राथमिक

शाळा इमारती, शासकीय इमारतीसाठी अनुदान मंजूर झाले तरी कॉन्ट्रॅक्टर काम करण्यासाठी जात नव्हते, त्यामुळे स्थानिक लोकांकडूनच काम करून घ्यावे लागे. कोणतीही विकासयोजना रस्ते नसल्याने गावापर्यंत पोहोचत नसे. अधिकारी वर्ग वाहतूकीच्या अडचणीमुळे गावापर्यंत जात नसत. अशा तालुक्यात काम करण्यासाठी शासकीय अधिकारी नाखूष असत. या ठिकाणी पोस्टिंग म्हणजे काळ्या पाण्याची शिक्षा समजली जात असे. अनेकांचा राग ओढवून या ठिकाणी बदली केलेली असे पण यातूनही अनेक अधिकाऱ्यांनी उत्कृष्ट कामगिरी केली. त्यापैकीच तहसीलदार आप्पासाहेब पाटील, प्रांताधिकारी जोगळेकर, प्राथमिक शिक्षणाधिकारी सुर्वे साहेब, जिल्हाधिकारी आबासाहेब देसाई, रेव्ह्यु कमिशनर देव साहेब हे अत्यंत कार्यक्षम अधिकारी सर्वांचे प्रश्न जाणून सोडवणूक करण्यासाठी तरबेज होते. त्यांनी आपली कामे चोख बजावली त्यांचे पूर्ण सहकार्य मिळाले ते वाखाणण्यासारखे होते त्यामुळे आजचा विकास दिसतो.

विद्यार्थिनी : बाळासाहेब देसाई सहकारी साखर कारखाना उभारणीत आपले मोलाचे योगदान आहे, त्याबद्दल काय माहिती द्याल ?

दादा : आत्ताच सांगितल्याप्रमाणे कैलासवासी लोकनेते बाळासाहेब देसाई यांचे नेतृत्वाखाली तालुक्यात काम करण्याची संधी मिळाली. १९६८-६९ ला महसूल खात्यामार्फत १८ इरिगेशन योजना उभारण्याचा निर्णय झाला व तालुक्यातील म्हावशी, येरफळे, नवसरी, निसरे, पाटण, मुळगाव, मालदन अशा १८ इरिगेशन योजना उभारल्या. कैलासवासी दादासो पवार यांनी ९ इरिगेशन योजना उभारल्या. या योजना साखर कारखान्याचा पाया ठरलेल्या आहेत.

यानंतर साखर कारखाना स्थापन झाला व पहिल्या संस्थापक संचालक मंडळात कै. बाळासाहेब देसाई यांनी आदेश दिला व सलग १४ वर्षे कै. शिवाजीराव देसाई यांना भक्कम पाठबळ देऊन अत्यंत काटकसरीने कारखान्याची उभारणी केली. कै. शिवाजीराव देसाई यांना खंबीरपणे साथ दिली. १४ वर्षे त्यांच्या सहकार्याने माननीय साळवी साहेबांच्या मार्गदर्शनाखाली २ कोटी ८८ लाख रुपये खर्चून हा संपूर्ण कारखाना त्याकाळी तयार झाला. जवळपास १८

वर्षे कारखान्याचे संचालक म्हणून काम पहिले.

विद्यार्थिनी : १९८३ साली आपण जेव्हा आमदार झालात त्यावेळी आपणासमोर हा दुर्गम, डोंगरी तालुका विकासाच्या पथावर आणण्यासाठी आपण सुरुवातीला कोणती धोरणे आखली ?

दादा : नोव्हेंबर १९८३ साली लोकनेत्यांच्या दुर्दैवी निधनानंतर मध्यावधी निवडणूक झाली आणि पाटण तालुक्याचा विकास करण्याची जबाबदारी लोकांनी माझ्यावर सोपवली. त्यावेळेस सर्वप्रथम माझ्या डोक्यात विचार आला की, पाटण तालुक्याचा विकास जर करायचा असेल तर तालुक्यात रस्त्यांचे जाळे निर्माण करावे लागेल. रस्ते म्हणजे विकासाच्या अर्थवाहिन्या आहेत ही खुणगाठ मनाशी पक्की करून पाटण, ढेबेवाडी व तारळे भाग हे तीन भाग जोडण्याचा कार्यक्रम हाती घेतला. याचबरोबर तारळे-जळवखिंड, तारळे-पाटण व्हाया सडावाघापूर हे मार्ग यशस्वीरीत्या पूर्ण केले. आज यामुळे डोंगरावर राहणाऱ्या लोकांना याचा फायदा झाला व ते विकासाच्या प्रवाहात येवू शकले. रोज फक्त एकच विचार मनात येत होता की माझा पाटण तालुका विकासाच्या प्रवाहात कसा आणता येईल.

याचबरोबर पाटण तालुक्यातील गोरगरीब जनतेला आरोग्यसेवा पुरविता यावी म्हणून शासनाचे लोकसंख्येच्या प्रमाणात असणारे प्राथमिक आरोग्य केंद्राचे निकष शिथिल करून डोंगरदऱ्यातील लोकांसाठी खास बाब म्हणून एकाचवेळी ११ प्राथमिक आरोग्य केंद्रे मंजूर करून आणली. त्यावेळी पूर्ण सातारा जिल्ह्याला एकूण ४४ आरोग्य केंद्रे मंजूर झाली होती त्यातील ११ आरोग्य केंद्रे एकट्या पाटण तालुक्यात मंजूर करून घेतली. प्रत्येक वाडी-वस्तीपर्यंत वीज पोहोचली पाहिजे या ध्यासाने कामाला लागलो व आज तालुक्यात १००% विद्युतीकरण झालेले आपणास पाहायला मिळेल.

विद्यार्थिनी : तालुक्याचा विकास करताना विविध उद्योग, संस्था उभ्या कराव्या लागतात, आपण उभारलेल्या अशा काही संस्थांची माहिती द्याल का ?

दादा : हो नक्कीच, सर्वसामान्य लोकांचा विकास करायचा असेल तर सामाजिक, आर्थिक व शैक्षणिक क्षेत्राचा विकास करणे आवश्यक असते. यासाठी पाटण तालुक्यातील जनतेला सहजसुलभ वित्तपुरवठा करता यावा, सुशिक्षित

बेरोजगार व होतकरू गरजू व्यक्तींना अर्थसहाय्य मिळावे, त्यांना स्वयंरोजगार निर्मिती करता यावी यासाठी पाटण अर्बन को-ऑपरेटीव्ह बँकेची स्थापना केली. याच बरोबर महिलांच्या विकासासाठी पाटण तालुका महिला सहकारी पतसंस्था सुरु केली. पाटण तालुका खरेदी विक्री संघ व कृषी उत्पन्न बाजार समितीला प्रगती पथावर आणले. पाटण तालुक्यातील दुग्धोत्पादन या शेतीपूरक व्यवसायाला चालना देऊन दुध उत्पादक शेतकरी व सर्वसामान्य जनता यांच्या विकासासाठी पाटण तालुका सहकारी दूध संघाची स्थापना केली. पाटणमध्ये उद्योग-व्यवसाय वाढीस लागावे या हेतूने 'सकस मिल्क प्रॉडक्ट्स' हा दुग्धजन्य पदार्थ निर्मिती करणारा खासगी क्षेत्रातील उद्योग समूह स्थापना करून आज तो नावारूपाला आणला आहे. श्रीराम नागरी पतसंस्था ही आज पाटण तालुक्याच्या विकासाची आर्थिक नाडी म्हणून नावारूपास आली आहे. अशा बऱ्याच सामाजिक, आर्थिक व शैक्षणिक संस्था उभारून त्या आजमितीस नावारूपाला आणल्या आहेत व पाटण तालुक्याच्या विकासात आपले योगदान देत आहेत.

विद्यार्थिनी : आपली सर्वसामान्य जनतेविषयी असणारी तळमळ व आपले पक्षात असलेले योगदान पाहता आपण मंत्रीपदी विराजमान झालात त्याकाळात आपण निश्चितच अधिक योजना पूर्णत्वास नेल्या असणार, त्याबद्दल काय माहिती देऊ शकाल ?

दादा : आमदार म्हणून सलग १५ वर्षे तालुक्याचे नेतृत्व करण्याची संधी जनतेने दिली व दुर्गम, डोंगराळ सोईसुविधांची वानवा असलेल्या तालुक्याची ओळख आता विकासाच्या मार्गावर असलेला पाटण तालुका अशी आहे. या प्रवासाची दखल घेऊन पक्षाचे नेते आदरणीय शरदचंद्रजी पवार साहेब यांनी राज्याच्या विकासाची जबाबदारी माझ्यावर सोपवली आणि मला सार्वजनिक बांधकाम व पर्यटन राज्यमंत्री पदाची धुरा सोपविली. या काळात पाटण तालुक्यासह राज्यभरात विविध योजना आखून त्या पूर्णत्वास नेल्या.

महाराष्ट्र राज्याचे सार्वजनिक बांधकाम (सार्वजनिक उपक्रम) या विभागाची जबाबदारी सांभाळत असताना महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळाच्या अध्यक्षपदाच्या माध्यमातून सातारा ते कागल १३३ कि.मी. रस्त्याचे चौपदरीकरण काम पूर्ण केले. याचबरोबर वरळी-बांद्रा

सागरी मार्ग, नागपूर, पुणे, कोल्हापूर शहर विकास असे प्रकल्प हाती घेण्यात आले व ते पूर्ण करण्यात आले. राज्यात असे विविध प्रकल्प हाती घेवून ते पूर्णत्वास नेले.

पाटण तालुक्यात प्रमुख तीन विभाग तारळे, ढेबेवाडी व पाटण व त्यांचे १४ उपविभाग यांना बारमाही रस्त्यांनी जोडून घेतले. कराड-चिपळूण रस्त्याला समांतर नेरळे-मेंढेघर-साजूर असा रस्ता पूर्ण करून घेतला. तारळी नदीवरील पूल, मुळगाव पूल, चाफेर धक्का पूल, अनेक रस्त्यावरील लहान मोठे पूल, शेकडो मोन्या, साकव पूल यांची बांधकामे पूर्ण करून घेतली. पाटण तालुक्यातील प्राथमिक शाळांना मंजुरी व त्यांच्यासाठी इमारत व वर्गखोल्या बांधकाम पूर्ण करून घेतली, माध्यमिक शाळांच्या इमारतीसाठी भूकंप पुनर्वसन निधी समितीच्या माध्यमातून कोट्यावधी रुपयांचे अर्थसहाय्य केले. डोंगर दऱ्यातील क्रीडापटू व युवकांना आपले क्रीडा गुण जोपासता यावे यासाठी पाटणमध्ये स्पोर्ट्स अँड हेल्थ क्लबची स्थापना करून भव्य स्टेडीयमची उभारणी केली.

मोरणा गुरेघर, तारळी मराठवाडी, उत्तरमांड-वांग नदीवरील मध्यम प्रकल्पाचे काम मार्गी लावले, निवकणे, चिटेघर बिबी येथील लघु पाटबंधारे प्रकल्प यांना मंजुरी आणली व ते काम पूर्ण केले.

पर्यटन विकासाला चालना मिळावी म्हणून कोयना पर्यटन विकास सेवा सहकारी संस्थेची स्थापना केली व पाटण तालुक्यात पर्यटनस्थळे विकसित केली. शेतकऱ्यांनी शेतात पिकवलेल्या शेती मालावर भाजीपाला व फळांवर प्रक्रिया करणारा कोयना अँग्रो हा प्रकल्प पाटणसारख्या ग्रामीण भागात उभारून त्याचे दर्जेदार उत्पादन सुरु केले.

मंत्रीपदाच्या काळात राज्यासह सातारा जिल्हा व पाटण तालुक्यात विविध विकासकामे मंजूर करून आणली आणि ती पूर्ण केली. मग ती वाडी-वस्त्यावरील १००% विद्युतीकरण, मल्हारपेठ, तारळे व ढेबेवाडी याठिकाणी उच्चदाबाची उपकेंद्रे मंजूर व कार्यान्वित करणे, विविध शैक्षणिक संस्थांच्या इमारती बांधकामास आर्थिक मदत करणे, पाटण येथे सुसज्ज ग्रामीण रुग्णालय मंजुरी व उभारणी करणे, श्रीराम अँग्रीकल्चरल रिसर्च अँड फौंडेशन ट्रस्टची स्थापना, अनेक पाझर तलाव, शेततळी, बंधारे, उपसा जलसिंचन योजना अशी अनेक विकासकामे करण्यात आली.

विद्यार्थिनी : पवनचक्की प्रकल्प उभा करून आपण पाटण

तालुका जगाच्या नकाशावर आणला, याविषयी आपण काय सांगाल ?

दादा : तसं पाहायला गेलं तर आपण जसजशी प्रगती करीत आहोत त्याचप्रमाणे आपली ऊर्जेची गरज सुद्धा वाढत आहे विकासाचा एक भाग म्हणून आपणास त्याकडे पाहावे लागेल आणि त्यासाठी अपारंपरिक ऊर्जा निर्मितीशिवाय पर्याय नाही याची जाणीव झाल्याने व पर्यावरणाचा समतोल राखण्यासाठी उपलब्ध स्रोतांचा वापर करून विद्युत निर्मितीस चालना देणारा पवनऊर्जा प्रकल्प हा विधायक प्रकल्प पाटण तालुक्यात उभा राहिला.

विद्यार्थिनी : दादा, पाटण तालुक्यातील पर्यटन वाढीसाठी आपण कोणते प्रकल्प राबविले ?

दादा : पाटण तालुक्याला निसर्गाने भरभरून दिले आहे. आणि याचा योग्य वापर केला तर एक म्हणजे पाटण तालुका राज्यभरात प्रसिद्ध होईल आणि सगळ्यात महत्वाचे म्हणजे येथील भूमिपुत्रांना रो जगाराची संधी निर्माण होईल. याचा विचार करून कोयना धरण क्षेत्रात 'नेहरू गार्डन' व त्यामध्ये 'यशोगाथा' इमारतीची निर्मिती करून कोयना धरणाची माहिती लघुपटाच्या माध्यमातून पर्यटकांपर्यंत पोचविण्याची व्यवस्था केली. कोयना पर्यटन विकास सहकारी संस्था स्थापन केली जेणेकरून स्थानिक लोकांना रोजगार निर्माण करता येईल. नौका विहारासाठी शिवसागर जलाशयात सागरकन्या लाँचची व्यवस्था केली. त्याचबरोबर पाटण, जावली व सातारा या तीन तालुक्यामध्ये नवीन महाबळेश्वर प्रकल्पास नुसती मंजुरी नाही तर निधीची सुद्धा व्यवस्था केली होती. याचा उद्देश एकच की माझ्या पाटण तालुक्यातील माणूस नोकरी धंद्यासाठी आपल्या गावापासून, कुटुंबापासून दूर न जाता त्याला आपल्या मायभूमीत रोजगाराची साधने उपलब्ध करून देणे.

विद्यार्थिनी : दादा, पाटण तालुका हा आता धरणांचा तालुका म्हणून ओळखला जातो याचे श्रेय नक्कीच आपणास जाते ?

दादा : श्रेय म्हणू शकत नाही कारण मी फक्त माध्यम आहे असे मी मानतो. माझ्या डोक्यात फक्त एवढेच असते की तालुक्यातील जनता आपल्याकडे आशेने पाहत आहे आणि आपणाला त्यांना जेवढं जास्त देता येईल तेवढं द्यावं. म्हणून पाटण तालुक्यात तारळी नदीवर तारळी धरण, ढेबेवाडी

भागात महिंद येथे वांग नदीवर धरण, मराठवाडी येथील धरण, मणदुरे विभागात निवकणे धरण, चिटेघर धरण, बिबी धरण अशा वेगवेगळ्या धरणामुळे पाटण तालुक्यात हरितक्रांती झाली. अगोदरच कोयना धरणामुळे पाटण तालुका देशात प्रसिद्ध झाला आहे आता नव्या धरणांमुळे तालुक्याचे नंदनवन होणार असून धरणांचा तालुका म्हणून पाटण तालुक्याला नावलौकिक प्राप्त झाल्याने मनापासून आनंद होत आहे. पण ही नवी धरणे होत असताना पुनर्वसनाचा प्रश्न निर्माण होणार नाही याची दक्षता मी जाणीवपूर्वक घेतली, कारण अगोदरच कोयना धरणामुळे निर्माण झालेला पुनर्वसनाचा प्रश्न आजही अनुत्तरीत आहे.

विद्यार्थिनी : दादा, आपण मंत्री होता त्याचबरोबर आपण महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळाच्या अध्यक्षपदी सुद्धा कार्यरत होता, त्याबद्दल काय सांगू शकाल ?

दादा : होय, महाराष्ट्र राज्याच्या सार्वजनिक बांधकाम (सार्वजनिक उपक्रम) या विभागाची जबाबदारी सांभाळत असताना महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळाच्या अध्यक्षपदाची धुरा माझ्याकडे सोपविण्यात आली. त्यावेळी सातारा ते कागल या १३३ कि.मी. रस्त्याचे चौपदरीकरणाने आढानात्मक काम पूर्ण केले. याचबरोबर वरळी बांद्रा सागरी मार्ग, नागपुर, पुणे, कोल्हापूर शहर विकास व कार्बोहब यांची बांधकामे व अन्य महत्वाकांक्षी प्रकल्पाची उभारणी करण्यात आली. तसेच मुंबई मधील व महाराष्ट्रातील महत्वाच्या शहरातील उड्डाणपूल, चौपदरी व दुपदरी रस्त्यांची बांधकामे, त्यावरील पूलांची कामे त्या काळात पूर्ण करून घेतली.

विद्यार्थिनी : दादा, आपण राजकारणात येण्यापूर्वी उत्तम शेतकरी होता, लोकप्रतिनिधी झाल्यानंतर आपण शेतीच्या विकासासाठी काही योजना निश्चितच आखल्या असणार, याबद्दल काय माहिती द्याल ?

दादा : मुळातच आपला भारत देश हा कृषिप्रधान देश आहे. पाटण तालुक्यातील शेती ओलिताखाली आली पाहिजे. जिराईत शेतीचे बागायती शेतीत रुपांतर झाल्याशिवाय येथील शेतकऱ्याचे जीवनमान उंचावणार नाही त्यांच्या शेतात भाजीपाला, फळभाज्या आल्याशिवाय त्यांच्या हातात नगदी पैसा येणार नाही याची जाणीव झाली आणि मग तालुक्याच्या विविध भागात डोंगरपठारावर शेततळी, पाझर तलाव, लघु पाठबंधारे विभागामार्फत मध्यम प्रकल्प उभारून

शेतीला पाणी दिले. निसरे येथे कोल्हापूर पद्धतीचा बंधारा पूर्ण करून कोयना नदी काठावरील जवळपास सहा हजार एकर शेतीला पाणी पुरवठा करण्यात यश आले. त्यामुळे उसाच्या उत्पादनात वाढ झाली व त्याचा फायदा साखर कारखान्याला झाला. असे अनेक पाझर तलाव, गावतळी, भूमिगत बंधारे, उपसा जलसिंचन योजना, विरेवाडी, कळंबे, ढोरोशी, मरळोशी येथे रोजगार हमी योजनेतून केलेले पाझर तलाव यामुळे नक्कीच शेतीला फायदा झाला.

विद्यार्थिनी : दादा, आपणास एवढे भरीव कार्य करण्याची ऊर्जा कोठून मिळते ?

दादा : पाटण तालुक्यातील दुर्गम भागांमध्ये वास्तव्य करणारे, माझ्यावर प्रेम करणारे, सामान्य गोरगरीब लोक हीच माझी खरी प्रेरणा आहे. माझे संपूर्ण जीवन मी त्यांच्यासाठीच व्यतीत केलेले आहे. कारण त्यांच्या सेवेसाठी त्यांनी दिलेल्या निधीमधून निवडून येऊन मी त्यांच्या सेवेचा वसा लोकप्रतिनिधी असताना आणि आता आयुष्याच्या उत्तरार्धाकडे वळल्यानंतरही घेतलेला आहे.

लोक मला म्हणतात आता तुमचं वय झालेलं आहे, तुम्ही कशाला बाहेर पडता? पण या लोकांच्या सेवेसाठी आणि लोकांनी माझ्यावर केलेल्या प्रेमापोटी मला घरात बसवत नाही. खरं तर मला लोकांच्यामध्ये राहणे नेहमीच आवडते. त्यांचे प्रश्न समजावून घेणे, ते सोडवण्यासाठी प्रयत्न करणे याची आता सवयच होऊन बसली आहे. त्यामुळे मी स्वस्थ बसू शकत नाही.

विद्यार्थिनी : दादा, पाटण तालुक्यातील शैक्षणिक क्षेत्रामध्येसुद्धा आपले योगदान खूप महत्वपूर्ण आहे या विषयी काय सांगाल ?

दादा : शिक्षणाविषयी सुरुवातीपासून मला आस्था आहे. त्यामुळे मी पाटण तालुक्यातील शैक्षणिक क्षेत्रात आवडीने मदत केली. मी आमदार झाल्यानंतर भूकंप निधीच्या माध्यमातून रयत शिक्षण संस्था असो, स्वामी शिक्षण संस्था असो तालुक्यातील प्रत्येक शैक्षणिक घटकांना मला मदत करता आली याचा मला मनस्वी आनंद आहे. त्याचबरोबर गाव तिथे शाळा हा उपक्रमसुद्धा मला राबविता आला. जेणेकरून ग्रामीण भागातील लोक शिक्षणाच्या प्रवाहात यावे हा त्यामागील माझा हेतू होता. कोयना शिक्षण संस्थेबद्दल विचारल तर कोयना शिक्षण संस्थेचा डोलारा सांभाळला तो

कोयना शिक्षण संस्थेचे अध्यक्ष डॉ.सोपानराव चव्हाण, सचिव अमरसिंह पाटणकर व त्यांच्या सहकारी संचालकांनी. कारण कोयना शिक्षण संस्था फार अडचणीत उभी राहिली. संस्थेने अगदी खेडोपाड्यात आपल्या शाखा उभ्या केल्या आणि वाढविल्या. १९८३ मध्ये आमदार पदाची सूत्रे माझ्या हातात आली त्यावेळेस कोयना शिक्षण संस्था पाटण तालुक्यात ज्ञानदानाचे कार्य करित होतीच. डॉ. सोपानराव चव्हाण, भागवतराव देसाई, उदयसिंह पाटणकर यांनी या संस्थेचं रोपटं रुजविले आणि मग ही सर्व मंडळी माझ्याकडे आली आणि सांगितले दादा कोयना शिक्षण संस्थेच्या विकासासाठी आपलं पाठबळ राहावे. मला शिक्षणाविषयी खूप तळमळ होती म्हणून मी नेहमी या सगळ्यांच्या पाठीशी उभा राहिलो. कारण पाटण तालुक्याचा विकास करायचा असेल तर शिक्षणाची गंगा घोघरी पोहचली पाहिजे आणि हेच काम कोयना शिक्षण संस्था अगदी प्रामाणिकपणे करित होती. त्यामुळेच माझ्याकडून जी मदत लागेल ती करित होतो. त्यावेळेस संस्थेच्या शाळा, हायस्कूल या पत्र्याच्या शेडमध्ये भरत होत्या. बऱ्याच जागा तर संस्थेच्या मालकीच्या पण नव्हत्या. तालुक्यात अजून काही दुर्गम भागात नवीन शाखा उभ्या करणे गरजेचे होते. त्या दृष्टीकोनातून आवश्यक वाटेल तिथे मदत करित राहिलो. त्याचप्रमाणे बाळासाहेब देसाई कॉलेजची इमारतीची जागा शासनाकडून संस्थेच्या मालकीची करून दिली. तत्कालीन महसूलमंत्री प्रभा राव आणि आदरणीय शरदचंद्रजी पवार यांनी याकामी विशेष सहकार्य केले. त्याचप्रमाणे डोंगरी विकास निधी व भूकंप निधीमधून कॉलेज व विविध हायस्कूलच्या इमारतींसाठी कोट्यावधी रुपयांचा निधी उपलब्ध करून दिला. डॉ. सोपानराव चव्हाण आणि अमरसिंह पाटणकर यांच्या नेतृत्वाखाली कोयना शिक्षण संस्थेच्या सर्व इमारती आज अद्ययावत सोयी सुविधांनीयुक्त उभ्या राहिल्या आहेत. पाटण तालुक्यातील सर्वसामान्य, गोरगरीब कुटुंबातील मुलं विद्यालयात, महाविद्यालयात शिक्षण घेताना पाहून एक आत्मीय समाधान लाभते.

विद्यार्थिनी : दादा, आपण सुरुवातीला जेव्हा आमदार झाला त्यावेळचा पाटण तालुका आणि आजचा पाटण तालुका यामध्ये आपणास काय फरक जाणवतो ?

दादा : ज्यावेळेस पहिल्यांदा आमदार म्हणून मी पाटण तालुक्यातील

जनतेसमोर आलो, त्यावेळेस पाटण तालुका म्हणजे दुर्गम, डोंगरी दळणवळणाची सोय नाही असा होता. आजारी माणसाला डोलीत बसवून पाटणला घेवून यावे लागे अशी परिस्थिती, अनेक गावे विजेविना अंधारात, पारंपरिक शेतीपद्धतीमुळे हातात लवकर पैसा नाही. इथून माझी सुरुवात झाली.

खरं सांगायचं तर अधिकारी वर्गसुद्धा पाटणमध्ये यायला नाखूष, तशीच काही परिस्थिती शाळांची पण होती. शाळा आहेत पण शिक्षक नाहीत. समोर अडचणीचा डोंगर दिसत होता पण लोकांची साथ मिळत गेली आणि अडचणीत संधी किंवा उपाय शोधण्याची सवय लागली. विकास करायचा तर रस्ते पाहिजेत म्हणून पहिल्यांदा रस्ते बांधले, गावागावात, प्रत्येक वाडी-वस्त्यावर वीज कशी पोचेल यासाठी कामाला लागलो. यावेळेस जिल्हा परिषदेमध्ये काम केल्याचा अनुभव कामी आला. आता एक पाहून बरे वाटते की त्यावेळेस केलेल्या कष्टाचे फळ आज पूर्ण पाटण तालुक्याला मिळत आहे. कारण त्यावेळेस ज्या पायाभूत सुविधा निर्माण करू शकलो त्यावर आजचा तालुका उभा राहिला. थोडक्यात सांगायचे तर इमारतीचा पायाच मजबूत करणे नाहीतर ज्या जागेवर ती इमारत बांधायची आहे ती जागा त्या योग्यतेची करण्यात बरीच वर्षे खर्ची घातली आहेत. त्यावर आज काही लोक इमले बांधत आहेत.

आज पाटण तालुक्यात सहकारी संस्थांचे जाळे आहे, दुध संघ, बँका, शाळा, रस्ते, वैद्यकीय सेवा उपलब्ध आहेत. फक्त त्या आता काळानुरूप अद्ययावत करणे एवढेच बाकी आहे. खेडोपाडी रस्ते निर्माण केले आहेत फक्त त्यांची डागडुजी करणे, रुग्णालय, प्राथमिक आरोग्य केंद्र चालू केले आता त्यात सोई सुविधा वाढविणे, तालुक्यात धरणे झाली, शेतकरी सुखावला. अजून खूप करावेसे वाटते, परंतु एवढे नक्की सांगू शकतो आजचा विकासाच्या प्रगती पथावर चाललेला आपला पाटण तालुका दिसत असला तरी त्यासाठी अनेक हात पूर्वी दिवसरात्र राबले आहेत ते पण कोणत्याही सोई सुविधा नसताना हे विसरून चालणार नाही.

विद्यार्थिनी : दादा, आता आपला अधिक वेळ न घेता एक शेवटचा प्रश्न म्हणजे आजच्या युवकांना आपण काय संदेश द्याल ?

दादा : युवक हे देशाचे भावी आधारस्तंभ असतात त्यामुळे सामाजिक क्षेत्र असो, राजकीय क्षेत्र असो, किंवा प्रशासकीय

क्षेत्र असो युवकांनी त्यामध्ये सहभाग घेणे आवश्यक आहे. पण हा सहभाग घेताना आपण लोकांसाठी काम करत आहोत ही भावना फार महत्वाची आहे. लोककल्याणाचा हेतू डोळ्यासमोर ठेवून काम करा. आजकाल युवक शेतीपासून दूर जाताना पाहायला मिळत आहे तर युवकांनी एकत्र येवून शेतीला एका वेगळ्या उंचीवर नेवून ठेवले पाहिजे. पारंपरिक शेतीऐवजी आधुनिक पद्धतीने शेती करून शेतीला गतवैभव मिळवून दिले पाहिजे असे मला वाटते. तरुणांनी स्वतः नोकर होण्यापेक्षा नोकऱ्या देण्याचा प्रयत्न केला पाहिजे. त्यासाठी स्वतःला सक्षम बनवले पाहिजे. विविध उद्योगधंद्यांचा मार्ग चोखाळला पाहिजे. आणि रोजगार निर्मिती स्वतः केली पाहिजे. दुसऱ्याचे नोकर होण्यापेक्षा स्वतः मालक बनवण्याकडे कल वाढला पाहिजे.

ज्यांना शासकीय नोकऱ्यांमध्ये जावेसे वाटते त्यांनी स्पर्धा परीक्षांच्या माध्यमातून अधिकारीपदावर जावे, जेणेकरून लोकसेवेचा वसा घेता येईल व तो पुढे नेता येईल. आपल्या समाजासाठी, समाजातील अंधश्रद्धा, अनिष्ट रूढी, प्रथा, परंपरा नष्ट करण्यासाठी आणि एक सुशिक्षित नागरिक घडवण्यासाठी आजच्या तरुण पिढीने प्रयत्न केले पाहिजेत. कारण देशाचे भवितव्य त्यांच्याच हातामध्ये आहे. युवकांनो कोणत्याही क्षेत्रात भरारी मारा. हरकत नाही पण आपल्या ज्ञानाचा उपयोग आपल्या कौशल्याचा उपयोग सर्वसामान्य लोकांच्या हितासाठी करा एवढेच सांगणे आहे.

विद्यार्थिनी : धन्यवाद दादा, खरेच आपण पाटण तालुक्याच्या विकास प्रकल्पांचे शिल्पकार आहात म्हणूनच आपणांस पाटण तालुक्यातील बहुआयामी व्यक्तिमत्व म्हंटले जाते. आपण आपला मौल्यवान वेळ आम्हाला दिल्याबद्दल व पाटण तालुक्याची विकासात्मक जडणघडण याबद्दल माहिती दिल्याबद्दल खूप खूप आभार.

दादा : आपणा सर्वांचेसुद्धा आभार आणि भावी उज्वल भविष्यासाठी खूप सान्या शुभेच्छा.

मुलाखत साधन व्यक्ती : मा. विक्रमसिंह पाटणकर

माजी मंत्री, सार्वजनिक बांधकाम व पर्यटन, महाराष्ट्र राज्य

स्थळ : शिक्का मॅन्शन, पाटण

वेळ : सकाळी ९ वाजून ३५ मिनिट

दि. २० ऑगस्ट २०२१

महामारी

मेघा गणेश शिंदे, प्रथम वर्ष कला

कथा

मुंबई ! भारताची आर्थिक राजधानी, मायानगरी, महाराष्ट्राची शान, अशा या मुंबईत जगाच्या कानाकोपऱ्यातून कोणीही यावे व तिला आपलंसं करावं. जो राहिल त्याची मुंबई अशा मुंबईत सुशिक्षित, अशिक्षित व बेरोजगार कोणीही यावं व आपलं पोट भरावं अशी ही मुंबई. येथे कोणीही उपाशी झोपत नाही अशा या मुंबईची उदरनिर्वाहासाठी ओढ साऱ्यांनाच, कष्टकऱ्यांचे हे नंदनवन म्हणून ओळखले जाते.

मुंबई! भारताची आर्थिक राजधानी, मायानगरी, महाराष्ट्राची शान, अशा या मुंबईत जगाच्या कानाकोपऱ्यातून कोणीही यावे व तिला आपलंसं करावं. जो राहिल त्याची मुंबई. अशा मुंबईत सुशिक्षित, अशिक्षित व बेरोजगार कोणीही यावं व आपलं पोट भरावं अशी ही मुंबई. येथे कोणीही उपाशी झोपत नाही अशा या मुंबईची उदरनिर्वाहासाठी ओढ साऱ्यांनाच. कष्टकऱ्यांचे हे नंदनवन म्हणून ओळखले जाते.

अशा या महानगरीत महाराष्ट्राच्या कानाकोपऱ्यातून व परराज्यातून कष्टकऱ्यांचे लोंढेच्या लोंढे रेल्वे, बस, अन्य वाहनातून रोजच येताना व जाताना नजरेस पडतात. जो येतो तो इथलाच होऊन राहतो. मुंबई सर्वांना सामावून घेते. मुळातच ती सात बेटांचा समूह आहे. इथला प्रत्येक माणूस पोटासाठी रात्रंदिवस झटताना दिसतो. मग तो पेपरवाला असू दे, दूधवाला असू दे, नाहीतर टपरी व टॅक्सीवाला असू

दे म्हणून तर म्हणतात ना 'मुंबई ना कभी रुकती है न कभी थकती है।

याच नगरीत एक मजूर आपल्या कुटुंबाबरोबर राहत होता. गावात खाण्याची मोताद असल्याने, जमिनी काही विकलेल्या व काही सावकाराकडे गहाण. ओसाड जमीन असल्याने त्यातून जास्त उत्पादन निघत नसल्यामुळे हा मुंबईला आला. मुंबईत भाकरी मिळते पण राहायला जागा मिळत नाही. धारावीच्या झोपडपट्टीत एका झोपडीवाल्याच्यात कसेबसे राहत होता. निवारा छोटा असल्याने बायको-मुले निवान्यात तर तो मजूर रस्त्यावर झोपत होता. हा मजूर टॉवर, इमारत बांधणाऱ्या कॉन्ट्रॅक्टर कडे काम करत होता. बांधकामाची प्रथम सवय नव्हती, नंतर ती लावून घेतली. त्या मजुराबरोबर त्याची बायकोदेखील काम करायला जायची, बांधकाम करताना मोठ्या मोठ्या इमारती बांधताना उंच उंच चढावे लागे. त्याच्या भीतीने तर अनेक जणांना चक्रर येई. वाळूच्या पाट्या रोज उंच चढून न्याव्या लागत. त्या जड असल्याने उचलत नसल्या तरी कण्हत, कुंथत त्या पाट्या न्याव्या लागत. त्यामुळे त्या मजुराच्या व त्याच्या पत्नीच्या हाताचे ढपले गेले होते. हात कोरडे रुखे-सुखे झाले होते. त्या मजुराच्या पत्नीला तर घरातली कामे करताना पाण्यात हात घालताना हाताची खूप आग व्हायची. तसेच स्वयंपाक करताना थोडे जरी तिखट-मीठ हाताला लागले तर ते सहन होत नव्हते. त्याची लगेच भयंकर आग व्हायची. अशा परिस्थितीत हे जीवन जगत होते व मिळेल त्या रोजंदारीवर त्यांची व मुलाबाळांची सगळी व्यवस्था पाहत होते. या बांधकामात काम करताना एकदा

तर तेथे असणाऱ्या मजुरांपैकी एकाचा वरच्या मजल्यावरून पाय घसरला आणि तो खाली पडला. त्यावेळी त्याचा पाय मोडला होता व डोक्याला देखील खूप मार लागला होता. डोक्यातून रक्त गळत होते. सगळ्यांनी कसेतरी त्याला उचलले. ते पण उचलता येत नव्हते. उचलताना पण त्या मजुराला नक्की कुठे पकडायचे हा प्रश्न होता. कारण कुठेही पकडले तरी त्याला खूप त्रास होत होता. कसेबसे त्याला उचलले आणि उपचारासाठी घेऊन गेले. नंतर अशा मजुराच्या कुटुंबाचे काय होणार? त्याचा रोजगार थांबला, हातावरचे पोट, घरात चूल पेटणार का? दवाखान्याचे बिल कोण देणार? असे अनेक प्रश्न येथील मजुरांना पडले असणार. अशा परिस्थितीत हा मजूर व पत्नी आपल्याला काय झाले तर नंतर आपल्या मुलांचे काय होणार? त्यामुळे ते नीट सांभाळून बांधकामाची कामे करत असायची. रोज घरातील कामे आटोपणे आणि कामावर येणे. विटांचा ढीग, वाळूचा ढीग पाटीत घेणे आणि पाटी जेथे आवश्यक असेल तेथे घेऊन जाणे असे माल लागणाऱ्या स्थळी पोहोचवण्याचे काम ते दोघे करत होते. रोज इकडून तिकडे हेलपाटे घालून त्यांचे पाय खूप दुखायचे. रात्री घरी आल्यावर जेवून झोपताना झोप कधी लागली हे देखील त्या दोघांना कळत नव्हते. परत पुन्हा सकाळी उठा आणि रोजचा उपद्व्याप सुरू व्हायचा. अशा रीतीने ते काम करून पैसे मिळवत असत आणि त्या पैशातून मुलांचा खर्च, घरातील खर्च भागवत असत. तसेच गावाकडे आई-वडिलांना त्यांना पैसे पाठवावे लागत असे. असे जीवन ते मुंबईत घालवत आणि दोन वेळची पोटाची सोय करत. कधी उपाशी झोपले असे झाले नाही. एखाद्या दिवशी बांधकामाचे काम मिळाले नसले तरी दुसरीकडे कोठेही काम करून ते दोघे पैसे कमवून घरी आणतच होते. ऊन, वारा, थंडी अशी कशाचीच पर्वा न करता हे काम करत असायचे. पावसाळ्यात तर हे काम करताना खूप हाल व्हायचे त्यांचे. बांधकाम सुरुवातीला कच्चे असायचे. त्यामुळे अतिपावसाने ते कधीकधी कमजोर झालेले असायचे. चढताना खूप भीती वाटायची. यातच श्रमजीवी, कष्टकरी सर्व मजूर व त्यात हे दोघे आपले जीवन कंठत होते.

पण... याच मुंबई नगरीत २०२० असे उजाडले की 'न भूतो न भविष्यती' अशी एक दूरदेशातून महामारी आली की तिन सारं चित्रच पालटले. क्षणार्धात होत्याचे नव्हते करून

सोडलं. त्या महामारीची लागण व्हायला लागली. बघता बघता हे जग या महामारीने व्यापले. सगळे उद्योगधंदे बंद पडले, सर्व वाहतूक व्यवस्था बंद. अख्खे जग जागच्या जागी थांबले. पण याचा हातावरचे पोट असणाऱ्या कष्टकरी मजुरावर खूप घातक परिणाम झाला. सुरुवातीला ते टाचक्या पैशात आपला व आपल्या कुटुंबाचा उदरनिर्वाह करत होते, नंतर होते तेवढेही गेले. कितीतरी दिवस मजूर घरी बसून. कारण कामधंदे बंद. खाण्याची वाताहत अगोदरच गावाची परिस्थिती बिकट असल्याने मुंबईत स्थलांतर करून आलेले. मुलेबाळे उपाशी. त्यांना आपल्या गावातील रिकाम्या पोटाची आठवण झाली. पुन्हा ते दिवस आठवले. मुंबई ही मायानगरी भयावह वाटू लागली. त्यामुळे अनेक मजूर आपल्या गावाकडे स्थलांतर करू लागले. त्यात दोघे व त्यांच्या मुलांचा देखील समावेश होता. गावाकडे जायला देखील त्यांच्याकडे पैसे नाहीत, गाड्या नाहीत, पायी चालत निघाले. उन्हाळ्याचे दिवस. त्यामुळे प्रचंड ऊन, उन्हाची खूप रखरख, पाणी ते देखील उबाळ. लहान मुले बरोबर यांचेदेखील खाण्याचे वांदे, प्रचंड हाल. अति उन्हाने काहीजण चक्कर येऊन रस्त्यातच पडत होते. अशांना बघायला देखील कोणी नाही, तसेच ते पुन्हा काही वेळाने जाग येऊन पुन्हा चालत होते. एकच आशा गावाकडे जाण्याची आणि तिथेही जाऊन काय करायचे याचा सारखा मनात विचार. देवाकडे एकच मागणे सारखे करत की सगळी परिस्थिती सुरळीत कर. अनवाणीच तापलेल्या रस्त्यांवर पायपीट करून चाललेले द्विधा मनस्थिती असलेले, काय करू सुचत नसलेले असे सर्व मजूर. या मजुरात काही गर्भवती महिला देखील होत्या. उद्याचे भवितव्य उराशी बाळगून गर्भवतीचे भीतीने ग्रासलेले चेहरे घेऊन पायी चालताना जास्त त्रास होऊन देखील त्या चालत होत्या. मजुरांचे चालून चालून पाय सुजलेले, रक्ताळलेले होते. त्याच रक्ताळलेल्या पायावर कपड्याच्या पट्ट्या बांधलेल्या आणि त्या पट्ट्या चालताना अर्ध्या सुटलेल्या अशा पायांनी मजूर चालत चाललेले होते.

कोणी जेवणाची व्यवस्था केली तर देव भेटल्याचा आनंद त्यांना व्हायचा. त्या गावातील लोकांना ते विचारायचे, 'भाई हम बम्बई से आये है, थोड़ी देर यहाँ सोते है, हमे कोई मारेगा तो नहीं?' अशी अनामिक भीती त्यांच्या मनामध्ये होती. कोणी सायकलवरून चाललेले नाहीतर अनेकजण पायीच.

अनेक निरागस चेहऱ्याची मुले खांद्यावर घेऊन, कधी आपण गाव गाठतो त्याची लागलेली आस. हातात बॅग, सामान घेऊन, पिशव्यांचे बंध खचलेले, हात त्याच्या हातातून त्या बंधाच्या सारख्या घर्षणाने ताण पडून हातातून रक्त येत होते. वाटेत दाखवायला डॉक्टर देखील नाही. २००-२५० कि.मी. अंतर कापल्याने चपलांनी देखील साथ सोडली होती. त्या चपला देखील किती साथ देणार. कडक उन्हामुळे पायाला चटके बसत होते तरी ते चालतच होते. रात्र झाल्यावर रस्त्यातच झोपत होते आणि वरून रस्त्यावर झोपले म्हणून पोलिसांच्या दंडुक्याची भीती त्यांच्या मनात होती. त्यामुळे काही रात्री त्यांना जागूनच काढाव्या लागत किंवा एक झोपले तर दुसरे जागे. एके रात्री रेल्वे बंद असल्याने रेल्वेच्या रुळावर अनेक मजूर झोपले होते. दिवसभर चालून दमलेल्या बिचारे गाढ झोपेतच गेले होते आणि त्याच मध्यरात्री एक मालगाडी त्यांच्या अंगावरून गेली. सकाळी बाकीच्या अनेक मजुरांनी बघितले तर त्यांच्या शरीराच्या सगळ्या चिंधड्या झाल्या होत्या. हात, पाय, तोंड बाजूला झालेले. कोणाचा भाऊ कोणाची बहीण. कुणाची आई-वडील यामध्ये मरण पावलेले होते. अंगावरच्या कपड्यांच्या सगळ्या चिंध्या झाल्या. काहींचे तर नातेवाईक कोणते ते नीट ओळखता येत नव्हते. मजुरांवर जणू दुःखाचा डोंगरच कोसळला होता.

अशा काहीही न संपणाऱ्या अनेक समस्या दररोज पुढे येत होत्या. यामध्येच अनेक कारणांतून मरण पावलेल्या आपल्या आप्तस्वकीयांचे दुःख सारखे मनात घोंगावत होते. मानसिक स्थिती खचत चालली होती, महामारी वाढतच होती. सोशल डिस्टेंसिंगचे पालन तसेच महामारीची लागण होण्याची भीती त्यांच्या मनात होती. अनेक संकटांचा सामना करत होते. मिळेल त्या गावात पोट भरले तर भरले नाही

तर अर्धपोटी उपाशी चालत राहत. लहान मुलांचे रोजचे प्रश्न, 'घर कधी येणार?' आणि अशा अनेक प्रश्नांना उत्तरे देण्याची रोजची पडलेली सवय की, 'लवकर येणार आहे बाळा!' अंगावर कधीपासून एकच कपडे असलेले, आंघोळ केली तर केली नाही तर अनेक जण तसेच होते. इतरांपेक्षा स्वतःचाच जास्त वास येत होता आणि तो वासदेखील रोज रोज येऊन त्यांना त्याची सवय झाली होती. कपडे व तेही फाटण्याच्या मार्गावर होते. काहींचे कपडे जीर्ण झाल्याने, मळल्याने काहींच्या कपड्यांच्या चिंध्या लोंबकळत होत्या. भरपूर दुर्गंधी होती. तोंड धुतले तर धुतले नाही तर तसेच. भेटेल ते खाल्ले व पोट भरले अशी अवस्था होती. तसेच गावाकडे जाऊन देखील काय करायचे असा विचार कायम मनात घोंगावत राहायचा. अगोदरच गावाकडे बिकट परिस्थिती होती. दोन वेळच्या खाण्याची टंचाई. गावात राहणारे अनेकजण अगोदरच कसेतरी पोट भरत होते. त्यात त्यांची भर पडणार होती. त्यामुळे अन्नधान्याचा तुटवडा जाणवणार होता. अशातच कसंतरी वाट्याला येईल तेवढे खाऊन पोट भरायला लागणार होते. अगोदरचे जगलेले जीवन स्वप्नात जगल्यासारखे त्यांना वाटू लागले. ते स्वतःला चिमटा काढू लागले की हे खरोखरच वास्तव जग आहे की आभासी जग आहे. या महामारीवर काही उपाय निघेल का? आणि अगोदरचे सुखी दिवस परत कधी वाट्याला येतील या विवंचनेत हे मजूर होते.

अशा परिस्थितीत ते गावाच्या दिशेने चाललेले होते. गाव थोड्याशा अंतरावर राहिले होते. राहिलेले ५०-६० कि.मी. अंतर पार करून ते गावात पोहोचले. गावात पण बाहेरून आलेल्यांना सुरक्षित स्थळी एका बाजूला १४ दिवस विलगीकरणात ठेवले होते. कारण त्यांना एखाद्या वेळेस त्या महामारीची थोडी लक्षणे असतील तर त्यांच्यामुळे इतरांना त्रास होऊ नये. जोपर्यंत १४ दिवस पूर्ण होत नाहीत तोपर्यंत त्यांना क्वारंटाईन राहावे लागत होते. जास्त करून गावातील लोकांना शाळेत क्वारंटाईन केले होते. तेथे त्यांची शासनाने राहण्याची, जेवणाची सगळी सोय केली होती, १४ दिवस एका जागी बंदिस्त राहून काय करायचे? अशी त्या मजुरांची अवस्था झाली होती. करमत नव्हते, काय दुसरे करायला काम नव्हते. एका जागेवर बसून त्यांची मानसिक स्थिती बिघडत होती. त्यामध्येच काही जणांना जर कोरोनाची लक्षणे दिसली

तर त्यांना परत रुग्णालयात नेत होती. आणि त्यांच्यावर उपचार चालू ठेवत होती. दिवसभर बसून काय करायचे म्हणून त्या मजुरांनी कितीतरी दिवसापासून बंद पडलेल्या शाळा स्वच्छ करायला सुरुवात केली. शाळांच्या कानाकोपऱ्यातून धूळ, कचरा सगळा स्वच्छ करायला सुरुवात केली आणि आपला दिवस सगळा शाळा स्वच्छ करण्यात घालवला. जसे आपले घर सुंदर, टापटीप स्वच्छ असते त्याप्रमाणे त्यांनी शाळेला वेगळेच स्वरूप द्यायला सुरुवात केली. शाळेत झालेल्या सगळ्या जाळ्या काढल्या, सगळे बेंच, टेबल त्यांच्यावरची धूळ काढली, झाडली आणि ते स्वच्छ केले. खालची फरशी / जमीन त्यांनी धुवून, पुसून स्वच्छ करून टाकली. कारण ते त्या शाळेत राहत होते. काहींना त्यांच्या काळातील शाळेचे दिवस आठवले. शाळेतील शिक्षक तसेच अनेक गमतीजमती आठवून ते इतरांना सांगून मन मोकळे करत होते. काही दिवसांनी त्यांना ती शाळा स्वतःचे घर असल्यागत वाटू लागली आणि घर जसे स्वच्छ ठेवतो तशी त्यांनी शाळा ठेवली. शाळेची स्वच्छतागृहे देखील सगळी स्वच्छ केली. सगळी एकजुटीने मिळून काम करून त्यातून आनंद मिळवत होते. मैदानावरील खडे गोळा करणे, मैदान सपाट करणे. शाळेच्या परिसरातील अनेक वृक्षांची नीट काळजी घेणे, त्यांना नीट खतपाणी घालून त्याची काळजी घेऊ लागले. ज्या झाडांच्या फांद्या इतरत्र पसरलेल्या होत्या त्या झाडांची नीट काटछाट केली. अनेक झाडांचा सुकून खाली पडलेला पालापाचोळा गोळा केला. शाळेच्या आजूबाजूचा परिसर एखादी बाग असल्यासारखा वाटू लागला आणि या मजुरांच्या मुलांना देखील तेथे कंटाळा येत नव्हता. कारण ती छोटी मुले रोजच्या शाळेच्या मैदानावर मनसोक्त विविध प्रकारच्या खेळांचा आनंद घेत होती. वर्गातील अनेक पंखे स्वच्छ केले, त्यांची धूळ बाजूला केली. त्यामुळे ते अधिक वेगाने फिरू लागले आणि मजूर त्यामुळे हवेशीर वातावरणात राहू लागले. अशा प्रकारे त्यांचे शाळेतील १४ दिवस कसे संपले ते देखील त्यांना कळले नाही. त्यानंतर हे सर्व बरे होऊन आपल्या घरात राहायला गेले आणि गुण्यागोविंदाने आपल्या नातेवाईकांसोबत राहू लागले.

बहीण

अनिकेत सर्जेराव सूर्यवंशी, प्रथम वर्ष विज्ञान

गोजिरवाणी दिसणारी, लाजून हसणारी,
कोणीतरी असावी, म्हणूनच म्हणतो,
छोटीशी का होईना पण एक बहीण जरूर असावी.
दादा, दादा करत आपल्या मागे लागणारी,
जर कधी ऐकलं नाही तर कानाखाली देणारी,
कोणीतरी असावी, म्हणून म्हणतो,
छोटीशी का होईना पण एक बहीण जरूर असावी.
मी चुकताना मला सांभाळून घेणारी,
भविष्याच्या वाटेवर योग्य दिशा दाखवणारी,
कोणीतरी असावी, म्हणून म्हणतो,
छोटीशी का होईना पण एक बहीण जरूर असावी.
आईसारखी माया देणारी,
कठीण परिस्थितीत सोबत असणारी,
कोणीतरी असावी, म्हणूनच म्हणतो,
छोटीशी का होईना पण एक बहीण जरूर असावी.
बाबा रागवत असताना, आपली बाजू घेणारी,
बाबांनी मारल्यावर, आपले डोळे पुसणारी,
कोणीतरी असावी, म्हणूनच म्हणतो,
छोटीशी का होईना पण एक बहीण जरूर असावी.
आईच्या जीवनाचं सार्थक करणारी,
आई नसताना तिची जाणीवही न होऊ देणारी,
कोणीतरी असावी म्हणूनच म्हणतो
छोटीशी का होईना पण एक बहीण जरूर असावी.
आईच्या सर्व जबाबदाऱ्या घेणारी,
आई नसताना घराला सावरणारी,
कोणीतरी असावी म्हणूनच म्हणतो
छोटीशी का होईना पण एक बहीण जरूर असावी.

माणसे जोडाल तर जग जिंकाल

संचिता आत्माराम पिट्टे, तृतीय वर्ष वाणिज्य

ललित

पृथ्वी ही उत्कृष्ट संदेशवाहक आहे. आपले चांगले वाईट विचार संबंधीतांपर्यंत पोहचवण्याचे कार्य ती करत असते व त्यावेळी ती व्यक्ती समोर दिसेल त्या वेळी त्याच्याविषयी प्रेम, माया, आपुलकी अथवा राग द्वेष वगैरे भावना व्यक्त होत असतात. रस्त्यातून जाताना एखाद्याविषयी आपलेपणा वाटतो तर काही जणांचे तोंडही पहावेसे वाटत नाही याचे कारण हेच असते.

ज्योतिषशास्त्रात माणसे जोडली जातील की नाही, लोक अनुकूल राहतील की नाही हे काही ग्रहयोगावरून चांगले समजू शकते. चांगली माणसे जोडायची असतील तर जे काय बोलायचे असेल ते त्यांच्यासमोर बोलावे. त्याची चूक दाखवून ती सुधारण्याचा प्रयत्न कर असे सांगावे. पण मागे मात्र त्या व्यक्तीविषयी केव्हाही चांगलेच बोलावे. चुकूनही वाईट बोलू नये. आपण त्याच्याविषयी लोकांना इतके वाईट सांगितले पण तरीही हा आपल्या विषयी चांगले बोलतो. मग आपण याच्याविशेष शत्रुत्व भावना का बाळगायची असा विचार करून ती व्यक्ती आपोआप चांगली वागू लागते. आपण एखाद्या विषयी चांगले, बरे-वाईट बोलतो ते सर्व विचार भूमीद्वारे संबंधित व्यक्तीच्या मनात शिरतात.

पृथ्वी ही उत्कृष्ट संदेशवाहक आहे. आपले चांगले वाईट विचार संबंधितांपर्यंत पोहचवण्याचे कार्य ती करत असते व ज्यावेळी ती व्यक्ती समोर दिसेल त्यावेळी त्याच्याविषयी प्रेम, माया, आपुलकी अथवा राग, द्वेष वगैरे भावना व्यक्त होत असतात. रस्त्यातून जाताना एखाद्याविषयी आपलेपणा वाटतो. तर काही जणांचे तोंडही पहावेसे वाटत नाही याचे कारण हेच असते.

यासाठी माणसे जोडायला शिका. दूर गावी एखाद्या नातेवाईकाला अपघात झाला की कुणी काही न कळविताही आपल्याला हुरहूर लागते. आपल्या मनातील विचार सतत वायूवेगाने जात असतात. आपल्या हातून कोणाला मदत करता येत नसेल तर करू नका, पण कोणाला निष्कारण वाईट तरी म्हणू नका. पाठीमागून केलेल्या टीकाटिप्पणी अथवा मुद्दाम निर्माण केलेल्या गैर समजुतीतूनच भांडण-तंटे,

लढाया, मारामान्या होत असतात.

माणसे जोडण्याचा प्रयत्न केल्यास अत्यंत कठोर व जीवावर उठलेले शत्रू सुद्धा जिवलग मित्र होतात व जीवाला जीव देण्यास तयार होतात. ऐनवेळी कोणाच्यातरी रूपाने संकट तारले जाते. जगात आज सर्वत्र अनाचार, शत्रुत्व, भाषिक वाद, कौटुंबिक धुसफूस, गुप्तशत्रुत्व, एकमेकांच्या उखाळ्या-पाखाळ्या काढणे, पाठीमागून निंदानालस्ती करणे, गैरसमज पसरवणे असे प्रकार सतत चालू असताना दिसतात.

माणसांनी माणसे जोडण्याचा प्रयत्न केल्यास जगात सर्वत्र सुख समाधान राहिल. जगात कोण कोणाला केव्हा उपयोगी पडेल हे जसे सांगता येणार नाही तसेच कोणाच्या मनात केव्हा शत्रू भावना निर्माण होईल व तो जिवावर उठेल हे देखील सांगणे कठीण आहे. त्यासाठी प्रत्येकाने आपापल्या परीने माणसे जोडण्याचा प्रयत्न करावा. त्याचा कुठेतरी, कधीतरी निश्चितच फायदा होईल.

शब्द, शब्द, शब्द

शब्द जरा जपून

शब्दाला तलवारी पेक्षा जास्त धार असते.

फरक फक्त एवढाच

तलवारीने कापल्यावर रक्त येते.

तर शब्दाने मन कापले जाते

म्हणून शब्द जरा जपून

शब्दाला तलवारी पेक्षा जास्त धार असते.

आपण आपल्या जीवनामध्ये कसे वागतो, कसे राहतो यावर आपले भविष्य अवलंबून असते. आपण आपल्या

मुखातून जे बोल काढतो त्या शब्दातून गोडवा किती आहे हे पाहिले जाते. माणसे जोडल्यावर कधी न कधी भविष्यात त्याचा आपल्याला फायदाच होतो. आपले जीवन पाण्याच्या बुडबुड्याप्रमाणे आहे. क्षणातच नाहीसे होणारे. त्यामुळे माणसाने जीवनात आल्यावर कीर्ती करून जगणे महत्वाचे आहे.

जगामध्ये अनेक लोक असतात, आपले वाईट चिंतणारे. पण जगामध्ये एक तरी माणूस असा असतो जो आपल्याला योग्य रस्ता दाखवत असतो. माणसाने क्षणाक्षणाला आनंदी होऊन जगले पाहिजे. मिनिटामिनिटाला छोट्या छोट्या गोष्टीत आनंद सामावलेला दिसला पाहिजे.

माणसाने जगात येऊन कोणाचेच मन नाही दुखावले पाहिजे. सर्वांशी प्रेमाने वागले पाहिजे. प्रत्येक माणसात माणसाला देव दिसला पाहिजे. माणसाने जगात येऊन जग जिंकवे. माणसाचे मन जिंकायला शिका. एखादा माणूस वाईट मार्गाने जात असेल तर त्याला योग्य दिशा दाखवणे आपले कर्तव्य आहे.

एखादी गोष्ट आपण करतो ती गोष्ट चांगल्या हेतूने केली तर त्याचा परिणाम आपल्या मनावरती चांगलाच होतो आणि वाईट हेतूने केली तर त्याचा परिणाम ही वाईटच होतो. आपण एखादे कार्य करत असतो त्याचा परिणाम वाईट किंवा चांगला होतोय की नाही याचे भान असणे आवश्यक आहे. जगामध्ये अनेक माणसे आपल्याला भेटतात मग ती माणसे आपल्याला काही ना काही शिकवून जातात.

भविष्यामध्ये काय होणार आहे हे जास्त महत्वाचे आहे. आपले भविष्य आपल्या वर्तमानावर अवलंबून असते. आपल्याला आपले भविष्य घडवायचे असेल तर वर्तमानात आपण कसे वागत आहे हे जास्त महत्वाचे आहे. भूतकाळात काही तरी घेण्यासारखे असतं. भूतकाळात काही चांगल्या गोष्टी घडल्या तर त्याच्यापासून चांगलं शिकून घ्या आणि वाईट घडल्या तर त्याच्यापासून बोध घ्या.

आयुष्यात येऊन माणसेच माणसाला जोडतात, कोणता माणूस आपल्या उपयोगी पडेल सांगता येत नाही. अनेक माणसे अहंकाराने फुगलेली असतात. परंतु माणूस हा

कोणत्या ना कोणत्या कारणाने संकटात सापडत असतो. माणसाने माणुसकी राखून वागले पाहिजे. एखादी व्यक्ती आपल्याशी भांडली तरी आपण आपल्या तोंडून काही वाईट गोष्टी काढू नयेत.

आयुष्यात खऱ्याच्या वाटेने चालले की आयुष्य सोपे होत जाते. त्यामुळे आयुष्यात येऊन माणसे जोडणे अत्यंत महत्वाचे आहे. आयुष्य हे एक फुलाप्रमाणे आहे. कधी कोमेजून जाईल सांगता येत नाही. म्हणून जेवढे आयुष्य आपल्या हाती आहे तेवढे आयुष्य मनमोकळेपणाने जगायला शिका.

आपण सर्व जगभर फिरलो तरी आपल्याला काही तुरळक माणसे बघायला मिळतील की, जी माणुसकी जपायच्या पाठीमागे लागली आहेत. आपण जे आज करतो ते उद्या नक्की त्याचा चांगला किंवा वाईट फायदा आपल्याला मिळेल. आयुष्यात येऊन खरे बोला, खोटे कधी बोलू नका. कारण एक खोटं आपलं पूर्ण आयुष्य बदलून टाकतं. आपल आयुष्य आपल्यावरती अवलंबून असते. आयुष्य एक सुंदर मोती आहे आणि त्यामध्ये येणारी माणसे एक अनमोल हिरा आहेत.

आयुष्यात येऊन माणसे जोडायला शिका. माणसे जोडाल तर जग जिंकाल. माणसे आयुष्यात येतात आणि काही माणसे आयुष्यातून जातात. जी माणसे आपल्याला काही चांगले शिकवून जातात त्यांच्यापासून चांगले विचार घ्या आणि वाईट लोकांचे विचार आपल्या मनातून बाहेर काढून टाकले तर आयुष्य सुंदर बनते.

माणसे आपल्याला परिस्थितीची जाणीव करून देतात. जेव्हा चांगली परिस्थिती असते तेव्हा सर्व लोक आपल्या सोबत असतात आणि जेव्हा कोण सोबत नसते तेव्हा जगाच्या पलीकडे जाऊन आपले विचार चांगले झाले पाहिजेत.

आयुष्यात येऊन कितीही वाईट वागले एखाद्याशी तरी आपल्याला त्याची गरज कधी ना कधी लागते म्हणून प्रत्येक माणसाने प्रत्येकाशी चांगले वागायला हवे. चांगले वागले तर माणसे जोडाल आणि जग जिंकाल.

कोरोना संकट की संधी?

स्मिता लक्ष्मण जगताप, प्रथम वर्ष कला

ललित

लॉकडाऊन झाल्यामुळे आपल्या आरोग्याच्या दृष्टीने खूप चांगले परिणाम झाले कारण हॉटेल, अनेक स्टॉल बंद असल्यामुळे लोकांच्या जेवणामध्ये फक्त घरच्या अन्नाचा, फळे, पालेभाज्या इ. वस्तूंचा समावेश आहारामध्ये होऊ लागला, त्यामुळे बाहेरच्या अन्नाने लोकांच्या तब्येतीवर होणारा परिणाम कमी झाला व निरोगी आयुष्य जगण्याचा आनंद सर्वजण घेऊ लागले.

सकाळी पेपर वाचण्यासाठी हातात घेतला तर पहिल्याच पानावर रेल्वे रुळावर झोपलेल्या बारा प्रवाशांचा मृत्यू अशी बातमी होती. ही घटना कोणत्या कारणामुळे घडली तर चीनमध्ये एका विषाणूने थैमान घातले होते. त्या विषाणूने काही विमान प्रवाशांच्या माध्यमातून भारतातही प्रवेश केला आहे. हा विषाणू म्हणजेच 'कोरोना' आणि त्या विषाणूचा भारतात जलद गतीने प्रसार होऊ लागला. त्यामुळे त्याला आळा घालण्यासाठी म्हणून शासनाने २३ मार्च २०२० पासून जनता संचारबंदी संपूर्ण भारतात लागू केली. याचा परिणाम म्हणजे भारतात असणारी वाहतूक व्यवस्था अचानक ठप्प झाली आणि या अचानक झालेल्या निर्णयामुळे आपले गाव, आपले शहर सोडून नोकरीसाठी इतरत्र गेलेल्या लोकांना आपल्या गावी परत येण्याचे सर्व मार्ग बंद झाले होते. म्हणून काही लोक पायी चालत आपल्या गावी जात होते. तर काहींना जी सुविधा उपलब्ध होत असेल त्याने ते आपल्या घरी पोहोचण्यासाठी प्रयत्न करत होते.

अचानक झालेल्या या लॉकडाऊनमुळे जीवनावश्यक वस्तूंचा तुटवडा निर्माण झाला. लोकांकडे घरांमध्ये साहित्य उपलब्ध नव्हते आणि त्यामुळे लोकांनी खायचं काय? हा तर मोठा प्रश्नच समोर होता. अन्नधान्य, दूध, भाजीपाला इ. सारख्या जीवनावश्यक वस्तू लोकांना उपलब्ध होत नव्हत्या. त्यामुळे लोकांवर उपासमारीची वेळ आली व त्यानंतर शासनाने यावर उपाय म्हणून लोकांना अन्नधान्य मोफत द्यायला सुरुवात केली. काही शेतकऱ्यांचा शेतीमाल तर शेतामध्येच खराब झाला. त्यामुळे आर्थिक नुकसानही मोठ्या प्रमाणावर झाले. उद्योगधंदे ठप्प झाले. सर्व छोटे-

मोठे उद्योग की ज्या उद्योगधंद्यांमुळे कितीतरी गरीब कुटुंब आपला उदरनिर्वाह त्यामुळे करत होते व तेच उद्योगधंदे बंद झाल्यामुळे त्यांचे खूप मोठ्या प्रमाणात नुकसान झाले व या कुटुंबावर उपासमारीची वेळ आली.

इकडे तर दिवसेंदिवस रुग्णांच्या संख्येत वाढ होत होती आणि लॉकडाऊन कडक करत होते. लोकांना प्रचंड संघर्षाला सामोरे जावे लागत होते. लोकांच्या हाताला काम नाही, काम नाही म्हणून पैसा नाही आणि म्हणूनच पैसा नाही म्हणून घरांमध्ये लागणाऱ्या वस्तू आणू शकत नाही आणि त्यावेळी बाजारामध्ये वस्तूंचा पुरवठा कमी असल्यामुळे वस्तूंची मागणी जास्त असल्यामुळे त्यांच्या किंमतीत झपाट्याने वाढ होत होती आणि काम नाही म्हणून देशातील लोक बेरोजगार होत होते आणि परिणामी दारिद्र्याचे प्रमाण वाढले होते.

शहरातून गावाकडे आलेल्या लोकांची मानसिक कुचंबणा होत होती. करण आधी उन्हाळी सुट्टी व दिवाळी सुट्टीला एकत्र कुटुंबाचे स्वागत होत होते. तसे झाले नाही गावाकडे जमीन आहे, शेती आहे पण आता त्या उत्पन्नाचा

उपभोग घेणाऱ्या व्यक्तींच्या संख्येत वाढ झाली आणि पैशांचा ओघही थांबला होता. उत्पन्न होते पण त्यासाठी बाजारपेठ उपलब्ध नव्हती. तसेच गावांमध्ये उपलब्ध असलेल्या सोयी-सुविधांवर ताण पडू लागला होता आणि लॉकडाऊनमुळे पर्यटन व्यवसाय तर पूर्णपणे ठप्प झाला आहे. पर्यटनामुळे अर्थव्यवस्थेत मोठ्या प्रमाणात सुधारणा होते. पण पर्यटन व्यवसाय बंद झाला त्यामुळे अर्थव्यवस्था पूर्णपणे ढासळली आहे.

जेव्हा लॉकडाऊन सुरू झाले तेव्हा दहावी वर्गाचे पेपर बाकी होते व इतर वर्गांची तर सुरुवातही झाली नव्हती. तिथेच शैक्षणिक व्यवस्थेची घडी विस्कळीत झाली आहे. ती व्यवस्थित होण्यासाठी किती काळ लागेल काही सांगता येत नाही. यामध्ये पूर्ण एक वर्ष गेले. पर्यायाने एकापिढीचे नुकसान झाले. आता कुठे शाळा-कॉलेज महाविद्यालय सुरू झाली, तोपर्यंत पुन्हा कोरोनाची दुसरी लाट आली आहे.

‘कोरोना’ या आजाराने आपल्यासमोर अशी अनेक संकटे आली तसेच आपल्याला संधीही उपलब्ध झालेली आहे. पुन्हा एकदा आपल्या अर्थव्यवस्थेला उभारणी देण्यासाठी व आपल्या देशाचा विकास घडवून आणण्यासाठी पुन्हा एकदा नव्या उत्साहाने प्रयत्न करू. लॉकडाऊन झाल्यामुळे आपल्या आरोग्याच्या दृष्टीने खूप चांगले परिणाम झाले कारण हॉटेल, अनेक स्टॉल बंद असल्यामुळे लोकांच्या जेवणामध्ये फक्त घरच्या अन्नाचा, फळे, पालेभाज्या इ. वस्तूंचा समावेश आहारामध्ये होऊ लागला, त्यामुळे बाहेरच्या अन्नाने लोकांच्या तब्येतीवर होणारा परिणाम कमी झाला व निरोगी आयुष्य जगण्याचा आनंद सर्वजण घेऊ लागले. या काळामध्ये कोरोना सोडला तर इतर सर्व आजार कुठेतरी पळून गेलेत की काय? हा तर प्रश्नच होता. म्हणजेच आहारामध्ये आपण चौकस प्रकारचा आहार घेणे गरजेचे आहे. तसेच अनेक दुकाने बंद झाल्यामुळे लोक व्यसन मुक्त होण्यास मदत झाली. त्यामुळे लोकांच्या शरीरावर होणारा वाईट परिणाम कमी झाला त्यामुळे लोकांचे आरोग्य चांगले झाले व आयुष्यमान वाढण्यास मदत झाली.

अनेक स्वयंसेवी संघटनांनी ऑनलाईन किराणा उपलब्ध करून देण्याचे काम केले व दुकानदारांनी तर आपला व्यवसाय ऑनलाईन पद्धतीने सुरू केला. त्यामुळे त्यांच्या व्यवसायाला चालना मिळाली व लोकांच्या गरजाही

पूर्ण होऊ लागल्या. लोकांना घरपोच किराणा व आवश्यक वस्तू मिळू लागल्या. त्यामुळे बाहेर पडण्याची गरज लागली नाही व आजारापासूनही संरक्षण मिळाले. तसेच काही शेतकऱ्यांनीही आपला माल ऑनलाईन विकण्यास सुरुवात केली, त्यामुळे त्यांना थेट ग्राहकासोबत संवाद साधून व्यवहार करणे शक्य झाले त्यामुळे त्यांचे ग्राहकही वाढले व त्यांचे व्यापाऱ्यांपासून होणारे शोषण कमी झाले. तसेच लोक ऑनलाईन व्यवहारास प्राधान्य देऊ लागले. त्यामुळे लोकांना ऑनलाईन व्यवहार येऊ लागला व वेळेची बचत झाली तसेच पैशांची बचत होऊ लागली.

या सोबतच भारतामध्ये असणारे प्रदूषणही कमी होण्यास मदत झाली. एवढ्या वर्षात कधीही स्वच्छ न दिसणाऱ्या नद्याही स्वच्छ दिसत होत्या व खळखळून वाहत होत्या. त्यामध्ये असणारे प्राणीही मुक्तपणे संचार करत होते. वातावरणात असणारे प्रदूषणही कमी झाल्यामुळे कधीही न दिसणारा ‘हिमालय’ येथून दिसू लागला. वातावरण अगदी प्रसन्न वाटत होते. तिथे कोणत्याही प्रकारच्या धुराचे, घातक वायूंचे साम्राज्य नव्हते. घरामध्ये असल्यामुळे लोक आपल्या घाईगडबडीच्या, धावपळीच्या जीवनामधून बाहेर आले व आपल्या अंगी असणाऱ्या सुप्त गुणांना वाव देऊ लागले. त्यामुळे घरामध्ये अनेक वेगवेगळ्या प्रकारच्या कलाकुसर केलेल्या वस्तू दिसून आल्या व या काळात लोक आपले आवड, छंद जोपासू लागले. माणसाला माणुसकीची जाणीव झाली. कारण दररोज प्रवासात, ऑफिसमध्ये इ. ठिकाणी भेटणारी माणसे कित्येक महिने भेटली नव्हती. आपल्या विचारांची देवाण-घेवाण होत नव्हती आणि माणसाला सर्वात जास्त भीती वाटणारी गोष्ट म्हणजे ‘एकांत’ आणि या काळात माणसाला तोच अनुभव अनुभवावा लागत होता.

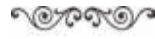
कोरोनाच्या काळामध्ये एक सर्वात चांगली गोष्ट कळाली ती म्हणजे आपल्या कुटुंबाचे महत्त्व माणसाला उमगले. आपले आई-वडील, घरचे अनेक सदस्य यांच्यामध्ये संवाद होण्यास सुरुवात झाली. कारण धावपळीच्या जीवनामध्ये प्रत्येकाच्या आपापल्या कामाला जाण्याच्या वेळा वेगळ्या, संध्याकाळी घरी येण्याच्या, जेवणाच्या वेळा वेगळ्या, त्यामुळे संवाद कुठेतरी लुप्त होत चालला होता. म्हणतात ना आपल्या अडचणी इतरांशी बोलल्याने त्यावर काहीतरी उपाय निघू शकतो. तसेच झाले. अनेक

अडचणी दूर झाल्या. कुटुंब एकत्र बसून वेगवेगळ्या खेळांचा, पदार्थांचा आनंद घेऊ लागली. तसेच एकमेकांची काळजी घेऊ लागले व आपापल्या आयुष्यात घडलेल्या गोष्टी सांगत एकमेकांविषयी अधिक माहिती मिळवण्याचा प्रयत्न करत होते व जुन्या आठवणींना उजाळा देत होते. त्यांना आलेले चांगले-वाईट अनुभव ते आपल्या पुढच्या पिढीला सांगत होते. तसेच घरातील वयस्कर व्यक्ती व लहान बाळांची जास्त

काळजी घेतली जात होती.

‘कोरोना’ संकट म्हणून आपल्या जीवनात आला तर खरा, पण त्याच्या सोबत आपल्यासाठी नवनवीन संधी घेऊन आला. आपल्याला आपल्या माणसासाठी आनंदाने जगण्याची एक छान संधी दिली. कोरोनामुळे अनेक संकटांना सामोरे जावे लागलेच त्याचबरोबर अनेक संधीही मिळाल्या.

प्रेम

राजश्री श्रीधर गवळी, तृतीय वर्ष कला

प्रेम म्हणजे तुला मिठीत घेण्यासाठी धावलेल्या त्या गार सरी आणि मला मिठीत घेण्यासाठी धावलेला तू.....

प्रेम म्हणजे अथांग सागराच्या किनाऱ्यावर तुझ्या सोबत चालण्याचे पाहिलेले ते स्वप्न, आणि त्या स्वप्नाला प्रत्यक्षाचे स्वरूप देणारा तू.....

प्रेम म्हणजे तुझं नाव वाचल्यावर माझ्या ओठांवर नकळत येणारं हसू आणि ते हसू येण्याचे मुख्य कारण म्हणजे तू.....

प्रेम म्हणजे माझ्या मोबाईलवर दररोज येणारा पहिला गुड मॉर्निंगचा तुझा मेसेज आणि दररोज शेवटचा गुड नाईट मेसेज पाठवणारा तू.....

प्रेम म्हणजे माझ्या डायरीच्या पहिल्या पानापासून शेवटच्या पानापर्यंत असलेला तुझा उल्लेख आणि त्या डायरीचे कारण आणि ओळखही तू.....

फक्त तू आणि तूच.....

पुरोगामी विचारवंत

अंकिता आत्माराम पिट्टे, एम.कॉम.२

स्वप्नं बदलतात, धर्म बदलतात,

नाती बदलतात, कर्मकांड बदलतात,

उपेक्षितांच्या आणि वंचितांच्या वाट्याला येणारं जगणं बदलतं....

फक्त गरज असते ती, अंगावरती चालून येणाऱ्या गोळ्यांना भिडण्याची....

आमच्या लाडक्या तुकोबांनी बदलवलं आमच्या समाजाला,

दाभोळकरांनी सुधरवलं आमच्या व पुढच्या पिढीला

पानसरेंनी दाखवल्या वाटा उपेक्षितांना-वंचितांना

कलबुर्गींनी केल्या मोकळ्या वाटा

जीवनाच्या अन् जगण्याच्या.

आज आम्ही आहोत पुरोगामी

उद्या तुम्ही असणार पुरोगामी

फक्त गरज असते ती अस्तित्वाला कवेत घेऊन,

भविष्याचे स्वप्न बघण्याची.

रायफलमॅन जसवंतसिंह रावत

शुभम जगन्नाथ शिर्के, प्रथम वर्ष कला

व्यक्तिचित्रण

वयाच्या १६ व्या वर्षी दहावीची परीक्षा पास झालेले जसवंतसिंग वयाच्या १७ व्या वर्षी सैन्य भरतीसाठी गेले, पण वय कमी असल्याने त्यांना फौजेमध्ये घेतलं गेलं नाही. त्यामुळे त्यांचे मन दुखावले गेले. दुखावलेलं मन घेऊन परत कामाला लागले. ६ महिन्यांनी त्यांचे वय फौजेमध्ये जाण्यायोग्य झाले. तेव्हा १९ ऑगस्ट १९६० रोजी त्यांना गडवाल रायफल मधील चौथ्या बटालियनमध्ये रायफलमॅन पदावर घेण्यात आलं. १ वर्षानंतर म्हणजे १४ सप्टेंबर १९६१ मध्ये त्यांचे ट्रेनिंग पूर्ण झाले.

ईस्ट इंडिया कंपनीने १७७६ मध्ये इंडियन आर्मीची स्थापना केली. इंडियन आर्मीचे संपूर्ण देशात ५३ कन्टेनमेंट झोन आणि ९ आर्मी बेस आहेत. भारतीय सेनेजवळ जगातील सर्वात मोठी थलसेना आहे. या कारणामुळे जगातील देश भारतीय थलसेनेला 'फौलाद' या नावाने ओळखतात. जगातील फक्त तीन देशाकडे घोडदल आहे. आणि त्या तीन देशांपैकी सर्वात जास्त घोडदल भारताकडे आहे. जंगलातून लढण्यासाठी सर्वात खतरनाक सेना आहे. भारताच्या या अद्वितीय क्षमतेला आत्मसात करण्यासाठी अमेरिका, ब्रिटेन, रूस यांसारखे देश सतत भारताचा दौरा करतात. भारत आणि पाकिस्तान यांच्यात झालेला लोंगेवालाच्या लढाईत भारताचे फक्त दोन जवान शहीद झाले होते, हे भारताने मिळवलेले सर्वात मोठे यश होते.

सूर्याच्या पहिल्या किरणाआधी उठून ज्यांना जवानांची परेड, वर्कआउट घ्यावा लागतो तदनंतर चहा पाणी, नाश्ता, दुपारचे जेवण, संध्याकाळचे जेवण मिळते, ज्यांचे बूट रोज पॉलिश केले जातात व वर्दीला कडक इस्त्री केली जाते. हे ऐकून तुम्ही विचार करत असाल की हा दिनक्रम एका सैन्य अधिकाऱ्याचा असू शकतो पण हे ऐकून तुम्ही आश्चर्यचकित व्हाल की मी सांगतोय ते एक शहीद जवान आहेत. तरीदेखील त्यांना एक जिवंत सैनिकाची वागणूक दिली जाते. त्यांचे नाव आहे 'रायफलमॅन जसवंतसिंग रावत'.

रायफलमॅन जसवंतसिंग रावत यांचा जन्म १९ ऑगस्ट १९४१ रोजी उत्तराखंडमधील पौडी गडवाल जिल्ह्यामधील

बैरून नावाच्या गावात गुमनसिंग यांच्या घरात झाला. त्यांच्या आईचे नाव लीलादेवी. त्यांना दोन लहान भाऊ होते. एकाच नाव विजयसिंग रावत तर दुसऱ्याचं नाव रणवीरसिंग रावत. त्यांना लहानपणापासून गाणे म्हणायला आवडायचे ते गाणे म्हणायला बैरुणच्या उंच कड्यात जाऊन बसायचे. घरची परिस्थिती बेताची असल्याने त्यांचे शिक्षण हे गावाच्या सरकारी हायस्कूल मध्ये १० वी पर्यंतच झाले.

शाळेतून घरी जाताना बॉर्डरवर तैनात असणाऱ्या आर्मीच्या पोस्टिंग दिसायच्या. घरचं कोणीही फौजेमध्ये नसताना देखील लहानपणापासून बघत असलेल्या आर्मीच्या पोस्टिंग आणि घरची हलाखीची परिस्थिती यावरून त्यांनी फौजेमध्ये जाण्याचा निर्णय घेतला. त्यांनी तो निर्णय अशा काही पद्धतीने घेतला की त्यांना देशसेवेचं एक प्रकारचं वेडच लागलं. वयाच्या १६ व्या वर्षी दहावीची

परीक्षा पास झालेले जसवंतसिंग वयाच्या १७ व्या वर्षी सैन्य भरतीसाठी गेले, पण वय कमी असल्याने त्यांना फौजेमध्ये घेतलं गेलं नाही. त्यामुळे त्यांचे मन दुखावले गेले. दुखावलेलं मन घेऊन परत कामाला लागले. ६ महिन्यांनी त्यांचे वय फौजेमध्ये जाण्यायोग्य झाले. तेव्हा १९ ऑगस्ट १९६० रोजी त्यांना गडवाल रायफल मधील चौथ्या बटालियनमध्ये रायफलमॅन पदावर घेण्यात आलं. १ वर्षानंतर म्हणजे १४ सप्टेंबर १९६१ मध्ये त्यांचे ट्रेनिंग पूर्ण झाले.

ट्रेनिंग पूर्ण होऊन फक्त एक वर्षानंतर म्हणजे १७ नोव्हेंबर १९६२ मध्ये चिनी सैन्याने अरुणाचल प्रदेशवर ताबा मिळवण्यासाठी हल्ला चढवला. त्यावेळी सैन्याची पूर्व

गडवाल रायफल बटालियनची एक कंपनी नुस्नांग पूल जो की त्वांगबू नदीवर होता. त्याच्या संरक्षणासाठी तैनात केली गेली होती. ही एक अशी आर्मी पोस्ट होती की जिच्यावरून अखंड अरुणाचल प्रदेशवर ताबा मिळवू शकत होता. ज्या कंपनीला या पूलाच्या संरक्षणासाठी ठेवले गेले होते त्या कंपनीत जसवंतसिंह रावत पण सामील होते.

ही जागा समुद्र सपाटीपासून सुमारे १४ हजार फूट उंचीवर होती. तरीदेखील चिनी सैन्यावर भारी पडत होते कारण त्यांच्याकडे मोठ्या प्रमाणात सैन्यदल आणि उत्कृष्ट पद्धतीची हत्यारे होती. यामुळे भारतीय सैन्य दलाचे अनेक जवान शहीद झाले होते. या परिस्थितीचा फायदा उठवून त्यांच्याजवळ असणारी मशीनगन जवळ आणणे शक्य झाले आणि त्यामुळे पूल आणि उरलेल्या सैन्यदलाची सुरक्षा धोक्यात आली होती. हे बघून उरलेले सैन्यदल मागे बोलवून पोस्ट सोडून द्या असे आदेश वरिष्ठांकडून देण्यात आले पण ही परिस्थिती पाहून रायफलमॅन जसवंतसिंह रावत यांनी जाणलं होत की आपण पोस्ट सोडली की सगळं संपणार. अरुणाचल प्रदेश चीनच्या घश्यात जाणार हे पाहून त्यांनी स्वतःआत्मसमर्पण करण्याचा निर्णय घेतला हे पाहून लान्सनाईक त्रिलोकीसिंग व रायफलमॅन गोपालसिंग यांनी पण त्यांना समर्थन दिले. बाकी उरलेली कंपनी मागे फिरली. ते तिघेही जमिनीवर सरपटत पुढे पुढे सरसावले आणि मशीनगन पासून १० ते १५ गज मागे असताना चिनी सैन्यावर ग्रेनाईट ने हल्ला चढवला आणि मशीनगन ताब्यात घेतली.

जसवंतसिंग यांनी वेळेवर शौर्य दाखवून आपल्या जवळपासच्या सगळ्या बंकरावरून गोळीबार चालू ठेवला आणि 72 तास त्या पोस्टवरून शत्रूला पुढे सरसावण्यापासून अडवून ठेवले. यामध्ये जसवंतसिंग रावत यांनी एकट्याने तीनशे सैनिकांना कंठस्नान घातले आणि अखंड युद्धाचं रूपचं पालटलं. तरीदेखील दुर्दैवाने चिनी सैन्यदल जास्त असल्याने त्यांच्या दोन्ही साथीदारांना ग्रेनाईटने मारण्यात आले आणि शेवटपर्यंत लढता लढता त्यांच्या छातीमध्ये अनेक गोळ्या लागल्या त्यामुळे ते पण शहीद झाले आणि जेव्हा चिनी सैन्यदल आणखी वर सरसावले तेव्हा त्यांना कळालं की आपल्या तीनशे सैनिकांना तीन दिवस आडवून ठेवणारा व मारणारा एकच सैनिक आहे आणि तो जागा बदलून बदलून गोळीबार करत होता या रागात चिनी सैन्याने जसवंतसिंग यांचा शिरच्छेद करून ते चीनला घेऊन

गेले. तदनंतर भारतीय सैन्यदलाच्या बाकीच्या कंपन्या तेथे पाठवून वेळेवर चिनी सैन्य दलाचे अरुणाचल प्रदेशवर ताबा मिळवण्याचे स्वप्न अर्धवट ठेवले. २० नोव्हेंबर १९६२ साली चीनने युद्ध समाप्तीची घोषणा केली.

चिनी सेनापतीने जसवंतसिंग यांचे शौर्य, धाडस बघून त्यांचे शिर परत केले आणि त्यांची एक तांब्याची मूर्ती बनवून भेट म्हणून दिली आणि त्यांना भारतीय सैन्य दलाचे महावीर चक्र प्रदान करण्यात आले.

भारतीय सैन्य दलातील जवानांचे असं मत आहे की, त्यांचा आत्मा अजूनही चौकीचे रक्षण करतो. त्यांना मार्गदर्शन करतो जर एखादा जवान ड्युटीवर असताना झोपला तर त्याला त्यांचा आत्मा चापट मारून उठवतो. अजूनही त्यांच्या नावासमोर शहीद हे अक्षर लिहीले जात नाही. ते ड्युटीवर आहेत असे मानले जाते. जसवंतसिंग यांच्या नावाने नूस्नांग येथे जसवंतगड नावाचं एक मोठं स्मारक उभारण्यात आले आहे. तेथे जसवंतसिंग यांचं प्रत्येक साहित्य सांभाळून ठेवलं आहे. त्यांना मृत्युनंतरही बढती दिली जाते. सध्या ते रायफलमॅन पदावरून मेजर जनरल पदावर आहेत. त्यांच्या तर्फे त्यांच्या घरातील माणसं त्यांच्या सुट्टीचं निवेदन मांडतात. सुट्टी मिळाल्यावर सैन्यातील जवान साहित्यासहित त्यांचा फोटो त्यांच्या गावी घेऊन जातात आणि सुट्टी संपल्यावर परत जसवंतगडला घेऊन येतात.

एवढेच नव्हे तर देशासाठी शहीद झालेल्या जसवंतसिंग यांच्या बुटाला रोज पॉलिश केले जाते आणि त्यांच्या वर्दीला आज देखील इस्त्री केली जाते. त्यांचं सकाळ आणि संध्याकाळच्या जेवणाचं ताट देखील वाढलं जातं आणि असं सांगितलं जातं की संध्याकाळच्या वेळेस त्यांच्या वर्दीवर सुरकुत्या पडल्या जातात. पॉलिश करूनही बूट बेरंग होतात, त्यांचा महिन्याचा पगार देखील त्यांच्या घरी पोहोचवला जातो.

आज देखील बॉर्डरवर जाणारा प्रत्येक फौजी जसवंतसिंग रावत यांच्या मूर्तीला नमन करूनच पुढे जातो. विजेता रायफलमॅन म्हणजे जसवंतसिंग रावत यांनी चिनी सैन्याशी जो लढा दिला त्या लढ्याच्या स्मरणार्थ गडवाल रायफल कडून जसवंतसिंगांच्या नावाने दरवर्षी उत्कृष्ट रायफलमॅनचा पुरस्कार दिला जातो. त्यांच्या नावाने अविनाश ध्यानी यांनी एक हिंदी चित्रपट देखील तयार केला आहे त्याचं नाव आहे 72 HOURS MARTYR WHO NEVER DIED.

बाबा

अपूर्वा संतोष पवार, प्रथम वर्ष कला

कथा

सुरेश बहुतांशी स्वार्डप वरून फोन करे त्यामुळे दर वेळी त्याचा नंबर बदललेला असे. काव्याला तर त्याची सध्याची कंपनीही माहित नव्हती. काव्याला काळजी वाटू लागली. चौथ्या दिवशी त्याचा फोन नेहमीच्या वेळी आला. नंतर रोज आठ वाजता नियमित फोन वाजू लागला. पण त्याचा आवाज आता खूप थकलेला आणि खूप लांबून बोलत असल्यासारखा येत होता.

माधवी आणि सुरेश यांच्यात शेवटचा वाद झाला तेव्हा काव्या अवघी सात वर्षांची होती. माधवी आणि सुरेशचे सारखे खटके उडत, सुरेशच्या काही आर्थिक व्यवहारात घेतलेल्या निर्णयामुळे सर्वांच्या नजरेतून तो उतरला होता. त्याच्या घरच्यांनीही माधवीची बाजू घेतली आणि शेवटी त्याच घर त्याला सोडण्यास सांगितलं गेलं. तो गेला ते पुन्हा कधीही परतून न येण्यासाठीच. त्यातल्या त्यात समाधानाची बाब एवढीच होती की त्याला काव्यासोबत फोनवर बोलण्याची परवानगी मिळाली होती. काव्यावर असणारं त्याचं प्रेम माधवीलाही माहित होतं. रोज रात्री आठ वाजता

सुरेश काव्याला फोन करीत असे. त्यात कधीही खंड पडला नव्हता. काही महिन्यांनी तो दुबईला कामानिमित्त गेल्याचं काव्याला समजलं. दर महिन्याला त्याच्याकडून काही रक्कम काव्याच्या अकाऊंटवर जमा होऊ लागली.

काळ पुढे चालत होता. दिवसांचे महिने, महिन्यांचे वर्ष. काव्या मोठी होत होती. तिचा प्राधान्यक्रम ती तिच्या अभ्यासात व्यस्त होत होती. पण त्याचे फोन सुरू होते. आधी लँडलाईन वर नंतर जसा काव्याचा मोबाईल आला तसा तिच्या मोबाईलवर. पूर्वी अर्धा अर्धा तास चालणाऱ्या बापलेकीच्या गप्पा, कविता, शाळेतल्या गंमती-जमती यावरून आता हळू हळू कमी होत. काही काळाने फक्त “कशी आहेस बाळा”? चांगली आहे बाबा. कशी आहेस, काय हवे आहे का? “बाबा मला अभ्यास करायचा आहे नंतर बोलते. ठेवते आता.” “ओके बाळा” याच्यावर येऊन काही वर्षांनी काव्याही त्याचे फोन घ्यायला कंटाळा करायची. तसही तिला समजायला लागल्यापासून तिने त्याच्याबद्दल सकारात्मक असं कमीचं ऐकलं होतं. आजही माधवी हळवी झाली की कबूल करत होती की तो तेवढा काही वाईट नव्हता. पण त्याच्या हट्टापायी घेतलेल्या काही निर्णयामुळे त्यांच्या आयुष्याची घडी विस्कटून टाकली असे माधवी काव्याला सांगे. काव्याच्या प्रत्येक वाढदिवसाला तो तिला भेटवस्तू पाठवत असे. अशी सतरा वर्षे निघून गेली. मध्यंतरी त्याने काव्याला नोकरी बदलल्याचं सांगितलं. पण तिने त्याकडे लक्ष दिले नाही. तिची शाळा संपली होती. पुढे तिने सॉफ्टवेअर इंजिनिअरिंग केलं. तिथे तिला आमिष भेटला. तो शांत होता तेवढाच तो खंबीरपण होता. आमिषच्या घरच्यांनाही काव्या आवडत होती. एका रात्री फोन वाजला नाही. आठ वाजले

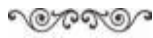
तरी काव्याचा फोन वाजला नाही. आजवर असे कधी झाले नव्हते. काव्याला आता हुरहुर लागली. विचारांचं चक्र सुरू झालं. प्रश्न फक्त एकच फोन का आला नसेल?

सुरेश बहुतांशी स्वाईप वरून फोन करे त्यामुळे दर वेळी त्याचा नंबर बदललेला असे. काव्याला तर त्याची सध्याची कंपनीही माहीत नव्हती. काव्याला काळजी वाटू लागली. चौथ्या दिवशी त्याचा फोन नेहमीच्या वेळी आला. नंतर रोज आठ वाजता नियमित फोन वाजू लागला. पण त्याचा आवाज आता खूप थकलेला आणि खूप लांबून बोलत असल्यासारखा येत होता. काव्या रोज त्याला तब्येती विषयी विचारत, पण मी ठीक आहे असं सांगून तो टाळाटाळ करत. काव्याचा २४ वा वाढदिवस आणि आमिष बरोबर साखरपुडा साजरा झाला. सगळे हजर होते फक्त सुरेश सोडून. तिला त्याची कमी जाणवत होती. त्या दिवशी त्याचा फोन तिला घेता आला नाही. दुसऱ्या दिवशी मात्र तिने त्याला फोन करून सगळं सांगितलं. “माझी परी ताई आता मोठी झाली” असे तो म्हणाला. त्याचा आवाज अशक्त असला तरी त्यात आनंद होता. काव्या आज-काल तिच्या वडिलांची खूप आठवण काढू लागली होती. त्यात तिच्या लग्नाची तारीख जवळ येत होती. तिच्या लग्नाला तिच्या वडिलांनी यावं असं तिला वाटू लागलं. रात्री तिने तर सुरेशला सांगण्याचा प्रयत्न केला पण फोन कट झाला. नंतर मात्र प्रयत्न करूनही त्याला फोन लागला नाही. काव्याला वाटलं आपण वडिलांकडे जाऊन त्यांना आश्चर्यचकित करायचं आणि आपल्या सोबत घेऊन यायचं.

ती तिच्या वडिलांपासून किती दूरावली याची जाणीव तिला होत होती. तिने दुसऱ्या दिवशी त्याला फोन वरून त्याचा पत्ता विचारायचा प्रयत्न केला, त्याने मात्र काहीही सांगण्यास टाळाटाळ केली. मग तिने पहिल्या कंपनीचे नाव आणि पत्ता शोधून काढला. ती दुसऱ्या दिवशी कतारमध्ये सकाळी दाखल झाली. ती तेथील एका हॉटेलमध्ये थांबली. सामान तिथे ठेवल्यानंतर रिसेप्शनच्या मदतीने टॅक्सी घेऊन ती त्या पत्त्यावर पोहोचली. पण तिथे तिच्या पप्पांच्या नावाचा कोणीही काम करत नसल्याचं कळलं. मग तिने HR ला भेट घेण्याची मागणी केली. तेथील HR ला जेव्हा ती भेटली तेव्हा तिला कळलं की त्या कंपनीतल्या जुन्या कामगारांची बदली झाली आहे. त्यामुळे त्याला सुरेश बदल काहीही माहीत

नव्हतं. तिच्या डोळ्यात पाणी आलं. त्याने तिला एका जुन्या कर्मचाऱ्याचा नंबर दिला आणि तपास करायला सांगितला. ती तासाभरातच त्या कर्मचाऱ्याला शोधत तो काम करत असलेल्या ऑफिसमध्ये पोहोचली. तो फक्त कर्मचारी नव्हता तर तिच्या वडिलांचा खूप जवळचा मित्रही होता. त्याने तिला भेटण्याची तयारी दाखवली. तिला बसायला सांगून चहा, नाष्टा विचारलं, पण तिला वडिलांना भेटण्याच्या इच्छेपुढे हे सगळं न्यून वाटत होतं. ती त्याला म्हणाली ‘अंकल मेरे पापा कहाँ रहते है?’ तो त्याच्या भावना आवरण्याचा प्रयत्न करू लागला. ती पुन्हा म्हणाली “अंकल प्लीज बताओ ना पापा किधर रहते है?” त्याने बोलण्याचा प्रयत्न केला पण त्याच्या डोळ्यातून अश्रू ओघळले. शेवटी तो कसाबसा बोलला “बेटा तेरा पापा पिछले साल मर गया”. ती ओरडली “काय”? तो म्हणाला “हाँ बेटा उसका एकसीडेंट हो गया”, तीन दिन बेहोश था। फिर हम सबको छोड कर चला गया। काव्या तिथेच कोसळली आणि रडायला लागली. तिने त्याला विचारलं “इतने दिन हमको क्यूँ नहीं बताया अंकल” तो म्हणाला “हमने बहुत कोशिश की, लेकिन तुम्हारा पता नहीं मिल पाया और उसका मोबाइल फोन एकसीडेंट मे टुट गया” पुढे तो म्हणाला “वो तुमसे बहुत प्यार करता था बेटा.” तिला तिच्या बाबांच्या कॉलकडे दुर्लक्ष केल्याचा खूप पश्चाताप होत होता, पण आता ती काहीच करू शकत नव्हती. मध्येच तिला काहीतरी आठवलं. जर तिचा बाबा एक वर्ष आधीच गेला होता तर तिला रोज रात्री फोन कॉल कसे येत होते. काव्याने त्या कर्मचाऱ्याला म्हणजेच तिच्या वडिलांच्या मित्राला हे सांगितलं तेव्हा तो म्हणाला “उसका फोन तो एकसीडेंट मे चुर चुर हो गया, तो तुम्हारा नंबर और किसीको नहीं मिल सकता।” काव्या तासाभरात सावरली. तिला समजल तिच्या प्रश्नांची उत्तरे त्यांच्याकडून मिळणार नाहीत. त्याने तिला एक दिवस थांबायला सांगितले. तिच्या वडिलांचं काही सामान तिला द्यायचं होतं. तिनेही एक दिवस थांबण्याची तयारी दाखवली. त्या कर्मचाऱ्याने सुरेशच्या काही बॅग तिला दाखवल्या व त्यात तिच्या काही वस्तू आणि त्या तिघांचा एक फोटो तिला सापडला. ते सामान घेऊन ती परत हॉटेलवर आली. आठ वाजायला पाच मिनिटे बाकी होते. ती लिफ्ट मध्ये गेली. लिफ्ट सुरू झाली. पण काही सेकंदातच ती अडकली. ती आतून आरडाओरड करत होती. बाहेरचे

लोक तिला बाहेर आणण्याचा प्रयत्न करत होते. पण तिला आठवलं. आठ वाजले, तिने फोन ओपन केला पण त्याला नेट नव्हतं. त्यामुळे त्याही दिवशी ती त्याचा फोन घेऊ शकली नाही. दुसऱ्या दिवशी ती घरी आली. तिने घडलेले सर्व घरी सांगितलं आणि माधवी रडायला लागली. तोच फोन वाजला. आठ वाजले होते. हा फोन काव्याला काहीही करून चुकवायचा नव्हता. तिने ताबडतोब फोन उचलला आणि समोरून कोणी बोलायच्या आत बोलली “मला माहित आहे माझे बाबा वारलेत तुम्ही कोण आहात?” समोरून आवाज आला “मी तुझाच बाबा आहे आणि तू माझीच परी आहेस. इतकी वर्ष मी तुला फोन करत होतो पण मधूनच माझा फोन बंद झाला तर तुम्हाला वाटले असते की मी तुम्हाला विसरलो. देवाने मला दिलेला वेळ संपला. आता तुला सर्व समजलय इथून पुढे माझा फोन तुला नाही येणार”, काव्या म्हणाली “नाही बाबा तुम्ही मला हवे आहात” माधवी काय बोलणार? त्याआधीच फोन कट झाला आणि त्यानंतर फोन कधीच वाजला नाही.

व्यथा

सौरभ चंद्रकांत पवार, तृतीय वर्ष कला

जगी आसवांचा
हा कसला बाजार आहे,
हरेक जण म्हणतो,
दुःख माझेच फार आहे.
जगणे कमी इथे,
नी रडणे, बार बार आहे.
हजार संधी खिदळायच्या
तरी हसणेच फरार आहे.
हात माझेही जातात पुढे,
सांत्वनासाठी कधी
माझ्या व्यथेत मात्र त्याला,
स्पष्ट नकार आहे....

माझी आई

संध्या साहेबराव पवार, एम.एस्सी. १

जन्म दिलास तू,
जगण्याची नवी उमेद निर्माण
केलीस तू,
कधी धडपडले तर, सावरलंस
तू,
संकटावर मात करण्याची शक्ती
दिलीस तू,

अपयश आलं असता, सावरून मला,
पुन्हा स्वप्नं पूर्ण करण्याची
हिम्मत दिलीस तू,
चुकले मी कुठे, तर रागवतेस तू,
पण नंतर लाडाने, जवळसुद्धा घेतेस तू,
संस्कार दिलेस तू,

माझ्यासाठी तूच वडिलांचा आधार,
बहिणीची माया, भावाचा हक्क,
माझी गोड मैत्रीण तू,
माझं सर्वस्व तू,

माझ्या इच्छा पूर्ण करण्यासाठी,
धडपडतेस तू,
स्वतःचा विचार न करता,
नेहमी दुसऱ्यांसाठीच जगतेस तू,
मायेचा अथांग सागर आहेस तू,

किती आणि काय सांगू तुझ्याबद्दल,
शब्द पण अपुरे पडतील, अशी आहेस तू,
खरंच खूप ग्रेट आहेस गं तू,
माझा श्वास आहेस गं तू,

महत्वाचं असतं

प्राजक्ता शामराव पाटील, प्रथम वर्ष कला

आपल्या आयुष्यात
प्रेमाने जेवण करून घालणारी,
मायेन डोक्यावरून हात फिरवणारी,
आई असणं खूप महत्वाचं असतं.
आपल्यावर विश्वास ठेवून,
तू माझी स्वप्न पूर्ण कर,
तुला हवं ते कर
म्हणणारे बाबा असणं खूप महत्वाचं असतं.
आपल्याला बाहेरच्या जगातलं
चूक बरोबर सांगणारा,
आपला रक्षण करणारा,
भाऊ असणं खूप महत्वाचं असतं.
आपल्याबरोबर प्रत्येक गोष्टीसाठी भांडणारी,
पण आपल्याशिवाय न करमणारी
बहीण असणं खूप महत्वाचं असतं.
त्यानंतर आपल्याला माहेरची आठवण
न येऊ देणारा,
आपल्याला नेहमी समजावून घेणारा,
जोडीदार असणं खूप महत्वाचं असतं.
हे सर्व जण आपल्या जवळ असतील
तर आपलं आयुष्य खूप महत्वाचं असतं.

बाबा

संध्या साहेबराव पवार, एम.एस्सी.?

ऐकले आहेत बाबा,
अनुभवले नाहीत,
का केलीस देवा,
एवढी घाई.
हक्क होता माझा तो,
का हिरावून घेतलास माझ्याकडून,
खूप सारी स्वप्नं,
राहिली अपूर्ण.
सगळं मिळेल आयुष्यात,
पण बाबा तुमचं प्रेम..?,
किती छान असतं,
बाप-लेकीचं नातं,
माझ्या आयुष्यातलं या नात्याचं पान,
राहिलं रिकामं.
आठवायचं म्हंटलं तर,
आठवण पण नाही,
सगळे म्हणतात तुमची छबी आहे मी,
म्हणून स्वतःला आरशात
पाहून बघते तुम्हाला.
नाही अनुभवाला कधी तो स्पर्श,
तो मायेचा डोक्यावरून फिरणार हात,
ती प्रेमाची मिठी,
हृदयातून निघालेली.
तुमच्यासाठीची प्रेमाची हाक,
नेहमीच ओठापर्यंत येऊन थांबते
कसे होते माझे बाबा,
कधी कळेल का मला.

मैत्रीण

प्रतिभा भाऊसाहेब कुंभार, तृतीय वर्ष वाणिज्य

एक तरी मैत्रीण अशी हवी
जरी न बघता पुढे गेलो तरी,
मागून आवाज देणारी,
आपल्यासाठी हसणारी,
वेळ आलीच तर अश्रूही पुसणारी,
स्वतःच्या घासातला घास,
आठवणीने काढून ठेवणारी,
वेळप्रसंगी आपल्या वेड्या
मैत्रीची समजूत काढणारी,
वाकडं पाऊल पडताना मात्र
मुस्कटात मारणारी,
यशाच्या शिखरावर आपली पाठ थोपटणारी,
सगळ्यांच्या गलक्यात आपणास
सैरभैर शोधणारी,
आपल्या आठवणीनं आपण नसताना
व्याकूळ होणारी,
खरचं अशी एक तरी जिवाभावाची
मैत्रीण हवी जी आपणास
मित्र म्हणणारी.....

सैनिक

शुभम शिर्के-पाटील, प्रथम वर्ष कला

तू केलेस धाडस सैनिक होण्याचे
मनात होते धक धक तुझ्या जीव की प्राणाचे
देशाच्या रक्षणासाठी तुला निवडले
देशाचा ध्वज वाचवणे तुझ्या हाती आले
शपथ घेतलीस मातृभूमीची
मनात भीती होती तुझ्या जीव की प्राणाची
मातृभूमीच्या गौरवासाठी तू झीजलास
वीर मरण जरी हाती आले तरी तू नाही घाबरलास
किती मातृभूमीवरती तुझे उपकार
तुझा करावासा वाटे सत्कार
तू शत्रूपासून वाचवतोस
कधी-कधी तर प्राण गमावतोस
शत्रूशी लढताना कधी केला नाहीस
तुझ्या प्राणाचा विचार
म्हणूनच सगळ्यांनी घेतले पाहिजे तुझे आचार
सीमेवर लढताना तू कधी नाही केलास विचार
तुझ्या जीव की प्राणाचा
म्हणूनच बदला घेतलास आपल्या साथीदारांच्या अपमानाचा
तू थोर, तू वीर, तू महान
तूच आहेस देशाची आन, बान, शान
तुझ्यामुळेच देश आहे सुखी आणि समर्थ
तुझे हे बलिदान कधीच नाही जाणार व्यर्थ
या देशात होते खूप थोर महान
'शिवछत्रपती, डॉ. बाबासाहेब, अब्दुल कलाम'
हे वीर सैनिका माझा तुला मनःपूर्वक सलाम..

संघर्ष

मंगेश श्रावणा सोनावले, बी.सी.ए. १

इथे संघर्षच महत्वाचा असतो
जगण्यापासून ते मरण्यापर्यंत
सामना प्रत्येकाशी करावा लागतो
श्वास घेऊन तो सोडेपर्यंत....
झगडावे लागते परिस्थितीशी
अन स्वतःला सिद्ध करून दाखवावे लागते
आपले जरी समोर असले तरी
सर्व विसरून लढावे लागते.....
सहज मिळत नाहीत मोती
सागरात खोलपर्यंत जायला हवं
प्रत्येक वेळी बोलणं योग्य नसतं
काही वेळ गप्प बसायला हवं.....
हे जग आहे इथे कधी
कुणावर अवलंबून राहायचं नाही
व्यर्थ नाही जाऊ द्यायचं जीवन
आलोय जन्माला तर करायचं काही.....
लोक काही म्हणो ना म्हणो
स्वतः चांगले शब्द होऊ
त्यामुळे मरून गेलो तरी
लाखो हृदयात मात्र कायमच राहू.....

आयुष्य

प्राजक्ता शामराव पाटील, प्रथम वर्ष कला

आयुष्य हे एकच आहे तुझ्याकडे,
तू ते जगून घे,
स्वप्ने झोपेत नाही तर,
उघड्या डोळ्यांनी बघून घे,
सहजासहजी पूर्ण होणार नाहीत,
थोडे प्रयत्न करून घे,
आयुष्य एकच आहे तुझ्याकडे,
तू ते जगून घे,
खूप लहान आहे आयुष्य,
हवं ते करून घे,
उद्या कोणाला माहित आहे,
तू आज जगून घे,
पुढे थोडं सुख आहे,
त्याचा अनुभव करून घे,
पुढे थोडे दुःख आहे,
त्यातही आनंद शोधून घे,
आयुष्यात खूप कोडी आहेत,
एक एक सोडवत जा,
त्यातला आनंद वाचून घे,
दुःख त्रास बाजूला टाकून दे,
आयुष्य खूप सुंदर आहे,
तू थोडं जगून घे....

प्रेम ल्यथा...

प्रतीक्षा भाऊसाहेब कुंभार, तृतीय वर्ष वाणिज्य

माझ्या हातावर त्याने कधी
गुलाब ठेवलेच नाहीत
ओठावर कधी त्याच्या I love you फुललेच नाही...

काळजात उमटे वेदना कधी
पोहचे हृदयात सर्वांच्या आधी
पण Get well soon

कधी त्याने म्हटलेच नाही.

कॅनव्हासवर मोरपिसांचे कुंचले फिरले
जीवनात माझ्या इंद्रधनुचे रंग भरले
पण गुलाबी पत्र त्याने कधी लिहिलेच नाही.

निद्राराणी नैराश्याचे गीत गाई
भासे त्याचे शब्द जशी सुरेल अंगाई
पण Bye, good night
हे सूर कधी कानी पडलेच नाहीत.

माझ्या अगतिक अंतःकरणाची
हाक गतिमान होई त्याच्या विचाराचे चाक
पण, माझे Sorry, thanks कधी त्याने ऐकलेच नाहीत.
उसळलेल्या सागरात वेढले वादळाने
तीरावर सोडले अलगद भावनेच्या बळाने
पण Take Care त्याने कधी म्हटलेच नाही....

अधुरे प्रेम

अनिकेत सर्जेराव सूर्यवंशी, प्रथम वर्ष विज्ञान

प्रेम म्हणजे काय हे मला नाही माहित,
पण, तुझ्यावर मी प्रेम करतो एवढेच मला माहित.

प्रेम का झालं, कसं झालं, हे कळलंच नाही,
तुझं मनही माझ्या मनाशी जुळलं हे अजून वळलंच नाही.

आठवतोय तो दिवस जेव्हा दिलास हातात हात,
तेव्हाच तर भेटली माझ्या जीवनाला खरी साथ.

मधली सुट्टी झाली की आम्ही व्हरांड्यात येऊन बसत,
तेव्हा तू माझ्याकडे बघून कायम हसत.

तुझ्या जुन्या आठवणीत रमायला मला खूप आवडतं,
त्या आठवणी परत याव्यात असं बऱ्याचदा वाटतं.

आता फक्त आम्ही एवढेच म्हणू शकतो,
की गेले ते दिवस राहिल्या फक्त तुझ्या गोड आठवणी,
आठवण फक्त तुझी कारण तू राहशील कायमस्वरूपीच
माझी.

शेवटी एकच सांगतो आयुष्याच्या प्रत्येक वळणावर
आठवण तुझी येत राहिल.

माझ्या हृदयातील तुझी जागा

कायमची तीच राहिल....

कायमची तीच राहिल....

गजर

प्रिया रामचंद्र चव्हाण, तृतीय वर्ष कला

विनोदी लेख

आता गजराचे ते पारंपरिक घड्याळ जरी आपण वापरत नसलो तरी त्याचे वंशज असलेले अलार्म टोन्स मात्र रोज गजर करतात. हा प्रेरणादायी सर्वंगडी असलेला 'गजर' कुठल्या ना कुठल्या माध्यमातून आपल्या आयुष्यात कायम राहो व असाच गजर करत राहण्याची प्रेरणा आपल्याला पुन्हा पुन्हा मिळत राहो.

विठु नामाचा गजर जसा हवाहवासा वाटणारा, तसाच हा आपल्याला दररोज न चुकता ऐकावा लागणारा. पण नकोसा वाटणारा तो घड्याळाचा गजर.

हे लिहितानासुद्धा माझ्या कपाळावर आठ्या उमटल्या. कारण गजर म्हणताच माझ्या डोळ्यासमोर येतं ते चावी दयावं लागणारं ते जूनं गजराचं घड्याळ. या गजराची गणना बहुतेक आता पुरातन वस्तूंमध्येच होत असावी. ते दुर्लक्ष झालेलं आहे. पण मी लहान असताना हे घड्याळ आमच्या आयुष्याचा एक अविभाज्य घटक असायचे. सकाळी त्याच्या कर्कश आवाजाने आमच्यासारख्या अनेकांचा दिवस सुरू व्हायचा. सहसा हा वाजलाच नाही असं व्हायचं नाही. पण असं झालंच तर उठायला उशीर, आईच्या डब्याला उशीर, बाबांची अमुक वाजून तमुक मिनिटांची गाडी चुकायची. शाळेत मला जायला उशीर, अशा घडामोडी घडायच्या.

पण वैताग यायचा गजरच्या कर्कश आवाजाचा. जणू काय आपल्या कानापाशी येऊन पिशाच्चाने बोलावे. "ए उठ, आळशी कुठला, लाज नाही वाटत झोपून राहायला? खूप झाली झोप... अशा थाटात तो गजर व्हायचा की आपण खडबडून जागे नाही झालो तर नवलच. साधारण अर्धा मिनिट हा गजर व्हायचा. आमच्या घरात हे घड्याळ स्वयंपाकघरात असायचं. त्यामुळे गजर बंद करता यायचा नाही. तरी त्याचा आवाज घरभर घुमायचा. हा गजर वाजताच माझा चेहरा

आंबट व्हायचा. सिनेमा आणि जाहिरातीमधील लोकच फक्त चेहरा हसरा ठेऊन सकाळी गजर बंद करत असावेत. बाकी माझा चेहरा इतका आंबट दिसायचा की आंबट शब्दसुद्धा त्यापुढे गोड वाटेल. मला साखर झोपेतून जागं केल्याबद्दल या घड्याळाला आणि गजराला मी आजन्म कारावासाची शिक्षा देऊ शकले असते तर किती बरं झालं असतं. रविवारची एक दिवसाची सुटका या गजरापासून मिळायची. तेवढेच काय ते सुख आयुष्यात तेव्हा....

काळ पुढे गेला तसा या घड्याळ्यातला गजर सौम्य होऊ लागला. स्टील प्लेटेड न राहता आता हे वेगवेगळ्या रंगात आणि डिझाईन्समध्ये तयार व्हायला लागलं. गजराचं स्वरूप सौम्य व्हायला लागलं. "ए उठ नालायक" असं म्हणणारा गजर आता "उठा, उठायची वेळ झाली." असे कडक पण डिसेंट बोलू लागला.

मग जमाना आला तो डिजिटल घड्याळाचा. या घड्याळांनी तर Sophisticated पणाचा कहरच केला. झोपलेल्या माणसाला असं दचकून जाग करू नये असे संस्कार या घरांमध्ये ठासून भरल्याने बीप.. बीप.. बीप इतपतच हे गजर होणार. खूप हवाहवासा वाटत नसला तरी अगदी आणि जिथे १०० ----यायच्या तिथे आता वीसच आठ्या येऊ लागल्या.

आणि मग लाट आली ती मोबाईल फोनची. डिजिटल घड्याळ्यांचे संस्कार आणि उच्चशिक्षण घेतलेले हे गडी आता अलार्म टोनची विविधता दाखवू लागले. माणूस हा

विकसनशील प्राणी आहे. तो रोज नव्यानव्या शोधात असतो, हे त्यांना माहीत होते. असे असताना रोज नवीन गजर ऐकून जाग येऊ लागली. रोज एक नवीन अलार्म टोन ऐकू येऊ लागले. अगदी आनंदी चेहऱ्याने नाही पण किमान आंबट चेहरा घेऊन उठण्याची अडचण न्हास पावली.

आणि मग काय मोबाईल फोन माणसांपेक्षाही स्मार्ट होऊ लागले. रिंगटोन म्हणू नका. कॉलरट्यून्स म्हणू नका, अलार्म टोन म्हणू नका. अलार्म टोन इतके बदलले की, "अब बस कर पगले रुलायेगा क्या?" असं विचारावंसं वाटू लागलं. गजर वाजायची पद्धत बदलली. चढत्या क्रमाने हळूहळू आवाज वाढू लागला. झोपेतून अलगाद जागं करावं तर हे असं. एकदम तबियत से. काही गजर धारदार, तर काही अगदी सौम्य. उठ बाळा, उठायच आता आपल्याला. इतक्या मायेने उठवू लागले. त्यात भर पडली snooze च्या बटणाची. ठीक आहे बाळा थोडा वेळ अजून झोपायचं का तूला? झोप हा मी परत उठवतो. असं जणू हे गजर म्हणत असावे.

आता तर काय आपली आवडती गाणी, आवडती अलार्म टोन म्हणून सेट करता यायला लागली आणि त्यापासून उगरी अंगडाई वगैरे हेच चेहरे हसू घेऊन उठायची सवय लागली.

एका यंत्रात आता सगळी सेवा उपलब्ध करून दिली आहे ना. वेगळं उठा. ना घड्याळ हातात घ्या, त्याची किल्ली फिरवा. हळूहळू आता एकाच यंत्रात फ्रीज, टीव्ही, एसी, वॉशिंग मशीन सगळच उपलब्ध होईल असं आता वाटू लागलं आहे.

पण सोय झाली असली तरी त्याबद्दल एक जी उत्सुकता वाटायची ती कमी झाली हे नक्कीच. त्या घड्याळाची टिकटिक ऐकण्यापेक्षा ते किल्ली फिरवून गजर लावण्यापर्यंतची एक गंमत असायची. ते करण्यात एक किल्ली दिली नाही की घड्याळ बंद व्हायचं. पुन्हा किल्ली दिली की पुन्हा टिकटिक सुरू. किती मस्त वाटायचं. त्या घड्याळ्याकडून प्रेरणा मिळायची. रोज सकाळी किल्ली देण्याची. बंद न पडण्याकरीता. आणि तो खणखणणारा गजर म्हणजे जगायला एक नवीन दिवस मिळाल्याची गर्जना.

इथं पु. लं. च वाक्य आठवतं. शेवटी घड्याळाचं काय आणि माणसाचं काय. आतला तोल सांभाळणारं चक्र व्यवस्थित राहिलं की फार पुढेही जायची भीती नाही

आणि फार मागेही पडायची भीती नाही. आपण स्वतः तोल सांभाळला, स्वतःला किल्ली देत गेलो तर आपणही सतत सुरु राहू. नव्हे. वेळप्रसंगी गर्जना करणे, आपलं अस्तित्व सिद्ध करू हा धडा मिळाला.

आता गजराचे ते पारंपरिक घड्याळ जरी आपण वापरत नसलो तरी त्याचे वंशज असलेले अलार्म टोन्स मात्र रोज गजर करतात. हा प्रेरणादायी सवंगडी असलेला 'गजर' कुठल्या ना कुठल्या माध्यमातून आपल्या आयुष्यात कायम राहो व असाच गजर करत राहण्याची प्रेरणा आपल्याला पुन्हा पुन्हा मिळत राहो.

गड्या जीवनाचा नको अर्थ लावू

सौरभ चंद्रकांत पवार, तृतीय वर्ष कला

उगीच प्राक्तनाला नको दोष देऊ

गड्या जीवनाचा नको अर्थ लावू.

व्यर्थ सगळे अर्थ नी काय

तू फक्त चाल

संपवाया तुला... जगाला

आता नको बहाना देऊ.

विरह, दुःख म्हणतात ते काय?

तू मात्र याला बळी नको जाऊ

तटस्थ उभा रहा जागेवर तुझ्या

कुण्या आसवांत आता नको ढळून जाऊ...

तू रड, पण एकटा असताना

नको आसवांना

चव्हाट्यावर नेऊ...

तू हास, जगाला दिसताना

कमजोरी गड्या तुझी

नको या पिशाच्यांना दावू...

अंत येत नाही तोवरी गर्जू दे हृदय तुझे

थांबू नकोस, तू चालत रहा

आता नको वळूनी मागे पाहू...

गड्या जीवनाचा नको अर्थ लावू

संस्कृत विभाग

घृष्टं घृष्टं पुनरपि पुनः चंदनं चारुगंधं
छिन्नं छिन्नं पुनरपि पुनः स्वादु चैवेशुकाण्डं
दग्धं दग्धं पुनरपि पुनः कांचनं कांतवर्णं
प्राणांतेपि प्रकृति विकृतिर्जायते नोत्तमानां

कितीही उगाळावे, चंदन सुगंधीच ; कितीही तुकडे करा, ऊस गोडच ;
कितीही तापवा, सुवर्णाची चकाकी तशीच ; प्राणावर बेतले, तरी उत्तमांची
गती बिघडत नाही.

विभागीय संपादक

प्रा. विनायक राऊत

अनुक्रमणिका

गद्य विभाग

1	अस्माकं राज्यं महाराष्ट्र राज्यम्।	ऋषीकेश भिवाजी पवार	बी.ए. ३	माहितीपर	49
2	पुष्पाणि (फुले)	धनश्री मंगेश पवार	बी.ए. ३	माहितीपर	50
3	शाकानि। (भाज्या)	राजश्री शामराव बोरगे	बी.ए. २	माहितीपर	50
4	उपदेशपर कथा	स्नेहा रविंद्र गायकवाड	बी.ए. ३	कथा	51
5	कपोतस्य अतिथि सत्कारः	जयश्री मोतीराम वागदकर	बी.ए. ३	कथा	52

पद्य विभाग

1	राष्ट्रध्वजवन्दनम्।	कोमल किरण माने	बी.ए. ३	50
---	---------------------	----------------	---------	----

- अनालस्य ब्रम्हचर्यं शीलं गुरुजनादरः।
स्वावलम्बो दृढाभ्यासः षडेते छात्र सद्गुणाः॥

(उद्योगीपणा, ब्रम्हचर्य, उत्तम चारित्र्य, शिक्षकांबद्दल आदर, स्वावलम्बन, सतत अभ्यास करणे हे विद्यार्थ्यांचे सहा गुण आहेत.)

- अन्नदानं परं दानम् (अस्ति), विद्यादानं अतः परम् (अस्ति)।
अन्नेन क्षणिका तृप्ति (भवति), विद्यया च यावत॥

(अन्नदान करणे हे मोठे दान (पुण्यकर्म) आहे, पण विद्या देणे हे त्याहून मोठे काम आहे. अन्न खाण्याने भूक भागते आणि तात्पुरती तृप्ती मिळते, पण विद्या जन्मभर उपयोगी पडते.)

अस्माकं राज्यं महाराष्ट्र राज्यम्।

ऋषीकेश भिवाजी पवार, बी.ए. ३

माहितीपर

महात्मा फुले, राजर्षि शाहू छत्रपतिः, भारतरत्न डॉ. आंबेडकर महोदयाः अग्रगण्याः समाज सुधारका अपि महाराष्ट्र राज्यं इदम् अलङ्कृतवन्तः।
'लोकमान्य तिलकं' सदृशा अभूतपूर्वा राष्ट्रीयः नेतारः अत्र जनिमलभन्त।

मुम्बई महाराष्ट्रस्य राजधानी वर्तते।
न केवलं महाराष्ट्रराज्यस्य राजधानी अपि तु सा
भारतदेशस्य वित्तीया राजधानी वर्तते।
शून्यषण्णवैकमिते (१९६०) ख्रिस्ताब्दे मे मासस्य
प्रथमदिनाङ्केन महाराष्ट्र राज्यं निर्मितम्।
भारतीय स्वातंत्र्यसङ्ग्रामे मुंबई नगर्याः योगदानम् अपूर्वम्
आसीत्।

स्वातंत्र्य पूर्वकालादारभ्य समाज सुधारणायाः संदर्भात्
सकलं महाराष्ट्रराज्यं अग्रेसरम् आसीत्।

अस्मिन् महाराष्ट्रराज्ये बहवः समाजसुधारकाः अपि
आसन्।

महात्मा फुले, राजर्षि शाहू छत्रपतिः, भारतरत्न डॉ.
आंबेडकर महोदयाः अग्रगण्याः समाज सुधारका अपि
महाराष्ट्र राज्यं इदम् अलङ्कृतवन्तः।

'लोकमान्य तिलकं' सदृशा अभूतपूर्वा राष्ट्रीयः नेतारः
अत्र जनिमलभन्त।

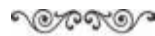
एत् तु अतीव उत्साहवर्धक अस्ति यत् महाराष्ट्र राज्येन
अधुना कृषि, औद्योगिक क्षेत्रेष्वपि महती प्रगतिः कृता।

'यवनाल' इति महाराष्ट्र राज्यस्य प्रमुखं सस्यम्। तथा
विदर्भ प्रान्तेषु कार्पासनिर्मितिः अपि लक्षणीया।

नागपूर नगरस्य नारङ्फलानि, कोंकण प्रान्तस्य
आम्रफलानि तथा नाशिक नगरस्य बीज विरहितानि
द्राक्षाफलानि विदेशेष्वपि लोकप्रियाणि।

कलाक्षेत्रे विशेषतः गान कलायां गानसम्राज्ञी लता
मंगेशकर महोदय तथा क्रीडाक्षेत्रे विश्वविख्यातः सचिन
तेण्डुलकर महोदयः महाराष्ट्रराज्यस्य एव स्तः।

अभिमानास्पदं खलु अस्माकं महाराष्ट्रराज्यम्।

राष्ट्रध्वजवन्दनम्।

कोमल किरण माने, बी.ए. ३

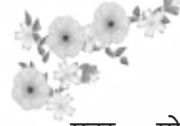
कविता

मरुता प्रकम्पमानं, उच्चैर्विराजमानम्।
रुचिरं त्रिवर्णकान्तं राष्ट्रध्वजं नमामि।
शशिकिरणधवलवर्णो विमलं यशो वितनुते।
रवितुर्ग हरित कान्तिः भुवि भाग्यदा विजयते।
अरुणप्रभा प्रमोदं चित्ते न कस्य कुरुते।
चक्राङ् कितं सुचिन्हं, राष्ट्रध्वजं नमामि ॥१॥
कवयस्तव स्तवार्थं प्रतिभा समप्रयन्ति।
वीरास्तवादरार्थं, प्राणानपि त्यजन्ति॥
तव माजरक्षणार्थं, सर्वे सदा यतन्ते।
त्वां स्फूर्तिदं जनानां, राष्ट्रध्वजं नमामि ॥२॥
अकुतोभयं मनो मे, त्वयि नित्यमेव रमताम्।
सत्यं शिवं च हृदयं च, लब्धुं सदा प्रयतताम्।
जगतीह बन्धुभावं, विनयं जयं च लभताम्।
मम राष्ट्रमान चिन्हं, राष्ट्रध्वजं नमामि ॥३॥

पुष्पाणि (फुले)

धनश्री मंगेश पवार, बी.ए. ३

माहितीपर

मुद्गरः - मोगरा
जातिपुष्पम् - जाई
युथिका - जुई
करवीरम् - कण्हेर
पाटलः - गुलाब
चम्पकः - चाफा
प्राजक्तः - पारिजातक
झंडु - झेंडू

सेवन्तिका - शेवंती
बकुलः - बकुळ
कर्दली - कर्दळ
कमलम् - कमळ
केतकी - केवडा
पुष्पम - फूल
कलिका - कळी
लता, वल्लि - वेल

शाकानि। (भाज्या)

राजश्री शामराव बोरगे, बी.ए. २

माहितीपर

शिमबी - घेवडा
कारवेल्लः - कारले
पुष्पशाकम् - फ्लॉवर
कन्दः - बीट
भिण्डिका - भेंडी
लशुनम् - लसूण
कुश्मोण्डकम् - कोशिफळ
वर्तुलकम् - वाटाणा
मरिचिका - मिरची

गोलमूलकम् - नवलकोल
पलाण्डुः - कांदा
आलुकः - कांदा
वार्तकी - टोमॅटो
वृन्ताकः - वांगे
हरितम् - कोबी, पर्णशाकम्
गुञ्जनम् - गाजर
तुम्बः - भोपळा
कर्कटी - काकडी

परवलम् - पडवळ
गोजिह्वा - गवारी
अद्रकम् - आले
सुण्ठी - सुंठ
मूलिका - मुळा
कस्तुम्बरः - कोथिंबीर
कुम्मांडः - दुधीभोपळा
मधुरालुकः - रताळे
महामरीचिका - ढोबळी मिरची

उपदेशपर कथा

स्नेहा रविंद्र गायकवाड, बी.ए. ३

कथा

काशीनगरम् आगच्छति भिक्षुकः पश्यति, विश्वनाथमन्दिरम् आस्ति गङ्गानदी अस्ति। सः चिन्तयति अहं गङ्गास्नानं करोमि, अजन्तरं मन्दिरं गच्छामि। हस्ते धनपात्रम् अस्ति। किं करोमि इति चिन्तयति गङ्गानदीतीरे सः खननं करोति, धनपात्रं स्थापयति, उपरि शिवलिङ्गं करोति, गच्छति। सः नद्यां स्नानं करोति।

एकः भिक्षुकः अस्ति। सः प्रतिदिनं भिक्षाटनं करोति। एकं गृहं गच्छति, भवति भिक्षां देहि इति वदति। माता आगच्छति, अन्नं ददाति। भिक्षुकः स्वीकारोति खादति। एक दिने माता नास्ति, पिता आगच्छति, वदति, अन्नं नास्ति, धनं ददाति। भिक्षुकः चिन्तयति, धनम् अधिकम् अस्ति, अहं किं करोमि इति। भिक्षुकः चिन्तयति, अहं काशी यात्रां गच्छामि। सः धनपात्रं स्वीकारोति, पादाभ्यां गच्छति। काशीनगरम् आगच्छति भिक्षुकः पश्यति। धनपात्रं पूर्णम् अस्ति। भिक्षुकः चिन्तयति, धनम् अधिकम् अस्ति, अहं किं करोमि इति। भिक्षुकः चिन्तयति अहं काशी यात्रां गच्छामि। सः धनपात्रं स्वीकारोति पादाभ्यां गच्छति। काशीनगरम् आगच्छति भिक्षुकः पश्यति, विश्वनाथमन्दिरम् आस्ति गङ्गानदी अस्ति। सः चिन्तयति अहं गङ्गास्नानं करोमि, अजन्तरं मन्दिरं गच्छामि। हस्ते धनपात्रम् अस्ति। किं करोमि इति चिन्तयति गङ्गानदीतीरे सः खननं करोति, धनपात्रं स्थापयति, उपरि शिवलिङ्गं करोति, गच्छति। सः नद्यां स्नानं करोति। एकः यात्रिकः आगच्छति, सः पश्यति - एकः नद्यां स्नानं करोति

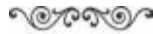
नदीतीरे एकं शिवलिङ्गम् अस्ति। सः चिन्तयति - सम्बन्धः अस्ति काशीनगर सम्प्रदायः - गङ्गास्नानं- पूर्वं शिवलिङ्ग निर्माणम्। सः अपि एकं शिवलिङ्गं करोति गच्छन्ति, स्नानं करोति। अन्य यात्रिकः आगच्छति, पश्यति - आनन्दयं स्नानं करोति शिवलिङ्गवदयम् अस्ति। सः अपि चिन्तयति काशीनगर - सम्प्रदायः - गङ्गास्नानं - पूर्वं शिवलिङ्ग निर्माणम्। सः अपि एकं शिवलिङ्गं करोति, गच्छति, स्नानं करोति। एक यात्री गोष्ठी आगच्छति, पश्यति, जनत्रयम्, शिवलिङ्गत्रयम्। एकः एकः शिवलिङ्गं करोति, गच्छति, स्नानं करोति। भिक्षुकस्य स्नानं समाप्तम्। सः पश्यति अत्र शिवलिङ्गम् आस्ति, तत्र शिवलिङ्गम् आस्ति, सर्वत्र शिवलिङ्गम् आस्ति, मम शिवलिङ्गं कुत्र? सः दुःखितः भवति, एकं श्लोकं वदति -

गतानुगतिको लोकः न लोकः पारमार्थिकः।

गङ्गासैकतालिङ्गेन, नष्टं मे ताम्रभाजनम्॥

अर्थ - जनाः कार्यं कुर्वन्ति, तस्य कारणं न पश्यति।

तेन कारणेन गङ्गातीरे मम धनपात्रं नष्टम्।

कपोतस्य अतिथि सत्कारः

जयश्री मोतीराम वाग्दकर, बी.ए. ३

कथा

कपोतस्य त्यागं दृष्ट्वा व्याधस्य मनसः परिवर्तनं जातम्। एदादृशाः पक्षिणः अपि धर्माचरणं कुर्वन्ति। अहं तु अन्येषां प्रणिनां, प्राणापहरणं कुर्वन् अधर्मेण जीवामि। एतत् अनुचितम् इति चिन्तयित्वा सः व्याधः अपि अग्निं प्रविश्य प्राणार्पणं कृतवान्।

कस्मिंश्चित् ग्रामे एकः व्याघ्र आसीत्। तस्य नाम दुर्जनः इति अस्ति। सः अतीव दुष्टः निष्करुणः च। एकदा सः वनं गतवान्। तत्र बृहत् जालं प्रसारितवान्। एका कपोता जाले पतिता। तां कपोतां पञ्जरे स्थापयित्वा व्याधः अग्रे गतवान्।

तदा अकस्मात् महती वृष्टिः आरब्धा। महता वेगेन वायुः वाति स्म अपि। भीतः व्याधः आश्रयम् अन्विष्यन् कस्यचित् महावृक्षस्य अधः आगतवान्। सः उक्तवान् - “भो अत्र यः वासं करोति अहं तं शरणं आगतः अस्मि। सः मां रक्षतु” इति।

तस्मिन् वृक्षे एकः दयालुः कपोतः वासं करोति स्म। व्याधेन गृहीतायाः कपोतायाः पतिः आसीत्। कपोतः व्याधस्य पञ्जरे स्थितां स्वप्रिय पत्नीं।

दृष्टवान् उक्तवती। तदा सा कपोता पतिम् उक्तवती - “भोः कान्त। इदानीम् एषः व्याधः शीतार्तः क्षुतार्तः अस्माकं गृहम् आगतवान् अस्ति। एतस्य सत्कारः भवता करणीयः। व्याधः मां बध्दवान् इति भवान् मा चिन्तयतु। एतस्य सत्कारं करोतु” इति।

पत्न्याः वचनं कपोतः अङ्गीकृतवान्। सः अङ्गरकम् आनीय शुष्कपर्णोः अग्निं ज्वालितवान्। व्याधम् उक्तवान् - “भौ व्याध, एतेन अग्निना शीतबाधां दुरोकरोतु” इति।

अनन्तरं कपोतः चिन्तितवान् - “एषः व्याधः मम अतिथिः अस्ति। एषः इदानीं बुभक्षितः अस्ति। एतस्मै दातुं कोऽपि आहारः अत्र नास्ति। किं करोमि? इति।

एवं चिन्तयित्वा सः व्याधम् उक्तवान् - “भौः अतिथि महाराज। एकं क्षणं तिष्ठतु। निमिषात् कपोतः स्वयम् अग्निं प्रविष्टवान्। मम मांसं व्याधः खादतु” इति तस्य आशयः आसीत्।

कपोतस्य त्यागं दृष्ट्वा व्याधस्य मनसः परिवर्तनं जातम्। एदादृशाः पक्षिणः अपि धर्माचरणं कुर्वन्ति। अहं तु अन्येषां प्रणिनां, प्राणापहरणं कुर्वन् अधर्मेण जीवामि। एतत् अनुचितम् इति चिन्तयित्वा सः व्याधः अपि अग्निं प्रविश्य प्राणार्पणं कृतवान्।

अनन्तरं ते त्रयः अपि स्वर्गं गतवन्तः।

हिंदी विभाग

जिंदगी यूं ही चलती रहेगी,
आंधी, तूफानों से मचलती रहेगी,
पर कितने भी आएँ आंधी-तूफान,
मचले न हमारे अरमान।

जिंदगी यूं ही चलती रहेगी...
गम- खुशियों की लहरें उठाती रहेगी,
पर कितनी भी आएँ गम-खुशियाँ,
बिखरें न हमारा आशियाँ।
जिंदगी यूं ही चलती रहेगी...

विभागीय संपादक

प्रा. डॉ. हेमलता काटे

अनुक्रमणिका

गद्य विभाग

1	वेब सीरीज	ऐश्वर्या अरुण कवर	तृतीय वर्ष, कला	जानकारी पर	53
2	यात्रा का एक अनुभव	वनिता रविंद्र साळुंखे	तृतीय वर्ष, कला	यात्रा वर्णन	56
3	मैं अभागी	यसीरा अस्लम मुलाणी	तृतीय वर्ष, कला	आत्मकथा	59
4	उड़ान गगन की ओर...	प्रियंका बाल कृष्णा साळुंखे	द्वितीय वर्ष वाणिज्य	वैचारिक	62
5	अनाथों की माँ- सिंधुताई सपकाल	जयश्री आनंदा गालवे	तृतीय वर्ष, कला	जीवनी	64
6	२०२१ की पद्म पुरस्कार पर महिला राज...	प्रियांका तानाजी गुरसाळे	तृतीय वर्ष, कला	सामाजिक जानकारी पर	71
7	इतिहास के महापुरुष और हम	मोनिका एकनाथ जाधव	द्वितीय वर्ष, कला	वैचारिक	75

पद्य विभाग

1	सोचता हूँ	सोनाली जानू लोकरे	बी.ए. १	55
2	छू ले आँसुमान को	संचिता आत्माराम पीटे	बी.कॉम. ३	55
3	मेरे पापा	अंकिता आत्माराम पीटे	एम.कॉम.२	58
4	कविता	रुनेहा राजू नखवाल	बी.ए. ३	58
5	मोहब्बत	अनिकेत सर्जेराव सूर्यवंशी	बी.एस्सी. १	61
6	एक मजेदार चुटकुला	सोनाली जानू लोकरे	बी.ए. १	63
7	जिंदगी	सोनाली जानू लोकरे	बी.ए. १	63
8	सैनिक	सोनाली जानू लोकरे	बी.ए. १	65
9	शेरो शायरी	अमित धोंडीराम तिकुडवे	बी.ए. २	66
10	जीने का सार	सोनाली जानू लोकरे	बी.ए. १	66
11	गजल	बुरान मुमताज रफीक	बी.ए. ३	66
12	वीर जवान हिंदुस्तानी	संचिता आत्माराम पीटे	बी.कॉम. ३	67
13	अभी सबसे पहले	सोनाली जानू लोकरे	बी.ए. १	67
14	मेरा परिवार	सुजाता संभाजी शिंदे	बी.ए. २	67
15	यह अंत नहीं है।	मिसबाह अमजद हकीम	बी.एस्सी. ३	68
16	जिंदगी	सोनाली जानू लोकरे	बी.ए. १	68
17	गीता सार	संचिता आत्माराम पीटे	बी.कॉम. ३	68
18	जिंदगी तेरा कोई पता नहीं।	मिसबाह अमजद हकीम	बी.एस्सी. 3	69
19	मेरा जीवन	सुजाता संभाजी शिंदे	बी.ए. २	69
20	जिंदगी जिए जा।	मंगेश श्रावणा सोनावले	बी.सी.ए. १	70
21	सलाम...	हर्षाली विलास पाटिल	बी.ए. १	70
22	दोस्ती	सुजाता संभाजी शिंदे	बी.ए. २	74
23	जीने-मरने की पहेली...	सोनाली जानू लोकरे	बी.ए. १	76

वेब सीरीज

ऐश्वर्या अरुण कवर, तृतीय वर्ष, कला

जानकारीपर

वेब सीरीज यह एक वेब शृंखला स्क्रिप्टेड या गैर स्क्रिप्टेड ऑनलाइन वीडियों की एक शृंखला है। आमतौर एक एपिसोडिक रूप में इंटरनेट और वेब टेलीविजन के माध्यम से भाग जारी किया जाता है। वेब सीरीज को टेलिविजन सीरीज की तरह डिजाइन किया जाता है। दोनों में कई एपिसोड होते हैं, जो एक कहानी बताते हैं।

एक जमाना था, मनोरंजन के कुछ भी साधन उपलब्ध नहीं थे। फिर आगे जाकर मनोरंजन का साधन टी.वी. आया। अतः लोग टी.वी., सीरियल तथा सिनेमा देखकर अपना मनोरंजन करने लगे। टी.वी. पर भी कभी-कभी वही पुरानी फिल्में बार-बार दिखाई जाती थी। अगर आपको नया सिनेमा देखना है तो सिनेमा हॉल में जाना पड़ता था।

परंतु जैसे-जैसे आज टेक्नोलॉजी का विकास हो रहा है, वैसे-वैसे मनोरंजन के साधनों का भी विकास हो रहा है। इसी का परिणाम आज मनोरंजन के साधन के रूप में 'वेब सीरीज' नामक माध्यम विकसित हो रहा है और लोगों के दिल पर राज कर रहा। यह वेब सीरीज क्या होती है? वह जानने की उत्सुकता से यह लेखन का प्रयास किया है।

वेब सीरीज यह एक वेब शृंखला स्क्रिप्टेड या गैर

स्क्रिप्टेड ऑनलाइन वीडियों की एक शृंखला है। आमतौर एक एपिसोडिक रूप में इंटरनेट और वेब टेलीविजन के माध्यम से भाग जारी किया जाता है। वेब सीरीज को टेलिविजन सीरीज की तरह डिजाइन किया जाता है। दोनों में कई एपिसोड होते हैं, जो एक कहानी बताते हैं।

वेब सीरीज कुछ लिमिटेड एपिसोड की होती है। एक बार पूरी सीरीज तैयार करके ऑनलाइन प्लेटफॉर्म पर अपलोड कर दिया जाता है और फिर लोग उसे देखते हैं।

वेब सीरीज के एक एपिसोड का समय ४५ मिनट का होता है और ऐसे कई एपिसोड एक साथ होते हैं। आज के समय में वेब सीरीज की लोकप्रियता काफी ज्यादा तेजी से बढ़ रही है। इसकी सबसे बड़ी वजह लोगों के पास समय का अभाव होना भी है। जहाँ एक फिल्म को पूरा देखने के लिए 2

#HDMOVIZ

NETFLIX

amazon Prime

Arré

घंटे या उससे ज्यादा समय निकलना होता है वही वेब सीरीज में ४५ मिनट के अंदर कहानी के एक भाग को पूरी तरह से देख सकते हैं और फिर अगले दिन या जब समय मिलता है उसके हिसाब से अगला एपिसोड देख सकते हैं।

वेब सीरीज खासकर नेट फ्लिक्स, अमेज़ॉन, प्राईम वीडियो जैसे ओटीटी प्लेटफॉर्म पर रिलीज होते हैं। जिसको दुनिया के किसी भी कोने से अपने मोबाइल, टेलीविजन, कंप्यूटर, लैपटॉप पे आसानी से देख सकते हैं।

कोई भी व्यक्ति जिसको फिल्म निर्माण के बारे में नॉलेज है, वो वेब सीरीज बना सकता है और वीडियो साझा करनेवाले प्लेटफॉर्म पर वेब सीरीज साझा कर सकता है। फिल्मों की तुलना में वेब सीरीज काफी कम उपकरण की मदद से बनाया जा सकता है। वेब सीरीज में स्पेशल इफेक्ट्स और VFX के लिए न्यूनतम लागत की आवश्यकता होती है।

वेब सीरीज पहली बार १९९० के दशक के अंत में उभरा और २००० के दशक की शुरुआत में अधिक प्रमुख हो गया। वेब श्रृंखला कार्यक्रम के एक एकल उदाहरण को एक एपिसोड या वेबशॉट कहा जा सकता है। हालाँकि बाद में इस शब्द का उपयोग अक्सर बंद हो गया।

सामान्य तौर पर वेब सीरीज को डेस्कटॉप, लैपटॉप, टैबलेट और स्मार्टफोन सहित कई प्लेटफार्म और उपकरणों पर देखा जा सकता है। इन्हें टेलीविजन पर भी देखा जा सकता है।

२०१३ में स्ट्रीमिंग वीडियो वेबसाइट, नेटफ्लिक्स ने ६५ वे प्राईमटाईम एमी अवॉर्ड्स में मूल ऑनलाइन केवल वेब टेलीविजन के लिए पहला प्राईमटाईम 'एमी' पुरस्कार नामांकन अर्जित किया। इसकी तीन वेब सीरीज 'हाउस ऑफ कार्स', गिरफ्तार विकास और हेमलॉक ग्रोव ने उस वर्ष नामांकन अर्जित किया है।

२०१६ तक कई 'वेब श्रृंखलाएँ' यानी वेब श्रृंखला के उत्पादन में उत्कृष्टता प्राप्त करने के लिए स्थापित की गई है, जिसमें सिम, वेब बी-आईएडब्ल्यू टी.वी. और 'इंडी सीरीज' अवॉर्ड शामिल हैं। वहाँ भी कई वेब श्रृंखला, त्योहारों, सबसे विशेष रूप से लॉस एंजिल्स और वैंकवर में है। अधिकांश प्रमुख पुरस्कार समारोहों ने वेब श्रृंखला और डिजिटल मीडिया पुरस्कार श्रेणियों का भी निर्माण किया है। जिसमें एमी अवॉर्ड्स और कैनेडियन स्क्रीन अवॉर्ड्स शामिल है।

'स्पॉट' पहला एपिसोड ऑनलाइन कहानी थी। और

फोटो, वीडियो और जो बाद में स्टोरी लाइन में ब्लॉग के रूप में जाना जाने लगा। वेब श्रृंखला को एकीकृत करनेवाली पहली वेबसाइट या इसके बाद विभिन्न मायक्रोसॉफ्ट कंपनियों द्वारा वेब श्रृंखला ही बन गई। २००९ में पहला वेब श्रृंखला महोत्सव स्थापित किया गया, जिसे 'लॉस एंजिल्स वेब सीरीज फेस्टिवल' कहा जाता है।

इंटरनेट की लोकप्रियता में वृद्धि और उच्च गति ब्रॉडबैंड और स्ट्रीमिंग वीडियो प्रौद्योगिकी की पहुँच और सामर्थ्य में सुधार का मतलब था कि वेब श्रृंखला का निर्माण और वितरण 'पारंपारिक' श्रृंखला के उत्पादन के लिए एक संभव विकल्प बन गया है, जो प्रसारण और केबल के लिए किया जाता है। पारंपारिक टी.वी. श्रृंखला के उत्पादन की तुलना में वेब श्रृंखला का उत्पादन करना कम खर्चीला है। इसने रचनाकारों की एक विस्तृत श्रृंखला को 'वेब श्रृंखला' विकसित करने की अनुमति दी है। साथ ही चूंकि वेब श्रृंखला ऑनलाइन उपलब्ध कराए जाते हैं, विशिष्ट क्षेत्रों में एक पूर्व निर्धारित समय पर प्रसारित होने के बजाय वे उत्पादकों को एक संभावित वैश्विक दर्शकों तक पहुंचने में सक्षम बनाते हैं, जो २४ घंटे के १ दिन और सप्ताह में ७ दिन का उपयोग कर सकते हैं उनके चयन का समय इसके अलावा २०१० के दशक में टैबलेट और स्मार्टफोन की बढ़ती सामर्थ्य और औद्योगिक राष्ट्रों में इन उपकरणों की बढ़ती स्वामित्व दर का मतलब है कि संभावित दर्शकों की एक विस्तृत श्रृंखला के लिए वेब श्रृंखला उपलब्ध है, जिनमें यात्रियों और अन्य लोग शामिल हो।

वेब वीडियो में सफलता की उभरती संभावना ने अमेरिका के कुछ शीर्ष मनोरंजन अधिकारियों की नजर को पकड़ा है, जिनमें पूर्व डिज्नी के कार्यकारी और टॉर्नेट कंपनी के वर्तमान प्रमुख माइकल आइजनर शामिल है। २६ अक्टूबर, २००९ को कनाडा के मीडिया समूह रोजर्स मीडिया के साथ टॉर्नेट के आइजनर के वो गुरु उपखंड ने ३० से अधिक नए वेब शो बनाने की योजना हासिल की। वेब श्रृंखला सीधे उत्पादकों की वेबसाइटों से स्ट्रीमिंग सेवाओं के माध्यम से या ऑनलाइन वीडियो साझा करनेवाली वेबसाइट के माध्यम से वितरित की जा सकती है।

अतः वेब सीरीज के माध्यम से पैसे कमाने का रास्ता भी उपलब्ध हो रहा है। अतः वेब सीरीज से पैसा कमाया जा सकता है। जैसे अगर किसी कंपनी का कोई प्रोडक्ट वेब

सीरीज के किसी सीन में इस्तेमाल होते हैं तो उसके लिए वो कंपनी उस वेब सीरीज के क्रिएटर को कुछ रुपए देता है। अतः इसके अलावा वेब सीरीज से पैसा कमाने के और भी तरीके हैं। जो सब्सक्रिप्शन आधारित वीडियो शेयरिंग प्लेटफॉर्म है, वहां से वेब सीरीज क्रिएटर को सब्सक्रिप्शन की हिसाब से पैसे मिलते हैं।

केवल पैसा ही नहीं तो वेब सीरीज के माध्यम से नाम भी हो सकता है। कारण वेब सीरीज को पुरस्कार भी मिलते हैं। १९९८ में स्थापित 'द वेब अवॉर्ड्स' और २००९ में स्थापित 'इंडी सीरीज अवॉर्ड्स' कॉमेडी के द्वार ड्रामा और रियलिटी टी.वी. श्रेणियों की शीर्षक से वेब श्रृंखला को पुरस्कार दिए जाते हैं। २००९ में वेब टेलीविजन रचनाकारों, अभिनेताओं, निर्माताओं और अधिकारों के समुदाय को व्यवस्थित और समर्थन करने के साथ इंटरनेशनल अकेडमी ऑफ वेब टेलीविजन की स्थापना की गई थी। इसमें २००९ और २०१० में स्ट्रीमिंग अवॉर्ड्स विजेताओं का चयन किया जो वेब टेलीविजन और वेब श्रृंखला की सामग्री को पुरस्कार देते हैं।

इस तरह सिनेमा की तरह प्रसिद्ध होनेवाली 'वेब सीरीज' आधुनिक मनोरंजन का ऐसा साधन है, जो अधिक मात्रा में जनता तक पहुँच रहा है। और जनता की हृदय पर राज कर रहा है।

सोचता हूँ

सोनाली जानू लोकरे, बी.ए. १

क्या कमी रह गई,
शायद कुछ या जितना था वो काफी न था,
नहीं समझ पाया, तो समझा दिया होता।
या जितना समझ पाया वो काफी न था।
शिकायत भी तुम्हारी कि तुम जताते नहीं,
प्यार है तो कभी जमाने को बताते क्यों नहीं?
अरे, मोहब्बत की क्या मैं नुमाईश करता,
मेरे आँखों में जितना तुम्हें नजर आया,
क्या वो काफी नहीं था?

सोचता हूँ कि क्या कमी रह गई,
क्या जितना था वो काफी नहीं था?

छू ले आँसमान को

संचिता आत्माराम पीटे, तृतीय वर्ष, वाणिज्य

चलो छू ले आँसमान को,
जमीन पर तो सभी बैठते हैं।
घर में तो सभी है यारों,
देख जरा पुराने समशान को।

फैलाते चलो अपनी पहचान को,
सभी मानते हैं खुदा को समंदर यहाँ,
चाहते तो सभी है, अपने आपको,
लेकिन बचाना जरूरी है देश की जान को।

अलविदा कहो उस शाम को,
जो बुराई के साथ गुजर गई।
फिर से उठो, हिंदुस्तान के लिए,
गिरने ना दो तिरंगी सन्मान को।

सहारा दो परेशान को,
क्योंकि तुम भी कभी परेशान थे।
मरने से पहले मिट जाओगे,
मितने मत दो अभिमान को।

यात्रा का एक अनुभव

वनिता रविंद्र साळुंखे, तृतीय वर्ष, कला

यात्रा वर्णन

यात्रा मनोरंजन का सबसे बेहतरीन साधन है। हम लोग रोज एक जैसी दिनचर्या से ऊब जाते हैं और अपनी जिंदगी में काम और चिंताओं से कुछ समय के लिए मुक्ति चाहते हैं और उसके लिए यात्रा करना सबसे अच्छा उपाय है। हमें समय-समय पर यात्रा का प्लान बनाते रहना चाहिए। दैनंदिन जीवन के एक निश्चित कार्यक्रम के अनुसार निरंतर कार्य करते मनुष्य थक जाता है। दूसरी और कार्य करते-करते वह ऊब भी जाता है। तब उसे एक विशेष परिवर्तन की आवश्यकता पड़ती है जिससे वह अपने कार्य करने के लिए पुनः तत्पर हो जाते हैं। इस प्रकार के परिवर्तन से मनोवैज्ञानिक प्रभाव पड़ता है।

यात्रा यानी कि अपनी जगह से कई दूर घूमने-फिरने के लिए जाना। ताकि हम अपनी रोज की भाग दौड़ भरी जिंदगी से कुछ समय के लिए निजात पा सके और अपने परिवार और दोस्तों को समय दे सके। यात्रा से व्यक्ति को बहुत अच्छा महसूस होता है और सभी के साथ मिल जुलकर रहने का अच्छा समय भी मिलता है। यात्रा के कई साधन है जैसे कार, बस, रेलगाडी आदि। मुझे तो सबसे ज्यादा, कार से घूमना-फिरना पसंद है। भारत में बहुत से पर्यटन स्थल हैं। बहुत से यात्री वहाँ जाते हैं और वहाँ की सुंदरता का लुप्त उठाते हैं। लोग धार्मिक स्थलों की भी यात्रा करने के लिए जाते हैं। यात्रा मनोरंजन का सबसे बेहतरीन साधन है। हम लोग रोज एक जैसी दिनचर्या से ऊब जाते हैं और अपनी जिंदगी में काम और चिंताओं से कुछ समय के लिए मुक्ति चाहते हैं और उसके लिए यात्रा करना सबसे अच्छा उपाय है। हमें समय-समय पर यात्रा का प्लान बनाते रहना चाहिए। दैनंदिन जीवन के एक निश्चित कार्यक्रम के अनुसार निरंतर कार्य करते मनुष्य थक जाता है। दूसरी और कार्य करते-करते वह ऊब भी जाता है। तब उसे एक विशेष परिवर्तन की आवश्यकता पड़ती है जिससे वह अपने कार्य करने के लिए पुनः तत्पर हो जाते हैं। इस प्रकार के परिवर्तन से मनोवैज्ञानिक प्रभाव पड़ता है। मनुष्य किस प्रकार का परिवर्तन चाहता है, यह उसकी प्रवृत्ति पर निर्भर करता है। कुछ लोग विशेष प्रकार के ऐतिहासिक स्थानों की यात्रा करते हैं, कुछ लोग अपनी यात्रा में अनेक प्रमुख शहरों की पिकनिक को महत्व

देते हैं तथा कुछ लोग धार्मिक प्रवृत्ति के होते हैं और धार्मिक स्थानों, मंदिरों की यात्रा भी करते हैं। यात्रा निश्चय ही मनुष्य को आनंद प्रदान करती है तथा ज्ञानार्जन करने का साधन भी बनती है। क्योंकि यात्रा करते हुए वह सभी कुछ अपनी आंखों से देखता है। प्राकृतिक दृश्य मन को लुभाते हैं, नए स्थान, अपरिचित लोग, बदले हुए वातावरण से उसे प्रसन्नता मिलती है। प्राचीन काल में हमारे देश में तपस्वी लोग कभी भी किसी एक ही स्थान पर अधिक समय के लिए नए ठहरते थे। क्योंकि उनका विचार था कि इससे मनुष्य का ज्ञान ही सीमित नहीं होता अपितु वह गतिहीन और शून्य के समान हो जाता है।

इस बार जनवरी, में हमारे परिवार ने निर्णय किया कि इस साल यात्रा का कार्यक्रम बनाएं। इस प्रकार किस स्थान पर जाए, इसके लिए सभी ने उनके स्थानों के नाम बताएं, जैसे मुंबई, साई के शिर्डी, पंढरपुर आदि। पर इन अनेक स्थानों के भ्रमण करने में यह प्रमुख कठिनाई थी कि हमारे परिवार के पास दो दिन का अवकाश था। अंत में सभी ने मिलकर यह निर्णय किया कि इस बार रत्नागिरी जिले में यात्रा पर जाए। यह निश्चय होते ही सभी हर्ष से उछल पड़े तथा - 'गणपति बप्पा मोरया' का घोष करने लगे। क्योंकि ठंडी का समय था अतः विशेष वस्त्रों की आवश्यकता थी। परंतु अपनी सास के कहने पर हमने एक-एक पूरी बाहों की स्वेटर भी रखने का निश्चय किया। हमारे परिजनों की संख्या १२ हो गई थी। पाटण से रत्नागिरी के लिए रात को दो बजे निकलने का

हमने निश्चय किया। क्योंकि यात्रा केवल दो दिन की रखी गई अतः कोई विशेष सामान रखने की आवश्यकता प्रतित हुई। इसके अतिरिक्त रास्ते में क्योंकि सभी सुविधाएं प्राप्त हो जाती है। अतः साथ में अधिक सामान रखना आवश्यक नहीं था।

रात को गाड़ी दो बजे पाटण से चल पड़ी। कुछ समय तक हम सभी परिवार के लोग आपस में बातें करते रहे लेकिन धीरे-धीरे नींद आने लगी और हम सभी सो गए। सुबह सात बजे के लगभग हम रत्नागिरी के पास पहुंचे। उस दिन के लिए सभी ने यह निश्चय किया कि रत्नागिरी में रुकें और घूमें। अतः हम सभी मच्छी संग्रहालय के पास की एक सराय पर रुके जिसमें सभी प्रकार की व्यवस्था थी। यहां पर पहुंच कर सभी शौचादि क्रिया से निवृत्त होकर स्नान कर तैयार हुए और मंदिर में दर्शन के लिए चल पड़े। इस मंदिर में बहुत ही भव्य मूर्तियां रखी है। अनेक शहरों से लोग यहां आए थे। मंदिर के बाद हम रत्नागिरी के बाजार में घूमने के लिए निकल पड़े। यहां हमें यह देखकर आश्चर्य हुआ कि बाजार में कहीं कोकण की परंपराओं का सामान है। हम एक घंटे तक बाजार घूमे फिर मच्छी संग्रहालय देखने के लिए चल पड़े। जैसे ही हमारी बस आगे बढ़ी सभी ने गणपति का घोष किया। कुछ ही समय पश्चात कार टेढ़े-मेढ़े घुमावदार मार्ग पर चलने लगी। कार में बैठे हम दूर-दूर फैली समंदर की ओर देख रहे थे। रत्नागिरी से यात्रियों से भरी हुई अनेक बसें वापिस आ रही थी। ठंडी हवा के झोंके हमें प्रसन्न कर रही थी। इस प्रकार मार्ग के द्वारा यात्रा करते हुए हम दस बजे दिन में मच्छी संग्रहालय पहुंचे। और टिकट निकाल के

मच्छी संग्रहालय देखा। बाद में हमने आगे बढ़ने का निश्चय किया। नजदीक किला है, वह किला देखने हम चल पड़े। दोनों रास्तों पर आने-जाने वाले लोगों की भीड़ थी। लोग आते-जाते नजर आ रहे थे। उनमें वृद्ध भी नजर आ रहे थे। कुछ देर बाद हम किले पर पहुंचे। उधर एक भगवान शंकर जी का मंदिर था। यहां पर दर्शन कर हम आगे बढ़े। फिर धीरे-धीरे चलते-बढ़ते हम आगे पहुंचे। यहां पर एक गूफा के मार्ग से निकलना होता है। यह मार्ग बहुत ही सिकुड़ा हुआ था तथा जब गूफा में प्रवेश करते हैं तो मन में एक अजीब-सा भय और कुतूहल निर्माण हो गया था। हम यहाँ पर लगभग दो बजे पहुंचे तथा एक घंटा यहीं पर रुके। पर हमने निश्चय किया कि

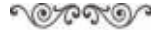
हम लोग अपनी यात्रा रात को भी जारी रखेंगे। अतः यहां पर पहुंच हमने भोजन किया। यहाँ की एक बात मन को बूरी लगी कि यहाँ पर व्यापारी यात्रियों के साथ अभद्र व्यवहार करते हैं और उनको मनमानी कीमतों पर चीजें, भोजन देकर लूटते हैं। हम सभी लोग आपस में चुटकूले आदि सूनाते आगे बढ़ रहे थे। किला देखने के बाद 'हाथखंबा' नामक स्थान आ गया था। इस स्थान पर बैठकर हमने विश्राम किया।

हाथखंबा से आगे की यात्रा भी रोचक रही। वहाँ से निकलने के बाद हम 'निवली' पहुंचे। निवली होके गणपतिपुले की तरफ निकले। यह बहुत सुखद प्रवास था। रत्नागिरी जिले के गणपतिपुले में पहुंच गए थे। उस दिन मौसम बहुत ही सुहावना था और बादल छाए हुए थे। हमने खाने-पीने, खेलकूद का सामान और चटाई आदि गाड़ी में पहले ही रख ली थी। हम सब जमकर मौसम का आनंद ले रहे थे। हम रत्नागिरी से दोपहर दो बजे निकले थे और दोपहर के तीन बजे वहाँ पहुंच गए थे। पहुंचने के बाद हमने होटल में कमरा लिया और हमारा सब सामान होटल में रखा। हम समंदर की ओर चल पड़े। उस दिन गणपतिपुले के समंदर की चौपाटी पर बहुत से लोग आए हुए थे। हम सब ने वहाँ बैठकर बहुत सारी बातें की और फिर समंदर के शीतल पानी में नहाने लगे और एक दूसरे के ऊपर पानी फेंकने लगे। दोपहर होने के कारण हम थोड़ी-थोड़ी दूरी पर निंबू-पानी, जूस, आदि पीते रहे। तब तक मम्मी ने बाहर हमारे लिए खाना लगा दिया था। और हम लोगों ने स्वादिष्ट पकौड़े और सैंडविच का मजा लिया। हम थोड़ी देर के लिए खुले आसमान के नीचे लेट गए

और शुद्ध हवा का आनंद लिया। फिर हमने वही चौपाटीपर क्रिकेट खेलने का मजा भी लिया। जिसमें मैं और मेरे पति, मेरी मम्मी, एक टीम में थे और पापा और मेरा लड़का, बहन दूसरी टीम में। हमारी टीम जीत गई थी।

शाम के करीब पाँच बजे बारिश शुरू हो गई थी और तब हम सारा सामान समेट कर वापिस होटल की तरह चल

पड़े। हम सबने मिलकर गाना गाते-गाते रास्ते में बारिश का मजा लिया। होटल पहुँचे तो काफी अंधेरा हो गया था और फिर हमने पूरे दिन की बातों की और खुशी के पलों को याद किया। यात्रा के कारण हम सब खुश थे और टेंशन मुक्त भी थे। दो दिन की इस यात्रा ने हमें बहुत ही सुखद अनुभव दिया जिसे हम कभी नहीं भूल सकते।

मेरे पापा

अंकिता आत्माराम पीटे, एम.कॉम.२

हमारे कोमल हाथ,
हाथों में लेकर जो हमें चलना सिखाते हैं,
वो हमारे पापा होते हैं।

हमने कुछ अच्छा किया तो सबको,
अभिमान से बताते हैं
वो हमारे पापा होते हैं।

मेरे बच्चों की किसी चीज की
कमी न हो इसलिए वो
पसीना बहाते हैं
वो हमारे पापा होते हैं।

जिंदगी के राह पे चलते समय,
जो हमें गलतियों सुधारना सिखाते हैं,
वो हमारे पापा होते हैं।

अपने बच्चों के सुख के लिए
जो प्राण भी अपने
अर्पण कर सकते हैं,
वो हमारे पापा होते हैं।

पिता का प्यार क्या होता है?
वो उन लोगों से पूछो,
जिन्हें हौसला देने वाला कोई नहीं होते,
मेरे इस मतलब की दुनिया में
कोई किसी का नहीं होता,
एक पिता ही होते हैं,
जो अपना बेटा जीते, इसलिए हारता है।

कविता

स्नेहा राजू नरखवाल, बी.ए. ३

समय चल रहा उसको चलते ही रहना है,
उसका हम सबसे ही बस इतना कहना है।
जैसी हो हवा स्वयं को उसके साथ रखो
बहती जा रही नदी जो अपने हाथ रखो॥

हवा और पानी दोनों को ही कहना है,
समय चल रहा, उसको चलते ही रहना है।
दिख रही संकट को कोई मीनार खड़ी,
संयम संकल्प संग बदे, उसे ढहना ही है।
समय चल रहा उसको चलते ही रहना है॥

तब से कुछ दूर रहें, हर मन के पास रहें,
मन में विश्वास लिए बनकर विश्वास रहें।
पथ में आस संकट राही को सहना है,
समय चल रहा है उसको चलते ही रहना है॥

भारतीय संस्कृति जीवन की परिभाषा है,
कितनों को उसको जीने की अभिलाषा है।
थाती अनमोल यही है, यही ही गहना है,
समय चल रहा है उसको चलते ही रहना है॥

आज की न मानी उसको कल को रोना है,
मान गए तो कल को रोना, को रोना है।
वक्त का तकाजा है नहीं यह उलहना है,
समय चल रहा है, उसको चलते ही रहना है॥

मैं अभागी

यसीरा अस्लम मुलाणी, तृतीय वर्ष, कला

आत्मकथा

पर कहते हैं ना, सुख आसानी से नहीं मिलता, दुःखों के चोंटे खाने के बाद ही कुछ सुख के पल आते हैं। पर सबका नसीब ऐसा नहीं होता। किसी के नसीब में तो दुख के पन्ने कभी पूरे भरते ही नहीं। हर वक्त वह पन्ने खाली रहते हैं इसलिए, सुख के पन्ने जिंदगी में कभी पलटते ही नहीं।

न जाने कितना मुझे भागना है, पता नहीं। पर भागना जैसे मेरा नसीब है। कुछ साल पहले मैं गाँव से भागकर शहर आया था, अपनी जिंदगी सँवारने के लिए। शहर एक सपना होता है। शहर सब की जिंदगी सँवारता है। सूना था, जो शहर में पहुँचता है, उसके हाथ को काम मिलता ही है, केवल मन से काम करने की चाहत होनी चाहिए। काम करनेवाला शहरों में कभी भूखा पेट नहीं सो सकता। इसीलिए मैं अनपढ़ आदमी, काम करना जानता हूँ, इसलिए शहर में कुछ काम मिलेगा, और अपनी जिंदगी सँवार सकूँगा। यही सोचकर न जाने कब मैं गाँव से भागकर शहर आया। आज यह मुझे याद भी नहीं। पर आज मुझे फिर से भागना पड़ रहा है। यह शहर ने मेरी जिंदगी सँवारी। पर आज सँवारी हुई जिंदगी जैसे फिर से बिखरने लगी है। जहाँ से मैं भागकर आया था, वही पुनः श्व मुझे भाग जाना पड़ रहा है, वह भी अपनी जान बचाने के लिए। कभी सोचा नहीं था कि मैं कभी गाँव वापस जाऊँगा, पर आज मैं गया हूँ, वह भी भागकर भागकर जिंदगी बिताने वाला, मैं एक अभागी। शायद आपने मुझे पहचाना होगा कि मैं कौन हूँ? हाँ, हाँ मैं एक कोरोना की महामारी के कारण जिंदगी को सँवारने का प्रयास करने वाला एक मजदूर....।

मैं एक मजदूर हूँ। एक श्रमिक। मजदूरी करना ही मेरा धर्म बन गया है। मेरी पहचान है। 'श्रम', मजदूरी ही मेरा कर्म है।

कारण गरीब के घर में जो पैदा हुआ। इसलिए गरीबी जन्मते ही मुझसे चिपकी हुई है। अभावों में पला-बढ़ा और किस्मत से लड़ते-लड़ते मजदूरी कर अपना जीवन जी रहा हूँ। मैंने विद्यालय का कभी मूँह तक नहीं देखा। मिट्टी में

खेलकर ही बड़ा हुआ हूँ। इसलिए "न मेरा कोई बचपन, न जवानी, न भविष्य की राहें। है बस जीवन जीना जिसके लिए मजदूरी करते रहना।"

मजदूरी का कोई नाम नहीं होता। पत्थर तोड़ने से लेकर, पत्थर जोड़ने तक, साफ-सफाई से लेकर सारी चीजें ठीक-ठाक रखने तक। न उसका कोई विशिष्ट रूप है, न विशेष ढाँचा है। बस केवल शरीर मेहनत से उसका रिश्ता। इतिहास में आपने जाना है कि ताजमहल बनवाने के लिए न जाने कितने मजदूर लगे थे। उन मजदूरों की मेहनत का नतीजा ताजमहल है पर न उनका कोई नाम है, न मेहनत का रंग रूप है। मजदूरों की जिंदगी ऐसी ही होती है, बस करना-करते रहना और आजीवन जीवन जीने के लिए जिंदगी से दो हाथ करना।

ऐसे ही जिंदगी से दो हाथ करते-करते मैं मुंबई शहर पहुँचा। पूल बनवाने के सिलसिले में मुंबई शहर आए थे। मुझे मजदूरी मिलने लगी। जितना काम करता उतने पैसे मिलते। जिस दिन काम नहीं उस दिन मजदूरी नहीं। जाहिर है उस दिन मुझे और मेरे परिवारों को थोड़ा संघर्ष का सामना करना पड़ता। कभी-कभी भूखें भी रहना पड़ता। पर मेरी पत्नी भी मुझे काम में हाथ बँटाती। जैसे-तैसे हम अपनी जिंदगी सँवार रहे थे। कभी-कभी बच्चों की तरफ भी हमारा ध्यान नहीं रहता था। वह यहाँ-वहाँ, कहाँ भी खेलते रहते। खॉक जिंदगी को सँवारना जो था।

पर कहते हैं ना, सुख आसानी से नहीं मिलता, दुःखों के चोंटे खाने के बाद ही कुछ सुख के पल आते हैं। पर सबका नसीब ऐसा नहीं होता। किसी के नसीब में तो दुख के पन्ने कभी पूरे भरते ही नहीं। हर वक्त वह पन्ने खाली रहते हैं

मूलतः मैं मजदूरी करके जीवन जीनेवाला एक मजदूर अगर सब कुछ बंद हो जाएगा तो मेरा जीना मुश्किल ही होगा न? ऐसी ही कुछ मेरी अवस्था हो गयी। लॉकडाउन के कारण काम मिलना भी मुश्किल। अब कैसे जिये? परिवार वालों को कैसे संभाले? छोटे-छोटे बच्चों को कैसे और क्या खिलाए? दिन-ब-दिन जीने की समस्या बिगड़ती जा रही थी। घर में जितना राशन था वह भी समाप्त हो गया। अब हमें गाँव भाग जाने के सिवाय कोई रास्ता ही नजर नहीं आ रहा था। यह स्थिति केवल मेरे अकेले की नहीं तो लगभग सभी मजदूरों की हो गई थी। पर गाँव जाते तो कैसे? कारण यातायात की सुविधा तो बंद थी। तब जितना आवश्यक सामान था बांध लिया, और चल दिये गाँव के रास्ते।

इसलिए, सुख के पत्रे जिंदगी में कभी पलटते ही नहीं। ऐसा ही कुछ मेरा भी नसीब है। कुछ बदलाव आ रहा था जिंदगी में, पर यह शायद उसे मंजूर नहीं था कि देखते-देखते समाज को एक ऐसी महामारी ने घेर लिया कि वह इंसान को इंसान से दूर करने लगी। लोगों के संपर्क के आने से वह बढ़ती ही जा रही थी।

जिस तरह अनेक लोग जब एक साथ आते हैं तो एकता बनती है वैसे जब अनेक लोग एक साथ आते हैं तो कोरोना बढ़ने लगा। यह महामारी चीन के वूहान शहर से देखते-देखते हमारे देश में भी पहुँच गयी। इतना ही नहीं तो जहाँ लोगों की ज्यादा भीड़ है, ऐसे शहरों में तो वह बहुत जल्दी फैलने लगी।

आप जानते हैं, इस देश की सबके दिल की धड़कन, सबसे आकर्षण का शहर मुंबई है। अतः इस महामारी को रोकने के लिए पूरे देश में लॉकडाउन किया गया। लोगों को अपनी सुरक्षा के लिए घर में ही रहने के लिए कहा गया। सब व्यापार, सब कंपनियाँ यातायात के साधन पूर्णतः बंद किए। अतः आर्थिक व्यवस्था पूर्णतः ठप्प हो गई। रोजमर्रा का सामान मिलना भी मुश्किल हो गया। सब अपने-अपने घर में कैद होकर रह गए। अब बताइए, आप ही बताइए

चलते-चलते गाँव पहुँचना इतना आसान नहीं था। कारण मुंबई से हमारा गाँव लगभग ३५०० कि.मी. दूर होगा। इतनी अपेक्षाएँ लेकर गाँव की ओर चले जा रहे थे। दिन भर कड़ी धूप में जा रहे थे। रात में घना अंधेरा जहाँ पर हो जाता वहाँ पर गुजारा कर लेते। ऐसे रास्ते पर गुजारा करना यूँ आसान नहीं था। खुले आकाश के नीचे, रेतीले जमीन पर हम अपनी पीट टेक देते। कभी रास्ते के किनारे पर भी हम पड़े रहते। इसी कारण वह रात हमारे लिए बहुत ही भयावह सिद्ध हुई। न जाने कितने अपने, बीच रास्ते में ही हमें छोड़ कर चले गए। जानवरों से भी बत्तर हमारी हालत हो गई थी। न जाने कौन-से जनम का बदला भगवान हमसे ले रहा था। ये समस्याएँ कम थी कि पुलिसों के डंडे ने तो हैरान किया। सामाजिक दूरियाँ रखने के कारण अनेक जगह पर पुलिस डंडे लेकर खड़े थे। एक गाँव से दूसरी गाँव जाने के लिए मनाई थी। इसीलिए पुलिस डंडे से मारती थी। जैसे-तैसे हम चले जा रहे थे।

इतनी यातनाओं को सहते-सहते हम गाँव पहुँचे। गाँव में भी हमारा कोई स्वागत नहीं होनेवाला है। स्वागत जरूर हुआ क्वारंटाईन सेंटर में १४ दिन क्वारंटाईन रहना पड़ा। इस बीमारी के कारण घर में तुरंत प्रवेश नहीं मिला। क्वारंटाईन होने के कारण कम-से-कम दो वक्त की रोटी का तो इंतजाम

हो गया था। परंतु दिल पर भारी बोझ था। अगर हमें कोरोना हो गया तो? पर आज की परिस्थिति के अनुसार हमें १४ दिनों के लिए क्वारंटाईन होना आवश्यक था। इसलिए आँख बंद कर, भगवान का नाम लेकर १४ दिन वहाँ गुजारे।

चौदह दिनों के बाद घर गए। परंतु न जाने कितने साल हुए थे हम घर नहीं गए थे। मुंबई शहर में इतने रममान हुए थे जैसे गाँव को, अपने घर को भूल गए। घर का थोड़ा चेहरा-

मोहरा बदल गया था। पर अपनों ने स्वागत बड़ी अच्छी तरह किया। जैसे-तैसे दिन कट रहे थे, घर की भी कोई इतनी अच्छी स्थिति नहीं थी। बस इतनी आशादायी स्थिति थी कि घर का जो छत था वह अपना था। फिर भी लॉकडाउन की वजह से जीने के लिए संघर्ष तो चल रहा था। पर एक बात समझ में आ रही थी कि अपने, अपने होते हैं और अपना घर अपना होता है।

मोहब्बत

अनिकेत सर्जेराव सूर्यवंशी, प्रथम वर्ष, विज्ञान

तुम्हारी याद बहुत आती है,
मेरी आँख भर जाती है।
क्या करूँ मैं, यही बात,
मेरे दिल को हर बार सहलाती है।।

तुम्हारी याद आते ही,
तुम्हारी तस्वीरें देखा करते हैं।
छुपकर किसी कोने में,
अकेले रोया करते हैं।।

अक्सर याद आते हैं वो लम्हें,
जो बितायें है तुम्हारे साथ।
वो लम्हें बार-बार आये,
यही करते हैं, खुदा से ऐलान।।

तुम्हारी याद आती है,

मिलने की कोशिश, कर जाती है।
तुमसे मिल नहीं पा रहा हूँ,
यही बात हमारे दिल को,
दर्द देकर जाती है।।

अक्सर वो याद आता है वक्त,
जो बीता हुआ, तुम्हारे साथ।
तुम्हारी शरारतें बहुत याद आती है,
जो करती थी हमारे साथ।।

तुम्हारी याद आती है,
तो मोबाइल देख लेता हूँ।
आपका मेसेज कब आयेगा,
उसका इंतजार कर लेता हूँ।।

अक्सर सोते समय तुम्हारी याद आती है,
हमारी नींद लग जाती है।
सपनों में तुम आते हो,
खुशी से हमारी जान निकल जाती है।।

तुम्हारी याद आती है,
हर पल आकर सताती है।
हमारी रातों की नींद,
दिन में भी चुरा ले जाती है।।

उड़ान गगन की ओर...

प्रियंका बाल कृष्णा साळुंखें, द्वितीय वर्ष वाणिज्य

वैचारिक

प्राचीन कालखंड में समाज में महिलाओं को दोगुना स्थान था। उन्हें न व्यक्त होने की स्वतंत्रता थी, न कहीं आने जाने की स्वतंत्रता थी। घर में खाना पकाने से लेकर, कहीं बाहर आने-जाने के लिए भी, घर के बड़े लोगों को तथा अपने पति को पूछना पड़ता था। परंतु आज की परिस्थिति में बहुत मात्रा में परिवर्तन हुआ है। महिलाओं को स्वतंत्रता से जीने का और विचार करने का अधिकार प्राप्त हुआ है। आज वह किसी भी क्षेत्र में बेझिझक 'उड़ान' भर रही है।

'उड़ान' वही ले सकता है जिनके पैरों में ताकत होती है, आज यही ताकत स्त्रियों में नजर आती है। एक जमाना था कि उनके पर ही काट दिए जाते थे, परंतु आज बदलते परिस्थिति के अनुसार महिलाओं का नेतृत्व आगे आ रहा है। आज विभिन्न क्षेत्रों में वह अपने कार्य की छाप निर्माण कर रही है। कुल कालखंड के पूर्व जो स्त्री परदे में रहती थी, आज वही स्त्री हाथों में शस्त्र लेकर देश की रक्षा के लिए लड़ रही है। इतनाही नहीं तो देश के लिए अपना जीवन भी समर्पित कर रही है। प्राचीन कालखंड में समाज में महिलाओं को दोगुना स्थान था। उन्हें न व्यक्त होने की स्वतंत्रता थी, न कहीं आने जाने की स्वतंत्रता थी। घर में खाना पकाने से लेकर, कहीं बाहर आने-जाने के लिए भी, घर के बड़े लोगों को तथा अपने पति को पूछना पड़ता था।

परंतु आज की परिस्थिति में बहुत मात्रा में परिवर्तन हुआ है। महिलाओं को स्वतंत्रता से जीने का और विचार करने का अधिकार प्राप्त हुआ है। आज वह किसी भी क्षेत्र में बेझिझक 'उड़ान' भर रही है। आज न जाने कितनी महिलाओं ने इतिहास के पन्नों पर अपना नाम स्वर्ण अक्षरों में दर्ज किया है।

आज जिसका नाम सबकी नजरों में है - वह महिला फायटर पायलट 'भावना कांत'। वह देश की प्रथम स्त्री है, जो प्रजासत्ताक के दिन भारतीय वायुसेना में महिला फायटर पायलट के रूप में नियुक्त हो गयी है। वह राजस्थान की वायुसेना में कार्यरत है। १६ मार्च, २०१८ को मीग २१ बायसन इस लड़ाऊ विमान में उड़ान ली। भावना कांत इनका जन्म बिहार के दरभंगा जिले में हो गया। पढ़ाई कोटा से पूरी की। २०१४ में डिग्री प्राप्त करने के उपरांत टाटा कन्सल्टन्सी

सर्विसेस में नौकरी की। २०१६ को हवाई दल में शामिल हो गई। उनके साथ प्रथम भारतीय पायलट फायटर अवनी चतुर्वेदी और मोहना सिंख यह भी शामिल हो गयी।

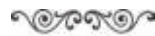
भारतीय हवाई दल ने विंग प्रायोगिक तत्वों पर शुरु करने का निर्णय लेने पर इन तीनों की नियुक्ति हुई। छह महीने दूसरे श्रेणी के प्रशिक्षण के लिए हैदराबाद हकीम पेठ हवाई अड्डे पर पहुँच गयी। उसी वर्ष हाफ अडव्हान्स जेट ट्रेनर्स को सफलतापूर्वक उड़ाने के बाद उन्हें मिग-२१ बायसन स्कवॉडन में भेज दिया। भावना कांत इनके हवाई

दल का सुखोई-३० लढाऊ विमान में हिस्सा। ३ मार्च २०२० को पंतप्रधान नरेंद्र मोदी जी ने उन्हें नारी शक्ति के रूप में सम्मानित किया। महिलाओं का अभिमान केवल उनके परिवार को ही होता है, ऐसा नहीं तो पूरे देश को होता है।

और एक उदाहरण देखेंगे, हाल ही में अर्थात् १२ जनवरी, २०२१ को एयर इंडिया के ४ महिलाओं के समूह ने सबसे दूरी के हवाई मार्ग से उत्तर ध्रुव पर पहला उड़ान कर विश्व विक्रम किया है। वह चार महिलाएँ कैप्टन झोया अग्रवाल, कैप्टन पापामरी थनमई, कैप्टन शिवानी मन्हास और कैप्टन आकांक्षा सोनवणे, यह यात्रा सॅनफ्रांसिस्को से बंगलूर तक थी। एअर इंडिया के 'एआय १७६' इस बोईंग हवाई जहाज से उन्होंने यात्रा की। उन्होंने उत्तर ध्रुव से लगभग १६,००० कि.मी. की लंबाई पार कर इतिहास रचा दिया है। इस अभियान का दायित्व पायलट कैप्टन झोया अग्रवाल इन पर सौंप दिया था। झोया ने २०१३ में बोईंग ७७७ हवाई जहाज को उड़ाया था। तब बोईंग ७७७ हवाई जहाज को उड़ानेवाली सबसे पहली युवा महिला पायलट बन गई थी। इसी कारण इस समय इस अवाहनात्मक अभियान का नेतृत्व उस पर सौंप दिया था। महिलाओं की इस सफलतापूर्वक यात्रा के कारण वह आज किसी भी क्षेत्र में पीछे नहीं। आज

हर एक क्षेत्र उनके लिए खुल गया है। उस समय महात्मा फुले, सावित्रीबाई इन्होंने स्त्री शिक्षा की दृष्टि से जागृति नहीं की होती तो शायद और न जाने कितने समय तक स्त्रियाँ शिक्षा से वंचित रह जाती। आज विभिन्न क्षेत्रों में स्त्रियाँ अपने कार्य की छाप निर्माण कर रही है। क्रीडा के क्षेत्र में पी.व्ही. सिंधु, गीता फोगाट, ललिता बाबर, सायना नेहवाल, मेरी कॉम, सानिया मिर्झा; तो गीतों के क्षेत्र में लता मंगेशकर, आशा भोंसले, श्रेया घोषाल तो राजनीति में निर्मला सीतारामन्, पंकजा मुंडे, प्रियांका गांधी, सोनिया गांधी आदि महिलाओं ने अपने नाम दर्ज किए हैं। आज ऐसे सफल महिलाओं की इतनी लंबी सूची है कि उसके लिए पन्ने भी कम पड़ जाए। और यह सब केवल अपने कर्तृत्व के बल पर महिलाओं ने प्राप्त किया है। कारण विश्व के प्रत्येक महिला के पास वह कार्य करने की ताकत और जिद होती है। एक बार उन्होंने अपने मन में इरादा किया तो कितनी भी आपत्तियाँ आए, कितनी भी समस्याएँ आए वह पीछे मुड़कर नहीं देखती। अगर उसने पीछे मुड़कर भी देखा तो, उसके सामने अपने परिश्रम और जीवन में आए अनेक भले बुरे प्रसंग आते हैं।

अतः स्त्री एक ऐसी आशा है जिसके कारण ही संपूर्ण सृष्टि को पूर्णत्व प्राप्त हुआ है।

एक मजेदार चुटकुला

सोनाली जानू लोकरे, बी.ए. १

बिहार की राजधानी पटना,
उसमें घट गई एक घटना।
जब बूढ़े ने खाना खाया,
तब बूढ़ियाँ ने पंखा हिलाया।
जब बूढ़ियाँ ने खाना खाया,
तब बूढ़े ने पंखा हिलाया।

यह देखकर एक नौजवान ने कहा - अगर इतना ही प्यार है, तो दोनों एक साथ खाना क्यों नहीं खाते।
तब बुढ़ियाँ ने कहा - बेटा हमारे पास तो दाँत का एक ही सेट है।

जिंदगी

सोनाली जानू लोकरे, बी.ए. १

जिंदगी एक मौसम है,
जहाँ बहार है और पतझड़ भी।
जिंदगी एक खेल है,
जहाँ हार है और जीत भी।
जिंदगी एक पौधा है,
जो देता है, फूल और कांटे भी।
जिंदगी एक पतंग है,
जो आसमाँ से दूर है और ऊँचे भी।
जिंदगी एक रास्ता है,
जो सरल भी है, और टेढ़ा भी।
जो इससे करता है प्यार,

उसकी ही नैय्या होती है, भवसागर पार, भवसागर पार।

अनाथों की माँ- सिंधुताई सपकाल

जयश्री आनंदा गालवे, तृतीय वर्ष, कला

जीवनी

माई दुखियों की मदद के लिए हमेशा आगे आती है। महाराष्ट्र की सीमा पर मेळघाट व्याघ्र प्रकल्प के लिए स्थान निश्चित किया जा रहा था। इस प्रकल्प के कारण वन में जो ८४ गाँव हैं, उन्हें विस्थापित होना था। उनके पुनःनिवास की दृष्टि से शासन के पास कोई भी योजना नहीं थी। माई ने इन आदिवासियों की समस्या को शासन के सामने रखा। उन्हें उचित न्याय दिया। ऐसी अनेक लड़ाईयाँ माई हररोज लड़ती हैं।

जनमानस पर अपने कार्य का प्रभुत्व निर्माण करने वालों में सिंधुताई सपकाल जी का प्रमुखता से नाम लिया जा सकता है। अनाथ बच्चों जो अपनों के प्रेम से वंचित हैं, ऐसे अनेक अनाथों को ममतामयी स्पर्श से अपना बनाया है। ऐसे अनाथों की माँ की कहानी मन को हिला देनेवाली है।

सिंधुताई को अनेक लोग प्रेम से 'माई' नाम से पुकारते हैं। माई मूलतः विदर्भ की। वर्धा जिले का नवरगांव, यह उनकी जन्मभूमि। उनके पिता अभिमान साठे। जानवरों को संभालने का काम करते थे, अर्थात् चरवाहा थे। नवरगांव एकदम पिछड़ा हुआ गाँव, शहरों की सुविधाओं का बिल्कुल जिसे स्पर्श नहीं, शिक्षा से वंचित। ऐसे स्थिति में गाँव छोड़कर अभिमान साठे पिंपरी गाँव में रहने के लिए आए थे।

'चिंधी' यानी सिंधुताई, यह उनकी सबसे बड़ी बेटी थी। उन्हें एक भाई और एक बहन हैं। बेटियाँ पढ़े, यह उनके पिताजी की इच्छा थी। पर माँ का इसे पूर्णतः विरोध था। इसी कारण माँ माई को जानवरों को संभालने के लिए भेजती थी।

पर इधर माई स्कूल में जाकर बैठती थी। मूलतः वह बुद्धिमान थी परंतु उन्होंने जैसे-तैसे मराठी शिक्षा पूरी की। कारण कम उम्र में उनकी शादी हो गई। चिंधी साठे से वह चिंधाबाई श्रीहरी सपकाल बन गई। विवाह के वक्त उनकी उम्र केवल ११ साल की थी, परंतु पति की उम्र ३० वर्ष की थी। घर में उनपर अनेक अत्याचार हुए, इतना ही नहीं तो उन्हें बहुत मेहनत करनी पड़ी। उम्र के १८ साल तक वह तीन बार माँ बन गई। जब वह चौथी बार माँ बननेवाली थी, तब जीवन में पहली बार उन्होंने कड़े संघर्ष का सामना किया।

तब जानवरों को संभालना, अर्थात् चरवाहा यह उनका व्यवसाय था। जानवर सैकड़ों की तादात में रहते थे। उनका गोबर निकालते-निकालते कमर टूट जाती थी। स्त्रियाँ यह काम करते-करते पूर्णतः थक जाती थी, पर बदले में उन्हें कभी वेतन नहीं मिलती थी। इसी कारण माई ने इसके खिलाफ आवाज उठाई और उसमें उन्हें सफलता भी मिली। परंतु इसकी कीमत उन्हें चुकानी पड़ी थी। इसी कारण गाँव के जमीनदारों के स्वाभिमान को ठेस पहुँची थी। कारण वन विभाग की ओर से उन्हें जो पैसे मिलते थे, वह बंद हो गए। और गाँववालों को माई के रूप में नया नेता मिल रहा था। इतनाही नहीं तो उन्होंने माई को बहुत पीटा और बाहर गोशाला में उन्हें फेंक दिया।

इतनाही नहीं तो परभणी-नांदेड-मनमाड स्टेशन पर उन्होंने भिक्षा भी मांगी है और स्टेशन पर ही रात गुजारी हैं। स्टेशन की खुली जगह पर रहना कठिन होने के कारण माई ने रहने के लिए समशान का सहारा लिया। पुना में एक बार

उन्हें रास्ते पर एक छोटा बच्चा रोते हुए दिखाई दिया। वह केवल अपना नाम ही बता रहा था, दीपक गायकवाड। माई उस बच्चे को लेकर पुलिस थाने पहुँची, परंतु किसी ने उनकी तक्रार की तरफ ध्यान नहीं दिया। और उन्हें वहाँ से हटा दिया। माई ने उस बच्चे का पालन-पोषण करने का निर्णय लिया। आगे कुछ महीनों के अंदर ऐसे ही भीख माँगनेवाले दो-तीन बच्चे उन्हें मिले। उन्हें भी अपने ममता की छाया में लिया। निराश्रित होकर जीवन जीना कितना कठिन होता है, इसका अनुभव उन्होंने अपने जीवन में लिया था। वह इन बच्चों के नसीब में न आए, ऐसी उनकी इच्छा थी। निराश्रित बच्चों की कल्याण के लिए उन्होंने अपनी ममता का त्याग किया, अर्थात् अपनी बेटी ममता को दगडूशेठ हलवाई मंदिर के सदस्य तात्या साहेब गोडसे को संभालने के लिए दिया। और ममता पुना के सेवा सदन में दाखिल हो गई। माई ममता को आसानी से संभाल सकती थी पर एकाद बार अगर बच्चों पर भूखे रहने की नौबत आती तो माई क्या करती? जिन बच्चों को माई ने संभालने का निर्णय लिया था, वह बच्चे शायद पानी पीकर ही सो जाते। ममता को देख माई की ममता जागृत हो जाती और माई उसे चोरी-छिपे खाना खिलाती। परंतु माई को यह अन्याय नहीं करना था, इसलिए अपनी बेटी को दगडूशेठ हलवाई के गणपति बाप्पा के चरणों पर रखा। और वह अनाथों की माँ बनकर एक बहुत बड़ा मानवतावादी कार्य कर रही हैं।

माई दुखियों की मदद के लिए हमेशा आगे आती है। महाराष्ट्र की सीमा पर मेळघाट व्याघ्र प्रकल्प के लिए स्थान निश्चित किया जा रहा था। इस प्रकल्प के कारण वन में जो ८४ गाँव हैं, उन्हें विस्थापित होना था। उनके पुनःनिवास की दृष्टि से शासन के पास कोई भी योजना नहीं थी। माई ने इन आदिवासियों की समस्या को शासन के सामने रखा। उन्हें उचित न्याय दिया। ऐसी अनेक लढाईयाँ माई हररोज लढती है।

आज महाराष्ट्र में माई के चार अनाथाश्रम हैं। कुछ साल पूर्व माई ने चिखलदरा में एक वसतिगृह का प्रारंभ किया। आज अनेक लड़कियाँ यहाँ पर रहकर शिक्षा प्राप्त कर रही हैं। दो दिन के बच्चे से लेकर ७२ साल के वृद्धा तक उनके बच्चे हैं। बेटी के बेटी का सरनेम साठे तो बेटे का सरनेम सपकाल होता है। बहुत से बच्चे आज अपने पैरों पर खड़े हैं। मेरे बच्चे डॉक्टर, वकील, शिक्षक हैं, यह बताते वक्त उनके चेहरे पर

अनोखी रौनक होती है। ममता ने भी एम.एस.डब्ल्यू किया है और अब वह माई के काम को आगे बढ़ा रही है। माई को आज तक १७२ से भी ऊपर पुरस्कार प्राप्त हुए हैं। इस साल उन्हें पद्मश्री पुरस्कार से भी सम्मानित किया गया है। लोग उन्हें माई कहकर पुकारते हैं, इसलिए सिंधुताई सपकाल के साथ भी वह 'माई' के नाम से भी प्रसिद्ध है।

सैनिक

सोनालरी जानू लोकरे, बी.ए. ?

देश की सीमा पर रहता है वह,
देश की सेवा करता है वह,
अपना जीवन वहीं गुजारता,
कभी किसी को नहीं दुखाता।
वह है सैनिक, वह है सैनिक॥

याद माँ की आती है,
मगर मिल नहीं पाता वह,
घर अपना वही बसाता,
वही अपनी खुशी मनाता॥

अपनी खुशियाँ सभी त्यागकर,
घर छोड़कर आता है वह,
अपनी जान खतरे में डालकर,
हमें दुश्मनों से बचाता है वह॥

उसे नहीं होता है पता,
अपनी होगी हार या जीत,
बहुत प्रयास करके
बन जाता है सबका मिता॥

शेरो शायरी

अमित धोंडीराम तिकुडवे, बी.ए. २

जो बदल जाए वह प्यार कैसा ?
जो छोड़ दे वह साथ कैसा ?
लोग कहते हैं....
तुझे फिर से प्यार हो जाएगा ?
लेकिन, जो फिर से हो जाए, वह प्यार कैसा ?

‘अब और कितना तड़पाने का इरादा है ?
कसूर क्या है कि हमें तुमसे मोहब्बत हुई,
जो तुमसे थोड़ी ज्यादा है।’

‘जाने कैसी नजर थी उनकी,
जब से उनकी नजर ने इस नजर को,
जिस नजर से देखा,
तब से इस नजर ने किसी और
नजर को उस नजर से कभी न देखा।

मिलो एक बार, तो तुम्हें शिकायत से एक बात पूछनी है,
तुम्हारे ही गले लगकर, तुम्हारी शिकायत तुमसे ही करनी है।

तुमसे लड़ना भी है,
झगडना भी है,
तुम्हें हँसाना भी है,
और रुलाना भी है,
क्योंकि हमने तुमसे मेरी जान,
सातों जन्म का रिश्ता बनाया है।
तो निभाना तो पड़ेगा॥

जीने का सार

सोनाली जानू लोकरे, बी.ए. १

जनम लिया है,
तो थोड़ा जी के देख,
दुःख बहुत है,
पर थोड़ा सहके देख।

थोड़े-से दुःख से,
नाराज मत हो।
दुःखों के पहाड़ चढके देख।
सफलता को थोड़ा चखके देख।

सफलता को थोड़ा निहार के देख,
खेल रचना आसान है,
पर थोड़ा खेल के देख,
घर बनाना आसान है।
पर थोड़ी मेहनत करके देख।

गजल

मुमताज रफीक बुराण, बी.ए. ३

है इधर चाँद तो उधर क्या है ?
हो अगर प्यार तो इतर क्या है ?
मंजिलें दूर है तो रहने दो,
रहगुजर पास है तो सफर क्या है ?
हो अगर साथ फिर नहीं सहारा,
तुम हो नजदीक तो सहारा क्या है ?
तेरी आँखों में झील और कतरा
फिर समुंद्र की कोई लहर क्या है ?
क्यूं करें इंतजार सावन का ?
फूल-पत्ते बिना शजर क्या है ?
दिखती लाली नहीं सुबह वाली,
धूप निकले बिना सहर क्या है ?
दिल की नाराजगी बयाँ करिए
और आगे बची कसर क्या है ?
तुम मिली तो मिली हमें जन्नत
मेरे खातिर दवा जहर क्या है ?

वीर जवान हिंदुस्तानी

संचिता आत्माराम पीटे, बी.कॉम. ३

चल पड़े जब आप घर से,
मुड़ कर नहीं देखा एक बार भी।
    आँसू थामें आँखों में,
    हमदर्दी थामें सीने में।
फर्ज निभाने अपना,
चल पड़े आप सरहद पर।
    चाहे फिर से आना हो ना हो,
    जी भर के बिदाई कर लो अपनों को।
तकदीर बनाने उन हसीन पलों की,
बेदर्द होकर चल पड़े आप।
    तो क्या हुआ नहीं आ सके आप,
    लौटके जरूर आना तुम अगली बार।
अपने खून से भूमि रंगीन
बनाने चल पड़े आप।
    सरहद पर खून गिरा है अभी,
    वह खून है हिंदुस्तानी।
वो व्यर्थ नहीं गया था।
वह व्यर्थ नहीं जाएगा कल भी।
    उस खून से सजी मिट्टी से
    फुल उभर रहे हैं अभी।
इतना सब मालूम होकर,
चल पड़े वह खुशी-खुशी।
    वो वीर जवान हिंदुस्तानी।
    वो वीर जवान हिंदुस्तानी।

अभी सबसे पहले

सोनाली जानू लोकरे, बी.ए. १

अभी लिखी है कविता,
शाम हुई है काफी देर से,
बारिश रुकी है देर से,
बारिश हुई थी देर से।
बारिश में दिन गुजरता रहा देर से,
दिन शुरू हुआ था बहुत पहले
उससे भी पहले था एक और दिन।
ठीक ठीक कहा नहीं जा सकता
क्या कब शुरू हुआ ?
या कविता हुई थी सबसे पहले ?

मेरा परिवार

सुजाता संभाजी शिंदे, बी.ए. २

परिवार से बड़ा
कोई धन नहीं।
पिता से बड़ा
कोई सलाहकार नहीं।
माँ की छांव से बड़ी
कोई दुनिया नहीं।
भाई से अच्छा
कोई भागीदार नहीं।
बहन से बड़ा
कोई शुभचिंतक नहीं।
इसीलिए परिवार के बिना
कोई जीवन नहीं।

यह अंत नहीं है।

मिसबाह अमजद हकीम, बी.एस्सी. ३

सहमें-सहमें-से है हर दिन
सहमी-सहमी रातें।
चुप्पी के सागर में डूबी है जीवन की बातें।

दिखता नहीं है जो आँखों से
उसका कहर है ऐसा।
नभ खोकर ज्यों बंद घरों में
मानव पंछी जैसा।
कहाँ गये वे सैर-सपाटे ?
कहाँ गयी मुलाकाते ?

विश्व निगलने चला कोरोना,
क्या हिंदू? क्या मुस्लिम?
जाति-मजहब नाग न जाने,
सरक रहा है हर दिन।
मिलकर इसे नाथना होगा,
बाँधों मन के धागे।

यह दुनिया का अंत नहीं है
राम का है अँधियारा।
एक दूजे की बाँहे थामो, आयेगा उजियारा।
प्यार की ज्योत जलाकर गाओ,
टूटेंगे सत्राटे।

सब अपने में व्याकुल है,
पर वे सेवा करते हैं।
मौत टहलती जहाँ वहाँ वे
जीवन को रचते हैं।

देव भी इन चेहरों में ही
धरती पर होंगे आते।

जिंदगी

सोनाली जानू लोकरे, बी.ए. १

दिल के टूटने पर भी हँसना,
शायद जिंदादिली इसी को कहते हैं,
ठोकर लगने पर भी मंजिल तक भटकना,
शायद तलाश इसी को कहते हैं,
किसीको चाहकर भी न पाना,
शायद चाहत इसी को कहते हैं,
टूटे खंडहर में बिना तेल के दिया जलाना,
शायद उम्मीद इसी को कहते हैं,
गिर जाने पर भी फिर से खड़ा होना,
शायद हिम्मत इसी को कहते हैं,
और ये उम्मीद, हिंमत, चाहत, तलाश....
शायद जिंदगी इसी को कहते हैं....॥

गीता सार (संकलन)

संचिता आत्माराम पीटे, बी.कॉम. ३

जो हुआ वह अच्छा हुआ।
जो हो रहा है, वह अच्छा हो रहा है।
जो होगा, वह भी अच्छा होगा।
तुम्हारा क्या गया जो तुम रोते हो ?
तुम क्या लाए थे, जो तुमने खो दिया ?
तुमने क्या पैदा किया था,
जो नष्ट हो गया ? तुमने जो लिया,
जो दिया, यहीं पर दिया।
जो आज तुम्हारा है, कल किसी और का था
परसों किसी और का हो जाएगा।
परिवर्तन संसार का नियम है।
परिवर्तन संसार का नियम है
बस इस परिवर्तन के साथ हमें चलना है।

जिंदगी तेरा कोई पता नहीं।

मिसबाह अमजद हकिम, बी.एस्सी. 3

जिंदगी तेरा कोई पता नहीं
आती हो और आकर चली जाती हो,
लोग सोचते हैं शायद
कोई कसूर होगा,
कोई तड़पता है, अपनों के लिए।
कोई रोता है, औरों के लिए।
पर तुम छोड़ती नहीं किसी को भी।
जब मरता है कोई एक
तो अफसोस-ए-आलम,
कहते हैं सब।
पर जब मरते हैं हजारों
तो खौफ-ए-कयामत कहते हैं सब।
तू भी कभी
तड़पती रुहों को
अपने गले लगाए,
जरा रोया कर,
मरते हुए किसी चेहरे को
खिल-खिलाकर जरा हँसाया कर।
मानता हूँ कि खौफ
तेरे रोम-रोम में बसा है,
फिर भी किसी मरते हुए,
इंसान के माथे को चूम,
जरा-जरा-सा मुस्कराया भी कर।

मेरा जीवन (संकलन)

सुजाता संभाजी शिंदे, बी.ए. २

मैंने हँसना सिखा है,
मैं नहीं जानती रोना;
बरसा करता पल-पल,
पर मेरे जीवन में सोना।
मैं अब तक जान न पाई
कैसी होती है पीड़ा?
हँस-हँस जीवन में,
कैसे करती है, चिंता क्रीडा?
जग है असार, सुनती हूँ,
मुझको सुख-सार दिखाता;
मेरी आँखों के आगे,
सुख का सागर लहराता।
उत्साह, उमंग निरंतर,
रहते मेरे जीवन में,
उत्साह विजय का हँसता,
मेरे मतवाले मन में।
आशा आलोकित करती,
मेरे जीवन को प्रतिक्षण,
हैं स्वर्ण-सूत्र से वलयित,
मेरी असफलता के घन।
सूख-भरे सुनहरे बादल,
रहते हैं मुझको घेरे;
विश्वास, प्रेम, साहस हैं,
जीवन के साथी मेरे।

जिंदगी लिए जा।

मंगेश श्रावणा सोनावले, बी.सी.ए. १

जिंदगी का गीत गाया कर
आवाज मीठी नहीं, तो क्या हुआ ?
अपने अंदाज में
कुछ तो सुनाया कर।...

कुछ फर्क नहीं पडता
कदर नहीं है तेरी यहाँ,
निर्माण कर कुछ, अलगसी पहचान
साथ आएगा सारा जहाँ।...

जिंदगी में तू आँसू पोंछ,
रोने से यहाँ क्या होगा ?
आज जो समय तेरे साथ है,
कल शायद नहीं रहेगा।...

जिंदगी में आदत डाल ले,
लोगों की बातें सूनने की,
जो बुरा कहते हैं,
उसे अच्छाई में बदलने की।...

दर्द सहकर भी सही,
दिल को तू मजबूत कर लें,
इतना खुद को कामयाब बना
फिर चाहे जो खिंच ले।...

जिंदगी को दर्द से गुजार ले
ताकि फिर तकलीफ न हो,
सपनों को जुनून बना
ताकि कुछ अधूरा न हो।...

सलाम...

हर्षाली विलास पाटिल, बी.ए. १

जल रहे हैं दिए घरों में,
चमकती हुई शाम है,
उदास है उस घर का दिया
सरहद पे जिसका जवान हैं।

यूँ ही हवा से नहीं लहराता तिरंगा
सैनिकों की साँसों से,
लहराता है, हमारा तिरंगा।

क्या जुनून क्या चाहत है ?
उन फौजियों की
उम्र होती है जीने की मगर
शौक रखते हैं, बलिदान देने की।

जो अपनों की याद आती है,
तो मन-ही-मन कहते हैं
किसी गजरे की खुशबू को
महकता छोड़ आया हूँ।

मेरी नन्ही-सी चिड़ियां को,
चहकता छोड़ आया हूँ।

मुझे सीने में अपने तू लगा लेना,
ये भारत माँ....

मैं अपनी माँ के बाहों को
तरसता छोड़ आया हूँ।

सलाम उस जज्बे को,
सलाम उस वर्दी को
सलाम उन फौजियों को
जो देश के लिए बलिदान देकर,
अमर हो जाते हैं .....

२०२१ की पद्म पुरस्कार पर महिला राज....

प्रियांका तानाजी गुरसाळे, तृतीय वर्ष, कला

सामाजिक
जानकारी पर

देश के सर्वोच्च नागरिक पुरस्कारों में से एक 'पद्म पुरस्कार'। तीन श्रेणियों में प्रदान किया जाता है। जिसमें पद्म भूषण, पद्म विभूषण और पद्मश्री यह पुरस्कार आते हैं। ये पुरस्कार विषयों, गतिविधियों के विभिन्न क्षेत्रों नामतः कला, सामाजिक मामले, विज्ञान और इंजीनियरिंग, व्यापार और उद्योग, चिकित्सा, साहित्य और शिक्षा, खेल, प्रशासनिक सेवा आदि में प्रदान किए जाते हैं।

देश के सर्वोच्च नागरिक पुरस्कारों में से एक 'पद्म पुरस्कार'। तीन श्रेणियों में प्रदान किया जाता है। जिसमें पद्म भूषण, पद्म विभूषण और पद्मश्री यह पुरस्कार आते हैं। ये पुरस्कार विषयों, गतिविधियों के विभिन्न क्षेत्रों नामतः कला, सामाजिक मामले, विज्ञान और इंजीनियरिंग, व्यापार और उद्योग, चिकित्सा, साहित्य और शिक्षा, खेल, प्रशासनिक सेवा आदि में प्रदान किए जाते हैं।

इन्हें प्रदान करने का प्रारंभ इसवी सन १९५४ से हुआ है। 'पद्मविभूषण' असाधारण और विशिष्ट सेवा के लिए, 'पद्मभूषण' उच्च क्रम की विशिष्ट सेवा के लिए और 'पद्मश्री' किसी भी क्षेत्र में विशिष्ट सेवा के लिए प्रदान किए जाते हैं। इन पुरस्कारों की घोषणा हर साल गणतंत्र दिवस के अवसर पर की जाती है। इस साल अर्थात् २०२१ की इस पद्म पुरस्कार पर महिलाओं का राज दिखाई देता है। कारण इस साल लगभग २९ महिलाओं को विभिन्न क्षेत्र में विभिन्न कार्यों के लिए पुरस्कार प्रदान किया गया है। जिससे महिलाओं की क्षमता का परिचय होता है। अतः महिलाओं की कार्यक्षमता का परिचय देने हेतु प्रस्तुत विषय की जानकारी यहाँ देने का प्रयास किया है।

२०२१ के गणतंत्र दिवस के फंक्शन से एक रात पहले इस साल के पद्म अँवॉर्ड्स पाने वाले लोगों की लिस्ट जारी कर दी गई थी। राष्ट्रपति 'रामनाथ कोविंद' ने ११९ पद्म अँवॉर्ड प्राप्त विजेताओं के नाम घोषित कर गई इस लिस्ट में ७ 'पद्मविभूषण', १० 'पद्मभूषण' और १०२ 'पद्मश्री' अँवॉर्ड शामिल हैं। इनमें से २९ महिलाएँ हैं।-

१) कृष्णन नायर शांति कुमारी चित्रा -

तिरुवनंतपुरम में जन्मी एक भारतीय पार्श्वगायिका है।

विभिन्न भाषाओं के गीतों के लिए उन्होंने अपनी आवाज दी है। वे सभी दक्षिण राज्य की फिल्म पुरस्कार जीत चुकी है। उन्हें दक्षिण भारत की छोटी बुलबुल एवं केरल की बुलबुल कहा जाता है। अतः ऐसी कर्नाटक म्यूजिक को अपनी जिंदगी समर्पित करनेवाली पार्श्वगायिका के. एस. चित्रा को रीजनल म्यूजिक में योगदान के लिए इस साल 'पद्म विभूषण' पुरस्कार से सम्मानित किया गया है।

२) सुमित्रा महाजन -

चिपलून में जन्मी 'सुमित्रा महाजन' भारतीय राजनीतिक एवं भारत के सोलहवीं लोकसभा की अध्यक्ष है। वे इस पद पर आसीन होनेवाली भारत की दूसरी महिला है। वह इंदौर से लगातार आठ बार सांसद बनी थी। इंदौर में वह सुमित्रा ताई नाम से प्रसिद्ध है। अतः राजनीति में सक्रिय योगदान के लिए इस साल सुमित्रा महाजन को 'पद्म विभूषण' पुरस्कार से सम्मानित किया गया है।

३) पी. अनीसा -

चेन्नई की पी. अनीसा भारतीय महिला नेशनल बास्केटबॉल टीम की कैप्टन है और उनके नाम ५० से ज्यादा मेडल जीतने का रिकॉर्ड है। अतः उनके इस प्रशंसनीय कार्य को देख इस साल उन्हें 'पद्मश्री' पुरस्कार से सम्मानित किया गया है।

४) भुरी बाई -

मध्यप्रदेश में झाबुआ जिले के पिटोला गाँव में जन्मी भुरी बाई भारत के सबसे बड़े आदिवासी समूह भिलों के समुदाय से हैं। भुरी बाई एक भील कलाकार है। अपनी चित्रकारी के लिए कागज तथा कैनवास का इस्तेमाल करनेवाली प्रथम भील कलाकार हैं। अतः भील आर्ट को पूरे देश में प्रसिद्ध

करनेवाली भूरी बाई को इस साल 'पद्मश्री' पुरस्कार से सम्मानित किया गया है।

५) लखीमी बरुआ -

लखीमी बरुआ एक असम की महिला है। जिन्होंने १९९८ में जोरहाट, असम में कोनोक्लोता महिला शहरी सहकारी बैंक को शुरू किया। पीड़ित तथा आर्थिक संकटों का सामना करनेवाली महिलाओं को अपने बैंक के माध्यम से आर्थिक मदद कर महिला सशक्तिकरण और महिलाओं की जिंदगी में एक सफल बदलाव लाने का कार्य कर रही हैं। अतः उनके इस कार्य के लिए इस साल उन्हें 'पद्मश्री' पुरस्कार से सम्मानित किया गया।

६) रजनी बेक्टर -

रजनी बेक्टर लुधियाना की बिजनेस फैमिली की वो लेडी, जिन्होंने अपने शौक को बिजनेस बनाया और आज कंपनी की मैनेजिंग डायरेक्टर है। बेकरी स्नैक्स और आइसक्रीम बनाने वाली कंपनी 'क्रीमिका' का आज भारत के बड़ी कंपनियों में शुमार है। अतः ७९ साल की रजनी कई महिलाओं के लिए रोल मॉडल है। जिन्हें इस साल 'पद्मश्री' पुरस्कार से सम्मानित किया गया है।

७) संघखुमी बौलचुआक -

मिजोरम की सोशल वर्कर संघखुमी ने मिजो सोसाइटी के लिए काम किया और उनके लिए कई पॉलिसिज के लिए लड़ाई की। इसलिए उन्हें 'पद्मश्री' पुरस्कार से उन्हें सम्मानित

किया गया।

८) प्रकाश कौर -

जालंधर की प्रकाश कौर ने करीब ८० अनाथ और त्याग दी गई लड़कियों की देखरेख की और उन्हें सही दिशा दिखाई। खुद प्रकाश कौर की माता-पिता ने उन्हें छोड़ दिया था।

९) छुटनी देवी -

झारखंड के सरायकेला खरसावां जिले के बीरबांस गाँव की रहने वाली छुटनी देवी का समाज सेवा के लिए 'पद्मश्री' पुरस्कार देकर सम्मानित किया गया है।

छुटनी देवी को २५ साल पहले डायन बताते हुए गाँव, घर से निकाल दिया गया था। लेकिन उसने हिम्मत नहीं हारी। अंधविश्वास और इस कुप्रथा के खिलाफ निरंतर अभियान चला रही है। छुटनी देवी न सिर्फ इस कुप्रथा के खिलाफ अभियान चला रही हैं, बल्कि अपने सामर्थ्य और निजी खर्च से प्रतिदिन १५-२० गरीब और डायन प्रथा से पीड़ित महिलाओं को अपने घर पर भोजन भी कराती हैं। कभी डायन बताकर गाँव से निकाली गयी छुटनी देवी आज इस कुप्रथा की शिकार महिलाओं के लिए मसीहा बन चुकी है और अंधविश्वास के खिलाफ आंदोलन चला रहे संगठनों के लिए वह आदर्श है।

१०) बिरूबाला राभा -

असम की ७२ वर्ष की महिला। पाँचवी भी पास नहीं

परंतु वह भी छुटनी देवी की तरह डायन प्रथा के खिलाफ लड़ी। आसाम में डायन करार किए महिलाओं को पंचायत के सामने खड़ा किया जाता था। उनका गुनाह सिद्ध होने पर उनकी हत्या की जाती थी। अतः बिरूबाला राभा इस प्रथा तथा महिलाओं पर होनेवाले अत्याचार पर काम कर रही हैं। उनके इस संघर्ष के कारण ही असाम शासन ने २०१५ में डायन हत्या कानून का निर्माण किया और २०१८ से पूरे राज्य में इसे लागू किया है। अतः बिरूबाला के इस कार्य के लिए शासन ने इस साल उन्हें 'पद्मश्री' पुरस्कार से सम्मानित किया है।

११) सिंधुताई सपकाल -

'सिंधुताई सपकाल' अनाथ बच्चों के लिए समाज कार्य करनेवाली मराठी समाज की कार्यकर्ता है। उन्होंने अपने जीवन में अनेक समस्याओं के बावजूद अनाथ बच्चों को संभालने का कार्य किया है। लगभग १००० अनाथ बच्चों की वह माँ है। यहाँ तक कि इनके नाम एक डॉक्यूमेंट्री भी बन चुकी है। आज तक उन्हें विभिन्न पुरस्कारों से पुरस्कृत किया गया है। इस साल भारत सरकार ने उन्हें 'पद्मश्री' पुरस्कार से सम्मानित किया है।

१२) दुलारी देवी -

बिहार की 'दुलारी देवी' को सोशल वर्क के लिए 'पद्मश्री' अवॉर्ड दिया गया है। मधुबन जिले की राटी गाँव की दुलारी देवी पढ़ी-लिखी नहीं है। फिर भी मधुबनी पेंटिंग को उन्होंने दुनियाभर में शोहरत दिलाई है।

१३) राधे देवी -

'राधे देवी' मणिपुर की एडिशनल ब्राइडल वियर डिजाइनर है, जो पोटलोई बनाती है। इसमें वो मणिपुरी कला का प्रदर्शन करती हैं। अतः उनके इस कार्य के लिए उन्हें 'पद्मश्री' पुरस्कार से सम्मानित किया गया है।

१४) शांति देवी -

ओड़ीशा की 'शांति देवी' को कोरापुटिया गांधी के नाम से जाना जाता है। ये विनोबा भावे के आंदोलन से प्रेरित होकर खुद सोशल वर्क में आगे हैं। वह अनाथ बच्चों और परेशान महिलाओं के लिए काम करती हैं। अतः इस कार्य के लिए उन्हें 'पद्मश्री' पुरस्कार से सम्मानित किया गया है।

१५) अंशू जामसेपा -

अंशू जामसेपा ३२ वर्षीय पर्वतारोही अरुणाचल प्रदेश के पश्चिमी कामेंग जिले के बोडीला से हैं। वह एक भारतीय

पर्वतारोही और दुनिया भर की पहली महिला है, जिन्होंने सीजन में माउंट एवरेस्ट के शिखर पर दो बार केवल ५ दिन के अंदर चढ़ाई की है। यह एक औरत द्वारा सबसे ऊंची शिखर की सबसे तेज डबल चढ़ाई भी है। जिन्हें इस साल 'पद्मश्री' पुरस्कार से सम्मानित किया गया है।

१६) पूर्णमासी जानी -

ओड़ीसा के पूर्णमासी जानी को कला के क्षेत्र में उनके प्रदर्शन के लिए पद्मश्री पुरस्कार मिला है। बिना किसी पढ़ाई के भी पचास हजार से ज्यादा भक्ति गीत उन्होंने उडिया-कुई और संस्कृति में लिखे हैं गाए हैं।

१७) माता बी. मनजम्मा जोगती -

माता बी. मनजम्मा जोगती भारतीय ट्रांसजेडर लोक कलाकार के रूप में है। वह ग्रामीण, कर्नाटक, महाराष्ट्र और आंध्र प्रदेश के कुछ हिस्सों में प्रचलित जोगती नृत्य और जनपद के गीतों द्वारा किया जानेवाला एक अनुष्ठानिक लोकनृत्य का संरक्षण करने के लिए काम कर रहा है। २०१९ में वह जनपद लोका (कर्नाटक जनपद अकदमी) की पहली ट्रांसजेडर चेयरपर्सन बनीं। जिन्हें इस साल 'पद्मश्री' पुरस्कार से सम्मानित किया गया है।

१८) संजीदा खातून -

'संजीदा खातून' बांग्लादेशी म्यूजिकोलॉजिस्ट है, जो बांग्लादेश मुक्ति संग्रामी शिल्पी संस्था की फाउंडर है। और सोशल वर्क आर्ट्स और कल्चर के क्षेत्र में जाना माना नाम है। इस साल उन्हें 'पद्मश्री' पुरस्कार से सम्मानित किया गया है।

१९) डॉ. निरु कुमार -

सोशल वर्क के क्षेत्र में जुड़ी 'नीरू कुमार' दिल्ली से है। वो लंबे समय से अपने काम के प्रति समर्पित है। इस साल उन्हें 'पद्मश्री' पुरस्कार से सम्मानित किया है।

२०) लाजवंती -

'लाजवंती' जी ६७ साल की है और पटियाला के त्रिपुरी जिले में रहती है। उन्होंने पंजाबी फुलकारी की तुला को जीवंत किया है और उसी क्षेत्र में काम करती है। इस साल उन्हें 'पद्मश्री' पुरस्कार से सम्मानित किया है।

२१) पप्पाम्मल

१०५ साल की 'पप्पाम्मल' शायद सबसे ज्यादा उम्र की 'पद्मश्री' अवॉर्डि है। कोयंबटूर तमिल से आने वाले पप्पाम्मल खेती के क्षेत्र में बहुत आगे हैं और कई पीढ़ियों की रोल मॉडल है। वो कई खेती से जुड़े इवेंट्स में भी हिस्सा लेती हैं।

अपनी उम्र में, वह अपनी २.५ एकड़ जमीन पर हर दिन काम करती हैं। इस साल उन्हें जैविक खेती के सम्मान में 'पद्मश्री' पुरस्कार से पुरस्कृत किया गया है।

२२) जसवंतीबेन जमनादास पोपट -

जसवंतीबेन जमनादास पोपट एक भारतीय व्यवसायी है। जो श्री महिला गृह उद्योग लिज्जत पापड़ के संस्थापकों में से एक है, जो एक महिला श्रमिक सहकारी है जो विभिन्न तेजी से बढ़ते उपभोक्ता वस्तुओं के निर्माण में शामिल है। उन्होंने केवल ८० रुपए और ४ पैकेट पापड़ से अपनी ६ सहेलियों के साथ पापड़ की शुरुआत की थी। आज उसका एक ब्रांड है और महिलाओं के लिए रोजगार भी पैदा किया है। ९१ वर्षीय जसवंतीबेन को इस साल 'पद्मश्री' पुरस्कार से सम्मानित किया गया है।

२३) बॉम्बे जयश्री रामनाथ -

बॉम्बे जयश्री रामनाथ ५८ वर्षीय भारतीय संगीतकार है। वह कोलकाता से हैं। उन्होंने तमिल, तेलुगू, कन्नड़, मलयालम और हिंदी फिल्मों सहित कई भाषाओं में गाया है। उन्होंने १९८२ में अपना पहला म्यूजिक कॉन्सर्ट रखा था और उसके बाद उन्होंने कभी पलटकर नहीं देखा। इस साल उन्हें 'पद्मश्री' पुरस्कार से सम्मानित किया है।

२४) सुधा हरि नारायण सिंह -

एथलेटिक्स में स्टीपलचेंज में अपना परचम फहराने वाली उत्तर प्रदेश की एथलीट सुधा सिंह राज्य की दूसरी ऐसी खिलाड़ी है जिन्हें 'अर्जुन' पुरस्कार के साथ 'पद्मश्री' पुरस्कार मिला है। एथलेटिक्स क्षेत्र में सुधा सिंह रायबरेली एक्सप्रेस के नाम से विख्यात है। वो लॉग डिस्टेंस रनर है, जो कई नेशनल और इंटरनेशनल काँपीटिशन में हिस्सा लेती हैं।

२५) मृदुला सिन्हा -

मृदुला सिन्हा को 'पद्मश्री' पुरस्कार मरणोपरांत मिला है। वह हिंदी साहित्य की प्रसिद्ध लेखिका है। तथा राजनीतिज्ञ में वह सक्रिय रह चुकी है। वह गोवा की पहली महिला राज्यपाल हो चुकी है। तथा बीजेपी के महिला मोर्चा के पूर्व प्रेजिडेंट थी।

२६) मौमा दास -

मौमा दास एक भारतीय महिला टेबल टेनिस के पश्चिम बंगाल, भारत के खिलाड़ी हैं। उन्होंने कई बार भारत को ऊंचाई पर पहुँचाया है और अपने बेहतरीन खेल का प्रदर्शन किया है। इस साल उन्हें 'पद्मश्री' पुरस्कार से सम्मानित

किया गया है।

२७) नीदुमोलू सुमति -

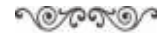
जिन्हें नीदुमोलू सुमति राम मोहन राव के नाम से भी जाना जाता है, मुख्य रूप से मृदंगम में निपुण एक भारतीय भाषाविद् है। वह भारत की पहली महिला मृदंगम खिलाड़ियों में से एक है। अपने म्यूजिक से उन्होंने देश का नाम रोशन किया है। अतः इस साल उन्हें 'पद्मश्री' पुरस्कार से सम्मानित किया गया है।

२८) उषा यादव -

प्रोफेसर उषा यादव समकालीन हिंदी साहित्य की प्रसिद्ध लेखिका है। इसके साथ उन्होंने अध्यापन के क्षेत्र में भी कार्य किया है। वे साहित्यिक एवं सांस्कृतिक संस्था इंद्रधनुष की अध्यक्ष एवं प्राच्य शोध संस्थान की सचिव भी हैं। अतः इस साल उषा यादव को साहित्य और शिक्षा क्षेत्र के लिए 'पद्मश्री' पुरस्कार से सम्मानित किया गया है।

२९) गुरु मां कमली सोरेन -

कमली आर. एस. एस. की एक शाखा बनवासी कल्याण आश्रम से जुड़ी हुई है। संघ के सूत्रों के अनुसार आश्रम आदिवासियों को हिंदू धर्म में वापस लाने के लिए काम करता है। इस साल उन्हें 'पद्मश्री' पुरस्कार से सम्मानित किया गया है।

दोस्ती

सुजाता संभाजी शिंदे, बी.ए. २

कभी-कभी दोस्ती में ही
दिन लग जाता है,
दोस्तों, जरूरी नहीं है कि
प्यार करने वाला ही
आपकी care करता हो
care दोस्त भी कर सकता है।

इतिहास के महापुरुष और हम

मोनिका एकनाथ जाधव, द्वितीय वर्ष, कला

वैचारिक

अतः इन लोगों के बलिदान को इस धरती का कोई भी इंसान नहीं भूल सकता और भूलना भी नहीं चाहिए। अतः यहाँ के हर व्यक्ति को जातिय मानसिकता से बाहर निकल कर विशाल मानवता की दृष्टि से विचार करना चाहिए। घर, स्कूल, कॉलेज में संत मानवता आदि विधायक मूल्यों को बच्चों में प्रसारित करने के लिए हमें उसी प्रकार का वातावरण निर्माण करना चाहिए।

हमारा समाज जाति, धर्म, लिंग-भेद, प्रांत आदि विषमता से तथा भेदों से ग्रस्त है। परिणाम स्वरूप हमारे जीने में भी वर्तन तथा विचारों में भी यह विषमता जाने-अंजाने में आती है। हमारे सोचने की क्रिया भी उसी रूप में कार्यरत होती है। इसी कारण बीते हुए इतिहास का और उस समय की समस्याओं का, वर्तमान जीवन के विचारों को भी हम यथा रूप में देखने के बजाय उसी रूप में हम देखते हैं। यही सबसे बड़ा दोष इंसान में है। सामने वाला हमारे जाति-धर्म का है। यह जानकर अपने आप उसके प्रति अपनापन महसूस होता है। उसे दोष भी अपने लगते हैं। जातीय कमियों को लेकर अगर उसकी तरफ कोई देखता है तो हम तुरंत आक्रामक हो जाते हैं। इसके लिए किसी भी जाति धर्म के लोग अफवाद नहीं है।

वास्तव यह है कि, किसी भी जाति के महान व्यक्तियों की गुणवत्ता केवल उस जाति की गुणवत्ता नहीं होती तो संपूर्ण मानव समाज की गुणवत्ता होती है। एकाद जाति में

गुन्हेगार, खलनायक वृत्ति के इंसान हैं। तो यह जाति के संबंध नहीं है। मूलतः वहीं व्यक्ति दोषपूर्ण होता है। यह समझने में हम हमेशा गलती करते हैं। इतिहास की घटनाएँ, प्रसंग, सत्य और उसमें से ही व्यक्ति समूह इनके बारे में जो जानकारी मिलती हैं उसके आधार पर देश में जातीय लैंगिक योजनाएं तैयार होती हैं। हमने अगर यह शास्त्रीय पद्धति से अध्ययन किया तो उसकी जटिलता, संघर्षता और स्वतंत्र मानवीय गुणवत्ता, प्रतिभा आदि का उत्तम ज्ञान मिल सकता है।

हमारे इतिहास में हमेशा उच्च जाति के व्यक्तियों के कार्य को ही उच्च स्थान दिया हुआ नजर आता है। निम्न जाति में जन्मे, अनेक महान व्यक्तियों को अन्य जाति में तथा या उच्च जाति के लोग भी उन्हें उच्च स्थान देने में तथा उन्हें समझने में हमेशा पीछे रहते हैं। उनके महत कार्य को स्वीकारने में ही हम सब हमेशा पीछे रहते हैं।

हमारे इतिहास के थोर पुरुष और स्त्री जिन्हें हमने एक जाति की पाबंदियों को बंद किया है। जैसे -

गौतम बुद्ध जी को हम केवल बुद्धों के प्रतिनिधित्व के मानते हैं। उन्हें हिंदू, मुस्लिम, ख्रिश्चन, सीख आदी विभिन्न जाति धर्मों के आदर्श के रूप में हमें स्वीकारते। मुहम्मद पैगंबर यह मानवता के प्रतीक है। अर्थात केवल मुसलमानों के नहीं तो सभी के हैं। परिणाम स्वरूप ईद-ए-मिलाद केवल मुस्लिम बांधव ही मनाते। वास्तव में यह उत्सव प्रत्येक इंसान जल्लोष के साथ मनाना चाहते हैं। परंतु इस दुनिया का हर इंसान संकुचित दायरे में रहता है।

हमने शिवाजी महाराज जी को, उनके चरित्र को, तथा उनके मौलिक विचारों को केवल मराठी समाज तक ही सीमित रखा। कुछ विशेष संघटनाओं ने महाराज जी

को एक विशेष धर्म का राजा बना दिया है। मनुष्य के इस संकुचित वृत्ति के कारण इतिहास का विकृत रूप सामने आ रहा है। महाराज जी का प्रतीक अपनाकर मराठी युवकों को अल्पसंख्यक मुसलमानों को तथा दलित बांधवों को आपस में भड़का दिया जाता है और उन्हें यह पता नहीं शिवाजी महाराज जी के अंगरक्षक भी मुस्लिम थे। इसका मतलब यह है कि आज इतिहास को विकृत बनाने का कार्य कुछ जातिय, धार्मिक मूल तत्ववादी संघटनाएँ कर रही है। उनका उद्देश्य यह है कि समाज में वर्चस्व निर्माण करना, समाज में जो सामाजिक विषमताओं की सीढ़ियाँ मजबूत हो रही हैं। शिवाजी और संभाजी महाराज इनका इतिहास इसी रूप में इस्तेमाल कर धार्मिक जातीय आंदोलन भड़का रहे हैं। यह सारी बातें लोगों ने तटस्थता से समझकर ऐसी संगठनाओं से दूर रहना चाहिए।

शिवाजी महाराज जी के वक्त कभी किसी किसान ने आत्महत्या नहीं की। पर आज के मंत्री महाराज जी के नाम पर राज्य करते हैं। परंतु आज का किसान उन मंत्रियों के सामने जाकर आत्महत्या कर रहा है। अतः केवल उनके नाम पर राजनीति कर रहे हैं, परंतु उनकी बातें आचरण में नहीं आ रही। डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर के साथ भी यही हो रहा है। डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर भी दलितों के महान व्यक्ति नहीं थे तो शिवाजी महाराज जी के जैसे पूरे भारत देश के नहीं विश्व के महामानव थे। परंतु उनकी वह निर्मलता आज हम समझने में पीछे रह रहे हैं।

हमारी समाज में सामाजिक दृष्टि से उच्च जाति में डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर हमारे जाति के एक विशिष्ट जाति के ही हैं। यह बात प्रसारित की जाती हैं। प्रथम इन महान व्यक्तियों को एक विशिष्ट दायरे में ही बंद किया जाता है। बाबासाहेब जी ने देश में लोकशाही का महत्व सभी जाति धर्म के लोगों को बताया। अतः मानवता निर्माण करने वाले वह एक महामानव थे। बाबासाहेब जी का चरित्र तथा कार्य जब हम देखते हैं तो उनका जीवन संघर्ष अपने आप समझ में आता है। निम्न जाति में जनम लेने के कारण उन्हें हमेशा उच्च-नीच तक का सामना करना पड़ा। फिर भी उन्होंने समाज को केवल प्रेम, अहिंसा और मानवता का संदेश दिया।

अतः इन लोगों के बलिदान को इस धरती का कोई भी इंसान नहीं भूल सकता और भूलना भी नहीं चाहिए। अतः यहाँ के हर व्यक्ति को जातिय मानसिकता से बाहर निकल

कर विशाल मानवता की दृष्टि से विचार करना चाहिए। घर, स्कूल, कॉलेज में संत मानवता आदि विधायक मूल्यों को बच्चों में प्रसारित करने के लिए हमें उसी प्रकार का वातावरण निर्माण करना चाहिए। परंतु कभी-कभी लगता है इस दृष्टि से हमारे प्रयास कम हो रहे हैं। शिवाजी महाराज, संत तुकाराम, डॉ. आंबेडकर, संत गाडगे बाबा आदि इतिहास में जितनी भी विभूतियाँ हुई हैं वह सब जाति धर्म से परे है। वह सब प्रयत्नवादी, विज्ञानवादी थे। आज समय बदल गया है, अतः बदलते समय के अनुसार हमें इन लोगों के विचारों को ही अपनाना पड़ेगा और अपने में परिवर्तन करना होगा। किसानों की पर्यावरण की समस्याएं, स्त्री-पुरुष समानता की समस्याएं, विभिन्न धर्म के गरीबों की समस्याएं आदि विभिन्न समस्याओं को दूर करना है तो इतिहास के महान विभूतियों के विचारों को समझ लेना आवश्यक है। आज के युग में ढाल-तलवार के अपेक्षा कागज, पेन, किताब और आज के टेक्निक को समझकर मानव का विकास करना होगा। समय के अनुसार युद्ध का शस्त्र बदलना होगा। अब हमारा युद्ध दरिद्रता से, भ्रष्टाचार से गुंडा प्रवृत्ति जैसे होगा। वैसे ही समाज के हर समस्या के साथ होगा। सुदृढ़ आरोग्य, उच्च शिक्षा, रोजगार आवास, खेती, औद्योगिक विकास इस दृष्टि से हमें अब तैयार होना पड़ेगा। इसके लिए हमें शिवराय और भिमराय दोनों को एक साथ अपनाना ही पड़ेगा। उनके नामों का अपप्रचार कर केवल समाज में आंदोलन भड़काने वाले अराजक समाज को तथा ऐसी प्रवृत्तियों को हमें नष्ट करना होगा। समताधिष्ठित समाज निर्माण करना, यही इस युवा पीढ़ी का उद्देश्य होना चाहिए।

जीने-मरने की पहेली...

सोनाली जानू लोकरे, बी.ए. ?

जीना कठिन, पर मरना आसान है,
दोनों की वेदनाएँ एहसास तो कर,
जीना-मरना एक पहेली है,
जाते-जाते देख तो उसे सुलझाकर।

उर्दू विभाग

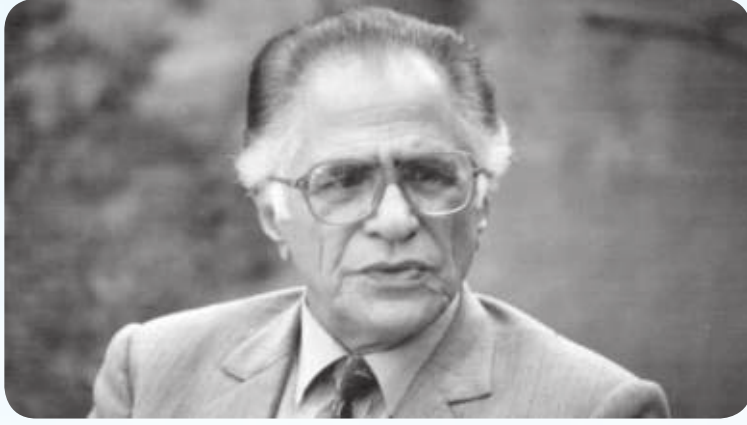
तेरे सिवा अब इस दिल में कोई नहीं रहता,
तेरे ही यादों में मचलता है दिल,
तेरे ही खयालों में खो जाता है दिल,
बस तू ही पास हो,
हर पल यह कहता
तेरे सिवा इस दिल में...

विभागीय संपादक

प्रा. डॉ. हेमलता काटे

अनुक्रमणिका

1	हिन्दुस्तान हमारा	मसीरा नसिम खतीब	बी.एस्सी.२	77
2	पानी	मसीरा नसिम खतीब	बी.एस्सी.२	78
3	टिंग टाँग	रुकसार अब्दुलरहिम सय्यद	बी.एस्सी.२	79
4	मोहम्मद के शहर में। (संकलन)	मुमताज रफिक बुराण	बी.ए.३	80

कौन कहता है कि मौत आई तो मर जाऊँगा,
मैं तो दरिया हूँ समुंदर में उतर जाऊँगा।

-अहमद नदीम कासमी

हिन्दुस्तान हमारा

मस्रीरा नसिम खतीब, बी.एस्सी.२

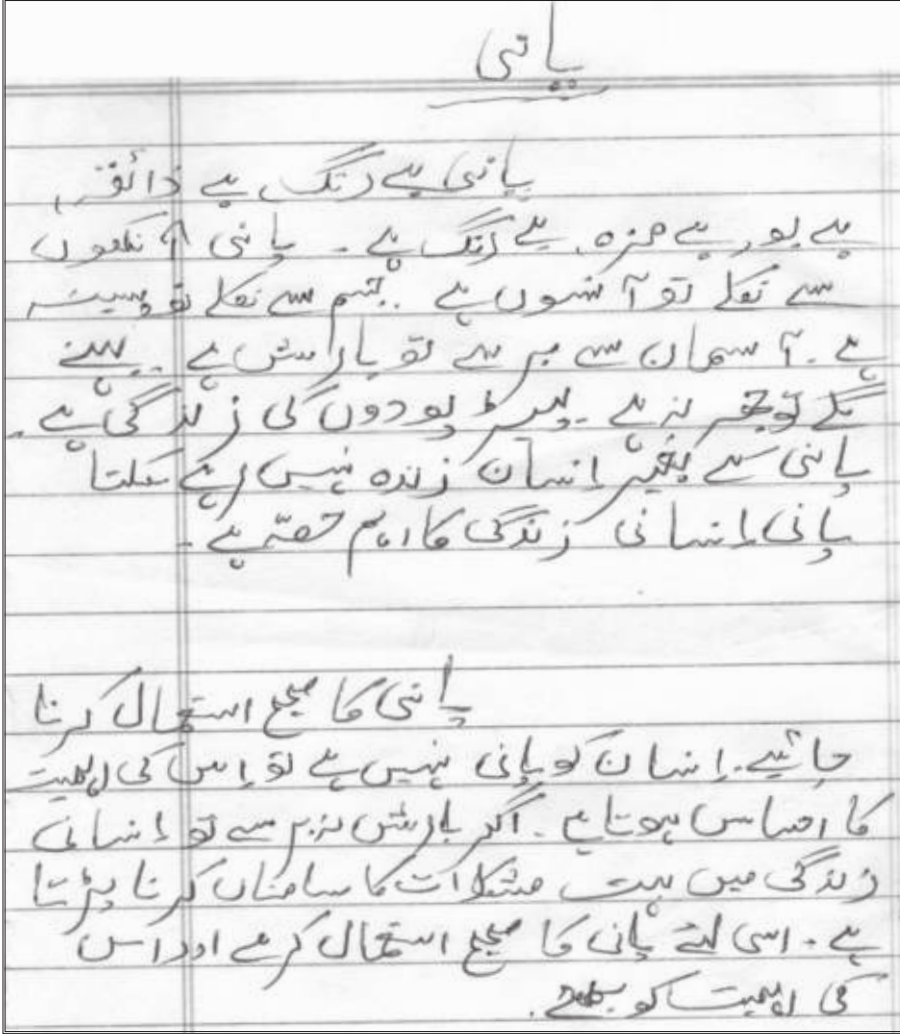
हिन्दुस्तान हमारा

اس آسمان کے نیچے ایسی زمین نہیں ہے
ہر ملک میں ہیں خوبی لیکر کئی کئی
ہندوستان کے اندر
جو چینر، ہیں حسین ہے
کتنی ہے ساری دنیا جتنے نشان اس کو
حسرت سے دیکھتا ہے سال ا جہان اس کو
سالے جہاں کا پھلا
ہندوستان ہماری
اس سر زمین کے ذریعے خورشید سے بے پڑ کر
یقیناً ہیں اس کے پیر سے مشی ہے اس کی ہر ذر
اور موتیوں ہر ہے
اس کے بھی سمندر
ہر چینر خوشما ہے ہر چینر خوبصورت
ہندوستان کیا ہے اللہ کے ہے قدرت
قدرت ہے شعور
ہندوستان ہماری
چل اس میں رس مہر ہے اور چول پیلا ہے پیلا ہے
بے چول چل خدانے جنت سے ہیں آتارے
چھپ چھپ کے دیکھے ہیں
ان سے گو چاند تارے
اس باغ کے پھرنے کیا چہر چہار ہے ہیں
سو شکر کر رہے ہیں یہ گیت گالی ہے ہیں
ہندوستان ہماری
ہندوستان ہماری

इस आसमान के नीचे, ऐसी जमीन नहीं है
हर मुल्क में है खूबी, लेकिन कहीं कहीं है।
हिंदुस्तान के अंदर
जो चीज है हसीन है
कहती है सारी दुनिया, जन्नत निशान किसको,
हसरत से देखता है, सारा जहाँ उसको,
सारे जहाँ का प्यारा
हिंदुस्तान हमारा।
इस सरजमीं के जरिए, खुर्शीद से है बढ़कर,
पत्थर है इसके हिरे, मिट्टी है इसकी पुरजोर।
और मोतियों भरे हैं
इसके सभी समंदर।
हर चीज खुशनुमा है, हर चीज खूबसूरत
हिंदुस्तान क्या है, अल्लाह की है कुदरत,
कुदरत ने सँवारा
हिंदुस्तान हमारा।
इसमें रसभरे हैं, और फूल प्यारे-प्यारे
ये फूल फल खजाने, जन्नत से है उतारे
छुप-छुप कर देखते हैं
इन सब को चाँद सितारे।
इस बाग के परिदे, क्या चह चहा रहे हैं
सौ शुक़र कर रहे हैं, एक गीत गा रहे हैं
हिंदुस्तान हमारा
हिंदुस्तान हमारा॥

पानी

मसीरा नसिम खत्रीब, बी.एस्सी.२

पानी है, रंग है, जायका
 बेबोर है, मजा है, रंग है
 पानी आँखों से निकले तो आँसू है।
 जिस्म से निकले तो पसीना है।
 आसमान से बरसे तो बारिश है।
 बहने लगा तो झरना है।
 पेड़ पौधों की जिंदगी है।

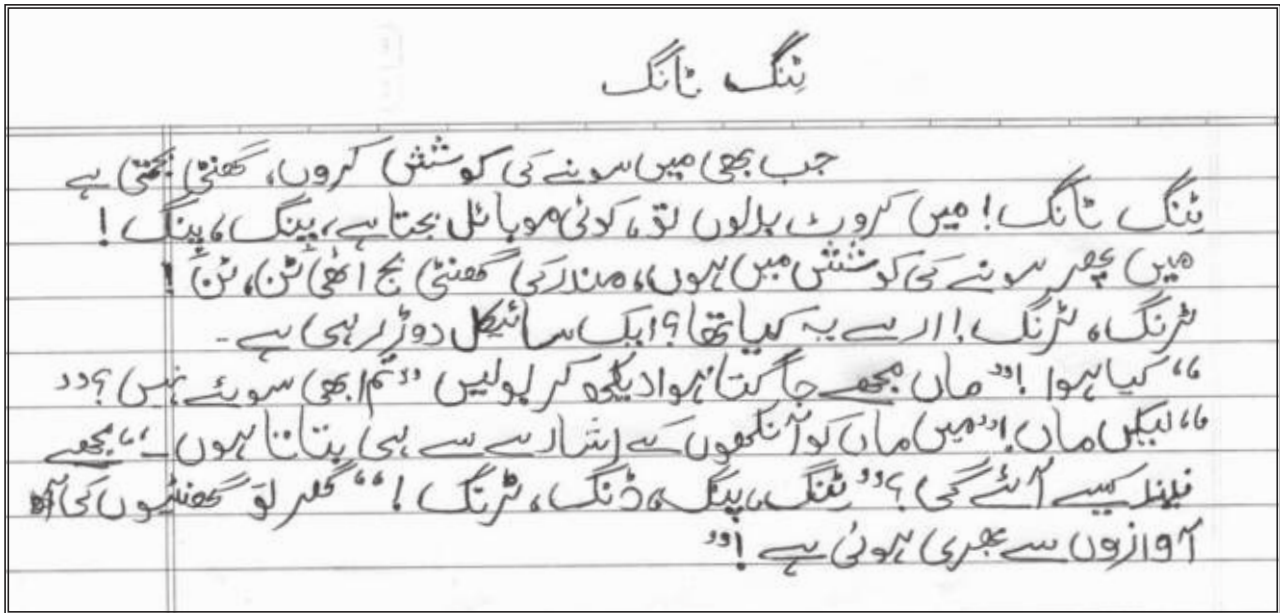
पानी के बगैर इंसान.... जिंदा नहीं रह सकता
 पानी इंसानी जिंदगी का....अहम हिस्सा है।

पानी का सही इस्तेमाल करना चाहिए।
 इंसान को जब पानी नहीं मिलता तब उसकी
 एहमियत का एहसास होता है।
 अगर बारिश में बरसे, तो इन्सानी जिंदगी
 में बहुत मुश्किलात का सामना करना पड़ता है।
 इसलिए पानी का सही इस्तेमाल करें।
 और इसकी एहमियत को समझें।

टिंग टाँग

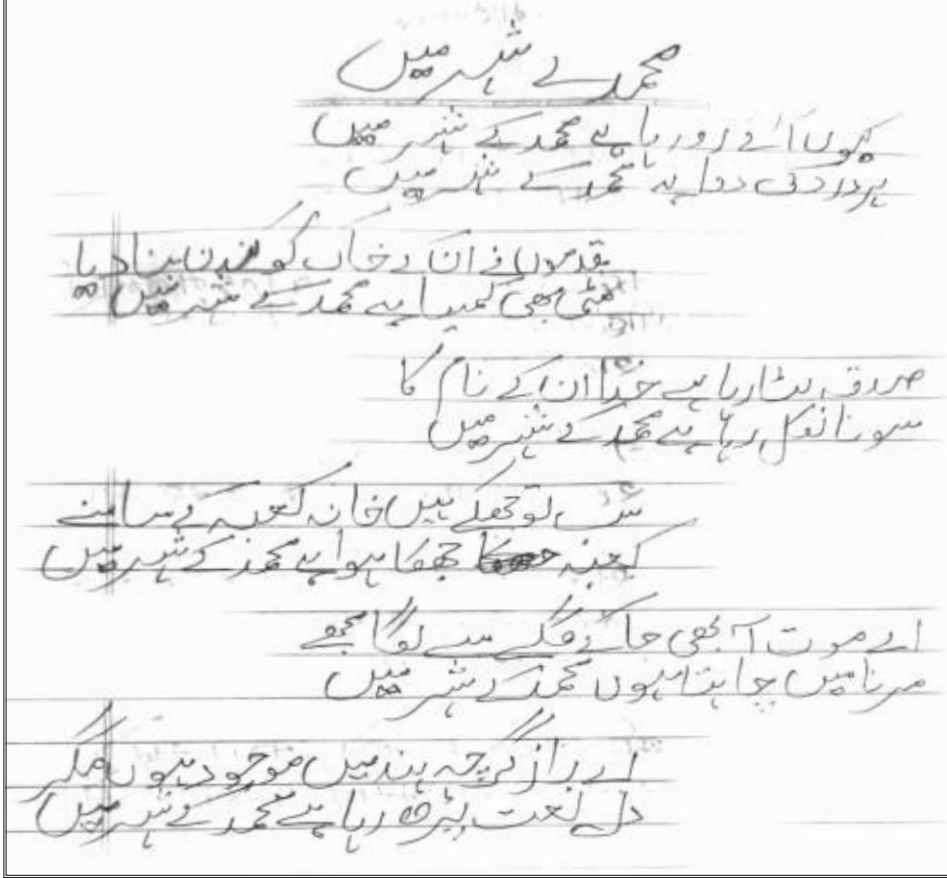
रुकसार अब्दुलरहيم सय्यद, बी.एस्सी.२

जब भी मैं सोने की कोशिश करूँ घंटी बजती है टिंग टाँग।
 मैं रूह बदलूँ तो कोई मोबाइल बजता है पिंग पिंग।
 मैं फिर से सोने की कोशिश में हूँ, मंदिर की घंटी बज उठती टंग टंग।
 ट्रिंग ट्रिंग अरे ये क्या था? एक साइकिल दौड़ रही है।
 क्या हुआ माँ मुझे जागता हुआ देखकर बोली तुम अभी सोए नहीं?
 लेकिन मैं माँ को आंखों के इशारे से ही बताता हूँ।
 मुझे नींद कैसे आएगी ट्रिंग पिंग ट्रिंग ट्रिंग
 घर तो घंटियों की आवाज से भरी हुई है।

मोहम्मद के शहर में। (संकलन)

मुमताज रफिक बुराण, बी.ए.३

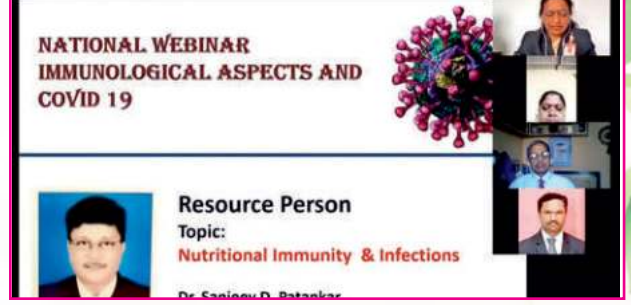

क्यूँ आके रो रहा है, मोहम्मद के शहर में।
 हर दर्द की दावा हैं मोहम्मद के शहर में।
 कदमों ने उनके खाक को, कुन्दन बना दिया।
 मीट्टी भी किमिया है, मोहम्मद के शहर में।
 सदका लुटा रहा है खुदा उनके नाम का।
 सोना निकल रहा है मोहम्मद के शहर में।
 सब तो झुके है खाना-ए काबा के सामने।
 काबा झुका हुआ है मोहम्मद के शहर में।
 ए मौत अभी आकर गले से लगा ले मुझे।
 मरना मैं चाहता हूँ मोहम्मद के शहर में।
 ऐ राज तू तो रुह में मौजूद हैं मगर।
 दिल नात पढ़ रहा ही मोहम्मद के शहर में।

अनमोल क्षण

राज्यशास्त्र विभाग आयोजित "कोरोना व आंतरराष्ट्रीय राजकारण" या विषयावरील ऑनलाईन राष्ट्रीय चर्चासत्रात अध्यक्षीय मनोगत व्यक्त करताना संस्थेचे अध्यक्ष मा. डॉ. सोपानराव चव्हाण

सूक्ष्मजीवशास्त्र विभाग आयोजित नॅशनल वेबिनारमध्ये एस.एस. जयस्वाल कॉलेजचे प्राचार्य मा. डॉ. संजीव पाटणकर यांचे मार्गदर्शन लाभले

स्टाफसाठी आयोजित ऑनलाईन अध्यापनामध्ये 'गुगल क्लासरूमचा वापर' या विषयावरील कार्यशाळेत मार्गदर्शन करताना संख्याशास्त्र विभागाचे डॉ. संजय सुपनेकर

क्रिडा विभाग आयोजित आंतरराष्ट्रीय वेबिनारमध्ये 'इम्पॅक्ट ऑफ कोविड ऑन अॅथलिटिक्स परफॉर्मन्स अँड हेल्थ' या विषयावर मार्गदर्शन करताना सौदी अरेबियाचे मा. डॉ. कौकब अझीम

अर्थशास्त्र विभाग आयोजित नॅशनल वेबिनारमध्ये मार्गदर्शन करताना मा. डॉ. अनिलकुमार वावरे

गणित विभाग आयोजित नॅशनल वेबिनारमध्ये कोल्हापूरचे मा. डॉ. एल. एन. काटकर व एस. एम. कॉलेज पुणेचे मा. डॉ. गणेश माढे यांचे मार्गदर्शन लाभले

इतिहास विभाग आयोजित नॅशनल वेबिनारमध्ये मार्गदर्शन करताना मा. लहू गायकवाड

ऑनलाईन माजी विद्यार्थी स्नेहमेळाव्यात मार्गदर्शन करताना मा. श्रीधर साळुंखे, ख्यातनाम वक्ते, सातारा

विद्यार्थी यशोगाथा

शि. वि. द्वितीय क्रमांक

मनिषा दळवी
एम. ए. राज्यशास्त्र

शि. वि. मेरिट स्कॉलरशिप प्राप्त विद्यार्थी

गीतांजली चव्हाण
एम. ए. १ राज्यशास्त्र

आशा पवार
एम. ए. १ राज्यशास्त्र

सेट परीक्षा उत्तीर्ण विद्यार्थी

आकाश कांबळे
माजी विद्यार्थी, राज्यशास्त्र

किरण पेटकर
माजी विद्यार्थी, राज्यशास्त्र

सेट परीक्षा उत्तीर्ण

प्रा. द्युनाथ संकपाळ
माजी विद्यार्थी, अर्थशास्त्र

उपशिक्षणाधिकारी पदी निवड

वैभव पाटील
माजी विद्यार्थी, अर्थशास्त्र

डॉ. एस.पी. जाधव - हिंदी शिष्यवृत्ती

जयश्री गालवे
बी. ए. ३

'संख्याशास्त्र' प्रश्नमंजुषा

आशीष शेजवळ
बी. एस्सी. २, जिल्ह्यात प्रथम

जे.ई.ई. (बी.ई./बी.टेक./बी.आर्क.) मुख्य परीक्षेत उज्ज्वल यश संपादन केलेले महाविद्यालयाचे मानकरी

अनुराधा यादव

सौरभ देसाई

रुपाली आग्ने

विवेक कदम

दक्षितीजा पवार

शंतनु सुतार

वृक्षीता सोनावले

वर्तिका सोनावले

साक्षी जयगडे

गणेश केंडे

अनमोल क्षण

राजर्षी शाहू महाराज जयंती कार्यक्रमात आपले विचार व्यक्त करताना बँकिंग विभागाचे प्रा. एस. एल. पानस्कर

महिला सबलीकरण समिती आयोजित कार्यक्रमात मार्गदर्शन करताना मा. एम. आर. पाटील, पोलीस उपनिरीक्षक, पाटण

मा. विक्रमसिंह पाटणकर यांच्या वाढदिवसानिमित्त आयोजित वक्तृत्व स्पर्धेत आपल्या विचारांची मांडणी करताना इंग्रजी विभागाची विद्यार्थिनी पूजा पवार, बी.ए.३

अर्थशास्त्र विभाग आयोजित प्रशिक्षण कार्यक्रमात मार्गदर्शन करताना मा. अनिल गावडे, कुबेर सोल्यूशन, औरंगाबाद

आंतरराष्ट्रीय युवा दिनाप्रसंगी समुपदेशन करताना ग्रामीण रुग्णालय, पाटणचे लॅब टेक्निशियन मा. प्रसाद वळसंग

स्टाफसाठी सुरु केलेल्या इंग्रजी संभाषणाच्या वर्गात मार्गदर्शन करताना इंग्रजी विभाग प्रमुख डॉ. एन. जी. वाले

अनमोल क्षण

इंग्रजी विभागाच्या भाषा प्रयोगशाळा (Language Lab) उद्घाटनप्रसंगी मार्गदर्शन करताना प्र. प्राचार्य मा. डॉ. एस. डी. पवार

सामाजिक शास्त्र मंडळ व एन.सी.सी. आयोजित स्वामी विवेकानंद व राजमाता जिजाऊ जयंती कार्यक्रमात मनोगत व्यक्त करताना प्रा. विनायक राऊत

अर्थशास्त्र विभाग आयोजित 'शेअर मार्केट' या कॉलेज सर्टिफिकेट कोर्समध्ये विषयाची मांडणी करताना प्रशासकीय कर्मचारी श्री. सुहास सपकाळ

महिला दिनानिमित्त आयोजित वाद-विवाद स्पर्धेचे नियम स्पष्ट करताना परीक्षक मा. पी. डी. गायकवाड

वनस्पतीशास्त्र विभाग आयोजित कॉलेज सर्टिफिकेट कोर्समध्ये मार्गदर्शन करताना हॉर्टिकल्चर विभागाचे प्रा. जी. बी. कुंभार

प्रा. सुमित लाड यांच्याकडून ढोरोशी ग्रंथालयाला स्पर्धा परीक्षेची पुस्तके भेट दिल्याबद्दल मा. प्राचार्यांच्या हस्ते त्यांचे अभिनंदन

विद्यार्थी संसद

रविराज भिसे
बी.ए. २ (संसद सचिव)

धनश्री सुतार
बी.ए. ३

जुवेरिया कवणकर
बी.एस्सी. ३

पूजा टोपले
बी.कॉम. ३

शिवांजली पोटदार
बी.सी.ए. ३

रामचंद्र शिंदे
बी.एस्सी. २

संतोषी पवार
बी.कॉम. २

पूजा मोरे
बी.सी.ए. २

मेघा शिंदे
बी.ए. १

आकाशा शिर्के
बी.एस्सी. १

संकेत सांकुंरवे
बी.कॉम. १

मंगेश सोनावले
बी.सी.ए. १

धनश्री महाडिक
एम.ए. २ (मराठी)

ऋतुजा बाचल
एम.एस्सी. २

कौशल्या पवार
एम.कॉम. २

सीमा गालवे
एम.ए. १ (हिंदी)

शितल पाटील
एम.एस्सी. १

रेश्मा नाडेकर
एम.कॉम. १

शिवानी जाधव
बी.सी.ए. २
विद्यार्थिनी प्रतिनिधी

अमृता कुंभार
बी.कॉम. ३
विद्यार्थिनी प्रतिनिधी

रोहित मोकावडे
बी.ए. २
एन.एस.एस. प्रतिनिधी

शुभम लोहार
बी.ए. २
सांस्कृतिक विभाग

सूरज मोरे
बी.ए. २
क्रीडा प्रतिनिधी

ऋषिकेश कोकी
बी.एस्सी. २
एन.सी.सी. प्रतिनिधी

आमचे गुणवंत - वर्गात प्रथम

वंदना झोरे
बी.ए. ३-मराठी

सीमा गालवे
बी.ए. ३-हिंदी

आरती कुंभार
बी.ए. ३-इंग्रजी

राजश्री साकुंरवे
बी.ए. ३-अर्थशास्त्र

अक्षय पाटील
बी.ए. ३-भूगोलशास्त्र

आरती शेजवक
बी.ए. ३-इतिहास

अमृता सपकाळ
बी.ए. ३-राज्यशास्त्र

हर्षदा जाधव
बी.एस्सी. ३
पदार्थविज्ञान

शीतल पाटील
बी.एस्सी. ३
रसायनशास्त्र

अर्चना पवार
बी.एस्सी. ३
प्राणीशास्त्र

पूनाम शिंदे
बी.कॉम. ३-सर्वप्रथम

तेजस्विनी आसवले
बी.सी.ए. ३

मेघा शिंदे
१२ वी कला

साहिल कोळेकर
१२ वी विज्ञान

रश्मी साकुंरवे
१२ वी वाणिज्य

दिप्ती ढमाळ
१२ वी बँकिंग

प्राजवता सुतार
१२ वी हॉर्टिकल्चर

मंगेश सोनावले
१२ वी
इलेक्ट्रिकल टेक्नॉलॉजी

पूजा जाधव
११ वी कला

वर्तिका सोनावले
११ वी विज्ञान

दर्शना बाकडे
११ वी वाणिज्य

निकिता जाधव
११ वी बँकिंग

कोमल पाटील
११ वी हॉर्टिकल्चर

ओमकार किरसोळे
११ वी
इलेक्ट्रिकल टेक्नॉलॉजी

विजया घाडगे
एम.कॉम. सर्वप्रथम

अश्विनी शिवदास
एम.ए.१-मराठी

धनश्री महाडिक
एम.ए.१-मराठी

श्रीकांत चाकळे
एम.ए.२-मराठी

सुनिता आठ्रे
एम.ए.१-हिंदी

आरती कोकी
एम.ए.२-हिंदी

मनिषा दळवी
एम.ए. राज्यशास्त्र
शि.वि. दुसरी

ऋतुजा बाचल
एम.एस्सी.१
रसायनशास्त्र

रोहिणी कांबके
एम.एस्सी.२
रसायनशास्त्र

कौशलया पवार
एम.कॉम. १

शिवानी भातले
एम.कॉम. २

राष्ट्रीय सेवा योजना (NSS)

पर्यावरण व आरोग्यविषयक जनजागृती कार्यक्रमाप्रसंगी मनोगत व्यक्त करताना पाटणचे नगराध्यक्ष मा. अजय कवडे

'माझी वसुंधरा' अभियान शपथ घेताना प्र. प्राचार्य व स्टाफ मॅम्बर्स

'माझी वसुंधरा' अभियान रॅलीत सहभागी एन.एस.एस.चे विद्यार्थी

महाविद्यालय परीसरात श्रमदान करताना एन.एस.एस.चे विद्यार्थी

सुरुल येथे एन.एस.एस. आयोजित वंध्यत्व व पशू सर्व रोग निदान शिबीर

मोरगिरी येथे बाल आरोग्य तपासणी व औषध वाटप शिबीर संपन्न

गौरी गणपती विसर्जनादिवशी एन.एस.एस.च्या वतीने निर्माल्य संकलन करण्यात आले

एन.एस.एस. मार्फत वृक्ष लागवडीचा कार्यक्रम संपन्न-महाविद्यालय परिसर

टोळेवाडी परिसर

राष्ट्रीय छात्र सेना उपक्रम (NCC)

English Section

If you want the moon,
do not hide from
the night.

If you want a rose,
do not run from
the thorns.

If you want love,
do not hide from
yourself.

- Rumi

Section Editor
Prof. Shrinivas Pawar

INDEX

Prose Section

1	The Unfinished Priyanka Chopra Jonas	Swapnali Dadaso Patil	B.A.- III, English	Book Review	89
2	Donald Trump and Social Media	Ganesh Sarjerao Pabale	B.A.- III, English	Informative	91
3	Online Education in Maharashtra	Puja Pandurang Bhise	B.A.- III, English	Informative	93
4	Western Literature on Corona	Vikram Dattatray Bhise	B.A.- III, English	Informative	95
5	Impact of Hollywood on Indian Youth	Yasira Aslam Mulani	B.A.- III, English	Movie Review	97
6	Corona Virus Affecting Air Pollution Positively	Snehal Nivrutti Shinde	B.A.- III, English	Informative	99
7	Life Changing Quotations	Kajal Rajaram Jadhav	B.A.- III English	Reflective	101
8	Quotable Quotes	Uma Shankar Gurav	B.A.- III English	Reflective	103

Poetry Section

1	My Love	Uma Shankar Gurav	B.A.- III English	92
2	Oh God...!!!	Pradnya Uttam Nikam	B.A.- III English	92
3	Corona	Mahesh Laxman Sonawale	B.A.- III English	96
4	What Shall I Call You?	Dhakalu Laxman Zore	B.A.- III English	100
5	Keep on Moving	Varsha Ganapat Nikam	B.A.- III English	102

The Unfinished Priyanka Chopra Jonas

Swapnali Dadaso Patil, B.A.- III, English

Book Review

The memoir offers insights into her relationship with her father and the highs and lows of her life in the limelight. She also feels thankful for India for backing her up and cherishing her Hollywood achievements like her first big Hollywood film (Baywatch), her triumphant red carpet outing at events like the Met Gala, presenting at the Oscars, being the first Indian to get a solo American Vogue cover and as such.

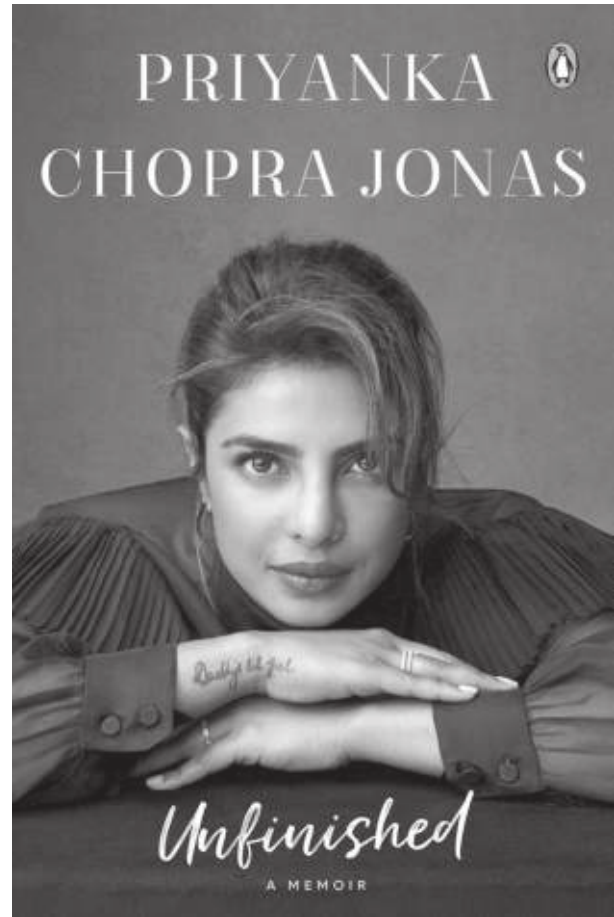
Before 2015 Bollywood stars were reluctant to admit their Hollywood aspirations. But Priyanka Chopra Jonas was an exception. She admitted her wish to audition for the Hollywood film industry and now has become a part of it. Her journey was not that easy. She, though a Bollywood star, has given multiple auditions to the Hollywood production houses. In her memoir, *Unfinished*, Chopra Jonas writes, "I swallowed my pride and reminded myself constantly that just because I'd received recognition in one part of the world was no reason that I should automatically receive it elsewhere".

In the book, she writes about going to the pre-Grammys party where she realized that she was kept aside from the list of A-class celebrities. She also talks about her walking into the audition to play Alex Parrish in *Quantico* - which made her the first Indian-born woman to lead a prime-time network show in the United States. She also experienced nervousness before her first press event for the ABC show.

In the last five years or so her fans, colleagues, and the Indian media have celebrated and cherished every moment of Priyanka's achievements in the US film industry. Her first big Hollywood film (*Baywatch*), her triumphant red carpet outing at events like the Met Gala, presenting at the Oscars, being the first Indian to get a solo American Vogue cover, and many more. But a very few know what price she has paid to achieve all this. Her biography, *Unfinished*, offers insights into how she pushed boundaries for herself. Chopra has always been protective of her personal life. In this context she

asserts, "While I may be open about 90 per cent of my life, there's 10 per cent that remains just for me." It hasn't changed even when she sat down to tell her own story.

There are no astonishing revelations in the biography *Unfinished* about the actress's life. Chopra Jonas describes the book more as an attempt

to record daily matters or routine. “It’s probably the first time as an adult that I’ve felt the desire to look back and reflect on how I’ve gotten to this moment,” she writes. The biography starts in 1999 with her younger brother Sid suggesting her try for the Miss India competition. He has an intention to get Priyanka out of the house so that he could have her bedroom. Then started journey now has got her to one hillside home that she now shares with her husband Nick Jones, where she’s planted a Gulmohar tree in memory of her father.

For die-hard fans who have followed Chopra Jonas’ movie career from *The Hero: Love Story of a Spy* (2003) to *The White Tiger* (2021), large parts of the book would be familiar. In past interviews, she’s talked about her teenage years in American high schools where she learned to adapt to a whole new culture but also was bullied by racist classmates. She has also told her fans about how and why she began her move to Hollywood, how straddling different continents meant multiple trans-Atlantic flights, jet lag, and exhaustion. Priyanka also shared her whirlwind love story with Jonas. And, yet *Unfinished* has enough material to engage readers, which can satisfy her fans’ curiosities about Priyanka’s personal life.

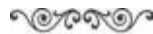
Chopra Jonas has often talked about her incredibly close relationship with her late father LT Col. Dr. Ashok Chopra. It’s not surprising that in the most emotional parts of the book she chronicles her spending time with her father. There are lovely anecdotes from childhood when Chopra Jonas and her father had a promise that he’d shower her with attention when he came from work. She would ‘wait for the sound of his motorbike’ and race out to meet her father, who would take her for a ride around the neighborhood. The wisdom her father shared with her while she was in kindergarten shaped her life. Her father would tell her to “Be like water. Find the best situation wherever you are and make it work.” She expressed her regret for not spending enough

time with him in the last years of his life before he died of cancer in 2013. Priyanka also groaned the overpowering cloud of grief, that the death of her father brought, enveloped her life for years. These are some of the most revealing parts of the book..

Unfinished rarely illuminates Priyanka’s decade-long career in Hindi films. *Unfinished* talks about misogyny and patriarchy within the industry with a big director telling Priyanka that she needed breast implants, an actress replacing her in a film with the director’s girlfriend, and male actors coming late-onset. But these have zero to little impact because Chopra Jonas does not disclose their names. There are references to a few past controversies starting with the allegations of a nose job even before her film career took off (she writes that it was a nasal polyp surgery gone wrong), the fairness cream endorsement she did, and the episode of *Quantico* that angered a certain section of Indians.

Her writing sounds exactly how she talks – measured, engaging, and full of humor and energy. Reading the book is an intimate experience like Chopra Jonas is sharing stories of her struggles and triumphs. And, despite being an international movie star, a lot of her stories, especially those from her childhood, are very relatable.

Born into a family of military personnel meant that Chopra Jonas moved cities with her parents now and then. During one particular move when she burst into tears at the thought of leaving her friends, the actress’s father explained to her how moving cities was an opportunity for her to ‘leave her mistakes behind and ‘become whoever you want to be’. Chopra Jonas’ move from Bollywood to Hollywood has afforded her the same chance once again. As she continues to gain a more solid foothold in America, *Unfinished*, which understandably has the international audience as its intended target, is her way of reinventing herself.

Donald Trump and Social Media

Ganesh Sarjerao Pabale, B.A.- III, English

Informative

Over twelve years (from the creation of his account in May 2009 until his permanent ban in January 2021), Trump tweeted around 57,000 times, including more than 25,000 times during his presidency. A spokesman for Trump said that Trump's tweets were considered "official statements made by the President of the United States."

Donald Trump's presence on social media attracted attention worldwide since he joined Twitter in 2009, having over 88.9 million followers. He frequently tweeted during the 2016 election campaign and as president, until his ban in the final days of his term. Over twelve years (from the creation of his account in May 2009 until his permanent ban in January 2021), Trump tweeted around 57,000 times, including more than 25,000 times during his presidency. A spokesman for Trump said that Trump's tweets were considered "official statements made by the President of the United States."

Trump often posted controversial and false statements on his Twitter account about the real Donald Trump. An investigation by The New York

Times published November 2, 2019, found that, during his time in office, Trump "retweeted 217 accounts that have not been verified by Twitter," at least 145 of which "have pushed conspiracy or fringe content, including more than two dozen that have since been suspended by Twitter."

On July 16, 2019, the House of Representatives voted to censure him for "racist comments" he had tweeted two days previously. Four Republicans supported the measure, while 187 voted against it. His advisors

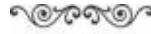
warned him that his tweets may alienate some of his supporters. In a June 2017 Fox News poll, 70 percent of respondents said Trump's tweets hurt his agenda. In a January 2019 UMass Lowell poll, 68 percent of all respondents aged 18–37 said Trump tweeted too much.

In the name of "public interest," Trump's Twitter account remained unmoderated for most of his presidency. In 2020, Twitter began hiding or adding fact-check labels to any of Trump's tweets that spread misinformation about the COVID-19 pandemic, or falsely suggested that postal voting or electoral fraud may compromise the presidential election. After Trump was defeated by Joe Biden, Trump used Twitter to repeat these election

lies, which were among Trump's most widely shared tweets and part of Trump's broader effort to undermine the election results. Twitter began labelling those posts as disputed or misleading.

On January 8, 2021, Trump was indefinitely or permanently banned from Twitter, Facebook, and several other platforms after he was accused of inciting the storming of the U.S. Capitol during the counting of the electoral votes, the last step in formalizing Trump's loss to Biden. Twitter permanently suspended his @realDonaldTrump handle, followed by the official account of his campaign (@TeamTrump) shortly thereafter, to avoid further incitation of violence.

Allies of Trump who posted on his behalf including his campaign's digital director Gary Coby, also had their accounts suspended. Twitter also deleted three tweets by Trump on the @POTUS handle and barred access to the presidential account until Joe Biden's inauguration. Additionally, Facebook blocked and later banned Trump from all of its platforms indefinitely (including Instagram). An analysis by the research analytics firm Signal Labs determined that the social media bans on Trump and some of his allies in January 2021 led to a 73% decline in the spread of election-related misinformation.

My Love

Uma Shankar Gurav,
B.A.- III English

Let the flowers of Daffodils
Fall on your pink cheeks.
Let the roses shy
Looking at your very smile.

Let the skies peep into
The beautiful eyes of yours,
Let rivers run like
The flow of your emotions.

Let the Gods be jealous
Of your eternal beauty
Come and kiss my lips,
My love, my sweetie.

Oh God...!!!

Pradnya Uttam Nikam,
B.A.- III English

Oh God, why have You created the Universe,
Whose unresolved mystery seems to be a curse?
Where star resides for its own sake,
Where love all Heavens do forsake.

Oh God, why have You created the world
Full of sorrows and so dull?
All women have become dry & rude,
No one has heart to be subdued.

Oh God, why have You created women,
Who always humiliate men?
The beauties lack intelligence
And men are full of benevolence.

Online Education in Maharashtra

Puja Pandurang Bhise, B.A.- III, English

Informative

Only one device shared by family, lack of digital skills on part of the parents to access the material, issues regarding recharge of phone/Internet facility, connectivity problem especially in remote blocks, children getting distracted on devices (for example, playing a game on cellphones), material not being available in their medium of instruction (for example, Urdu, Kannada, and Gujarati), were found to be barriers in accessing online education.

Even as the state school education department has advocated that education be imparted through TV channels, mobile apps, and online classes, a recent survey conducted by the Maharashtra State Council of Educational Research and Training (MSCERT) in collaboration with the UNICEF, has found that only 50 percent of government school students in classes I to VIII could access digital learning.

Although 59.8 percent of them have access to smart phones with the Internet, only 30 percent are using the Diksha app - the state's online platform for educational content - and other such online mediums. Of those who are not able to access online learning, 72.2 percent of parents do not have digital skills to access the home package devised by the state and 66.4 percent of families do not have access

to smart phones. Availability of desktop and laptops among students is also negligible (0.8 percent).

There is a clear social divide in terms of access, the survey said. "More households in urban areas have access compared to the rural areas. In households from the ST (Scheduled Tribes) population, access is lowest at 42.6 percent, while it is highest at 73.5 percent among the general (category) social group. Seventeen percent of households do not have any facilities such as smart phones, Internet, radio, and TV. Over 20 percent of families don't have any facilities in ST and NT (Nomadic Tribes) social groups and Nashik and Nagpur education divisions," said the report.

Overall, 50.5 percent of students have accessed online learning material. Thirty-four percent of students each studied via digital learning material and TV, followed by online classes (26 percent) and radio (10 percent), it said.

"Although there is no significant difference in boys and girls, there is a significant difference in access on the following parameters - location (urban/rural), children with special needs and social groups," the report said.

Amaravati division has the lowest access to learning resources, followed by Konkan and Nagpur divisions. In terms of region, Vidarbha has the lowest access to online learning, followed by Marathwada and

Khandesh.

Only one device shared by family, lack of digital skills on part of the parents to access the material, issues regarding recharge of phone/Internet facility, connectivity problem especially in remote blocks, children getting distracted on devices (for example, playing a game on cellphones), material not being available in their medium of instruction (for example, Urdu, Kannada, and Gujarati), were found to be barriers in accessing online education.

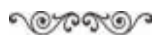
The hybrid model of learning needs to be promoted by the state, the survey suggested. “Home learning package should include more learning material on other platforms such as TV (70 percent) and through phone calls/ SMS (90 percent) to ensure wider reach. Consider opening schools in areas with no facilities or limited reach after accessing safety,” the report added.

The survey studied access to learning from the resources made available to 6,855 children from 737 schools. While 5,409 students were from rural areas, 1,446 were from urban areas. Of the total students, 24 percent belonged to Other Backward Class, 17

percent to ST, 11 percent to NT, 6 percent to Vimukt Jati, and 26 percent to the general category. Two blocks from each district (blocks with the highest and the lowest literacy rates) were selected, and over 72 blocks were studied.

“The survey was conducted before June 15. Post this, we have been taking necessary action on all levels to ensure that students get the benefit of studying at home. We will soon conduct another survey to study how students have been learning after the virtual reopening of schools,” said Dinkar Patil, Director of MSCERT. Recently the department had launched educational programs on digital television channels. However, it is yet to start programs on local TV channels.

In rural areas, the local administration has ensured that textbooks reach students. Speaking to The Indian Express, an education officer in the department said, “In many rural areas, including Gadchiroli and Chandrapur, there is no Internet network for most of the time. It is not possible for children to study online. We have been trying to send teachers to villages to conduct sessions in open spaces.”

Western Literature on Corona

Vikram Dattatray Bhise, B.A.- III, English

Informative

*In her 1826 novel about a devastating pandemic, **The Last Man**, Mary Shelley also links rulers, war, and disease. The plague “shot her unerring shafts over the earth,” a shower of arrows, and becomes “Queen of the World.” Instead of talking about a war on Covid-19, let’s consider those ‘storm’ metaphors. We need to stay inside and wait for it to pass. And, while we are, perhaps we can also look to the past for help in understanding our present.*

War has been widely used as a metaphor for dealing with Covid-19. But the metaphor came out of nowhere. Writers have long linked war and disease. In the study of British and Irish literature from around 1800, including writing about medicine, it’s clear that people struggled to understand disease without having evidence of bacteria or viruses. In a chapter on Contagion in his 1797 handbook on medicine, the physician Thomas Trotter even laughed at the suggestion that diseases were spread by “little animals”. Yet, the idea persisted. In 1828, cartoon satirist William Heath imagined river water as “Monster Soup.” In 1854, English physician John Snow used what we might now call contact tracing to show that a London water pump was at the center of a cholera outbreak. The same year, Italian physician Filippo Pacini used a microscope to identify the cause of the disease.

From disease to war :

Writers were aware of public and research interests in medicine and drew on them, as in the familiar example of Mary Shelley’s *Frankenstein* in 1818. Writers also used medical metaphors: for instance, William Blake called the influence of Greek and Latin literature a “general malady and infection”. These writers are using figures of speech to link concepts together: war is like a storm, the disease is like war, and disease is like a storm, spread through clouds of bad air, raining contagion. Metaphors aren’t simply decorative. They help explain unfamiliar ideas and help us remember them by making them vivid or surprising.

When Shakespeare had Hamlet talk about

picking up weapons to fight “a sea of troubles,” he was communicating a sense of overwhelming odds. The metaphor was good enough to stick and is still widely used. Metaphors can also pass judgment, like Blake associating Greek and Latin literature with disease because it promoted the war. Writer and poet, Samuel Taylor Coleridge, was one of many British writers who used ‘storms’ as metaphors for battles which were, in turn, used as metaphors for diseases.

War was almost constant for Britain in 1800, and writers often turned to thunderstorms to capture the terrible sound of battles. Blake’s 1793 poem about the American Revolutionary War describes the new United States as “darkened” by storm clouds while “Children take shelter from the lightnings” and leaders speak “in thunders.” A few years later, in his poem *Fears in Solitude*, Samuel Taylor Coleridge wrote about “Invasion, and the thunder and the shout.”

Medical writers of the era thought that bad air carried disease because they didn’t have the technology to see further. But they were able to connect the spread of disease with soldiers and ships. This made it an easy step from disease to war. In *Fears in Solitude*, Coleridge associated British imperialism with a spreading infection, carrying “to distant tribes slavery and pangs” “Like a cloud that travels on, / Steamed up from Cairo’s swamps of pestilence.” In *Adonais*, P. B. Shelley wrote of “vultures to the conqueror’s banner true...whose wings rain contagion.”

King Cholera goes to war:

Around 200 years ago, disease wasn't an "Invisible Enemy" or a "little animal". It had the power to kill, much like the kings who sent armies around the globe. In her influential 1792 essay, *Vindication of the Rights of Woman*, English writer Mary Wollstonecraft wrote that "despots" are the source of a "baneful lurking gangrene" and lead to "contagion." A quarter of a century later, the cholera pandemics began. In John and Michael Banim's 1831 poem *The Chaunt of the Cholera*, cholera doesn't just "Breathe out the breath which maketh / A pest-house of the place." It is a mercenary working for Europe's monarchs: "Kings!—tell me my commission, / As from land to land I go."

Others, like English cartoonist John Leech, called the disease Lord Cholera or King Cholera. John Leech's cartoon shows the association of cholera with squalor. A child stands on his head on top of a rubbish heap in the left-hand corner. An old woman scavenges from the heap, another child shows off his find and washing flutters in the breeze overhead. John Leech's 1852 cartoon, *A Court for King Cholera*, relayed a message we're hearing now : inequality feeds pandemics. The 1853 poem *King Cholera's Procession* also details the unsanitary conditions of the urban poor while condemning "Those that rule" for being King Cholera's "friends."

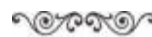
In her 1826 novel about a devastating pandemic, *The Last Man*, Mary Shelley also links rulers, war, and disease. The plague "shot her unerring shafts over the earth," a shower of arrows, and becomes "Queen of the World." Shelley idealizes the leader "full of care" who doesn't want victory – only "bloodless peace."

The coming storm :

To these writers, war was a metaphor for the problem, not the solution. In our time, business media suggest "battle metaphors" are overused. We have television shows like *Robot Wars* and *Storage Wars*, training sessions called "boot camps" and elections in "battleground states." War is all too real and devastating in many parts of our world. But as a metaphor it is worn out – perhaps no longer vivid, no longer explanatory. Writers such as Coleridge, the Shelleys, and Blake may have seen close connections between war and disease, but their

work also hints at another possibility.

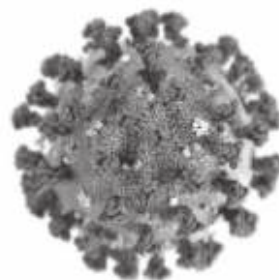
Instead of talking about a war on Covid-19, let's consider those storm metaphors. We need to stay inside and wait for it to pass. And, while we are, perhaps we can also look to the past for help in understanding our present. Before they had evidence of germs, they could see that war and inequality spread disease.

Corona

Mahesh Laxman Sonawale,

B.A.- III English

Many ages have seen
Various diseases, so mean,
But the Corona seems to be cruel
Burning like a fuel.

It has killed so many,
Families struggled for a penny,
Social balance is disturbed,
Humanity at once is cursed.

Mask and social distance,
Sanitizers and all the codes
We have to follow the norms
To destroy the corona bombs.

Impact of Hollywood on Indian Youth

Yasira Aslam Mulani, B.A.- III, English

Movie Review

Hollywood's expanding footprint in Hindi cinema is not new. Urban Indian youth, with increased exposure to English content, are challenging Bollywood's formulaic 'film star-centric' approach to cinema. American cinema and Western TV are conquering the Indian movie theatre. Hindi filmmakers have to take note of it before it is too late.

16-year-old Arushi Sinha is rushing home around 11 p.m. on a weeknight. She's just finished watching Avengers: Infinity War, getting summer break after a busy semester at school - a top-ranked institution in suburban Mumbai. She went around with her gang of girls for a much-needed breather at a posh multiplex. "We will always choose an Avengers: Infinity War or a Dead pool movie over anything else. Bollywood's standards have dropped. I heard so much about October, but really, it was disappointing," she said. Arushi's friends rarely discuss a Bollywood film and hardly watch it. And their indifference indicates a major and possibly permanent alteration in cinematic tastes among India's urban youth.

Movie-going has changed. In choosing a film or a TV series to stream, Indian urban youth tend to be part of a quasi-global fraternity of sorts. This audience has their heroes, superheroes, and urban legends. And no one but our homegrown mainstream Hindi film industry is to be thanked

for it. Seasoned film trade analysts in India hailed Avengers: Infinity War as a film event. They can't ignore the potential game-changing impact the film has had in Indian theatres. Consider this - releasing with less than 2,000 prints across India, in dubbed and subtitled versions, the MCU film made over ₹120 crores in its first weekend of release. In less than three weeks, it has crossed ₹250 crores across the country, making the film's collections in India among the five largest across the world outside the United States and Canada. This detail becomes important as the other leading grosser markets for the film include Brazil, the Philippines, Mexico, and South Korea. None of these nations have a thriving homegrown film and entertainment industry of their own. And yet, in terms of promotion and publicity, Infinity War did nothing at all beyond beam its trailer in the Indian market.

A gossip of twenty boys under 12 at an upmarket multiplex in Mumbai was noticeable. Their forms and vehicles of entertainment have changed altogether. The kids were getting together for a second viewing of Avengers: Infinity War, as a birthday treat. Adjustable and comfortable seats and the immersive 3D experience were worth spending time on. With busy school, sports, and tuition schedules, these kids were the perfect audience for Deadpool as the second summer release to refine their vacation. At home, they watch Netflix. They are the fans of Jessica Jones and Daredevil. And they love watching supernatural series like the American Stranger Things, or the European Dark. It's as if they exist in an invisible, separated sphere from their parents and the Hindi-speaking people of

the city.

Nupur Singh Riat, a digital marketing expert who regularly targets young adults as part of her briefs, explains, “What we have as superheroes in Hindi cinema - like Ra.One or Krishh - is unbearable when you compare it to Black Panther in terms of extravagance and narrative. Besides, Internet penetration and better speeds have ensured that we now have a substantial market that streams subtitled content. So the youth consumes American content more than ever before.”

Indian audience doesn't have to wait for several months or years after the show's release in Europe and America to get access to it. Increased access to content today has generated a fellow feeling among young urban Indians with a global community. A simple Facebook search reveals continuous interest in a particular film. Conversations, memes, responses to the post-credits scene, and general chatter around a possible sequel dominate social media feeds.

Siddharth Thyagarajan, a policy adviser based in Delhi, says, “With Avengers, the phenomenon is like a book that one grows up with. I watched the first Iron Man movie 10 years ago and it's fascinating to connect with how the characters have evolved. These films have managed to sustain interest through a classic [post-credits scenes], leaving us curious. Much like why did Kattappa Kill Baahubali - only on a much larger scale.”

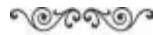
Film trade analysts concur that young audiences choose quality entertainment above all else. To them, no film star's name is big enough to draw them to the theatre simply by impression of their status. Leading film exhibitor Akshay Rathi says, “If you add up the cost of commuting, a multiplex ticket, and the F&B, one will not opt to spend time

or money unless they can find quality and value. This is the Netflix generation for whom English is no longer a language barrier. So an immersive experience will bring them in [to a theatre],” he concludes pointing out to the pan-Indian appeal that the Baahubali films have.

As is evident from the amount of fan-based content that Infinity War has generated on social media, films like this one also create a massive FOMO factor (Fear Of Missing Out). Naomi Datta, a digital media professional, says, “The Indian market is kind of replicating what has happened globally and in the U.S. market. People go to movie theatres to watch big tent-pole spectacles. A movie experience in India has to be something that cannot be replicated on your phone, laptop, or TV set. Which is why when something like Avengers comes along, going to the movies is non-negotiable.” As she specifies, she can always watch an Indian film on a streaming platform later on.

Backing up the mind-boggling visual effects and spectacles, are solid storylines that feed myths around these Marvel superheroes. Explaining how smartly MCU films have tapped social media, Mitali Laungani, a social media content creator explains, “Superhero films don't exist in Bollywood and [therefore] hold a huge novelty factor. I would add that smart marketing on social media platforms [using popular Indian comics] created and sustained desired hype in India for Avengers: Infinity War.”

Hollywood's expanding footprint in Hindi cinema is not new. It's the pace at which American cinema and Western TV are conquering the Indian movie theatre that's worth taking serious note of by makers of Hindi films. For, this is the audience, those below 16 years of age and going on to 45 today, that will determine who spends what on which film in the future.

Corona Virus Affecting Air Pollution Positively

Snehal Nivrutti Shinde, B.A.- III, English

Informative

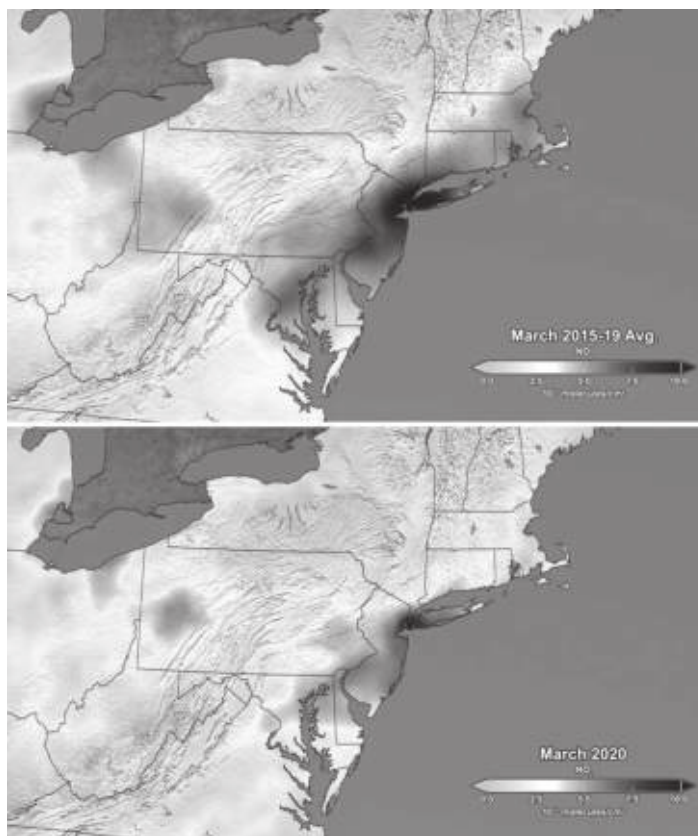
The pandemic could show us how the future might look with less air pollution. By shutting down the global economy, COVID-19 has helped to reduce another respiratory health crisis. The consequent lockdowns have shown improvements to air quality. If there is something positive to take from this terrible crisis, it could be that it has offered a taste of the low-carbon air. At the very least, it should challenge governments and businesses to consider how things can be done differently after the pandemic.

The COVID-19 pandemic has caused industrial activity to shut down and canceled flights and other journeys, cutting short greenhouse gas emissions and air pollution around the world. If there is something positive to take from this terrible crisis, it could be that it has offered a taste of the low-carbon air. The World Health Organization (WHO) estimates that about 3 million people die each year from diseases caused by air pollution and that more than 80% of people living in urban areas are exposed to air quality levels that exceed safe limits. The situation is worse in low-income countries, where 98% of cities fail to meet WHO air quality standards.

Measurements from the European Space Agency's Sentinel-5P satellite show that during late January and early February 2020, levels of nitrogen dioxide (NO₂) over cities and industrial areas in Asia and Europe were lower than in the same period in 2019, by as much as 40%. Two weeks after the nationwide lockdown was announced on March 23 in the UK, NO₂ pollution in some cities fell by as much as 60% compared to the same period in 2019. NASA revealed that NO₂ pollution over New York and other major metropolitan areas in the north-eastern USA was 30% lower in March 2020, compared to the monthly average from 2015 to 2019. Most NO₂ comes from road transport and power plants, and it can make worse respiratory illnesses such as asthma. It also makes symptoms worse for those suffering from lung or heart conditions. NO₂ emissions have been a particularly

difficult problem for Europe.

In a sense, we are conducting the largest ever global air pollution experiment. Over a relatively short period, we're turning off major air pollutant sources in industry and transport. In Wuhan alone, 11 million people were in lockdown at the height of the outbreak there. Across China, over half a billion were in lockdown in that period. China normally emits in excess of 30 mega tonnes of nitrogen oxides per year, with estimates for 2019 reaching

40 mega tonnes.

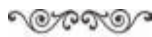
Improving Air Quality:

China emits over 50% of all the nitrogen dioxide in Asia. Each tonne of NO₂ that isn't emitted as a result of the pandemic is the equivalent of removing 62 cars per year from the road. So you could estimate that over China, even a moderate 10% reduction in NO₂ emissions is equivalent to taking 48,000 cars off the road. But the 40% drop in NO₂ on 2019 levels for January and February in some areas equates to removing a whopping 192,000 cars.

That's an indication of what could be achieved permanently for air quality if car use was phased down and replaced with electrically powered mass transit. Electrifying transport in this way, with expanded train lines and more electric cars and charging stations, would slash tailpipe emission of air pollutants such as NO₂. But electric vehicles are only as clean as the electricity that powers them. The recent improvements in air quality could be made permanent by replacing fossil fuel generation with renewable energy and other low-carbon sources. Reducing monthly NO₂ emissions from electricity generation by 10% would be the equivalent of turning off 500 coal power stations for a year.

Ironically, by shutting down the global economy, COVID-19 has helped to reduce another respiratory health crisis. The consequent lockdowns have shown the improvements to air quality that are possible when emissions are reduced on a global scale.

The pandemic could show us how the future might look with less air pollution, or it may just indicate the scale of the challenge ahead. At the very least, it should challenge governments and businesses to consider how things can be done differently after the pandemic, to hold on to temporary improvements in air quality.

What Shall I Call You ?

Dhakalu Laxman Zore,
B.A.- III English

O dear! How can I say,
How much I love you?
It was a beauty at first sight
That I got attracted to.

Your beauty I realized later,
A wonderful mixture
Of body, mind and heart
And of education and culture,
You are the rose that sprung in June.
Shall I call you the Moon?
So tender and cool...

But unlike him, you are so spotless...
You are the magnanimous life-giver.
Shall I call you the Sun?
So bright and dazzling...
But there are heat-waves in him.
You are a skillful singer.
Shall I then call you a cuckoo?
Its voice so sweet and melodious ...
But it is black in colour.

Your style of walking (gait) is very dignified.
Shall I then call you a peahen?
So innocent and charming...
But it is lacking in a perfect smile.

Your look is like
A fairy in the nursery rhyme
That I read many a time;
It is matchless and eternal.

Life Changing Quotations

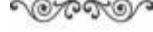
Kajal Rajaram Jadhav, B.A.- III English

1. "A change in bad habits leads to a change in life."- Jenny Craig
2. "Acting is magical. Change your look and your attitude, and you can be anyone."- Alicia Witt
3. "All great changes are preceded by chaos."- Deepak Chopra
4. "Any change, even a change for the better, is always accompanied by drawbacks and discomforts."- Arnold Bennett
5. "Be the change that you wish to see in the world."- Mahatma Gandhi
6. "Better to trip with the feet than with the tongue." - Zeno
7. "By behaving elegantly, you inspire others to behave elegantly; by behaving rude, you invite others to behave rude! You change others when you change yourself!"- Mehmet Murat ildan
8. "Change before you have to."- Jack Welch
9. "Change is hard at first, messy in the middle and gorgeous at the end."- Robin Sharma
10. "Change is the law of life. And those who look only to the past or present are certain to miss the future."- John F. Kennedy
11. "Change means that what was before wasn't perfect. People want things to be better."- Esther Dyson
12. "Change the way you look at things and the things you look at change."- Wayne Dyer
13. "Change your thoughts and you change your world."- Norman Vincent Peale
14. "Change, like sunshine, can be a friend or a foe, a blessing or a curse, a dawn or a dusk."- William Arthur Ward
15. "Don't be afraid to give up the good to go for the great."- John D. Rockefeller
16. "Don't ignore pain; appreciate its message: You need to change now!"- Shannon L. Alder
17. "Each person's task in life is to become an increasingly better person."- Leo Tolstoy
18. "Education is the most powerful weapon which you can use to change the world."- Nelson Mandela
19. "Every man I meet is my master in some point, and in that I learn of him." - Ralph Waldo Emerson
20. "Every single morning, we get a chance to begin again."- Anonymous
21. "Everyone thinks of changing the world, but no one thinks of changing himself."- Leo Tolstoy
22. "Everything is consciousness. YOU are consciousness and everything around you is a reflection of your [state of] consciousness. When you shift your consciousness, when you change, your life changes too."- Maria Erving
23. "Find joy in everything you choose to do. Every job, relationship, home... it's your responsibility to love it, or change it."- Chuck Palahniuk
24. "Goals allow you to control the direction of change in your favor."- Brian Tracy
25. "God grant me the serenity to accept the things I cannot change, the courage to change the things I can, and the wisdom to know the difference."- Reinhold Niebuhr
26. "Growth is painful. Change is painful. But, nothing is as painful as staying stuck where you do not belong."- N. R. Narayana Murthy
27. "He who rejects change is the architect of decay. The only human institution which rejects progress is the

cemetery.”- Harold Wilson

28. “I alone cannot change the world, but I can cast a stone across the waters to create many ripples.”- Mother Teresa
29. “I can’t change the direction of the wind, but I can adjust my sails to always reach my destination.”- Jimmy Dean
30. “I have accepted fear as part of life - specifically the fear of change... I have gone ahead despite the pounding in the heart that says: turn back.”- Erica Jong

Keep on Moving

Varsha Ganapat Nikam, B.A.- III English

The world where you live in
Is full of dust and din;
Yet you have to keep on moving,
All the difficulties bravely facing.

Remember you are a traveler in the world,
So keep on walking without being tired.
You are the traveler true,
This changing world if you construe.

Learn from your master old,
All that glitters is not gold.
Forget the past and keep on moving, For you, a
wonderful moment is waiting.

Don't be panic if the streets of roses,
Turn into the streets of thorns.
Don't be nervous if honest faces,
Become deceptive.

Learn, going through thick and thin,
Happiness and misery are two sides of the same coin.
Bravery should be your life's base
Only then you'll overcome all miseries with a
smiling face.

Just keep in mind--
For achieving something,
You have to sacrifice something;
This is how life is defined.

Your inner voice says:
“You can do anything and everything
You can touch the sky
Fetch down the stars to earth.”

Be fearless and have an unflinching
Faith in your teacher;
Be active and keep on moving, O! You traveler.
For you, a wonderful moment is waiting.

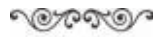
Quotable Quotes

Uma Shankar Gurav, B.A.- III English

1. "The purpose of our lives is to be happy." - Dalai Lama
2. "Life is what happens when you're busy making other plans." - John Lennon
3. "Get busy living or get busy dying." - Stephen King
4. "You only live once, but if you do it right, once is enough." - Mae West
5. "Many of life's failures are people who did not realize how close they were to success when they gave up." - Thomas A. Edison
6. "If you want to live a happy life, tie it to a goal, not to people or things." - Albert Einstein
7. "Never let the fear of striking out keep you from playing the game." - Babe Ruth
8. "Money and success don't change people; they merely amplify what is already there." - Will Smith
9. "Your time is limited, so don't waste it living someone else's life. Don't be trapped by dogma - which is living with the results of other people's thinking." - Steve Jobs
10. "Not how long, but how well you have lived is the main thing." - Seneca
11. "If life were predictable it would cease to be life, and be without flavor." - Eleanor Roosevelt
12. "The whole secret of a successful life is to find out what is one's destiny to do, and then do it." - Henry Ford
13. "In order to write about life first you must live it." - Ernest Hemingway
14. "The big lesson in life, baby, is never be scared of anyone or anything." - Frank Sinatra
15. "Sing like no one's listening, love like you've never been hurt, dance like nobody's watching, and live like it's heaven on earth." - (Attributed to various sources)
16. "Curiosity about life in all of its aspects, I think, is still the secret of great creative people." - Leo Burnett
17. "Life is not a problem to be solved, but a reality to be experienced." - Soren Kierkegaard
18. "The unexamined life is not worth living." - Socrates
19. "Turn your wounds into wisdom." - Oprah Winfrey
20. "The way I see it, if you want the rainbow, you gotta put up with the rain." - Dolly Parton
21. "Do all the good you can, for all the people you can, in all the ways you can, as long as you can." — Hillary Clinton (inspired by John Wesley quote)
22. "Don't settle for what life gives you; make life better and build something." - Ashton Kutcher
23. "Everybody wants to be famous, but nobody wants to do the work. I live by that. You grind hard so you can play hard. At the end of the day, you put all the work in, and eventually it'll pay off. It could be in a year, it could be in 30 years. Eventually, your hard work will pay off." - Kevin Hart
24. "Everything negative – pressure, challenges – is all an opportunity for me to rise." - Kobe Bryant

25. "I like criticism. It makes you strong." - LeBron James
26. "You never really learn much from hearing yourself speak." - George Clooney
27. "Life imposes things on you that you can't control, but you still have the choice of how you're going to live through this." - Celine Dion
28. "Life is never easy. There is work to be done and obligations to be met - obligations to truth, to justice, and to liberty." - John F. Kennedy (JFK Quotes)
29. "Live for each second without hesitation." - Elton John
30. "Life is like riding a bicycle. To keep your balance, you must keep moving." - Albert Einstein
31. "Life is really simple, but men insist on making it complicated."- Confucius
32. "Life is a succession of lessons which must be lived to be understood." - Helen Keller
33. "Your work is going to fill a large part of your life, and the only way to be truly satisfied is to do what you believe is great work. And the only way to do great work is to love what you do. If you haven't found it yet, keep looking. Don't settle. As with all matters of the heart, you'll know when you find it." - Steve Jobs
34. "My mama always said, life is like a box of chocolates. You never know what you're gonna get." - Forrest Gump (Forrest Gump Quotes)
35. "Watch your thoughts; they become words. Watch your words; they become actions. Watch your actions; they become habits. Watch your habits; they become character. Watch your character; it becomes your destiny."- Lao-Tze
36. "When we do the best we can, we never know what miracle is wrought in our life or the life of another." - Helen Keller
37. "The healthiest response to life is joy." - Deepak Chopra
38. "Life is like a coin. You can spend it any way you wish, but you only spend it once." - Lillian Dickson
39. "The best portion of a good man's life is his little nameless, unencumbered acts of kindness and of love." - Wordsworth
40. "In three words I can sum up everything I've learned about life: It goes on." - Robert Frost

Science Section

एकं दश च शतं च सहस्रं त्वयतनियुते तथा प्रयुतं ।
कोटयर्बुदं च वृन्दं स्थानात् स्थानं दशगुणं स्यात् ॥

एकक, दशक, शतक, सहस्र, दशसहस्र, लक्ष, दशलक्ष, कोटी, दशकोटी, अरब ही दशमान पद्धतीतील स्थाने क्रमाक्रमाने दहाच्या पटीत वाढत जातात. - (आर्यभटीय गीतिकापाद)

- ऋषी आर्यभट्ट
भारतीय गणितज्ञ व खगोलशास्त्रज्ञ

Section Editor
Prof. Sumit Lad

INDEX

1	संगणकाच्या जगात.....!	अदिती महादेव कदम	बी.सी.ए. प्रथम वर्ष	माहितीपर	105
2	Herbal Plants	Takshashila Arun Devkant	B.Sc. I	Informative	107
3	Green Chemistry	Puja Vilas Kate	B.Sc. III	Informative	109
4	वनस्पती जीवाचे शास्त्र-वृक्षायुर्वेद	श्रद्धा दशरथ शेजवळ	बी.एस्सी. प्रथम वर्ष	संशोधनपर	111

आर्यभट्ट यांची वर्गसंख्या संकल्पना

Vokale								
<i>a</i>	<i>i</i>	<i>u</i>	<i>r</i>	<i>l</i>	<i>e</i>	<i>ai</i>	<i>o</i>	<i>au</i>
अ	इ	उ	ऋ	ॠ	ए	ऐ	ओ	औ
1	100	10 ⁴	10 ⁶	10 ⁸	10 ¹⁰	10 ¹²	10 ¹⁴	10 ¹⁶

Avarga-Konsonanten							
<i>ya</i>	<i>ra</i>	<i>la</i>	<i>va</i>	<i>śa</i>	<i>ṣa</i>	<i>sa</i>	<i>ha</i>
य	र	ल	व	श	ष	स	ह
30	40	50	60	70	80	90	100

Varga-Konsonanten				
<i>ka</i>	<i>kha</i>	<i>ga</i>	<i>gha</i>	<i>ṅa</i>
क	ख	ग	घ	ङ
1	2	3	4	5
<i>ca</i>	<i>cha</i>	<i>ja</i>	<i>jha</i>	<i>ña</i>
च	छ	ज	झ	ञ
6	7	8	9	10
<i>ṭa</i>	<i>ṭha</i>	<i>ḍa</i>	<i>ḍha</i>	<i>ṇa</i>
ट	ठ	ड	ढ	ण
11	12	13	14	15
<i>ta</i>	<i>tha</i>	<i>da</i>	<i>dha</i>	<i>na</i>
त	थ	द	ध	न
16	17	18	19	20
<i>pa</i>	<i>pha</i>	<i>ba</i>	<i>bha</i>	<i>ma</i>
प	फ	ब	भ	म
21	22	23	24	25

संगणकाच्या जगात.....!

अदिती महादेव कदम, बी. सी. ए. प्रथम वर्ष

माहितीपर

आजच्या घडीला शाळा, महाविद्यालये तर या संगणकावरच अवलंबून आहेत. तसेच व्यापार, उद्योग, बँकक्षेत्र, दळणवळण संगणकाशिवाय शक्यच नाही. देशाच्या भौगोलिक स्थितीतील बदल, गुंतागुंतीच्या शस्त्रक्रिया, सैन्यदलास मदत ते जन्मकुंडली काढण्यापर्यंत हा संगणक हरघडी उपयोगी पडतो.

आपल्याला माहित आहे की, संगणक एक इलेक्ट्रॉनिक मशीन आहे. जो आपली कामे सोप्या आणि बिनचूक पद्धतीने करून देतो आणि हो तो कधीही थकत पण नाही. कोणतेही काम असो, अगदी गणिती क्रिया करणे किंवा MS-Paint मधील चित्र बनवणे वा एखादा लेख टाईप करणे, हे मशीन चुटकीसरशी आपल्याला कामे करून देतो. पण तुम्हाला माहित आहे का, ह्या संगणकाची सुरुवात कोणी व कशी केली ते? चला तर मग संगणकाच्या इतिहासाकडे.....!

पहिल्या संगणकाचा शोध हा चार्ल्स बॅबेज यांनी १९४५ ते १९५५ साली लावला आहे. हे मशीन आपल्या आताच्या चार चाकी गाडी सारखे होते, तसेच त्याची काम करण्याची गती खूप कमी आणि तो हाताळण्यास खूप अवघड होता. त्याच सोबत यात मेकॅनिकल डिझाईन असल्यामुळे यामध्ये ऑपरेटिंग सिस्टिम देखील नव्हती.

त्यानंतर आले व्हॅक्यूम ट्यूबपासून बनवलेले संगणक. याचा हेतू केवळ गणितीय क्रिया करणे हाच होता. यात थोड्या प्रमाणात मशीन भाषेचा वापर करून संगणक प्रोग्रॅमिंग करण्यात आले होते. यातही ऑपरेटिंग सिस्टिम नव्हती.

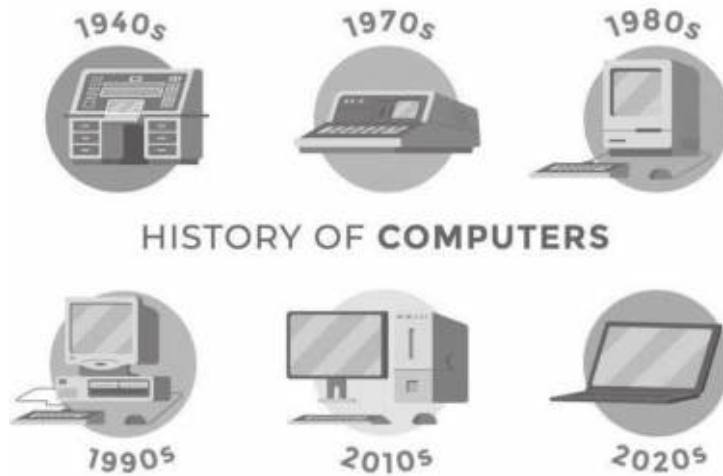
त्यानंतर ट्रांजिस्टरचा

वापर करून संगणक बनवण्यात आले. सन १९५५-१९६५ मध्ये यात पहिल्यांदाच Assembly Language ही Primary Language तर Fortran Formula Translation ही High Level Language म्हणून वापरली गेली.

नंतर इंटीग्रेटेड सर्किट पासून (Integrated Circuit) संगणक तयार करण्यात आले. त्यामुळे एकाच फॅमिलीच्या संगणकावरील प्रोग्रॅम दुसऱ्या संगणकावर रूपांतरित म्हणजेच Conversion करणे सोपे झाले. तेव्हापासून फॅमिली हा शब्द संगणकाच्या जगात प्रसिद्ध झाला. जसे की Intel Family इत्यादी.

नंतर पुढे एक अडचण भासू लागली, ती म्हणजे Portability ची. कारण System/360 संगणकावरचे सर्व प्रोग्रॅम हे Assembly Language मध्ये लिहिलेले होते आणि Assembly Language ही प्रत्येक मशीन साठी वेगवेगळी होती. त्यावर उपाय

म्हणूनच C Language चा शोध लागला. ही जवळपास इंग्रजी भाषेप्रमाणेच होती. C Language आधी BCPL, FORTRAN यासारख्या Language चा शोध लागला होता. पण त्या एवढ्या प्रसिद्ध झाल्या नाहीत. कारण त्यात C Language

सारखे डाटा टाईप नावाची संकल्पना नव्हती. पुढे अजून एक अडचण येऊ लागली, ती म्हणजे Time Sharing ची. System/360 ने ऑपरेटिंग सिस्टीममध्ये 'मल्टी प्रोग्रामिंग' हे फीचर्स दिले, पण ते वापरकर्त्याची जी गरज होती ती पूर्ण करत नव्हते. कारण प्रत्येक माहितीवर प्रक्रिया करावयास किती वेळ द्यायचा हे ठरले नव्हते. त्यामुळे खूप कंपन्या Time Sharing Operating System वर संशोधन करत होत्या. Massachusetts Institute of Technology (MIT) ने सर्वात पहिली टाइम शेअरिंग सिस्टिम तयार केली, जिचे नाव Compatible Time Sharing System (CTSS) असे होते.

त्यानंतर M.I.T., Bell Labs आणि General Electric या तीन कंपन्यांनी एकत्र येऊन Multiplexed Information and computing service (MULTICS) ही ऑपरेटिंग सिस्टिम तयार केली. यात १०० पेक्षा जास्त वापरकर्त्यांना टाइम शेअरिंग मध्ये काम करता येईल. लिनस टोरवाल्ड्स यांनी GNU Desktop ऑपरेटिंग सिस्टिम तयार केली. जी पुढे LINUX नावाने लोकप्रिय झाली. तिच्यानंतर आता सध्या

मोबाईलमध्ये असलेली अँड्रॉइड ही ऑपरेटिंग सिस्टीम तयार करण्यात आली. तर दुसरीकडे बिल गेट्स नावाचे कंप्युटर शास्त्रज्ञ यांनी विंडोज नावाची ग्राफिकल युजर इंटरफेस असलेली OS तयार केली. तसेच Apple ही ऑपरेटिंग सिस्टिम 'स्टीव्ह जॉब्स' यांनी तयार केली.

त्यानंतरच्या काळात C Language मध्ये महत्त्वाचे बदल करून ब्यॉर्न स्ट्राऊस्त्रुप यांनी पहिली Object Oriented Programming feature असलेली C++ Language तयार केली.

त्यानंतर सन १९९५ मध्ये 'जेम्स गोस्लिंग' यांनी

General Purpose Programming Language तयार केली. जिचे नाव JAVA होते. JAVA Programm हा संगणक भाषेत रूपांतरित न होता, तो संगणकावर अवलंबून असलेल्या कोडमध्ये माहितीचे रूपांतर करत होता. त्याला Byte Code असे म्हणतात. हा Byte Code दुसऱ्या संगणकावर गेल्यावर JAVA Virtual Machine (JVM) चा वापर करून त्या संगणकाच्या Assembly Language मध्ये रूपांतरीत केला जातो.

त्यानंतर वेबपेज बनवण्यासाठी HTML, CSS, JAVA SCRIPT, PHP, ANGULAR JS etc. language तयार झाल्या. Python, Perl, Ruby on Rails, Objective C, C#, .Net etc. languages तयार झाल्या.

याच संगणकाचा वापर करून आपण आजचे जीवन हे सुलभ व गतीशील केले आहे. संगणकाच्या जगात मानवाने तोट्यांपेक्षा जास्त विचार हा फायद्यांचाच केला असे दिसते. त्याची अफाट अशी गणन करण्याची क्षमता, माहिती साठवण्याची प्रचंड शक्ती किती कामाची आहे.

आजच्या घडीला शाळा, महाविद्यालये तर या संगणकावरच अवलंबून आहेत. तसेच व्यापार, उद्योग, बँक क्षेत्र, दळणवळण संगणकाशिवाय शक्यच नाही. देशाच्या भौगोलिक स्थितीतील बदल, गुंतागुंतीच्या शस्त्रक्रिया, सैन्यदलास मदत ते जन्मकुंडली काढण्यापर्यंत हा संगणक हरघडी उपयोगी पडतो.

खरंच संगणकांचं जग किती मोठं आहे ना....!

Herbal Plants

Takshashila Arun Devkant, B.Sc. I

Informative

Today, Ayurvedic medicines and products have become a symbol of safety in contrast with synthetic drugs that are considered unsafe and hazardous for overall health. One way of understanding the basic fundamentals of Indian Ayurveda is to spend more time with nature and observe the plants and herbs. Each plant or herb has a specific quality and can be used to treat multitude of ailments and diseases.

Today, Ayurvedic medicines and products have become a symbol of safety in contrast with synthetic drugs that are considered unsafe and hazardous for overall health. One way of understanding the basic fundamentals of Indian Ayurveda is to spend more time with nature and observe the plants and herbs. Each plant or herb has a specific quality and can be used to treat multitude of ailments and diseases.

Plants are one of the most important sources of medicines. Fulfil the demand and supply, the relationship in herbal drugs, judicial and sustainable utilization is very important. The golden mine of medicinal plant is gift for India. From earliest time man has used plants to cure diseases and relief the pains. The 'herbal drugs' or 'phytomedicines' are generally single plant extracts and they differ from pure synthetic chemical medicines called 'molecular drug'. The value of medicinal plant is due to presence of chemical substances. The chemical substances show physiological action on the human body. The herbal plants are mainly used for ayurvedic medicines. The herbal drugs are obtained from rhizome, root, stem, leaf, floral buds, fruits of the herbal plants. These plants are most useful to cure diseases hence the use of herbal plants for increased in human beings.

1] GINGER :-

Botanical Name : *Zingiber officinale*

Common Name : Ginger, Adrak, Aale

Family : Zingiberaceae

Used parts : Rhizome

Chemical Constituent : Zingiberene, Zingiberol and Isobolene.

Morphology : It is perennial herb, rhizome is thick shows nodes, internodes, scaly leaves and green foliage leaves.

Uses :

- 1) Rhizomes are aromatic, carminative and stimulant.
- 2) It is used in stomach disorder, omitting.
- 3) It is used to cure cough, asthma, bronchitis.
- 4) It is good appetiser.
- 5) Rhizome bleach in lime water, dried and sold in market called sunth.
- 6) Ginger oil is used in mouth wash.

2) LIQUORICE :-

Botanical Name : *Glycyrrhiza glabra*

Common Name : Jeshtamadh, Madhuka

Family : Fabaceae

Used parts : Root

Chemical Constituent : Glycyrrhizin and Glycytyes.

Morphology : Leaves of perennial herbs are compound and alternate. Dried underground stem and roots constitute the liquorice.

Uses :

- 1) It is useful in cough, bronchitis, asthma and abdominal pains.

- 2) It is used to promote urination.
- 3) It is used as expectorant.
- 4) It is used in cosmetics.

3) ALOE :-

Botanical Name : *Aloe vera*

Common Name : Korphad, Kavar

Family : Liliaceae

Used parts : Thick fleshy leaves

Chemical Constituent : Aloesone, aloesin

Morphology : It is small, herbaceous, succulent xerophytes, Leaves are simple, thick, fleshy, margin prickly.

Uses :

- 1) Plant juice is given for cooling agent, stomach-ache, anthelmintic.
- 2) It is used for treatment of liver & enlargement of spleen.
- 3) It is also used for cure Jaundice, rheumatism.
- 4) It is used to cure skin diseases and dandruff.
- 5) It is used in cosmetics.

4) VASAKA :-

Botanical Name : *Adhatoda zeylanica*

Common Name : Adulsa

Family : Acanthaceae

Used parts : Fresh and dried leaves

Chemical Constituent : Essential oil, alkaloids like vasicine.

Morphology : It is ever green, perennial shrub, Leaves simple and opposite.

Uses :

- 1) Leaves are very effective as a remedy in cough, cold, bronchitis and asthma,
- 2) Leaf juice are used in malarial fever and dysentery.
- 3) Leaves are applied on wound rheumatic joints and swellings.

5) CLOVE :-

Botanical Name : *Syzygium aromaticum*

Common Name : Lavang

Family : Myrtaceae

Used parts : Flower bud

Chemical Constituent : Essential oil like eugenol

Morphology : It is small evergreen. Leaves are simple and opposite.

Uses :

- 1) Clove oil is used in toothache.
- 2) It is also carminative and have antiseptic property.
- 3) It is used to cure asthma and cough.
- 4) Cloves are stimulant and digestive.

6) EMBLICA :-

Botanical Name : *Embllica officinale*

Common Name : Aawala

Family : Euphorbiaceae

Used parts : Fruit

Chemical Constituent : Vitamin - C and different minerals etc.

Morphology : It is small deciduous tree and Leaves are compound.

Uses :

- 1) Fruit juice is used for cooling, laxative and diuretic
- 2) It promotes hair growth
- 3) It is rich source of Vitamin - C
- 4) It is used in chronic dysentery, jaundice and cough
- 5) It is an important ingredient in ayurvedic preparation Chyawanprash and Triphala Churna.

It is true, that due to rapid progress and spread of modern medicines, the popularity of herbal medicines has been gradually declining. However, the market of herbal medicines in the developed countries are growing faster than any other pharmaceutical products. It is because of harmful side effects of allopathic drugs.

Green Chemistry

Puja Vilas Kate, B.Sc. III

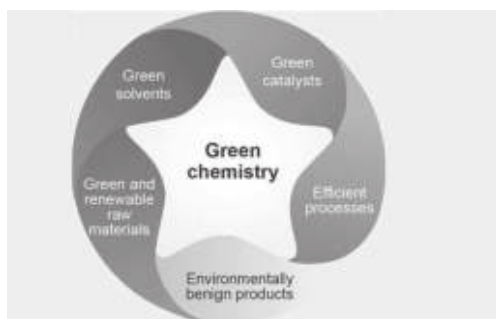
Informative

Green Chemistry is an approach to chemistry that aims to maximize efficiency and minimize hazardous effects on human health and the environment. It is the use of chemistry for pollution prevention by environmental conscious design of chemical products and processes that reduce or eliminate the use or generation of hazardous substances.

Green Chemistry is an approach to chemistry that aims to maximize efficiency and minimize hazardous effects on human health and the environment. The concept of green chemistry was coined by Paul T. Anastas. Chemistry plays an important role to improve the quality of our life. Unfortunately, due to this achievement our health and global environment is under threat. Also, due to increase in human population and the industrial revolution, the energy crisis and environmental pollution have highlighted major global problems in the 21st century. To minimize the problems of energy crisis and pollution, we have to adapt green chemistry.

It is the use of chemistry for pollution prevention by environmental conscious design of chemical products and processes that reduce or eliminate the use or generation of hazardous substances. To reduce the impact of the energy crisis, pollution and to save natural resources, we need to implement the 12 principles of green chemistry enunciated by Paul Anastas wherever possible.

The 12 principles of green chemistry are -

1) Prevention of waste or by products, 2) Atom

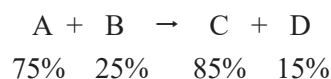
economy, 3) Less hazardous chemical synthesis, 4) Designing Safer Chemicals, 5) Use Safer solvent and auxiliaries, 6) Design for energy efficiency, 7) Use of renewable feedstocks, 8) Reduce derivatives, 9) Use of catalysis, 10) Design for degradation, 11) Real-time Analysis Pollution Prevention, 12) Safer chemistry for Accident prevention. By stepwise, we can see these principles as -

1) Prevention of waste or by products :-

This principle based on the Zero Waste Technology (ZWT). ZWT means to develop and create zero waste technology, minimize the waste in chemical synthesis. The aim of ZWT is using the waste raw material of another system in the new material synthesis. The best example of this technique is the bottom ash of thermal power station can be used as raw material in cement and brick industry.

2) Atom economy :-

Atom economy is a measure of how many numbers of atoms from the starting materials that are present products at the end of chemical process. This principle gives the information about atom economy percentile about product and give the idea about avoiding unwanted by-product.

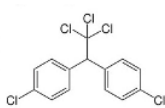

In this reaction A and B are the reactants and C and D are products, but the D is by-product which has 15% waste production in reaction. This by-product is avoided by using the concept of atom

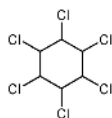
economy.

3) Less hazardous chemical synthesis :-

This principle based on Synthesize and design the safest route of chemical reactions and avoid formation of hazardous waste from chemical processes. Now a day, DDT (Dichlorobiphenyl trichloroethane) is used as insecticide for an effective controlling disease like malaria carrying mosquitoes. DDT is harmful to living things and cause a cancer. Now a days, benzene hexachloride (BHC) is used as insecticide instead of DDT.

DDT

BHC

4) Designing Safer Chemicals :-

This principle is quite similar to the previous one. To develop products that are less toxic or which require less toxic raw materials. Adipic acid is widely used in polymer industry. Benzene is the starting material for the synthesis of adipic acid, but benzene is carcinogenic and benzene being volatile organic compound (VOC) pollutes air. The alternative technique is developed by Drath and Frost, adipic acid is enzymatically synthesised from glucose.

5) Use Safer solvent and auxiliaries :-

The main aim behind this principle is to use green solvents. For example, water, supercritical CO_2 instead of volatile halogenated organic solvents like as CH_2Cl_2 , CHCl_3 , CCl_4 for chemical synthesis and other purposes. We know that water is universal and a safe solvent while dichloromethane (CH_2Cl_2) is hazardous. One of the most toxic effects of solvent on millions of workers every year and has implications for consumers and the environment as well.

6) Design for energy efficiency :-

Use of proper catalyst, micro-organisms, renewable materials, etc. for designing energy efficiency chemical synthesis, which increases productivity.

7) Use of renewable feedstocks :-

Use of renewable feedstocks because overexploitation of non-renewable feed stocks will deplete the resources and future generation will be

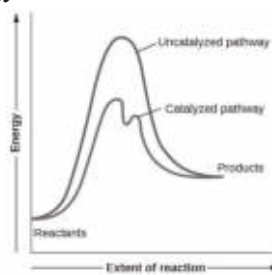
deprived. Use of these non-renewable resources to chemical synthesis puts burden on the environment.

8) Reduce derivatives :-

The green chemistry principle aims to develop the methodology where unnecessary steps of chemical synthesis should be avoided. It is a better way of avoiding by-product as well as formation of hazardous compounds.

9) Use of catalysis :-

The catalyst is a chemical substance which alters the rate of chemical reaction without taking part in it. Catalyst speeds up the rate of chemical reaction. Catalyst helps to increase selectivity, minimize waste and reduce reaction times and energy demands.

Activation Energy Graph

10) Design for degradation :-

The aim behind this principle is that the waste product should degrade automatically to clean the environment. For example, biodegradable polymers and pesticides are always preferred to make environment, eco-friendly and safe.

11) Real-time Analysis Pollution Prevention :-

Analytical methodologies should be developed or modified, so that continuous monitoring of the manufacturing and processing units is possible. This is very much important for the chemical industries and nuclear reactors.

12) Safer chemistry for Accident prevention :-

This principle based on the concept of minimizing the occurrence of chemical accidents, explosions, fire and emission of radiation.

So, the green chemistry useful to reduce capital expenditure, to prevent pollution. It incorporates pollution prevention practices in the manufacture of chemicals and promotes pollution prevention and industrial ecology.

वनस्पती जीवाचे शास्त्र-वृक्षायुर्वेद

श्रद्धा दशरथ शेजवळ, बी.एस्सी. प्रथम वर्ष

संशोधनपर

दुधाचा शिडकावा केलेल्या, गायीच्या शेणाने चोळून सावलीत वाळवलेल्या बिया या मध व वावर्डिंगाच्या पावडरने माख्नाव्यात, यालाच 'बीजप्रक्रिया' असे म्हणतात. अशा बियांना मुंगी व वाळवी न लागता त्या चांगल्या अंकुरतात. उत्तम फळझाडांची नैसर्गिकरीत्या पिकलेली फळे वाळली की त्यातून बिया काढाव्यात. त्या बियांना दुधाचा शिडकावा देऊन पाच दिवस सावलीत वाळवाव्यात. अशा बिया लवकर अंकुरतात. हिवाळा ऋतु अर्थात मार्गशीर्ष, पौष व माघ हे महिने झाडे लावण्यास अयोग्य आहेत. आषाढात लावलेले झाडे हे उत्तम प्रकारे वाढते.

भारत म्हटले की, आठवते या देशाची भूमी, संस्कृती आणि येथील साहित्यातील योगदान. वनस्पती व त्यांचे विविध उपयोग याची सुरुवात ऋग्वेदापासूनच भारतीय साहित्यात झालेली दिसते. विविध सण-व्रत-वार यामध्ये वनस्पतीचे प्रमुख असे महत्त्वाचे स्थान संस्कृतीत दिसते. भारतात अनेक ऋषीमुनी होऊन गेले, ज्यांनी विविध विषयांच्या ज्ञानाचा ग्रंथरूपी सागर ओवीबद्ध भाषेत मागे ठेवला. या लेखामध्ये आपण दहाव्या शतकातील ऋषी सुरपाल यांनी सांगितलेल्या "वनस्पतीच्या जीवाचे शास्त्र" याबद्दल माहिती पाहणार आहोत.

दहाव्या शतकातील महापराक्रमी राजा भीमपाल यांच्या दरबारातील एक विद्वान पंडित म्हणून ऋषी सुरपाल यांचा दबदबा असे. त्यांना "वैद्यविद्यावरेण्य" ही विशेष पदवी होती. त्यांनी लिहिलेल्या ग्रंथामध्ये एकूण ३२५ श्लोक आहेत. श्लोक क्रमांक १ ते ३ यामध्ये देवता स्मरण, श्लोक क्रमांक ४ ते ३४ यामध्ये वनस्पती, मानव व परमेश्वर यांचा धार्मिक श्रद्धेवर आधारित सहसंबंध स्पष्ट केला आहे. यामुळे असे दिसते की, जैवविविधता टिकवून ठेवायची असेल तर हा सहसंबंध गरजेचा आहे. श्लोक क्रमांक ४५ ते ५१ या मध्ये वृक्षारोपणासाठी लागणारे सर्व साहित्य व बिया कशा

मिळवायच्या याची शास्त्रोक्त पद्धत सांगितलेली आहे. श्लोक क्रमांक ५२ मध्ये बियांवर करावयाची प्रक्रिया म्हणजेच बीजप्रक्रियेबद्दल माहिती सांगितलेली आहे. मशागत व मशागतीचे विविध टप्पे हे प्रामुख्याने श्लोक क्रमांक ५३ ते ६२ यामध्ये दिसतात. लागवडीचे वेळापत्रक, पाणी व खते देण्याची पद्धत यांचा विचार सुद्धा यामध्ये दिसेल. सेंद्रिय शेतीसाठी उपयुक्त अशी रसायने ही वनस्पती व जनावरे यांच्यापासून मिळणाऱ्या पदार्थांपासून कशी बनवायची, याचे मार्गदर्शन श्लोक क्रमांक ६३ ते ९९ मध्ये मिळते. झाडाचे

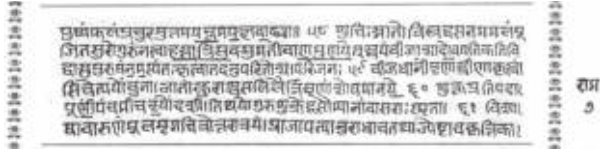
कलम करणे अथवा एक किंवा अनेक वनस्पती एकत्र करणे याचे विवेचन श्लोक क्रमांक १०१ ते ११५ मध्ये सापडते. श्लोक क्रमांक १२७ ते १५४ मधील श्लोक हे जलसिंचनाचे महत्त्व विशद करतात. फळांचे उत्पादन कसे वाढवायचे हे श्लोक क्रमांक ११६ ते १५६ मध्ये दिसते. झाडांचे विविध रोग, कीटक व वनस्पतीच्या विविध अवस्थेतील आजारांचा अभ्यास हा श्लोक क्रमांक १६५ ते २२२ मध्ये सापडते.

सुरपाल हा शास्त्रीय पद्धतीने "झाडांचे संरक्षण" या विषयाबाबत अभ्यास करताना आढळतो. मानवास असणारे कफ, पित्त, वात हे त्रिदोष वनस्पतीमध्ये सुद्धा आढळतात, हे प्रथम सुरपालनेच सांगितले. वृक्षांना आतून व बाहेरून होणारे

रोग कोणते हे स्पष्टपणे सूरपालनेच सांगितले आहे. मानवी शरीर शास्त्राप्रमाणे वनस्पतीशास्त्र सुद्धा गरजेचे आहे, हे विषाणूजन्य व बुरशीजन्य आजारांवरून स्पष्ट केले. अति उष्णता, थंडी, दुष्काळ व अति जल यांचा वनस्पती वरील अभ्यास त्यांनी केला होता.

ज्या झाडांना “कफ रोग” झाला असेल त्या झाडांची फळे बेचव लागतात व ती अकाली पिकतात. अशावेळी झाडाभोवतालची जुनी माती काढून तिथे नवी माती घालावी. तीळ व राखेच्या मिश्रणाचे पाणी द्यावे. पांढऱ्या मोहरीची पेस्ट मुळांजवळ पाण्याद्वारे सोडावी. काही वेळा झाडांची पाने अकाली गळतात व पिवळी पडतात तसेच फुले व फळे धारणेच्या काळात नष्ट होऊ लागतात, अशावेळी “पित्त रोग” आहे असे समजावे. तेंव्हा त्रिफळा चूर्ण, मध व तूप यांचे मिश्रण अथवा दूध व ज्येष्ठमध पावडर यांचे मिश्रण पाण्याद्वारे द्यावे. “वातरोग” हा वनस्पतीच्या पान व बुंध्यावर दिसतो. पाने पिवळी पडून गळतात तर बुंध्यावर गाठ येते. अशावेळी बेल व पाटल यांच्या मुळांचा काढा करून तो झाडांवर शिंपडावा अथवा फवारावा.

आता आपण सुरपालांच्या काही संस्कृत ओव्यांचा अर्थ पाहणार आहोत.

१) दुधाचा शिडकावा केलेल्या, गायीच्या शेणाने चोळून सावलीत वाळवलेल्या बिया या मध व वावडिंगाच्या पावडरने माखाव्यात, यालाच ‘बीजप्रक्रिया’ असे म्हणतात. अशा बियांना मुंगी व वाळवी न लागता त्या चांगल्या अंकुरतात.

२) उत्तम फळझाडांची नैसर्गिकरीत्या पिकलेली फळे वाळवी की त्यातून बिया काढाव्यात. त्या बियांना दुधाचा शिडकावा देऊन पाच दिवस सावलीत वाळवाव्यात. अशा बिया लवकर अंकुरतात.

३) हिवाळा ऋतु अर्थात मार्गशीर्ष, पौष व माघ हे महिने झाडे लावण्यास अयोग्य आहेत. आषाढात लावलेले झाडे हे उत्तम प्रकारे वाढते.

४) पेरणीनंतर बिया या व्यवस्थित जास्त दाब न देता झाकाव्यात. त्यांना पांढरी मुळे सुटण्यासाठी दूधमिश्रित पाणी द्यावे. बीज अंकुरल्यावरच पाटाने पाणी द्यावे.

५) चंद्राच्या कला व त्याचे गुरुत्वाकर्षण यांचा अभ्यास करून ऋषी सुरपाल यांनी शुक्लप्रतिपदा, पौर्णिमा, शुक्लपंचमी, त्रयोदशी या तिथी पेरणीस योग्य आहेत. तसेच सोमवार, मंगळवार, बुधवार, गुरुवार व शुक्रवार हे दिवस पेरणीस उत्तम आहेत.

६) तर नक्षत्रांवर आधारित शेतीमध्ये विशाखा, मृग, चित्रा, उत्तरा, उत्तराषाढा, उत्तरा भाद्रपदा, अनुराधा, ज्येष्ठा आणि कृत्तिका ही नक्षत्रे पेरणीस योग्य असतात.

* तसेच इतर उपयोगी मार्गदर्शन -

- पाण्याच्या अभावामुळे झाडे वाळली असतील तर त्यांना भरपूर दूध + पाणी यांचे मिश्रण घालावे.
- झाडे छाटणीनंतर त्यांना इजा झाली असेल, तर औदुंबर झाडाच्या सालीचा लगदा, गायीचे शेण, मध व तूप याचा लेप लावावा. त्यामुळे छाटणीनंतर झालेल्या जखमा बऱ्या होतील.
- भूजलाचा शोध घेण्यासाठी सुरपाल म्हणतात, कोष्ट आणि उंबराच्या झाडाच्या सानिध्यात मुंग्यांचे वारूळ आढळल्यास तेथे २६ फूट उंचीएवढ्या खोलीवर पश्चिमेस पाण्याचा झरा वाहताना सापडतो.

सूरपालने पर्यावरणीय संतुलन राखण्यासाठी मानवास वृक्षलागवड करण्यास प्रेरित केले आहे. वृक्ष व आराध्यदेवता यांनुसार झाडे लावावीत असे सुरपाल म्हणतात.

पळस-ब्रह्म उपासक, बेल- शिव उपासक,

पिंपळ- विष्णू उपासक, उंबर- चंद्र उपासक,

कडूनिंब- सूर्य उपासक, आंबा- गरुड उपासक व

मोह- देवी उपासक

या झाडांचे महत्त्व विज्ञानाने सुद्धा स्पष्ट केले आहे.

संदर्भ - १) सूरपालकृत वृक्षायुर्वेद (मूळ संस्कृत ग्रंथ)

२) Asian Agri-History Foundation यांचे संदर्भ ग्रंथ

कला विभाग

"I kept on trying to use so many media and ideas in my work because our horizon is so vast and Indian culture is so rich that I think what we are today, culturally, we have a unique position and I don't think one lifetime is enough to encompass it."

M. F. Husain

“मी माझ्या कामात बरेच माध्यम आणि कल्पना वापरण्याचा प्रयत्न करत राहिलो कारण आमची क्षितिजे इतकी विस्तीर्ण आहेत आणि भारतीय संस्कृती इतकी समृद्ध आहे की मला वाटते की आपण आज जे आहोत, सांस्कृतिकदृष्ट्या, आपले एक वेगळे स्थान आहे आणि मला असे वाटत नाही की एक जीवन काळ हे घेण्यास पुरेसे आहे.”

एम्. एफ्. हुसेन

विभागीय संपादक

प्रा. अनिल शिवाजी पाटील - ग्रंथपाल

अनुक्रमणिका

1	दुर्मिळ फोटोग्राफी
2	रंगीत पेंटिंग्ज
3	पेन्सिल स्केचेस
4	व्यंगचित्र

दुर्मिळ
फोटोग्राफी

संग्राम सुनिल भांदिगे, बी. ए. ३

अशोक शंकर चौधरी, बी. ए. ३

प्रज्ञा सूर्यकांत देवकांत, बी. ए. १

दुर्मिळ
फोटोग्राफी

वेदिका विजय पवार, बी. एस्.सी. १

मंगेश श्रावणा सोनावले, बी.सी.ए. १

दिव्या नथुनाम पवार, बी. ए. १

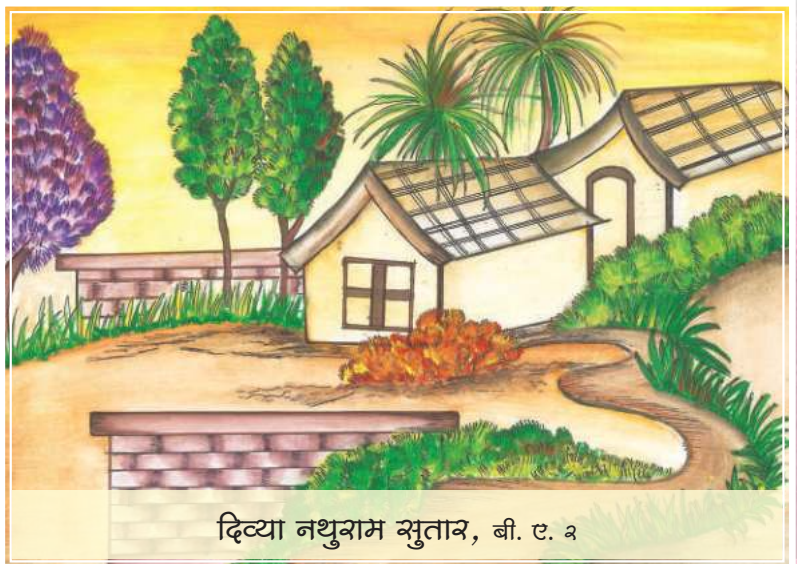
रंगीत
पेंटिंग्ज्

आरती नथुराम पवार, बी. कॉम. ३

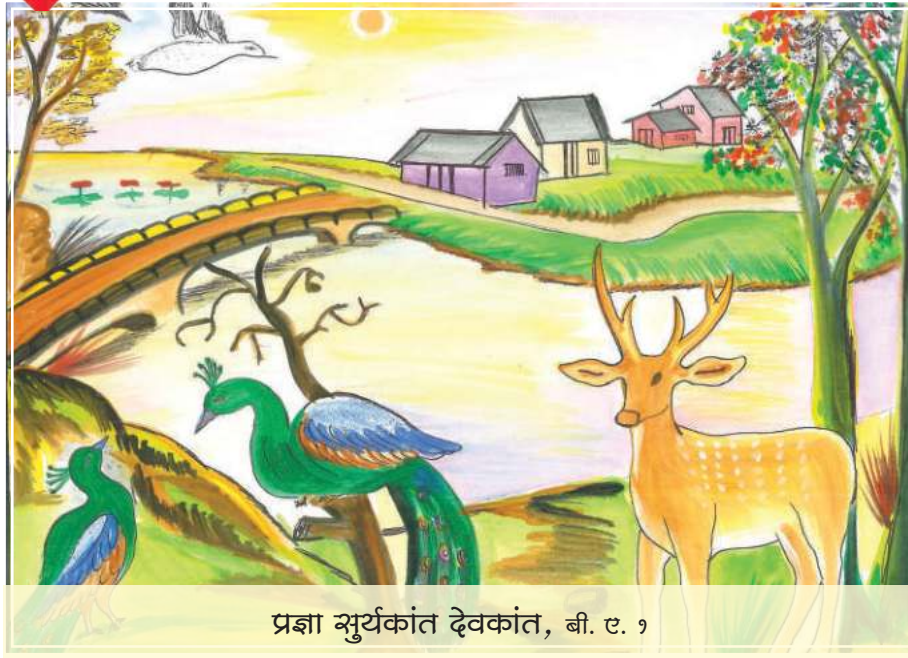

कौस्तुभ राजेंद्र पवार, बी. एस्सी. १

दिव्या नथुराम झुतार, बी. ए. २

रंगीत
पेंटिंग्ज्

प्रज्ञा सूर्यकांत देवकांत, बी. ए. १

रागिणी रामचंद्र कुंभार, ११ वी, विज्ञान

रागिणी रामचंद्र कुंभार, ११ वी, विज्ञान

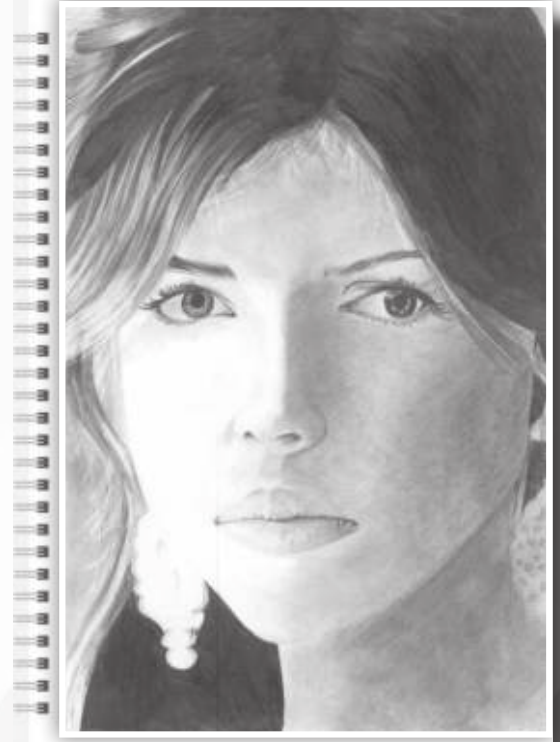
पेन्सिल स्केच...

दिव्या नथूराम श्रुतार, बी. ए. २

आदिनाथ आनंदा सोनावले, बी. एस्सी. २

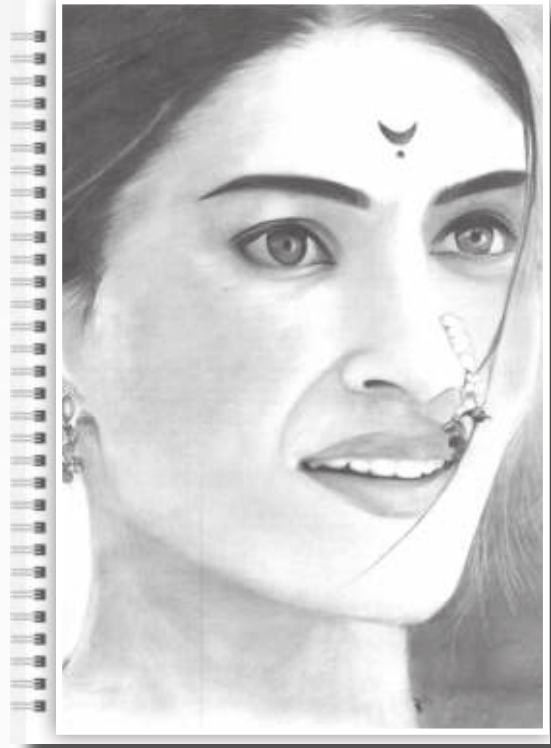

आदिनाथ आनंदा सोनावले, बी. एस्सी. २

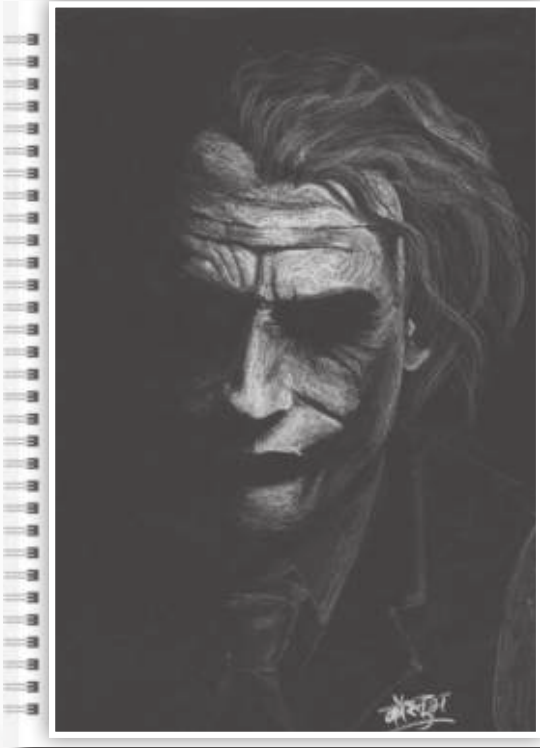
पेन्सिल स्केच...

दिव्या नथूसाम श्रुतार, बी. ए. २

आदिनाथ आनंदा सोनावले, बी. एस्सी. २

कौरतुभ राजेंद्र पवार, बी. एस्सी. १

अमृता मोहन कुंभार, बी. कॉम. ३

व्यंगचित्र...

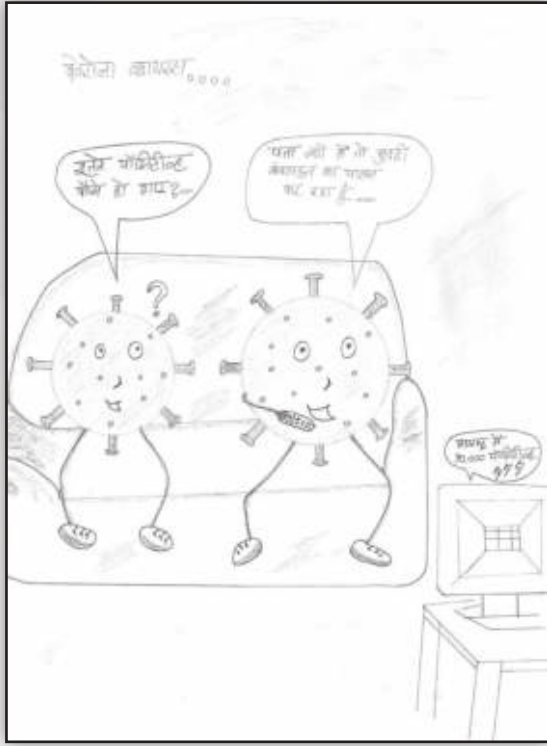
मंगेश श्रावणा सोनावले, बी. सी. ए. १

लिला एकनाथ लोहार, बी. सी. ए. १

मंगेश श्रावणा सोनावले, बी. सी. ए. १

अमृत बापू भिसे, बी. ए. २

मंगेश श्रावणा सोनावले, बी. सी. ए. १

दिव्या नथुराम झुतार, बी. ए. २

कनिष्ठ विभाग

माझ्या मराठी मातीचा,
लावा ललाटास टिळा,
हिच्या संगेन जागल्या,
दन्याखोऱ्यातील शिळा.

-कुसुमाग्रज

विभागीय संपादक

प्रा. सुहास कांबळे - मराठी
प्रा. कु. अर्चना साळुंखे - हिंदी
प्रा. सौ. पौर्णिमा मोरे - इंग्रजी

अनुक्रमणिका

गद्य विभाग

1	अत्याचाराच्या गर्तेत आणखी किती जाणार ?	पार्थ दिनकर शेजवळ	१२ वी विज्ञान	ललित लेख	121
2	दुःखितांचे कैवरी - बाबा आमटे	पुनम संतोष कदम	१२ वी कला	लेख	122
3	महिमा वारीचा	तेजस्विनी किसन सुतार	११ वी विज्ञान	लेख	124
4	माझ्या संग्रहातील शिवराई - स्वराज्याचे चलन	गौरव महादेव हिरवे	११ वी विज्ञान	ऐतिहासिक लेख	126
5	डॉ. राहत इंदौरी	रवि हणमंत ईटकर	१२ वी कला	श्रध्दांजलीपर लेख	128
6	महान राष्ट्रभक्त शास्त्रज्ञ डॉ. विक्रम साराभाई जी को विनम्र अभिवादन!	ऋषिकेश रावजी सुर्यवंशी	१२ वी कला	जीवनीपर लेख	132
7	Happiness Comes in Waves: A Story of Seaman	Darshana Sanjay Bakade	XII Commerce	Story	135

पद्य विभाग

1	कोरोनाचा काळ	रागिणी रामचंद्र कुंभार	११ वी विज्ञान	123
2	काही बरे नाही झाले	प्रतीक्षा रामचंद्र लोहार	१२ वी वाणिज्य	123
3	आई	पुनम संतोष कदम	१२ वी कला	125
4	ओळख	कोमल हणमंत अराकाळे	११ वी विज्ञान	125
5	कोरोना तू कहाँ से आया	ज्योती रमेश सपकाळ	११ वी कला	130
6	खुदा से ही	ऋषिकेश रावजी सुर्यवंशी	१२ वी कला	131
7	अब तो कुछ कहना है।	ऋषिकेश रावजी सुर्यवंशी	१२ वी कला	131
8	देश के खातिर मर जाऊँ	हर्षदा महादेव कदम	११ वी कला	133
9	Stay Home! Stay Safe!	Samruddhi Nandkumar More	XII Science	134
10	Friendship	Tanishka Subhash Shirke	XII Commerce	134
11	My Sister	Priyal Chandrakant Kadam	XII Commerce	134
12	In Search of Success...	Pratiksha Ramachandra Shirke	XII Commerce	134
13	Goodbye	Nilam Kishan More	XII Commerce	136

अत्याचाराच्या गर्तेत आणखी किती जाणार?

पार्थ दिनकर शेजवळ, १२ वी विज्ञान

ललित लेख

भारतीय संस्कृतीने 'यत्र नार्यस्तु पूज्यन्ते रमन्ते, तत्र देवता' असे म्हणत स्त्रीच्या आदिशक्ति रुपाला सन्मान दिला आहे. परंतु आजही महिलांवरील अत्याचार थांबलाय कुठे?

प्रत्येक यशस्वी पुरुषामागे एका स्त्रीचा हात असतो, आणि तो हात घरात राबत राहतो. म्हणूनच पुरुषांना घराबाहेर पडून आपले कर्तृत्व सिद्ध करता येते.

भारतीय संस्कृतीने 'यत्र नार्यस्तु पूज्यन्ते रमन्ते, तत्र देवता' असे म्हणत स्त्रीच्या आदिशक्ति रुपाला सन्मान दिला आहे. परंतु आजही महिलांवरील अत्याचार थांबलाय कुठे?

समाजात ज्या देशात दर ७८ मिनिटांनी एक हुंडाबळी जातो. दर ५९ मिनिटांनी एका महिलेवर लैंगिक अत्याचार होतो, दर ३४ मिनिटांनी बलात्काराचे एक प्रकरण घडते. दर बारा मिनिटांनी एका महिलेला शारीरिक अत्याचाराला सामोरे जावे लागते आणि तीन मुलींपैकी एका मुलीस हुंड्यासाठी त्रास सहन करावा लागतो. तो देश आणि समाज स्त्रियांसाठी सुरक्षित आहे असे म्हणता येईल का?

दिसामासी काळ बदलला, ज्ञानाचा प्रचंड विस्फोट झाला, अक्षरे शब्द बनली, शब्दांची वाक्ये झाली, वाक्यांची पुस्तके बनली, ती ज्ञानदानासाठी सज्ज झाली, शिक्षण प्रक्रिया तळागाळापर्यंत पोहोचली. याचाच एक भाग म्हणून स्त्री बदलली, समाज बदलला, पण आजही स्त्रियांवरील अन्याय, अत्याचार थांबलाय कुठे?

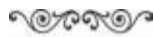
आठवा ते दिल्ली बलात्कार प्रकरण, आठवा ते हाथरस अत्याचार प्रकरण आणि आठवा तो कोपर्डी केस खटला, चंद्रपूरमधील बलात्कार आणि अँसिड अटॅक प्रकरण. मग आज आपण कसे म्हणू शकतो की महिला सुरक्षित आहेत?

मी असं म्हणत नाहीये की नेहमी पुरुषच चुकतो पण काही प्रकरणात महिलादेखील पुरुषांवर चुकीचे आणि खोटारडे आरोप करतातच की. आणि तोही एका चांगल्या पुरुषावर मानसिक अन्यायच आहे की.

आज गरज आहे चांगल्या पुरुष आणि स्त्रियांनी समोर येऊन हा समाज बदलण्याची. पुरोगामी म्हणून ओळखला जाणारा महाराष्ट्र देशात तिसऱ्या स्थानावर आहे. आज प्रत्येक राज्य महिला अत्याचार प्रकरणाने ग्रस्त आहे. महाराष्ट्रातील विठ्ठलाची पंढरी म्हणून ओळखल्या जाणाऱ्या पंढरपूर याचबरोबर औरंगाबाद, बुलढाणा, चंद्रपूर, बलरामपुर मधील महिलांवर काय वेळ ओढवली असेल?

अलीकडेच झालेल्या उकळत्या तेलात हात घालून चारित्र्य शुद्ध आहे असे सिद्ध कर असे पतीने पत्नीला दिलेली शिक्षा, जळगाव मधील हॉस्टेल मधील घाणेरडा आणि गलिच्छ प्रकार, याचबरोबर हैदराबाद मधील प्रियांका देशमुख या महिलेवर डॉक्टर असूनही ज्यांनी कोरोनासारख्या काळात प्राण वाचविले त्या स्त्री देवतांवर आपल्यातीलच काही नराधम अत्याचार करतात. किती किळसवाणी आणि लाजिरवाणी आहे ही गोष्ट!

मी प्रश्न विचारतोय या भारताला, या पुरोगामी महाराष्ट्राला की, अत्याचाराच्या गर्तेत आणखी किती जाणार?

दुःखितांचे कैवारी – बाबा आमटे

पुनम संतोष कदम, १२ वी कला

लेख

विदर्भातील एका श्रीमंत जमीनदार कुटुंबात 'मुरलीधर' यांचा जन्म झाला. ते अतिशय हुशार होते. लहानपणी प्रसिद्ध बंगाली कवी रवींद्रनाथ टागोर यांचे 'गीतांजली' हे पुस्तक वाचनात आल्यामुळे त्यांचे जीवन परिपूर्ण बदलून गेले. दिनदुबळे, पीडित यांच्याविषयी त्यांच्या मनात करुणा व प्रेम निर्माण झाले आणि "खरा तो एकची धर्म, जगाला प्रेम अर्पावे" ही कल्पना त्यांच्या मनात मूळ धरू लागली.

मूळ नाव- मुरलीधर देविदास आमटे

जन्म - २६ डिसेंबर, १९१४

विदर्भातील एका श्रीमंत जमीनदार कुटुंबात 'मुरलीधर' यांचा जन्म झाला. ते अतिशय हुशार होते. लहानपणी प्रसिद्ध बंगाली कवी रवींद्रनाथ टागोर यांचे 'गीतांजली' हे पुस्तक वाचनात आल्यामुळे त्यांचे जीवन परिपूर्ण बदलून गेले. दिनदुबळे, पीडित यांच्याविषयी त्यांच्या मनात करुणा व प्रेम निर्माण झाले आणि "खरा तो एकची धर्म, जगाला प्रेम अर्पावे" ही कल्पना त्यांच्या मनात मूळ धरू लागली.

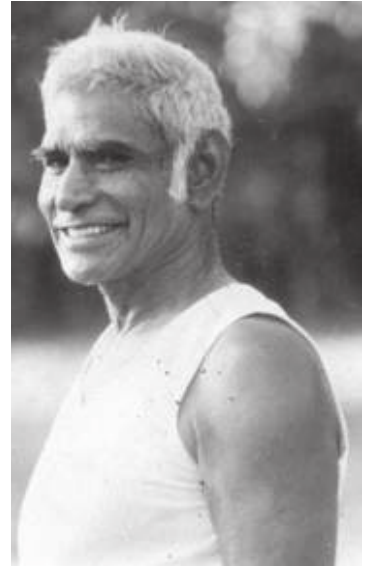
ते जरी एम.ए.एल.एल.बी. झाले होते तरी, सामाजिक कामाची आवड अंगी असल्यामुळे भंगीकाम, सूतकताई, सार्वजनिक रस्त्यांची सफाई, आदी ते स्वतः करीत व इतरांना त्यासाठी प्रवृत्त करीत. या काळातच 'श्रमाश्रम' स्थापन करून सामाजिक व धार्मिक विषमता नष्ट करण्याचा प्रयोग त्यांनी केला होता.

एके दिवशी असेच काम करीत असताना तुळशीराम नावाचा महारोगी रस्त्याच्या बाजूला पडलेला दिसला. त्याच्या जखमांतील अळ्या पाहून त्यांना किळस आली. पण लगेच त्यांनी स्वतःला सावरले. त्यांनी तुळशीरामाला आपल्या सोबत नेले. सर्व कामे सोडून महारोग्यांची सेवा करण्याचा त्यांनी निश्चय केला.

१९५४ साली कुष्ठरोग निवारण कार्यासाठी शंभर एकर जंगलातील जमीन मिळवून सहा कुष्ठरोगी, एक लंगडी गाय, पत्नी साधनाताई व दोन मुले यांना घेऊन 'आनंदवन' निर्माण करण्यासाठी तेथे गेले. या काळात ते बाबा आमटे झाले.

आनंदवनाचे उद्घाटन विनोबा भावे यांच्या हस्ते

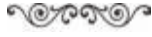
झाले. तेव्हा ते म्हणाले होते की, 'आता येथे सेवेचे रामायण घडेल.' बाबा सगळ्या जगाकडे पाठ फिरवून जंगलात आले होते. त्यावेळी "जगाकडे तू पाठ फिरवली आहेस, पण एक दिवस असा येईल की, जग तुझ्या पाठीशी येईल. ही भविष्यवाणी अक्षरशः खरी ठरली आहे. संपूर्ण जगाने त्यांच्या कुष्ठरोग विषय कार्याचे कौतुक केले आहे.

आनंदवनाच्या खडकाळ जमिनीत कुष्ठरोग पीडितांनी विहिरी खणल्या आहेत. आनंदवनाची ४६५ एकर जमीन ओलिताखाली आहे. त्या ठिकाणी सर्व धान्ये, तेलबिया, फळे यांचे उत्पादन घेतले जाते. कुष्ठरोग्यांनी स्वावलंबी असावे म्हणून बाबांनी तेथे कामाची विशिष्ट पद्धत बसवली. शेतीबरोबरच दुधाचे उत्पादन, कोंबडी जोपासना, अंड्याचे उत्पादन, रेशीम उद्योग, फुलांची शेती, वनशेती इत्यादी उद्योग हे कुष्ठरोगी करतात.

कुष्ठ पीडितांनी निर्माण केलेल्या अनेक कलात्मक वस्तू पाहून आपण थक्क होऊन जातो. बाबांनी या आनंदवन परिसरात प्राथमिक शाळा, मूकबधिर शाळा, विज्ञान-कला शेतकी महाविद्यालय सुरू केली आहेत. आनंदवन

येथील दवाखाना बाबांचे सुपुत्र डॉ. विकास व त्यांच्या पत्नी डॉ. भारती पाहतात. हेमलकसा येथील आदिवासींसाठी बाबांनी फार मोठे काम केले आहे. या कामांबद्दल बाबांना अमेरिकेतील 'डेमियन डॅरेन' पारितोषिक, 'मॅगसेसे' अवॉर्ड, फाउंडेशनचा 'राष्ट्र भूषण' पुरस्कार, भारत सरकारचा 'पद्मश्री, पद्मविभूषण' पुरस्कार सन्मानपूर्वक बहाल केले गेले आहेत.

कोरोनाचा काळ

रागिनी रामचंद्र कुंभार, ११ वी विज्ञान

होता तो काळ कोविड-१९ चा,
बदलला नियम सृष्टीचा.
कोण झाला प्रिय परमेश्वराचा,
ओघ घातला होता प्राणांचा.

माणूस धावला माणसाच्या मदतीला,
आधार दिला त्या रुग्णाला.
नोकरदार बांधून राहिली घराला,
पण वैद्यांच, पोलिसांच महत्त्व कळत जगाला.

या वेळेने किंमत कळली आपल्या माणसांची,
काही झालं तरी गरजच हाय ना शेतीची
या काळात शिकवण दिली माणुसकीची.

वंचित झाली होती मुले शिक्षणापासून,
पण शिकू लागली मुले या मोबाईल मधून.
Zoom Meet ॲप चे आभार मानले मनापासून,
खरंच सुधारणा होणार या वर्षापासून.

काही बरे नाही झाले

प्रतीक्षा रामचंद्र लोहार, १२ वी वाणिज्य

कोरोना आला पाहुणा म्हणून,
वाटले होतं, जाईल महिनाभर राहून,
पण अंदाज सगळा चुकतच गेला.
हे काही बरे नाही झाले.

बाजारपेठ बंद झाली,
वाहतूक मंद झाली,
इथपर्यंत ठीक होतं रे,
पण शाळाही थंड झाली.
हे काही बरे नाही झाले.

घरी बसून काम केले,
तरी कुठे वेतन कापले,
तर कुठे भत्ते कापले,
इथपर्यंत ठीक होते
पण कुठे तर कामावरून काढून टाकले,
हे काही बरे नाही झाले

तोंडावर मास्क आले,
हातावर सैनीटायझर आले.
एकमेकांत अंतर वाढत गेले
इथपर्यंत ठीक होता रे,
पण शेवटचे चार खांदेकरीही परके झाले.
हे काही बरे नाही झाले.

महिमा वारीचा

तेजस्विनी किसन सुतार, ११ वी विज्ञान

लेख

ज्येष्ठ आषाढ शालिवाहन शके १९४३ अशी येणारी ही देवशयनी एकादशी आणि आषाढी एकादशी पंढरपूर यात्रा.

“युगे अठ्ठावीस, विटेवरी उभा।
वामांगी रखुमाई, दिसे दिव्य शोभा” ॥

महाराष्ट्र ही संतांची भूमी आहे. संत शिरोमणी, तुकाराम महाराज, ज्ञानेश्वर महाराज, श्री संत सोपान काका, संत मुक्ताबाई, संत बहिणाबाई अशा अनेक संतांची पालखी निघते. या पालख्यांचा एकाच वेळी देहू तसेच आळंदी ते पंढरपूर असा क्रम असतो. ही वारी वर्षातून एकदाच येते. त्यात येणारे अनुभव...

ज्येष्ठ आषाढ शालिवाहन शके १९४३ अशी येणारी ही देवशयनी एकादशी आणि आषाढी एकादशी पंढरपूर यात्रा.

“युगे अठ्ठावीस, विटेवरी उभा।

वामांगी रखुमाई, दिसे दिव्य शोभा” ॥

या उक्तीप्रमाणे येणारे वारकरी त्या परब्रह्माची भेट घेण्यासाठी कित्येक गावाहून त्यांची परिस्थिती नसताना येतात. जसे पक्षी थव्याने विहार करतात, त्याप्रमाणे ३५ ते ७० या वयोगटातील भाविक भक्त आजारी असो किंवा त्यांची चालण्याची क्षमता नसताना ते वारकरी आषाढी एकादशीच्या पंढरीच्या वारीत सामील होतात व त्या वारीचा

पुरेपूर आनंद घेतात. त्या वारीत येणारे अनुभव व मिळणारा आनंद असा व्यक्त करताच येत नाही. तरी पण त्या आनंदाचा एक अनुभव म्हणून लिहित आहे.

एखाद्या आईचं मुल भुकेलं असेल तर ती आई जिथे असेल तिथे तिला कळते, माझं मूल भुकेलेलं आहे आणि ती तिथले काम सोडून मुलाची भूक भागवण्यासाठी तिथे जाते व त्या मुलाची भूक भागवते. त्याप्रमाणे वारीत चालत असताना तहान, भूक, ऊन, वारा, पाऊस यांचा विचार न करता ते वारकरी देहू ते आळंदी आणि आळंदी ते पंढरपूर असा तब्बल २५० ते ३०० किलोमीटर पायी जात असताना ज्ञानोबा माऊलीच्या जयघोषात एवढे मंत्रमुग्ध होतात की त्यांना घराचा व घरातील माणसांचा विसर पडून जातो व त्यांचा विचार सुद्धा त्यांच्या मनात येत नाही. कारण, “युगे अठ्ठावीस विटेवरी उभा” असणारा पांडुरंग परमात्म्याची त्यांना आस लागलेली असते.

“भेटी लागे जीवा ।

लागलेसि आस” ॥

या उक्तीप्रमाणे एक धरीला मनी ‘गुरु’ माझा समर्थ हा त्यांच्या मनाचा विषय व भाव झालेला असतो. “ब्रह्म दिसे उघडे” या उक्तीप्रमाणे वारीत चालत असताना ‘ज्ञानोबा माऊली तुकाराम’ या जयघोषाचा आनंद घेत ते वारकरी चालत असतात. चालत असताना मग त्यात तो वारकरी कोणत्या जातीचा आहे, कोणत्या धर्माचा आहे व कोणत्या वर्णाचा आहे हा भेदभाव न बाळगता ते वारकऱ्यांस ‘माऊली’

संबोधन वापरतात. याचे कारण त्या वारीत चालत असताना त्या वारकऱ्यात, कोण माऊली पाहतो, तर कोण विड्ढल पाहतो. असा आहे वारीचा महिमा...

अशा वारीत चालत असताना खांद्यावर भगवी पताका घेऊन माझा वारकरी कोणताही त्रास झाला तरी त्याची तमा न बाळगता तो त्या वारीत आनंदान, उत्साहाने आपला आनंद घेत असतो.

“काय द्यावे त्यांसी।

व्हावे उतरई ठेवितो हा पायी जीव थोडा” ॥

या उक्तीप्रमाणे त्यांची स्थिती झालेली असते. उघडे परब्रम्ह सद्गुरूची मूर्ती अशी या वारकऱ्यांची स्थिती झालेली असते. वारीतला आनंद घेत असताना,

“एकमेकां साह्य करू।

अवघे धरू सुपंथ” ॥

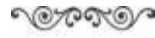
या उक्तीचे ते पालन करत जातात. जे परब्रम्ह अष्टावीस

युगं विटेवर उभे असणारे त्या विश्वनिर्मित्याची भेट घेण्याची आस लागलेली असते. त्यांचा असा विषय एकच झालेला असतो की,

“मज वाटे त्यासी।

अलिंगन द्यावे” ॥

जो भाव देवाप्रती झालेला असतो तोच भाव प्रत्येक वारकऱ्यांच्या मनात ध्यानात असतो आणि तो व्यक्त करत असताना माऊली, जय हरी, राम कृष्ण हरी लहान मुलांपासून ते अबाल वृद्धांपर्यंत हा भाव झालेला असतो. त्यात स्त्री-पुरुष हा भेदभाव नसतो. भाऊ-बहीण हा भेदभाव नसतो. आणि असा आनंद लुटत लुटत ते वारकरी पुढे जातात. ही माझ्या महाराष्ट्रातील संतांची परंपरा पाहण्यासाठी बाहेर देशातून लोक पाहावयास येतात व याचा अभ्यास करत आनंद घेतात. हा आनंद लुटत असताना ज्या संतांनी आपल्या भक्तांसाठी मागितलेले दान म्हणजे संतश्रेष्ठ ज्ञानेश्वर माऊली सर्व जडमुढ भाविकांसाठी मागितलेले ‘पसायदान’.

आई

पूज्य संतोष कदम, १२ वी कला

आई देईन मी तुला, उद्या सोन्याची काठी,
पण आजचा काळोख, तू भोग माझ्यासाठी.

माये पापणीत तुझ्या कशी आसव लपली,
सान्या दुनियेची माया, तुझ्या डोळ्यात साठली,
तुझी आसवं टपोरी, उद्या होतील गं मोती,
पण आजचा काळोख, तू भोग माझ्यासाठी...

माये अखेरच्या क्षणी व्हावे तुझे स्मरण,
आणि तुझ्याच कुशीत यावे माझं मरण,
मरणोत्सारी सुद्धा उरेन फक्त, तुझ्याच मायेपोटी,
पण आजचा काळोख, तू भोग माझ्यासाठी...

घेईन जन्म पुन्हा तुझ्याच मायेपोटी,
पण आजचा काळोख, तू भोग माझ्यासाठी...

ओळख

कोमल हणमंत अराकाळे, ११ वी विज्ञान

बांगड्यांची किणकिण मन भारावले,
पण विसरू नको तुझ्या मनगटातील ताकद.

पैजणाची छमछम घरभर वावरते,
पण पडू देऊ नकोस त्याच्या बेड्या पायात.

काजळाची कडा डोळे खुलवते,
पण स्वप्नही राहू दे त्यामध्ये.

हळदी-कुंकवाची टिकली रूप खुलवते,
पण बुद्धीवर चढू देऊ नको गजांची लाली.

आहेत ही शृंगाराची साधने सखी
याहूनही वेगळी आहे एक ओळख तुझी
ओळख...

माझ्या संग्रहातील शिवराई – स्वराज्याचे चलन

गौरव महादेव हिस्वे, ११ वी विज्ञान

‘छत्रपती शिवाजी महाराज’ हे नाव घेतल्यावर अंगात संचारणारी ऊर्जा वेगळीच असते. महाराजांनी आपल्या मावळ्यांना सोबत घेऊन साडेतीनशे वर्षांपूर्वी घडवलेला इतिहास आजही प्रेरणादायी आहे. स्वराज्य निर्माण होत असताना आणखी एक गोष्ट रूप घेऊ लागली होती, आणि ती म्हणजे स्वराज्याचे प्रतिनिधित्व करणारे ‘चलन’.

‘छत्रपती शिवाजी महाराज’ हे एक अतुलनीय व्यक्तिमत्व होते. किती त्यांचे ते पैलू किती त्यांची ते दूरदृष्टी आणि किती त्यांचा स्वाभिमान. महाराज समजणे फार कठीण आहे. परंतु प्रत्येकजण महाराजांना कुठल्या ना कुठल्या प्रकारे समजून घेण्याचा प्रयत्न करत असतो. आपण तसा प्रयत्न चलनातून करत आहोत. हे स्वराज्याच्या इतिहासातील फार कमी हाताळलेले सोनेरी पान आहे.

‘छत्रपती शिवाजी महाराज’ हे नाव घेतल्यावर अंगात संचारणारी ऊर्जा वेगळीच असते. महाराजांनी आपल्या मावळ्यांना सोबत घेऊन साडेतीनशे वर्षांपूर्वी घडवलेला इतिहास आजही प्रेरणादायी आहे. स्वराज्य निर्माण होत असताना आणखी एक गोष्ट रूप घेऊ लागली होती, आणि ती म्हणजे स्वराज्याचे प्रतिनिधित्व करणारे ‘चलन’. महाराजांनी स्वराज्याचे प्रतिनिधित्व करणारे चलन सुरु करणे ही काही साधारण घटना नव्हती. पार्शियन भाषेचा प्रभाव झुगारून देवनागरी लिपीत पाडलेली स्वतःची नाणी ही एक दूरगामी व क्रांतिकारी घटना होती. राज्याभिषेक समयी इंग्रज वकील ‘हेन्री ऑक्झिंडेन’ रायगडावर उपस्थित होता. त्याने कंपनीतर्फे जी कलमे मंजूरीसाठी महाराजांकडे आणली

होती, त्यातील ‘एकोणिसावे’ कलम होते - “इंग्रजी नाणी स्वराज्यात चालावी.” परंतु महाराजांनी परकीय चलनाचा स्वराज्याला निर्माण होणारा संभाव्य धोका ओळखून, ही मागणी साफ नाकारली यावरून महाराजांची दूरदृष्टी आपल्याला समजते. “महाराज स्वतःचीच टांकसाळ काढून स्वतःचेच नाणे चालवणार असल्याने आपल्याला परवानगी मिळणार नाही, असे हेन्री ऑक्झिंडेन आपल्या पत्रात सांगतो.

आई तुळजाभवानीच्या आशीर्वादाने स्वराज्याचे प्रतिनिधित्व करणारे नाणे “शिवराई” स्वराज्याला मिळाले. त्याकाळची परिस्थिती पाहता, मुघलांच्या नाण्यांचा प्रभाव फार मोठ्या प्रमाणावर होता. पर्यायाने सर्वत्र त्यांचीच नाणी चालत होती. बॉम्बे प्रेसिडेन्सीचे पैसेही काही प्रमाणात चलनात होते. अशावेळी आपल्या राजाने सुरु केलेले चलन बाजारात टिकेल का? ते मुघलांच्या नाण्यांची बरोबरी करू शकत का? असे प्रश्न रयतेला पडले असावेत; परंतु पडलेल्या प्रश्नांप्रमाणे काहीही झाले नाही. “शिवराई” नाणे स्वराज्यात अत्यंत लोकप्रिय झाले. १६७४ पासून १९ व्या शतकापर्यंत “शिवराई नाणे” चलनात राहिले. महाराजांनंतर त्याच्या उत्तराधिकार्यांनी अशीच नाणी पाडून चलनात आणली. ब्रिटिश राजवटीत नवीन नाणी आल्यानंतर ते हळूहळू बंद झाले. ब्रिटिशांनी सर्व शिवराया गोळा करण्याचा प्रयत्न केला, पण अजूनही चुकून काही शिवराया नदीतील वाळूत किंवा जमिनीत सापडतात. तसेच जुन्या, पडक्या घरांमध्ये व ऐतिहासिक ठिकाणी सापडतात. आत्ताच्या काळात बहुतांश खोल्या (नकली) शिवराईची विक्री बाजारात केली जाते. मला दुसरीच्या वर्गात असताना आमच्या घरामध्ये एकूण तीन शिवराया सापडल्या होत्या.

काहीतरी वेगळे आहे, म्हणून मी त्या जपून ठेवल्या होत्या. कालांतराने हळूहळू मी त्यांची माहिती साठवण्याचा प्रयत्न केला, तसेच मी आठवीच्या वर्गात असताना उन्हाळ्यात मित्रांसोबत नदीला पोहायला गेलेलो त्यावेळी मला नदीच्या तळाशी दोन शिवराया सापडला होत्या. सध्या माझ्या संग्रहात एकूण पाच शिवराय आहेत तसेच ४५९ जुनी, नवीन व दुर्मिळ नाणी आहेत. आणि ११६ जुन्या नोटा व ८४ दुर्मिळ पोस्टाची तिकिटे आहेत.

“शिवराई” (स्वराज्याचे चलन) हे महाराजांनी ज्येष्ठ शुद्ध १२, शुक्रवार घटी २१, पळे ३४, विष्कंभ ३८, घटिका ४०, पळे सिं ४२ तीन घटका रात्र उरली असताना म्हणजेच ६ जून, १६७४ रोजी स्वतःस राज्याभिषेक करून घेतला. ‘छत्रपती’ अशी पदवी धारण करून स्वतंत्र आणि सार्वभौम राज्याचं प्रतीक म्हणून स्वतःचे चरण सुरू केले. उपलब्ध साधने आणि पुराव्यांनुसार सोने व तांबे या दोन धातूंची नाणी महाराजांनी पाडलेली आढळतात. जेम्स ग्रँड डफ यांनी आपल्या ‘हिस्ट्री ऑफ द मराठाज्’ या पुस्तकात शिवाजी महाराजांनी इसवी सन १६६४ मध्ये नाणी पाडली असे नमूद केले आहे परंतु ही नाणी राज्याभिषेकानंतर म्हणजे १६७४ साली पाडली गेली असे अनेक इतिहास अभ्यासकांनी सिद्ध केलेले आहे. १६८३ च्या एका पत्रात ‘शिवराई’ चा उल्लेख आलेला आहे. या नाण्याच्या पुढील बाजूस बिंदुमय वर्तुळामध्ये “श्री/राजा/शिव” असे तीन ओळीत, तर मागील बाजूस “छत्र/पती” असा दोन ओळीत मजकूर असतो. या नाण्याचा आकार साधारणतः वाटोळा असून, अत्यंत सुबक अक्षरात या नाण्यावर मजकूर आढळतो. ही नाणी ११ ते १३ ग्रॅम वजनात आढळतात. या शिवराईच्या वजनात कालांतराने फरक पडत गेला. एका शिवराईची किंमत त्या काळात एक पैसे होती. ६४ शिवराई मिळून एक रुपया होत असे. साधारणतः पूर्ण “शिवराई” ११ ते १३ ग्रॅम वजनाची मानल्यास, अर्धी शिवराई ६ ते ७ ग्रॅमची असेल आणि पाव शिवराई ३-४ ग्रॅमची असावी. या विविध परिमाणांच्या शिवराईचे अक्षर वळण साधारणतः सारखेच असते.

आताच्या काळात महाराजांच्या अर्धी आणि पाव शिवराई फार दुर्मिळ आहेत. या शिवराईखेरीज शिवराईचे विविध प्रकार आहेत. त्यावर विविध चिन्हेही आढळतात, ते टाकसाळीचे चिन्ह असावे, असे अभ्यासकांचे मत आहे.

“श्री/राजा/ शिव, छत्र/पति” या मजकुरा व्यतिरिक्त पुढील बाजूला “श्री/राजा/शिव”, “श्री/राजा/सिव”, श्री/ राजा/ सीव”, असलेल्या शिवराई देखील सापडतात. काही शिवरायांवर मागील बाजूला असलेल्या “छत्र/पति” मधील “ति” या अक्षराचा न्हस्व आणि दीर्घ प्रकार पहायला मिळतो.

शिवराई पैसा	अर्धी शिवराई
वजन-12 ग्राम, व्यास 2 सेमी	वजन - 6 ग्रॅम. व्यास- 1. सेमी
पुढील बाजू -बिंदुमय वर्तुळात तीन ओळीत- “श्री / राजा / शिव”	पाव शिवराई
मागील बाजू - बिंदुमय वर्तुळात दोन ओळीत - “छत्र / पति ”	वजन- 3. ग्रॅम व्यास - 1.2 से.मी.

“शिवराई” ही १७ ते १९ अशी तीन शतके टिकून राहिली, त्यात योग्य ते बदल होत ती पुढे येत राहिली. शिवकाळानंतरच्या शिवराईत आपल्याला बदल आढळतो. “संभाजी, राजाराम आणि शाहू महाराजांनी शिवाजी महाराजांसारखी नाणी पाडली. संभाजी महाराजांनी पाडलेल्या नाण्याच्या पुढील बाजूस “श्री/राजा/शंभू” असे तीन ओळीत, तर मागील बाजूस “छत्र/पती” असा दोन ओळीत मजकूर असतो. छत्रपती संभाजी महाराजांची “शंभूराई” आज खूपच दुर्मिळ मानली जाते. नंतरच्या राज्यकर्त्यांनी दुदांडी प्रकारातील ‘शिवराई’ चालवली.

छत्रपती शिवाजी महाराजांच्या ‘शिवराई’ नाण्याचा महत्त्वाचा प्रकार म्हणजे “शिवराई होन”. महाराजांनी पाडलेल्या सोन्याच्या नाण्यास ‘होन’ म्हणतात. हे “शिवराई होन” आज फार कमी प्रमाणात उपलब्ध आहेत. काही अभ्यासकांच्या मते “शिवराई होन” हा महाराजांच्या कारकिर्दीत फार मोठ्या प्रमाणात उपलब्ध होता, परंतु नंतर त्याची चोरी होऊन तो आटवण्यात आला आणि मोगली चलनाच्या असलेल्या वर्चस्वामुळे “शिवराई होन” जास्त प्रमाणात लोकांपर्यंत पोहोचू शकला नाही.

ज्याप्रमाणे प्रत्येकजण महाराजांना कुठल्या ना कुठल्या प्रकारे समजून घेण्याचा प्रयत्न करत असतो, त्याचप्रमाणे आपण तसा चलनातून थोडक्यात प्रयत्न केला...

धन्यवाद!

डॉ. राहत इंदौरी

रवि हणमंत ईटकर, १२ वी कला

श्रद्धांजलीपर
लेख

डॉ. राहत इंदौरी साहब का शेर-ओ-शायरी कहने का अंदाज अलग था। वे युवाओं से लेकर बुजुर्गों तक की महफिल की शान हुआ करते थे। उनकी आवाज इतनी बुलंद थी कि, मंच पर आते ही लोगों को ख्रामोश कर देते थे। जब वे शेर पढ़ते तो अक्सर आसमान की तरफ देखते जैसे, मानो वह अवाम से ही नहीं बल्कि खुदा से बातें कर रहे हैं।

डॉ. राहत इंदौरी का जन्म १ जनवरी, १९५० को इंदौर में रफतुल्लाह कुरैशी और मकबूल उन निशा बेगम के यहाँ हुआ था। इनके पिता वस्त्र कारखाने के कर्मचारी थे। अपने माता पिता की चौथी संतान थे। राहत जी की दो बड़ी बहने थी। जिनके नाम तहजीब और तकरीब थे। उनके एक बड़े भाई आदिल है। परिवार की आर्थिक स्थिति बुरी होने के कारण उन्हें कई समस्याओं का सामना करना पड़ा। १० साल की उम्र में ही उन्होंने साइन चित्रकारी का कार्य आरंभ किया। उनकी प्रारंभिक शिक्षा नूतन स्कूल, इंदौर में हुई। उन्होंने इस्लामिया करीमिया कॉलेज, इंदौर से १९७३ में अपनी स्नातक की पढ़ाई पूरी की।

१९७५ में बरकतउल्लाह विश्वविद्यालय, भोपाल से उर्दू साहित्य में एम. ए. किया। इसके बाद उन्होंने बरकतउल्लाह विश्वविद्यालय से उर्दू साहित्य में स्नातकोत्तर की पढ़ाई की और उन्होंने १९८५ में मध्य प्रदेश के भोज विश्वविद्यालय से उर्दू साहित्य में पीएच.डी. की शिक्षा पूरी की। उर्दू मुख्य

मुशायरा नामक उनकी थीसिस के लिए उन्हें सम्मानित भी किया गया था।

डॉ. राहत इंदौरी ने अपने शुरुआती दिनों में इंद्रकुमार कॉलेज, इंदौर में उर्दू साहित्य का अध्यापन कार्य शुरू किया। आगे चलकर उन्होंने मुशायरों पर ध्यान दिया। अपनी प्रतिभा के कारण उन्हें यहाँ जल्दी ही ख्याती प्राप्त हुई। कुछ ही समय में वे उर्दू साहित्य के प्रसिद्ध शायर बन गए। वे खेलकूद में भी प्रवीण थे, वे स्कूल और कॉलेज स्तर पर फुटबॉल और हॉकी टीम के कप्तान भी रह चुके थे। वह केवल १९ वर्ष के थे जब उन्होंने अपने कॉलेज के दिनों में अपनी पहली शायरी सुनाई। डॉ. राहत इंदौरी शायर कैसे बने ?

सुला चुकी थी ये दुनिया थपक-थपक कर मुझे,
जगा दिया तेरी बाजिब ने खनक कर मुझे,
ताल्लुकात में कैसे दरार पड़ती है,
बता दिया किसी कम जर्द ने मुझे।”

पिछले चार दशक से उर्दू के शायर डॉ. राहत इंदौरी जी ने हमें परिचित कराया है। डॉ. राहत इंदौरी जी की कवितायें, गीत, शेर-ओ-शायरी हमें अच्छी तरह मालूम हैं। लेकिन वे शायर कैसे बने ?

डॉ. राहत इंदौरी जी की शिक्षा उर्दू भाषा में हुई। उनके घराने में किसी ने शायरी नहीं की। उन्होंने मुशायरों में पीएच.डी. की। उन्होंने प्यार-से भरी शायरी लिखी। डॉ. राहत इंदौरी जी ने सोचा कि जीवन में ऐसा क्या किया जाए कि यह जीवन सफल बने। इंदौरी जी के दोस्तों उनके उर्दू के ज्ञान के बारे में जानते थे, और उनके दोस्तों ने उन्हें

उर्दू में पोस्ट ग्रॅज्युएशन करने की सलाह दी। डॉ. राहत इंदौरी जी ने उर्दू में स्नातक की उपाधि लेकर गोल्ड मेडल हासिल किया। कविता के क्षेत्र में आने से पहले राहत इंदौरी जी चित्रकार बनना चाहते थे, और उन्होंने व्यावसायिक तौर पर पेंटिंग भी की थी। बॉलीवुड के ११ से अधिक फिल्मों में उन्होंने गीत लिखे। उनकी भाषा बहुत आसान थी जिसमें आप गहराई से उतर जाते थे।

जैसे उनकी एक शायरी है....

“लगेगी आग तो आयेगे घर कई ज़द में,
यहां पर हमारा मकान थोड़ी है,
मैं जानता हूँ, दुश्मन कम नहीं लेकिन,
हमारी तरह हथेली पर जान थोड़ी है।”

फिल्मों में ‘मिशन कश्मीर’ का गाना, ‘मर्डर’ फिल्म का गाना, ‘खुद्दार’ फिल्म के लिए उन्होंने ३ गाने लिखे। इस तरह इंदौरी जी का जीवन बहुत ही रोचक था। उन्होंने अपने जीवन में बहुत कुछ पाया है।

डॉ. राहत इंदौरी ने दो शादियाँ की थी -

डॉ. राहत इंदौरी जी ने दो शादियाँ की थी। पहली शादी २७ मई १९८६ को सीमा राहत से हुई थी। इनसे एक बेटी शिबिल और दो बेटे जिनका नाम फैजल और सतलज राहत है। इसके बाद राहत इंदौरी ने साल १९८८ में दूसरी शादी अंजुम रहबर से की। अंजुम से उनको एक पुत्र हुआ, कुछ सालों के बाद इन दोनों में तलाक हो गया था।

कई अन्य बीमारियों से ग्रसित थे राहत इंदौरी -

इंदौर के डी.एम. मनीष सिंह ने बताया कि ‘कोविड-१९’ से संक्रमित इंदौरी का अरबिंदो इन्स्टीट्यूट ऑफ मेडिकल साइंसेज (सैम्स) में इलाज के दौरान निधन हो गया। उन्होंने बताया कि डॉ. राहत इंदौरीजी हृदय रोग, किडनी रोग और शुगर जैसी बीमारियों से पहले से ही पीड़ित थे।

डॉ. राहत इंदौरी संजीदा शेर के साथ-साथ हँसी-मजाक भी खूब करते थे। एक बार कपिल शर्मा शो में कुमार विश्वास के साथ राहत इंदौरी ने भी शिरकत की थी। कुमार विश्वास इस दौरान एक के बाद एक लतीफे सुना रहे थे जिसके बाद राहत ने एक शेर सुनाया और खूब तालियाँ बजी। इस पर कुमार विश्वास से राहत इंदौरीजी बोले, “तुम्हारे २० लतीफों पर मेरा एक शेर भारी है।”

डॉ. राहत इंदौरीजी ने शायरी के साथ-साथ फिल्म जगत के लिए गाने भी लिखे। डॉ. इंदौरी जी की कलम से निकले ये गीत लोगों ने खूब गुनगुनाए। फिल्म इश्क, तमन्ना, जुर्म, और मुन्ना भाई एम.बी.बी.एस.। जिसे समझने में बहुत मुश्किल होती है। भगवान करे आप हमेशा हमारे जिंदगी में जिंदा रहे राहत साहब।

डॉ. राहत इंदौरी जी के जिंदगी के सब गजल सुनने के लिए, समझने के लिए, गाने के लिए, थोड़ा-सा पागल, उत्साही, जुनूनी होना चाहिए, ऐसा उनका मानना था।

“फैसला जो कुछ भी हो मंजूर होना चाहिए।

जंग हो या इश्क हो भरपूर होना चाहिए।”

“रात की धड़कन जब तक जारी रहती है,

सोते नहीं हम जिम्मेदारी रहती है।

नदी ने धूप से क्या कहे दिया रवानी में,

उजाले पाँव पटकने लगे हैं पानी में।”

श्री अरबिंदो इन्स्टीट्यूट ऑफ मेडिकल साइंसेज (सैम्स) ने बीती रात जारी बयान में कहा, “इंदौरी जी को मंगलवार दोपहर एक बजे दिल का दौरा पड़ा था। इससे उन्हें बचा लिया गया था। लेकिन इसके दो घंटे बाद उन्हें फिर से दिल का दौरा पड़ा और शाम पाँच बजे उनका निधन हो गया।”

मशहूर शायर डॉ. राहत इंदौरी का इंतकाल हो गया है। वह ७० साल के थे। दिल का दौरा पड़ने की वजह से इंदौर के एक अस्पताल में उन्होंने मंगलवार की शाम लगभग पाँच बजे आखिरी सांस ली।

मंगलवार ११ अगस्त को ही रात में उनकी मौत करीब १०:३० बजे इंदौर में हुई। वायरस संक्रमण की चपेट में आने के बाद से वो इंदौर के श्री अरबिंदो इन्स्टीट्यूट ऑफ मेडिकल साइंसेज (सैम्स) में इलाज करते थे।

साइनबोर्ड पेंटर से करियर की शुरुआत करने वाले राहत इंदौरी उर्दू के प्रोफेसर भी रहे। बाद में उन्होंने शेर- ओ-शायरी में हाथ आजमाया और काफी सफल रहे। उनकी शायरी के बढ़ते प्रभाव ने उन्हें बॉलीवुड तक खींच लाया। फिल्म खुद्दार का गीत ‘तुमसे कोई प्यारा, कोई मासूम नहीं है,’ काफी लोकप्रिय हुआ था।

जैसी फिल्मों के लिए डॉ. राहत इंदौरी जी ने तुमसा

कोई प्यारा, मेरी चाहतों का समंदर तो देखो..., नींद चुराई मेरी किसने ओ सनम... जैसे कई गाने लिखे। जो काफी लोकप्रिय हुए।

डॉ. राहत इंदौरी साहब का शेर-ओ-शायरी कहने का अंदाज अलग था। वे युवाओं से लेकर बुजुर्गों तक की महफिल की शान हुआ करते थे। उनकी आवाज इतनी बुलंद थी कि, मंच पर आते ही लोगों को खामोश कर देते थे। जब वे शेर पढ़ते तो अक्सर आसमान की तरफ देखते जैसे, मानो वह अवाम से ही नहीं बल्कि खुदा से बातें कर रहे हैं।

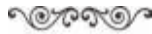
रविवार ९ अगस्त की रात खाँसी, बुखार और घबराहट होने पर डॉ. राहत इंदौरी को सी.एच.एल. अस्पताल लाया गया था। जाँच में उन्हें निमोनिया से ग्रस्त पाया गया था, तब डॉक्टरों ने अस्पताल में भर्ती होने की सलाह दी थी। देर रात कोरोना की पुष्टि हुई। अरबिंदो मेडिकल कॉलेज के चेअरमैन डॉ. विनोद भंडारी के मुताबिक जब इंदौरी जी अस्पताल में भर्ती हुए थे तब उनकी शुगर बड़ी थी। हालाँकि मंगलवार सुबह तक सेहत में सुधार होने लगा था, लेकिन अचानक दोपहर में उन्हें हार्ट अटैक आया। २ घंटे के बाद दूसरा अटैक आ गया और उन्हें बचाया नहीं जा सका। उर्दू अदब कि वे शख्सियत थे। अपनी यादगार शेर-ओ-शायरी से उन्होंने एक अमिट छाप लोगों के दिलों पर छोड़ी है। ऐसे महान मुशायरा डॉ. राहत इंदौरी जी को सारी दुनिया हमेशा याद रखेगी। उन्होंने अपने शेर-ओ-शायरी में कहा था...

“मैं जब मर जाऊँ,

मेरी अलग पहचान लिख देना....

लहू से मेरी पेशानी पे हिंदुस्तान

लिख देना....

कोरोना तू कहाँ से आया

ज्योती रमेश सपकाळ, ११ वी कला

कोरोना तू कहाँ से आया
जिसके कारण सब तहस-नहस हो गया,
तुमने हमें सोशल डिस्टेंसिंग रखना,
बार-बार साबुन से हाथ धोना,
आदि बातों से हमें परेशान किया।

कोरोना जब किसी अपने को हुआ तो,
अपना कैसे पराया हो गया यह सिखाया।
स्वच्छता का मंत्र तूने दिया,
कठिनाइयों से झुँझने का साहस तूने दिया।

आज हाथ मिलाना नहीं सिर्फ,
हाथ जोड़कर नमस्ते करना जरूरी हो गया,
आज हमने तेरे साथ रहकर,
जीना सीख लिया।
यदि तुझसे बचना हो तो,
मुँह पर मास्क लगाना,
सैनिटाइजर का इस्तेमाल करना जरूरी है,
यह समझाया।

तुझको हरा कर और तेरे साथ चलकर,
हमने अपना जीवन सुखमय बनाया।

अब तो कुछ कहना है।

ऋषिकेश रावजी सुर्यवंशी, १२ वी कला

छोटी-छोटी उमंगों से,
बड़ी-बड़ी आशाएँ हैं,
कुछ पल है हँसी के,
बाकी सब निराशा हैं।

हाथ में पकड़ी कलम से,
संदेश कोई लिखना हैं,
सोए हुए को जगाना हैं,
सारी रात जागना हैं।
सोचना है दिमाग से,
सबसे आगे रहना हैं,
जीवन का जो सच छुपा हैं,
उसे जहाँ से कहना हैं।

लड़ेंगे मौत से भी,
एक दिन तो मरना हैं,
कब तक खामोश रहे,
अब तो कुछ कहना हैं।

खुदा से ही

ऋषिकेश रावजी सुर्यवंशी, १२ वी कला

मैं कौन हूँ लिखनेवाला,
मुझसे तो खुदा लिखवाता है,
मैं तो सिर्फ कहता हूँ,
मुझसे तो खुदा कहलवाता है।

जाऊँ तो कहाँ जाऊँ,
रास्ते सभी उसी के हैं,
पाऊँ तो किसको पाऊँ,
सभी रूप तो उसी के हैं।

काला हो या गोरा हो,
रूपरंग में क्या रखा है,
जीवन जो मिला है हमें,
ये सब तो उसी का है।

आना-जाना चलता रहेगा,
वहीं तो रखवाला हैं,
खाते हैं जो रोटी हम,
उसी का निवाला हैं।

महान राष्ट्रभक्त शास्त्रज्ञ डॉ. विक्रम साराभाई जी को विनम्र अभिवादन!

ऋषिकेश रावजी सुर्यवंशी, १२ वी कला

जीवनीपर
लेख

उन्होंने कहा, यदि इस संसार में कोई बात है तो जरूर उसका कोई तो निर्माता है। फिर वह बात आज की हो या महाभारत युगीन और यह त्रिकाल सत्य थी। गीता कहती है, इसलिए मजाक करने से पहले पढ़कर देखो पूरा विज्ञान भी इसी में ही है।

प्रातःकाल का समय था। त्रिवेंद्रम (तिरुवंतपुरम) का समुद्र तट नीरव लग रहा था। ज्यादा भीड़ नहीं थी। कुछ लोगों का ही आना-जाना था।

एक साधारण से वृद्ध गृहस्थ किनारे पर आसन बिछाकर तन्मयता से श्रीमद्भगवत गीता पढ़ रहे थे। तभी एक उच्च शिक्षित किंतु नास्तिक युवक वहाँ आकर उनके नजदीक जान-बूझकर खिल्ली उड़ाने हेतु बैठा और उसने ताने मारना आरंभ किया। गीता पढ़ने वाली व्यक्ति परंतु चुपचाप थी।

उस युवक ने कहा, इतना समय समय यदि अध्ययन करके देश के लिए कुछ किया होता तो आज देश कहाँ से कहाँ प्रगति पथ पर ऊँचे स्थान पर गया होता।

उस व्यक्ति ने एक पत्रा पढ़कर पूरा किया और उस युवक से अत्यंत शांत स्वर में जानकारी पूछी, कहाँ से आया है? कहाँ तक पढ़े हो? आगे क्या करने वाले हो? आदि।

उस युवक ने मस्ती भरे स्वर में ही जवाब दिया कि वह कोलकाता से आया है। सायन्स का उच्च शिक्षित है और भाभा अटोमिक रिसर्च संस्था में अगला अनुसंधान करने हेतु आया है।

आगे बड़े रुखेपन से - आप बैठिए यहाँ पोथी-पुराण पढ़ते, आपको देश की चिंता ही नहीं आदि आदि। उसने काफी बे-बुनियादी बातें की, फिर भी वह व्यक्ति चुपचाप ही थी...।

कुछ समय पश्चात जैसे ही गीता पढ़नेवाली उस व्यक्ति ने उठकर बिछाना लपेटा अचानक चार धट्टे-कट्टे कमांडो बॉडीगार्ड दौड़ते हुए उस व्यक्ति के पास आए। एक बड़ी मजबूत शासकिय लाल दिये कि कार एक ड्राइवर लेकर आया और सभ्यता से सलाम करके दरवाजा खोलकर खड़ा रहा।

यह सब देखते ही वह युवक पुरी तरह झुँझला गया और उस व्यक्ति की क्षमा-याचना करने लगा। उसने घबराते घबराते पहचान पूछी, तब उस व्यक्ति ने शांति से स्मित हास्य करके कहा, “जिस संस्था में तुम अनुसंधान करने आये हो ना उस भाभा अटोमिक रिसर्च संस्था का मैं चेअरमन हूँ.... डॉ. विक्रम साराभाई।” तब वह नास्तिक युवक शर्मिंदा हुआ और जोर-जोर से रोने लगा.... फिर भी डॉ. साराभाईजी चुपचाप थे।

उन्होंने कहा, यदि इस संसार में कोई बात है तो जरूर उसका कोई तो निर्माता है। फिर वह बात आज की हो या

महाभारत युगीन और यह त्रिकाल सत्य थी। गीता कहती है, इसलिए मजाक करने से पहले पढ़कर देखो पूरा विज्ञान भी इसी में ही है।

यह प्रसंग जब घटित हुआ तब भारतीय स्तर की विविध तेरह अनुसंधान संस्थाएँ डॉ. साराभाई के नाम पर ही थी। तत्कालीन प्रधानमंत्री स्वर्गीय इंदिरा गांधी ने अनुसंधान

मंडल के भी अध्यक्ष के रूप में डॉ. विक्रम साराभाई की नियुक्ति की थी।

वर्तमान वर्ष डॉ. विक्रम साराभाई जी का (१०० वी जयंती वर्ष) जन्मशताब्दी वर्ष है।

इसीलिए यह एक यादगार... महान राष्ट्रभक्त शास्त्रज्ञ को विनम्र अभिवादन!

देश के खातिर मर जाऊँ

हर्षदा महादेव कदम, ११ वी कला

दुनिया को तो कुछ देना चाहूँ,
अकेला ना मैं रहना चाहूँ,
दो प्यार की बातें सुनाऊँ,
दुनिया के कुछ काम मैं आऊँ।

कटी पतंगे खिंच के लाऊँ,
गुम हुआ इन्सान मैं लाऊँ,
कुछ अकल की बातें बताऊँ,
लोगों की थोड़ी जिंदगी बताऊँ।

जरा रास्ते पर आज ठहर जाऊँ,
पुराने घर में आज ठहर जाऊँ,

बुरी बातों को मैं भूल जाऊँ,
परेशानी में मैं याद आऊँ।

गीत अपना मैं,
लिखता ही जाऊँ,
सबके दिलों में,
बसता ही जाऊँ।

लाश मेरी मिले तो,
तिरंगा में पाऊँ,

मौत हो तो,
देश के खातिर मर जाऊँ।

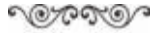
Stay Home! Stay Safe!

Samruddhi Nandkumar More, XII Science

A year back started this destructive war,
A big calamity is knocking at our door.
We need to let humanity survive,
Then again our Earth will revive.

Don't wait for others, it starts with you,
Staying at home is what you have to do.
Don't let Corona let you bended,
I promise it will soon get ended.

Friendship

Tanishka Subhash Shirke, XII Commerce

Friendship needs no language
It needs only your clear image.
Friendship requires no status
But total devotion and madness.
There is only chemistry in friendship
It needs no scholarship.
True friendship resides there
When two hearts come together.
True friendship never dies
It can be perceive in our eyes.
A true friend is valuable gem
Who extends help without caring for fame.

My Sister

Priyal Chandrakant Kadam, XII Commerce

I am really very proud of my sister,
She always looks pretty in any
attire.

I remind her every night, every
morning,
That she is extremely charming.

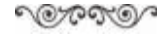

When she speaks, her cheeks attract all,
But when she cries, her tears terrify all.

She loves me because she knows my love,
She likes me because she knows my likes.

I wish to be with her for whole life,
And accompany her in good and bad times.

In cotton, silk or garments of Raymond,
My sister looks a blue diamond.

In Search of Success...

Pratiksha Ramachandra Shirke, XII Commerce

I am not a craftsman,
But I have been trying to create something.

I am not a poet,
But I have been trying to write poetry.

I am not a perfect person,
But I have been trying to be perfect.

Sometimes
I wish to become a successful person,
With hard work, perseverance and honesty.

For that I am ready to take great pains,
Only then my life will have some sense.

Happiness Comes in Waves: A Story of Seaman

Darshana Sanjay Bakade, XII Commerce

Story

The term 'lockdown' was a new reality for many of the nearly three billion people around the world, who found themselves confined to their homes; cabin fever set in. We took all the measures to prevent this virus from entering our vessel. Every morning and evening we had to visit the inspection centre for temperature check up. Our meal hours were fixed as per the schedule set for the department. We were not allowed to touch the food on buffet line.

O Sea! My Sea!

You provide me everything.

Half the world travels across you.

You appear sometimes smooth

And sometimes rough.

20 years ago, I joined the Cruise industry and ever since very successfully I confronted the various faces of the sea. But 20 years after, the outbreak of COVID-19 pandemic rocked the entire world. It transformed the very appearance of my Cruise industry. Every year a large number of passengers visit this industry to enjoy their life. This sea voyage offers floating hotel facility to the passengers, not less than any other seven star hotels. Everything was going on smoothly. All of a sudden, a very terrific incident took place in March 2020 which paralyzed the daily routines of the world, i.e. the eruption of Corona virus. The 28th March, 2020 was, indeed, a black day in the human history. I was extremely frightened and wished to go back to my homeland, India. Taking into account the grim situation, the lockdown was declared by most of the nations of the world.

The term 'lockdown' was a new reality for many of the nearly three billion people around the world, who found themselves confined to their homes; cabin fever set in. The American government ordered to suspend the travelling of all Cruises. Immediately all the American citizens were sent back to their respective home towns. A ship from 'Princes Cruise Lines' was frequently used for shifting of the people. It was called as a 'Corona Carrier'. We took all the measures to prevent this

virus from entering our vessel. Every morning and evening we had to visit the inspection centre for temperature check up. Our meal hours were fixed as per the schedule set for the department. We were not allowed to touch the food on buffet line.

We were eagerly waiting to go home. Pilipino and Indonesian crew members were sent home by the flights as their government allowed them to enter their country. Our Indian government was not in a mood to respond to our call. They cancelled all international flights. We all were worried at the unresponsive nature of our government. Now we wished that our company should come forward to cooperate with us and finally they really came to our help. Our company, 'Norwegian Cruise Line' determined to send all the remaining crew through

the vessel.

Our journey to our homeland started on May 23, 2020. No sooner did we leave Miami Florida, we heaved a sigh of relief. Everyone was in a joyous mood. Our company made an arrangement of food and medical supplies. At the same time, it was very keen to carry out the rule of safe distancing and avoid the grouping. If any one of us had any symptoms of cough and fever, he was immediately taken to the doctor. The sick crew members were kept on the different deck where they were given the best treatment. And others were not allowed to keep contacts with them.

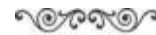
Everyone was taking care of himself. Since March, no one was allowed to go to the shore. Unfortunately some crew members put an end to their life. So sad...! And some of them got mentally sick. It was, indeed, very painful for me to see my colleagues suffering from mental illness. Such patients were kept in isolation with proper medical treatment. During this pandemic period, everyone was worried and under tension. I could not sleep peacefully for so many days. I was also not sure if I could meet my family.

Our journey was going on smoothly. After a few days, we reached France but our ship was not allowed to dock. There was no sign of help so we moved forward. We reached Civitavecchia, Italy. First they did not allow us to dock. We were in deep water; our ship was on the anchor. Italy is a beautiful country always flourished by the tourists. Though Italy's health care system is considered one of the best in the world, during the pandemic it became totally weak and crippled.

Thereafter we sailed towards Egypt. We crossed the Suez Canal. It is a beautiful canal. But it is risky to cross the Red Sea. That is why; two Navy boats were with us for our protection. Finally, we reached Goa, India on June 01, 2020. Our heart danced with great joy when we saw our homeland. After going through COVID-19 test, we were allowed to resume our journey ahead.

This epidemic taught us a great lesson to take care of our health. Sometimes I think that 'humanity' is nothing but just a word. When everyone abandoned us, our company came forward like a mother to take care of us in the nick of time.

I feel very fortunate to be one of the members of my company and proud to work with them. I am sure that once again the sea waves will call us and eagerly wait for our arrival...!!!

Goodbye

Nilam Kishan More, XII Commerce

Stay...! Stay...!

Don't go away.

Separation is very horrible

Its pains are unbearable.

When you say 'goodbye'

I get confused to reply.

Stay...! Stay...!

Don't go away.

How can I forget those moments

That we spent together?

Let us make our golden days

A present reality of life.

Stay...! Stay...!

Don't go away.

I wish to live with you forever

We'll face the sufferings of life together.

In love, there is no place for fear

I'll try hard to win your heart, my dear.

Stay...! Stay...!

Don't go away.

If your 'goodbye' -- a final one

Then I'll complain to none.

But I'll continue to love you.

Till I say a 'final goodbye' to you.

अहवाल विभाग

"A report is a brief account of an event that has already taken place. It helps in recording the events of importance that occur in our day-to-day life. It attempts to present the firsthand information of an incident or event. The report includes the details of activities, ideas and impressions carried out in any organization."

विभागीय संपादक

प्रा. डी. डी. थोरात

अनुक्रमणिका

जिम्खाना समित्यांचे अहवाल		
१	क्रीडा विभाग	१३७
२	ग्रंथालय	१३७
३	भाषा व वाङ्मय मंडळ	१३९
४	राष्ट्रीय सेवा योजना (वरिष्ठ व कनिष्ठ विभाग)	१४०
५	माजी विद्यार्थी संघ समन्वय समिती	१४१
६	महिला सबलीकरण समिती	१४२
७	राष्ट्रीय छात्र सेना (एन.सी.सी.)	१४२
८	IQAC	१४३
९	सामाजिकशास्त्र मंडळ	१४५
१०	कला मंडळ	१४५
११	प्राध्यापक प्रबोधिनी अहवाल	१४६
१२	निसर्गप्रेमी मंडळ	१४६

विभागीय व वैयक्तिक परामर्श		
१	Department of Marathi	१४७
२	Department of Hindi	१४८
३	Department of English	१४९
४	Department of Political Science	१५०
५	Department of History	१५१
६	Department of Economics	१५२
७	Department of Geography	१५३
८	Department of Chemistry	१५६
९	Department of Microbiology	१५७
१०	Department of Zoology	१५८
११	Department of Botany	१५९
१२	Department of Statistics	१६०
१३	Department of Mathematics	१६१
१४	Department of Commerce	१६१
१५	Department of BCA	१६३
१६	बँकिंग विभाग	१६३
१७	उच्च माध्यमिक व्यवसाय अभ्यासक्रम	१६४
१८	हॉर्टिकल्चर विभाग	१६४
१९	Department of Sports and Physical Education	१६५
२०	आम्ही सहकारी (वरिष्ठ विभाग)	१६६
२१	आम्ही सहकारी (कनिष्ठ विभाग)	१६७
२२	आम्ही सहकारी (प्रशासकीय सेवक)	१६८

क्रीडा विभाग

कोविड-१९ या महामारीच्या काळात सुद्धा महाविद्यालयाच्या क्रीडा विभागाने महत्वाच्या कार्यक्रमांचे यशस्वी संयोजन केले. ते खालीलप्रमाणे :-

- 1) २१ जून, २०२० या दिवशी आंतरराष्ट्रीय योग दिन साजरा करण्यात आला.
- 2) ८ ऑगस्ट, २०२० या दिवशी "इम्पॅक्ट ऑफ कोव्हीड-१९ ऑन अॅथलेटिक्स परफॉर्मन्स अँड हेल्थ" या विषयावर आंतरराष्ट्रीय वेबिनार, इंटरनॅशनल फेडरेशन फॉर फिटनेस, हेल्थ, फिजिकल एज्युकेशन अँड आयर्न गोम्स या संस्थेच्या सहकार्याने यशस्वीपणे संपन्न झाला.
- 3) २९ ऑगस्ट, २०२० हा मेजर ध्यानचंद यांचा जन्मदिवस राष्ट्रीय क्रीडा दिन म्हणून साजरा करण्यात आला.

डॉ. दीपक पाटील-डांगे (निमंत्रक),
श्री. दिनेश रेवडे, श्री. संतोष पाटील,
श्री. बजरंग चव्हाण, श्री. सुरज मोरे
(क्रीडा प्रतिनिधी)

ग्रंथालय

ग्रंथालय हे शैक्षणिक प्रणालीचा आत्मा आहे. ग्रंथालय आणि वाचन-साहित्याशिवाय अध्ययन व अध्यापन प्रक्रिया पूर्ण केली जाऊ शकत नाही. जागतिकीकरणाच्या युगात भारतीय उच्च शिक्षण देखील जागतिक होत आहे. महाविद्यालयातील विविध विद्याशाखेतील प्राध्यापक आणि विद्यार्थ्यांची बौद्धिक क्षमता व व्यक्तिमत्व विकसित करण्यासाठी ग्रंथालय महत्वपूर्ण भूमिका बजावत आहे. महाविद्यालयाची ग्रंथालय ही आधारशिला आहे. आमच्या ग्रंथालयात मुद्रित, अमुद्रित व इतर वाचन साहित्याचा समृद्ध संग्रह आहे.

ग्रंथालय संगणकीकरण -

- लायब्ररी मॅनेजमेंट सॉफ्टवेअर लिब मॅन
- १०० टक्के वेब बेस लायब्ररी सॉफ्टवेअर
- क्लाउडवर आधारित ग्रंथालय सेवा
- एम ओपॅक, बी.डी.सी.पी. वेब ओपॅक, बी.डी.सी.पी. ऑफलाईन ओपॅक

ग्रंथालय विभाग -

- वाचन कक्ष - प्राध्यापक, विद्यार्थी, समाजातील वाचन प्रेमी नागरिक
- देवघेव विभाग - डिजिटल विभाग
- संदर्भ विभाग - स्टॅक विभाग, तांत्रिक विभाग
- नियतकालिके विभाग - दुर्मिळ ग्रंथ विभाग

ग्रंथसंख्या -

- एकूण ग्रंथ संख्या छापील:- ३४४५३
- टायटल्स - २२९९१
- टेक्स्ट बुक्स - २२२५९
- रेफरन्स बुक्स - १५२००
- नियतकालिके / छापील मासिके : ४१
- जर्नल्स छापील : २६
- बांधीव खंड : १३८९
- दिवाळी अंक : ०६

दैनिक : १२

सी.डी. बुक्स : १५०

इ-डेटाबेस - ०१

ग्रंथालय सेवा -

- संदर्भ सुविधा - विद्यार्थी व प्राध्यापकांना अभ्यासक्रमाची पुस्तके सोडून इतर माहिती संदर्भ विभागातून उपलब्ध करून दिले जातात.
- ई-बुक सुविधा - महाविद्यालयाचे ग्रंथालय इन्फ्लिबनेट एनलिस्टचे सभासद आहे. या माध्यमातून महाविद्यालयातील सर्व प्राध्यापक व विद्यार्थ्यांना ई-बुक ३१५०००० आणि ई-जर्नल्स ६००० अभ्यास व संशोधनात्मक कार्यासाठी उपलब्ध आहेत.
- बारोईंग सुविधा - जर्नल/मासिके व इतर वाचन: महाविद्यालयातील प्राध्यापक व विद्यार्थ्यांना नियतकालिक विभागातील चालू अंक व इतर वाचन साहित्य ग्रंथालयात बसून वाचण्यासाठी उपलब्ध करून दिले जातात.
- बुक बँक - ग्रामीण परिसरातील आर्थिकदृष्ट्या दुर्बल विद्यार्थ्यांना वर्षभर अभ्यासासाठी मोफत पुस्तक संच दिला जातो.
- मुक्तसंचार - ग्रंथालयात ओळखपत्र अत्यावश्यक आहे. सर्व उपभोक्त्यांना ग्रंथसंग्रह हाताळण्यास मुक्त प्रवेश दिला जातो.
- वेब ओपॅक सुविधा ग्रंथालयात उपलब्ध आहे.
- ग्रंथालय उपक्रम : वाचकमंच - ग्रंथालय विभागातर्फे प्रतिवर्षी वाचकमंच विभागाची स्थापना केली जाते. सध्या या उपक्रमाला १४ वर्ष पूर्ण झाली आहेत. या शैक्षणिक वर्षात ५० विद्यार्थ्यांनी वाचकमंच उपक्रमामध्ये सहभाग घेतला.
- वैनतेय प्रकाशन - वैनतेय प्रकाशन महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांच्या सृजनशीलतेचे प्रतिक होय. शैक्षणिक वर्षात १७ वैनतेय अंकांचे ग्रंथालयात प्रकाशन झाले. या भिती पत्रकामधून वैविध्यपूर्ण विषयांची माहिती प्रकाशित झाली. भौतिकशास्त्र, सूक्ष्मजीवशास्त्र, भूगोल, वाणिज्य, वनस्पतीशास्त्र, हिंदी, राज्यशास्त्र, संख्याशास्त्र, इंग्रजी, मराठी, प्राणीशास्त्र, अर्थशास्त्र, इतिहास, बी.सी.ए.

इत्यादी विविध विषयांची वैनतेय प्रकाशित झाली.

ग्रंथालयाची कामे -

- » विद्यार्थी व प्राध्यापक यांना क्रमिक पुस्तके व इतर वाचन साहित्ये पुरवली जातात.
- » ग्रंथालयात आलेल्या वाचकांना नवीन पुस्तकांची यादी दिली जाते.
- » संदर्भ ग्रंथ पुरविणे. मागणीनुसार संदर्भ ग्रंथांचा पुरवठा केला जातो.
- » वाचकांना मार्गदर्शन/समुपदेशन केले जाते.
- » पुस्तकांचे वर्गीकरण केले जाते.
- » वाचन विभाग उपलब्ध करून देण्यात येतो.
- » विशेष दिनादिवशी ग्रंथप्रदर्शन आयोजित केले जाते.
- » संशोधन कार्यात मदत केली जाते.
- » विद्यार्थ्यांमध्ये वाचन कौशल्य विकसित करणे, करिअर मार्गदर्शन करणे, स्पर्धा परिक्षांविषयी माहिती देणे, सर्व ग्रंथ आणि नियतकालिके यांची माहिती पुरविणे.
- » वृत्तपत्र, दिवाळी अंक व इतर वाचनासाहित्य उपलब्ध करून दिले जातात.
- » दुर्मिळ साहित्याचे जतन, जपणूक व संवर्धन करणे.

ग्रंथालयातील उपलब्ध सुविधा -

- (1) इंटरनेट/स्कॅनर/प्रिंटर/फोटोकॉपी सुविधा.
- (2) कमवा आणि शिका योजना.
- (3) ग्रंथप्रदर्शन.
- (4) करिअर मार्गदर्शन.
- (5) स्पर्धा परिक्षा विभाग.
- (6) वेब ओपॅक.
- (7) वेब सुविधा ई-डेटाबेस.

ग्रंथालय समितीचे कामकाज -

महाविद्यालयातील ग्रंथालयाचे कामकाज ग्रंथालय समितीच्या बैठकीतून होते. वर्षातून ग्रंथालयाच्या कामकाजाचा आढावा तसेच नवीन सुधारणा इत्यादीबाबत धोरणात्मक चर्चा होते. त्यातून वर्षभर ग्रंथालयाचे कामकाज चालते. प्र. प्राचार्य डॉ. एस. डी. पवार ग्रंथालय समितीचे पदसिद्ध अध्यक्ष असून प्रा.

डी. डी. थोरात ग्रंथालय समितीचे निमंत्रक आहेत व ग्रंथपाल प्रा. अनिल पाटील ग्रंथालय समितीचे सचिव आहेत. शिवाय इतर पाच प्राध्यापक ग्रंथालय समितीचे सदस्य आहेत.

प्रतिवर्षी ग्रंथालयास अनेक सन्माननीय व्यक्ती भेट देऊन अभिप्राय नोंदवतात. ग्रंथालय समृद्ध होण्यासाठी

महाविद्यालयाचे प्र. प्राचार्य डॉ. एस. डी. पवार सर यांचा पुढाकार असतो. तसेच ग्रंथालय समिती, प्रशासकीय सेवक व विद्यार्थी यांचे सक्रिय सहकार्य लाभत.

प्रा. अनिल शिवाजी पाटील
ग्रंथपाल

भाषा व वाङ्मय मंडळ

आपल्या महाविद्यालयातील भाषा व वाङ्मय मंडळ या समितीच्या वतीने २०२०-२१ या शैक्षणिक वर्षामध्ये पुढीलप्रमाणे कार्यक्रमांचे आयोजन करण्यात आले.

- दिनांक २६/१२/२०२० रोजी राष्ट्रवादी युवक काँग्रेस आयोजित 'महानेता-विकास आणि परिवर्तनाचा' या तालुका स्तरावरील वक्तृत्व स्पर्धेचे संयोजन केले.

स्पर्धेतील सहभाग

अमृत बापू भिसे, बी.ए. भाग-२ या विद्यार्थ्यांनी पुढील स्पर्धांमध्ये सहभाग नोंदवला व उज्वल यश संपादन केले

- राष्ट्रवादी युवक काँग्रेस, महाराष्ट्र राज्य शरदचंद्र पवार साहेब यांच्या वाढदिवसानिमित्त आयोजित वक्तृत्व स्पर्धा:
  - * तालुकास्तर-प्रथम क्रमांक, * जिल्हास्तर-द्वितीय क्रमांक आणि * महाअंतिम फेरी औरंगाबाद-द्वितीय क्रमांक.
- विद्या प्रतिष्ठानच्या कला विज्ञान व वाणिज्य महाविद्यालय, बारामती आयोजित प्रतिभा आंतर महाविद्यालयीन राज्यस्तरीय वक्तृत्व स्पर्धा महाअंतिम फेरीसाठी निवड
- माजी आमदार अमरसिंह पंडित प्रतिष्ठान बीड आयोजित

राज्यस्तरीय ऑनलाईन वक्तृत्व स्पर्धा-प्रथम क्रमांक.

- शब्दगंध साहित्यिक परिषद, उस्मानाबाद आयोजित राज्यस्तरीय ऑनलाईन वक्तृत्व स्पर्धा-प्रथम क्रमांक
- पंडित जवाहरलाल नेहरू महाविद्यालय, वर्धा आयोजित राज्यस्तरीय ऑनलाईन वक्तृत्व स्पर्धा-प्रथम क्रमांक
- प्रताप कॉलेज, अमळनेर आयोजित राज्यस्तरीय ऑनलाईन वक्तृत्व स्पर्धा-प्रथम क्रमांक
- शरदचंद्र पवार कला व वाणिज्य महाविद्यालय, आळंदी आयोजित ज्ञानविलास करंडक राज्यस्तरीय ऑनलाईन वक्तृत्व स्पर्धा-प्रथम क्रमांक.
- शंकरराव मोहिते महाविद्यालय, अकलूज आयोजित महर्षी करंडक राज्यस्तरीय वक्तृत्व स्पर्धा-प्रथम क्रमांक
- राष्ट्रवादी काँग्रेस पार्टी, नांदेड आयोजित राज्यस्तरीय ऑनलाईन वक्तृत्व स्पर्धा-प्रथम क्रमांक.
- महाराष्ट्र वक्तृत्व परिषद, महाराष्ट्र राज्य यांच्या सातारा जिल्हाध्यक्ष पदी निवड

प्रा. डॉ. व्ही. बी. कुरणे
निमंत्रक, भाषा व वाङ्मय मंडळ

राष्ट्रीय सेवा योजना (वरिष्ठ व कनिष्ठ विभाग)

राष्ट्रीय सेवा योजना विभागामार्फत सन २०२०-२१ मध्ये महत्वपूर्ण उपक्रम / कार्यक्रम राबविण्यात आले.

नगरपंचायत, पाटण यांचेकडून राष्ट्रीय सेवा योजना विभागाला स्वच्छ सर्वेक्षण २०२१ व माझी वसुंधरा अंतर्गत स्वच्छता स्पर्धेमध्ये द्वितीय क्रमांक प्राप्त केल्याबद्दल प्रमाणपत्र देवून सन्मानित केले गेले.

भव्य रक्तदान शिबीर आयोजित केल्याबद्दल कृष्णा ब्लड बँक, कृष्णा हॉस्पिटल, कराड यांचेकडून ॲप्रिसिएशन

प्रमाणपत्र देण्यात आले.

राष्ट्रीय सेवा योजना विभागाच्या वतीने वंध्यत्व व पशू सर्वरोग निदान शिबीर, महापुरुषांच्या जयंत्या, आरोग्य तपासणी शिबीर, भव्य रक्तदान शिबीर, माझी वसुंधरा अभियान शपथ व रॅली, पर्यावरण व आरोग्यविषयक जनजागृती, बाल आरोग्य तपासणी व औषध वाटप आणि राष्ट्रीय जंतनाशक मोहीम २०२१ इत्यादी कार्यक्रम/उपक्रम राबविण्यात आले.

अ.क्र.	कार्यक्रम/उपक्रम	दिनांक	प्रमुख पाहुणे/सहभाग
१	वंध्यत्व व पशू सर्वरोग निदान शिबीर (सुरूल)	१५ जुलै २०२०	डॉ.संजय पवार, मा.पी.एन.साळवेकर
२	शिक्षक दिन	५ सप्टेंबर २०२०	प्रा.डॉ.एन.जी.वाले
३	राष्ट्रीय सेवा योजना उद्घाटन व राष्ट्रीय सेवा योजना दिन	२४ सप्टेंबर २०२०	प्रा.डी.डी.थोरात
४	राष्ट्रपिता महात्मा गांधी जयंती	२ ऑक्टोबर २०२०	प्रा.डॉ.हेमलता काटे
५	वाचन प्रेरणा दिन डॉ.ए.पी.जे.अब्दुल कलाम जयंती	१५ ऑक्टोबर २०२०	प्रा.डॉ.एस.आर.सुपनेकर
६	वंध्यत्व व पशू सर्वरोग निदान शिबीर (टोळेवाडी)	१५ डिसेंबर २०२०	डॉ.संजय पवार मा.पी.एन.साळवेकर
७	आरोग्य तपासणी शिबीर	२३ डिसेंबर २०२०	ग्रामीण रुग्णालय
८	भव्य रक्तदान शिबीर	२८ डिसेंबर २०२०	मा.अजय कवडे
९	माझी वसुंधरा अभियान शपथ	१ जानेवारी २०२१	प्रा.डॉ.डी.एस.पाटील
१०	सावित्रीबाई फुले जयंती	४ जानेवारी २०२१	प्रा.डॉ.हेमलता काटे
११	माझी वसुंधरा अभियान रॅली	११ जानेवारी २०२१	मा.परदेशी साहेब
१२	पर्यावरण व आरोग्यविषयक जनजागृती	११ जानेवारी २०२१	मा.महाजन साहेब
१३	बाल आरोग्य तपासणी व औषध वाटप	४ फेब्रुवारी २०२१	डॉ.आर.डी.नांगरे डॉ.बाबासाहेब सावंत डॉ.व्ही.सी.कासार
१४	राष्ट्रीय जंतनाशक मोहीम २०२१	५ मार्च २०२१	ग्रामीण रुग्णालय

राष्ट्रीय सेवा योजना विभागाच्या वतीने वृक्षारोपण, कोरोना विषयक दक्षता, परिसर स्वच्छता व सुशोभीकरण इत्यादी उपक्रम राबविण्यात आले.

अ.क्र.	कार्यक्रम/उपक्रम	दिनांक	ठिकाण
१	वृक्षारोपण	२४ जुलै २०२०	केर परिसर
२	वृक्षारोपण	२६ जुलै २०२०	केर परिसर
३	वृक्षारोपण	३१ जुलै २०२०	बसस्थानक परिसर
४	वृक्षारोपण	२८ ऑगस्ट २०२०	टोळेवाडी परिसर
५	कोरोना विषयक दक्षता	३१ ऑक्टोबर २०२०	परीक्षा हॉल
६	परिसर स्वच्छता	५ डिसेंबर २०२०	स्पर्धा परीक्षा मार्गदर्शनकेंद्र परिसर
७	परिसर स्वच्छता	११ डिसेंबर २०२०	कोयना पॅटर्न परिसर
८	परिसर स्वच्छता	२३ डिसेंबर २०२०	बी.डी.कॉलेज परिसर
९	परिसर स्वच्छता व सुशोभीकरण	२९ डिसेंबर २०२०	बी.डी.कॉलेज परिसर
१०	परिसर स्वच्छता व सुशोभीकरण	३० डिसेंबर २०२०	बी.डी.कॉलेज परिसर
११	परिसर स्वच्छता	११ जानेवारी २०२१	बी.डी.कॉलेज परिसर
१२	परिसर स्वच्छता	२९ जानेवारी २०२१	कोयना पॅटर्न परिसर

डॉ.जी.एस.पट्टेबहादुर, कार्यक्रम अधिकारी, वरिष्ठ विभाग
प्रा.बी.डी.लोहार, कार्यक्रम अधिकारी, कनिष्ठ विभाग

माजी विद्यार्थी संघ समन्वय समिती

आपल्या महाविद्यालयातील 'बाळासाहेब देसाई कॉलेज माजी विद्यार्थी संघ समन्वय समिती'च्या वतीने २०२०-२१ या शैक्षणिक वर्षामध्ये पुढीलप्रमाणे उपक्रमांचे आयोजन करण्यात आले.

- गुरुवार दिनांक १७/०९/२०२० रोजी माजी विद्यार्थी संघाच्या 'कोयनापर्व' या नियतकालिकाचा प्रकाशन समारंभ कोयना शिक्षण संस्थेचे संचालक मा. संजीव चव्हाण आणि मा. याज्ञसेन पाटणकर यांच्या हस्ते संपन्न झाला.
- शनिवार दिनांक ०१/०१/२०२१ रोजी माजी विद्यार्थी संघ समन्वय समिती व माजी विद्यार्थी संघ कार्यकारिणी यांची संयुक्त बैठक आयोजित करण्यात आली. सदर बैठकीमध्ये संघाच्या मागील वर्षामध्ये आयोजित केलेल्या उपक्रमांचा आढावा घेण्यात आला आणि माजी विद्यार्थी संघाची सभासद फी रुपये १०० होती ती वाढवण्याचा

निर्णय घेण्यात आला आणि सदर फी रुपये २०० अशी करण्यात आली. दिनांक १३/०१/२०२१ पासून नवीन फीची अंमलबजावणी करण्यात आली. तसेच माजी विद्यार्थी संघाच्या कोयनापर्व या नियतकालिकाच्या छपाईबाबतही चर्चा करण्यात आली.

- शुक्रवार दिनांक २६/०३/२०२१ रोजी माजी विद्यार्थी संघ समन्वय समिती व माजी विद्यार्थी संघ कार्यकारिणी यांची संयुक्त बैठक आयोजित करण्यात आली. सदर बैठकीमध्ये महाविद्यालयाच्या माजी विद्यार्थ्यांचा स्नेहमेळावा १० एप्रिल २०२१ रोजी आयोजित करण्यात यावा असे ठरवण्यात आले.
- शनिवार दिनांक ८/०५/२०२१ रोजी महाविद्यालयाच्या माजी विद्यार्थ्यांचा स्नेहमेळावा झूम या ऑनलाईन प्लॅटफॉर्मवर आयोजित करण्यात आला. सदर मेळाव्यासाठी प्रमुख पाहुणे म्हणून जेष्ठ पत्रकार व

संपादक मा. आनंदराव पवार (कराड) तर अध्यक्ष म्हणून ख्यातनाम वक्ते मा. प्रा. श्रीधर साळुंखे, सातारा हे माजी विद्यार्थी उपस्थित होते. माजी विद्यार्थी संघाचे अध्यक्ष मा. बाबुराव शेळके यांची प्रमुख उपस्थिती होती. कोयना शिक्षण संस्थेचे तरुण तडफदार संचालक मा. संजीव चव्हाण हे स्वतः उपस्थित राहून मेळावा यशस्वी होण्यासाठी मोलाचे योगदान दिले व मार्गदर्शन केले.

या प्रसंगी शिक्षणाधिकारी मा. जमिला मुलाणी आणि माजी सनदी अधिकारी मा. रविंद्र पाटणकर या माजी विद्यार्थ्यांनी प्रातिनिधिक मनोगते व्यक्त केली. 'झूम' प्लॅटफॉर्मवर १६ तर 'युट्युब' प्लॅटफॉर्मवर सुमारे १६२ विद्यार्थ्यांनी या मेळाव्यात सहभाग नोंदवला.

प्रा. विनायक राऊत
निमंत्रक, माजी विद्यार्थी संघ समन्वय समिती

महिला सबलीकरण समिती

- १) १५ फेब्रुवारी, २०२१ रोजी पोलिस मित्र कार्यक्रम संपन्न झाला.
- २) २६ फेब्रुवारी, २०२१ रोजी किशोरी मेळावा आयोजित केला.
- ३) ८ मार्च, २०२१ रोजी महिला दिना निमित्त वादविवाद स्पर्धा आयोजित करण्यात आल्या.
- ४) सन २०२०-२१ च्या फॅशन डिझायनिंग कोर्सचे उद्घाटन ११ ऑगस्ट, २०२१ रोजी झूम वर घेण्यात आले.

प्रा. डॉ. हेमलता काटे
निमंत्रक, महिला सबलीकरण समिती

राष्ट्रीय छात्र सेना (NCC)

- १) महाविद्यालयात २०१५ साली NCC sub unit मंजूर झाले. त्यावेळी एन.सी.सी. कॅडेट्स्ची संख्या फक्त १५ होती. शैक्षणिक वर्ष २०१९-२० मध्ये आमच्या एन.सी.सी. युनिटला परिपूर्ण युनिट म्हणून मान्यता मिळाली. या वर्षी या युनिटमध्ये ३७ मुले व १५ मुली असे एकूण ५२ कॅडेट्स् आहेत.
- २) या वर्षी एन.सी.सी. चे ८ कॅडेट्स् इंडियन आर्मि मध्ये भरती झाले आहेत.
- ३) आत्तापर्यंत ३५ विद्यार्थ्यांनी 'C' Certificate परीक्षा 'A' Grade ने उत्तीर्ण झाले आहेत.
- ४) एन.सी.सी. ने यावर्षी स्वातंत्र्य दिन, प्रजासत्ताक दिन, वीर पत्नी, वीर माता यांचा सत्कार समारंभ, रायफल ड्रिल व वॉर डेमो, निर्माल्य संकलन, विवेकानंद जयंती, लोकसंख्या दिन, वृक्षारोपण, पूरग्रस्तांना मदत, रक्तदान शिबिर यांचे आयोजन करण्यात आले.

प्रा. संतोष प्रकाश पाटील
एन.सी.सी. ऑफिसर

Internal Quality Assurance Cell

Online Webinars & Quiz organised on different topics and issues during 20 -21

Sr. No.	Organized By	Title of Conference & Quiz	Date
1	IQAC & Microbiology Dept.	Online Quiz On COVID-19 Pandemic Awareness	20 th April 2020
2	IQAC BDC Patan	NAAC General Online Quiz	25 th May 2020
3	IQAC & Political Science Dept.	National level Webinar on Corona & International Politics	06 th June 2020
4	IQAC BDC Patan	National level Webinar on Intellectual Property Rights	18 th July 2020
5	IQAC & Microbiology Department	National level Webinar on Immunological Aspects and COVID-19	24 th July 2020
6	IQAC & Marathi Dept.	प्राचीन व आधुनिक शिक्षण व्यवस्था	04 th Aug. 2020
7	IQAC & Sports Dept.	International Webinar on Impact of COVID-19 on Athletes Performance and Health	08 th Aug. 2020
8	IQAC & Mathematics Dept.	National Webinar on Mathematics	29 th Aug. 2020
9	IQAC & Economics Dept.	Impact of COVID-19 on Indian Economy	14 th Aug. 2020
10	IQAC & Geography Dept.	International Ozone Day Quiz	16 th Sept. 2020
11	IQAC & History Dept.	National Webinar on "Water Management during the Period of Chh. Shivaji Maharaj"	22 nd Sept. 2020

Faculty Development Programmes (FDP) on E- content development.

Sr. No.	Title of the Programme	Resource Person	Date	Participation
1	Administrative Work & Office Accounting	Mr. Suhas Sapkal	24/09/2020	110
2	Use of Google Classroom	Dr. S. R. Supanekar	30/09/2020	40
3	Use of ICT in Teaching	Mr. S. S. Tadakhe	30/07/2020	21
4	Use of Power Point, E-Content in Teaching	Dr. S. R. Supanekar & Dr. M. R. Kadam	04/07/2020	44
5	Revised Process of NAAC	Dr. Dinkar Patil & Dr. Tanaji Chaugale	28/04/2021	40

UGC-NSQF : B. Voc. Courses Sanctioned.

Sr. No.	Title of B. Voc. Course
1	Diploma in Journalism
2	Diploma in Banking and Financial Services
3	Diploma in Tourism and Hospitality
4	Diploma in Yoga
5	Diploma in Web Designing

New Memorandum of Understanding (MOU) signed

Sr. No.	MOU Organization	Department
1	S.T. Depot, Patan	NSS / NCC
2	Cottage Hospital & PHC Patan	NSS / NCC
3	Arts & Commerce College, Koyana Nagar	IQAC
4	Sahyandri Adventure Club, Patan	Nature Lovers Club
5	Shriram Nagari Patsanstha, Patan	Commerce & Economics
6	Hotel Forest Escape, Koyana Nagar	NSQF -Travel & Tourism Course
7	Sangam Health Services, Karad	NSQF-Yoga Course
8	Patan Nagar Panchayat, Patan	IQAC

- Established Disaster Management Centre & First Aid Room
- Online CIE for all courses & programme was conducted - 01/02/21 To 06/02/21
- Conducted Online SSS Survey for NAAC - 06/02/ 2021
- Gender Audit Completed
- Green Audit and Energy Audit Completed
- Submitted Proposal of Star College to DBT India - 30/06/2020
- Developed Handbook of Code of Conduct
- Established Language Lab
- Established Student Facilitation Centre
- Organized Lead College Activity on E-learning - 19/03/2021
- Encouraged the Staff for online teaching using Google Classroom
- Proposals submitted as well as sanctioned by university for Soft Skill Courses
- Dr. Mrs M.R Sapkal & Dr. P. Y. Phadnis attended one week online workshop on NAAC Accreditation Process sponsored by RUSA and organized by Modern College, Pune from 15th April to 22nd April 2021

Dr. P. Y. Phadnis

IQAC Coordinator

Dr. Mrs. M. R Sapkal

IQAC Co-Coordinator

सामाजिकशास्त्र मंडळ

१. २६ जून राजर्षि छत्रपती शाहू महाराज जयंती साजरी करण्यात आली.
२. ११ नोव्हेंबर राष्ट्रीय शिक्षण दिन म्हणून साजरा करण्यात आला.
३. १२ जानेवारी रोजी स्वामी विवेकानंद जयंती साजरी करण्यात आली.
४. १० मार्च रोजी सावित्रीबाई फुले जयंती साजरी करण्यात आली.
५. १९ फेब्रुवारी रोजी छत्रपती शिवाजी महाराज जयंती साजरी करण्यात आली.
६. १४ एप्रिल रोजी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर जयंती साजरी करण्यात आली.

प्रा.आर.जी.कांबळे
निमंत्रक, सामाजिकशास्त्र मंडळ

कला मंडळ

- १) श्रीनिवास पाटील चॅरिटेबल फाउंडेशन प्रस्तुत, सातारा डिजिटल युथ फेस्टिवल- (१२, १३ ऑगस्ट २०२०)

अ.नं.	कलाप्रकार	सहभागी स्पर्धक	वर्ग	शेरा
१	वक्तृत्व मराठी	कु. पूजा विलास पवार	बी.ए. ३	व्दितीय क्रमांक
२	वक्तृत्व मराठी	कु. घाडगे धनश्री बाळकृष्ण	बी.एस्सी. ३	सहभाग
३	सुगम गायन	कु. भिसे पूजा पांडुरंग	बी.ए. २	सहभाग

- २) शिवाजी विद्यापीठाचा online युवक महोत्सवात सहभाग - (२ ते १० जानेवारी २०२१)

अ.नं.	कलाप्रकार	सहभागी स्पर्धक	वर्ग	शेरा
१	सुगमगायन	कु. भिसे पूजा पांडुरंग	बी.ए. ३	सहभाग
२	वक्तृत्व मराठी	श्री. भिसे अमृत बापू	बी.ए. २	व्दितीय क्रमांक
३	ढोलकी वादन	श्री. शुभम बंडू लोहार	बी.ए. २	सहभाग

- ३) २६ जानेवारी २०२१ सांस्कृतिक कार्यक्रम देशभक्तीपर गीते

अ.नं.	गाण्याचे नाव	सादरकर्ते
१	बेटी हिंदुस्थान की।	बाळासाहेब देसाई कॉलेज, पाटण
२	नौ जवानों भारत की तकदीर बना दो।	माने देशमुख विद्यालय, पाटण
३	माँ तुझे सलाम!	बाळासाहेब देसाई कॉलेज, पाटण

- २६ जानेवारी २०२१ देशभक्तीपर गीतांचा कार्यक्रम सहभागी विद्यार्थी

अ.नं.	विद्यार्थ्यांचे नाव	वर्ग	अ.नं.	विद्यार्थ्यांचे नाव	वर्ग
1	कु. भिसे ऋतुजा फक्कड	११ वी कला	२	कु. शेळके अपर्णा महादेव	११ वी कला

प्रा. डॉ. पी. जे. ऐवळे
निमंत्रक, कला मंडळ

प्राध्यापक प्रबोधिनी अहवाल

- १) दिनांक ४/७/२०२० रोजी डॉ. संजय सुपनेकर व डॉ. मोहनराव कदम यांचे Use of Power Point E-Content in Teaching या विषयावर व्याख्यानाचे आयोजन करण्यात आले होते.
- २) दिनांक ३०/७/२०२० रोजी प्रा. संदिप तडाखे यांचे Use of ICT in Teaching या विषयावरती व्याख्यानाचे आयोजन करण्यात आले होते.
- ३) दिनांक २४/९/२०२० रोजी श्री. सुहास सपकाळ यांचे प्रशासकीय सेवकांसाठी Administrative Work and Accounting Workshop चे आयोजन केले होते.
- ४) दिनांक ३०/९/२०२० रोजी डॉ. संजय सुपनेकर यांचे Use of Google Classroom in Online Teaching या विषयावर व्याख्यानाचे आयोजन करण्यात आले होते.
- ५) शनिवार दिनांक १३/३/२०२१ रोजी डॉ. मनिषा सपकाळ यांचे E-Content in Teaching या विषयावर व्याख्यानाचे आयोजन करण्यात आले होते.
- ६) दिनांक २२/४/२०२१ रोजी महाविद्यालयातील नॅकच्या प्रक्रियेअंतर्गत गुणवत्तावाढीसाठी गुगल मीट या ऑनलाईन माध्यमावर भोगावती महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. दिनकर पाटील व डॉ. तानाजी चौगुले यांच्या व्याख्यानाचे आभासी पध्दतीने आयोजन करण्यात आले होते.
- ७) शनिवार दिनांक २२/५/२०२१ रोजी न्यू कॉलेज, कोल्हापूरचे प्राचार्य डॉ. व्ही. एम. पाटील व डॉ. नीलेश पवार यांचे नॅकच्या अनुषंगाने अंतर्गत गुणवत्तावाढीसाठी आभासी पध्दतीने व्याख्यानाचे आयोजन करण्यात आले होते.

प्रा. विजय पानस्कर
निमंत्रक, प्राध्यापक प्रबोधिनी

निसर्गप्रेमी मंडळ

- १) शैक्षणिक वर्ष २०२०-२१ मध्ये जुलै व ऑगस्ट महिन्यात पाटण परिसरात वृक्षारोपण करण्यात आले.

प्रा. सुनीलराव पानस्कर
संयोजक, निसर्गप्रेमी मंडळ

विभागीय व वैयक्तिक परामर्श

Department of Marathi

A. Departmental Profile :-

1. Co-curricular Activities :-

- महाराष्ट्र साहित्य परिषद, शाखा पाटण यांच्या संयुक्त विद्यमाने दि. ०४/०८/२०२० रोजी "प्राचीन व आधुनिक शिक्षण व्यवस्था" या विषयावर एकदिवसीय राष्ट्रीय ई परिसंवादाचे आयोजन केले. त्यासाठी प्रमुख पाहुणे म्हणून मा.श्री. अदृश्य काडसिध्देश्वर महास्वामीजी (कणेरी मठ, कोल्हापूर) यांनी मार्गदर्शन केले, तर कोयना शिक्षण संस्थेचे अध्यक्ष मा.डॉ. सोपानराव चव्हाण यांनी या 'ई' परिसंवादाचे अध्यक्षस्थान भूषवले. आपल्या संस्थेचे सचिव मा. अमरसिंह पाटणकर यांची प्रमुख उपस्थिती होती. ३२० प्राध्यापक, शिक्षक व अभ्यासकांनी सहभाग नोंदवला.
- मराठी विभाग आणि सदगुरु गाडगे महाराज कॉलेज, कराड यांच्या संयुक्त विद्यमाने अग्रणी महाविद्यालय उपक्रमांतर्गत स्पर्धा परीक्षा आणि मराठी भाषा या विषयावर दि. १६/०३/२०२१ रोजी एक दिवसीय कार्यशाळा आयोजित करण्यात आली. प्रमुख पाहुणे म्हणून तहसीलदार योगेश्वर टोम्पे आणि प्रा. डॉ. भरत जाधव सातारा यांनी मार्गदर्शन केले.
- महाराष्ट्र साहित्य परिषद, शाखा पाटण यांच्या सहकार्याने मराठी भाषा संवर्धन पंधरवड्याचे औचित्य साधून मराठी भाषा व साहित्य या विषयावर ऑनलाईन प्रश्नमंजुषेचे आयोजन करण्यात आले.
- विश्व मराठी संमेलनामध्ये तीन प्राध्यापक आणि आठ विद्यार्थ्यांनी सहभाग नोंदवला दि. २८ ते ३१ जानेवारी, २०२१
- मराठी विभाग व ग्रंथालय विभाग यांच्या संयुक्त विद्यमाने दि. २८/०१/२०२१ रोजी ग्रंथ प्रदर्शन आयोजित करण्यात आले.
- महाराष्ट्र साहित्य परिषद, शाखा पाटण यांच्या सहकार्याने मराठी राजभाषा गौरव दिनाचे औचित्य साधून काव्यवाचन कार्यक्रमाचे आयोजन दि. २७/०२/२०२१ रोजी करण्यात आले.
- मराठी विभाग आणि कवी यशवंत प्रतिष्ठान, चाफळ यांच्या संयुक्त विद्यमाने दि. ०९/०३/२०२१ रोजी महाराष्ट्र कवी यशवंत यांची जयंती आयोजित करण्यात आली. त्यासाठी प्रमुख पाहुण्या म्हणून मा. डॉ. विजया पवार, आर्ट्स अँड कॉमर्स कॉलेज, कडेपूर उपस्थित होत्या. तसेच कोयना शिक्षण संस्थेचे जनरल सेक्रेटरी मा. अमरसिंह पाटणकर यांनी या कार्यक्रमाचे अध्यक्षस्थान भूषवले. कवी यशवंत प्रतिष्ठान, चाफळचे खजिनदार अॅड. शिरीष पेंढारकर, सचिव मा. संभाजीराव देशमुख, सदस्य मा. बबन बाबर यांची प्रमुख उपस्थिती होती.
- कवी विहंग पारितोषिक-पवार निशा विद्यानंद , भिसे नेहा कृष्णत बी.ए.भाग १ (ऐच्छिक मराठी) - प्रथम
- रामकली पावसकर पारितोषिक - झोरे वंदना रामचंद्र, बी.ए.भाग ३, (मराठी) - प्रथम

B. Faculty Profile :-

S. N.	Name of the Activity	प्रा. डॉ. पांडुरंग ऐवळे	प्रा. विनायक राऊत	प्रा. श्री गणेश गायकवाड
1	Conference/Seminar/ Workshop attended (I/N/R)	N- 02	I - 01	N -01
2	Conference/Seminar/ Workshop Paper presented (I/N/R)	N -01	N -01	--

3	Res. Pap. Published in Journal	N -01	I- 01	--
4	Book Published	Editor of book 'साहित्य संशोधनाच्या नव्या वाटा'	--	--
5	Membership of Academic Bodies		Alumni Association	--
6	Guest Lectures	02	02	--
7	Short Term Course - F.D.P.	--	01	--

(I - International ; N - National; R - Regional)

आपल्या महाविद्यालयामध्ये मराठी विभागात वर्गात प्रथम आलेल्या विद्यार्थ्यांची नावे पुढीलप्रमाणे -

बी.ए.भाग1	पवार निशा विद्यानंद, भिसे नेहा कृष्णत	ऐच्छिक मराठी विषयात प्रथम - कवी विहंग पारितोषिक
बी. ए. भाग 3	झोरे वंदना रामचंद्र	वर्गात प्रथम - रामकली पावसकर पारितोषिक
एम. ए. भाग 1	शिवदास अश्विनी उत्तम महाडिक धनश्री पांडुरंग	वर्गात प्रथम वर्गात प्रथम
एम. ए. भाग 2	चाळके श्रीकांत पांडुरंग	वर्गात प्रथम

Prof. Dr. P. J. Aivale
Head, Department of Marathi

Department of Hindi

A. Departmental Profile :-

1. Co-curricular Activities :

Organized Lead College Activity 'Ritikalini Kavya ki Vichardhara' on -12/3/2021

2. Students' Achievement :

Conducted Certificate Course of 'Hindi Anuwad'.

B. Faculty Profile :-

Sr. No.	Name of the Activity	Name of the Faculty Members	
		Dr. V. B. Kurane	Dr. Hemlata Kate
1	Conference/Seminar/ Workshop attended (I/N/R)	N-01 R-02	I-01 N-02
2	Conference/Seminar/ Workshop Paper presented (I/N/R)	N-01	I-01 N-01
3	Res. Pap. Published in Journal (I/N/R)	I-01 N-01	I-02 N-02
4	Guest Lectures	1	-

5	Refresher/ Orientation / Summer Programme	-	01
6	Membership of Academic bodies	4	4
7	Short Term Course -F.D.P.	-	01

(I - International ; N - National; R - Regional)

Prof. Dr. V. B. Kurane
Head, Department of Hindi

Department of English

A. Departmental Profile :-

1. Co-curricular Activities :

- Conducted a College Certificate Course- Communicative English Course (Online) using Google Classroom of a month duration from 15/07/2021 to 14/08/2021 for the students of B.A. - III, English (Special).
- Displayed Wall Poster on “Romantic Poetry” on 27/07/2021
- The Department of English organized Daulat Essay Competition (Online) on 19/07/2021.

2. Students' Achievement :

- The following meritorious students received prizes.

Sr. No.	Name of the Student	Class	Year	Marks	Rank
1	Arati Yashwant Kumbhar	B. A. III	2019-20	83.22 % (aggregate)	I

- 06 students achieved **First Class with Distinction** and 05 obtained First Class in B.A.- III Examination 2019-20.

3. Extra-curricular Activities :

- Conducted 01 Month program of **Introduction to Language Lab** for the faculties of Senior College from 21/12/2020 to 20/01/2021.
- Conducted **Language Lab Orientation Program** for English teaching faculties of various schools affiliated to Koyana Education Society on 08/02/2021.
- Conducted 03 Months duration **Communicative English Course for the Staff** for the faculties of Senior College, from 21/10/2020 to 21/01/2021
- Initiated **Communicative English Course for the Staff** on July 31, 2021 through WhatsApp group.

B. Faculty Profile :-

Sr. No.	Name of the Activity	Name of the Faculty Members	
		Dr. N. G. Wale	Mr. S. S. Pawar
1	Webinars Attended	14	--
2	M.Phil., /Ph.D. Guidance (awarded/working)	--	Ph. D. in progress

3	Membership of Academic bodies	02	01
4	Extension Activities:-	i) Chief of State Level GK Quiz, Warananagar, Jan. 12, 2021 ii) Participation in Tree Plantation Programme by Unnat Bharat Abhiyan, Botany Dept. & Rotary Club, Patan, July, 27, 2020 iii) Chief Guest at Teacher's Day Celebration by NSS & NCC, Sept. 05, 2020 iv) Publication Ceremony of Annual Magazine, Daulat, Sept. 17, 2020	--
5	Creativity	Published poems i) <i>My Fathomless Father</i> , ii) <i>Glimpses of Spirituality</i> in an International Anthology of Spiritual Poetry in English, Global Fraternity of Poets, Gurugram, Haryana, August 2020	Published poems i) <i>Melodies</i> , ii) <i>The Revelation</i> in an International Anthology of Spiritual Poetry in English, Global Fraternity of Poets, Gurugram, Haryana, August 2020
6	Others:-		
	i) Convener	1. Communicative English Course for Teachers	1. Career Oriented Courses 2. Language Lab Committee
	ii) Editor	Chief, Daulat Magazine	English Section Editor, Daulat Magazine
	iii) Examiner & Paper setter	CAP, B.D.C, Patan	CAP, B.D.C, Patan

Prof. Dr. N. G. Wale
Head, Department of English

Department of Political Science

A. Departmental Profile :-

1. Co-curricular Activities :

- a) Celebrated Constitution Day by arranging a lecture on "Features of Indian Constitution" on 26/09/2020
- b) Observed International Democracy Day on 15/09/2020 for creating awareness of Democracy

among the students

- c) Organized one day National Online Webinar on "Corona and International Politics" on 06/06/2020
- d) Organized Online Workshop on Revised Syllabus of B.A. III on 22/02/2021

2. Students' Achievement :

- a) Our former students Mr. Akash Kamble and Mr. Kiran Petkar successfully passed SET examination.
- b) Miss. Manisha Dalavi got second rank at M. A. in Shivaji University.
- c) Mr. Sangram Bhandirge received a Scholarship of ₹ 5000 from Shivaji University.

3. Extension activity :

- a) Arranged Voter Day Rally for creating awareness about voting on 25/01/2021

4. Certificate Course :

- a) Carried out Panchayatraj Course for the students of BA III

B. Faculty Profile :-

Sr. No.	Name of the Activity	Name of the Faculty Members	
		Dr. S. D. Pawar	Prof. V. S. Panaskar
1	Conference / Seminar/ Workshops Paper Presented (I/N/R)	I-01	I-01
2	Book Published	-	Topic- 01
3	Res. Paper Published in Preceding (I/N/R)	I-01	I-01
4	Ongoing Project	-	01
5	M. Phil./ Ph.D. Guide (Awarded/ Working)	Ph.D.-01	-

Dr. S. D. Pawar
Head, Department of Political Science

Department of History

A. Departmental Profile :-

1. Co-curricular Activities :

- a) Celebrated Vivekanand Jayanti & Rajmata Jijau Jayanti
- b) Celebrated Shiv Jayanti

2. Extracurricular activities : Nil

3. Extension activity :

- a) During the academic year 2020-21 the Department conducted the Certificate Course on 'MODILUPI'

B. Faculty Profile :-

Sr. No.	Name of the Activity	Name of the Faculty Member		
		Mr. R. G. Kamble	Dr. S. S. Yadav	Mr. R. K. Gangavane
1	Conference/Seminar/ Workshop attended (I/N/R)	I-01	-	I-01
2	Conference/Seminar/ Workshop Paper presented (I/N/R)	I-01	-	I-01
3	Res. Pap. Published in Journal (I/N/R)	I-01, N-01	-	-
4	Ongoing Projects	01	-	-
5	Guest Lectures	01	01	-
6	Member of Advisory Board(IQAC-Arts & Commerce College Nagthane)	-	01	-
7	Alumni Association Member(Arts & Commerce College, Nagthane)	-	01	-

(I - International ; N - National; R - Regional)

Prof. R. G. Kamble
Head, Department of History

Department of Economics

A. Departmental Profile :-

1. Co-curricular Activities : Nil

2. Extracurricular Activities :

- a) Conducted a ten day COC Course on '**Share Market Management**'.

3. Extension activity :

- a) Conducted CSR Funded one Month Training Programme for **Agriculture Management**.
b) Conducted CSR Funded one Month Training Programme for **Cattle (Live Stock) Management**.

4. Awards/ Any Other :

- a) Former student of the Department Mr. Vaibhav Patil Qualified for Dy. Education Officer through MPSC.
b) Former student of the Department Mr. Raghunath Sankpal Qualified SET Examination Dec. 2020.

5. Webinar :

- a) Organized One Day National Webinar on Impact of Covid-19 on Indian Economy dated on 14th August 2020

B. Faculty Profile :-

Sr. No.	Name of the Activity	Name of the Faculty Member			
		Dr. P. Y. Phadnis	Dr. G. S. Pattebahadur	Mrs. Yogita D. Chavan	Miss. B. H. Gondhali
1	Conference/Seminar/ Workshop /Webinar Attended (I/N/R)	25 Webinar	20	01	01
2	Conference/Seminar/ Workshop Paper Presented (I/N/R)	I - 02	I - 02	--	--
3	Res. Pap. Published in Journal (I/N/R)	I - 02	I - 02	--	--
4	Resource Person (N/ R)	R-01	--	--	--
5	Guest Lecture	03	04	--	--
6	Membership of Academic Bodies	CDC	02	--	--
7	Other (Syllabus Designed for B. Com. III & M.A. I)	02	--	--	--
8	Revised Syllabus Workshops B. A. III	03	02	--	--

(I - International ; N - National; R - Regional)

Prof. Dr. Prashant Y. Phadnis
Head, Department of Economics

Department of Geography

A. Departmental Profile :-**1. Co-curricular Activities : Nil**

- a) Organized one day Lead College Workshop on E-learning for Students on 19/03/2021.
- b) Arranged Students Seminars on 6/2/2021.
- c) Arranged Projects at Patan on 6/7/2021.
- d) Arranged online Study Tour for B.A.III Students at Gokak Falls on 17/07/2021.

2. Extracurricular Activities :

- a) Organized online Quiz on International Ozone Day on 16/09/2020.
- b) Vainatey Poster Presentation on Global Warming on 19/03/2021

B. Faculty Profile :-

Sr. No.	Name of the Activity	Name of the Faculty Members		
		Dr. C. U. Mane	Shri. S. S. Tadakhe	Shri. S. P. Patil
1	Conference/Seminar/ Workshop Attended (I/N/R)	I-01, N-04	N-03,	I-01, N-04
2	Conference/Seminar/ Workshop Paper Presented (I/N/R)	I-01, N-04	N-02	I-01, N-04
3	Chair the Session (N/ R)	N-02	--	--
4	Res. Pap. Published in Journal (I/N/R)	I-01	I-02	N-02
5	Resource Person (N/ R)	Nat.02	--	
6	Book Published (N/R)	*Unit writer of Geography of Tourism. (B.A.II) *Editor of Geography of Tourism. (B.A.II) *Unit writer of Oceanography. (B.A.II)	--	--
7	Award/ Recognition	Received Lokmat Excellent Teacher Award 2021	--	--
11	Refresher / Orientation / Summer Programme	---	1. FDP on E-Content Development 2. One Week Online FDP on E-Content Development for Teaching and Learning. 3. Workshop on GIS Hands on Training 4. Completed online course on "Basics of Remote Sensing Geographical Information System and Global Navigation Satellite System" Department of Space, Govt. of India, ISRO, Dehradun	

12	M. Phil./Ph.D. Guidance (Awarded/Working)	Awarded- M.Phil-01 1 Ph.D.-01 and 06- Students working	--	-
13	Membership of Academic Bodies	Member of 1) University Student Development Committee. 2) University Faculty of Science and Technology. 3) College Development Committee. 4) IQAC	Member of 1) IQAC 2) Convener of NAAC Criterion - I 3) Convener of College Continuous Internal Evaluation (CIE) Committee 4) Convener of Competitive Examination Guidance and Placement Cell. 5) College NSS Committee.	Member of 1) CDC 2) Competitive Exam Cell 3) Convener of NCC
14	Other [Examiner]	*Examiner of Ph.D Thesis. *Paper Setter at B.II,B.A.III	1) Paper Setter for B.A.I, B. Com. I, B.A.II, B.A.III 2) Make E-content of B.A. III, Geography Practical P. No. XIII for Shivaji University, Kolhapur 3) Organized FDP, SDP, Webinar on Competitive Examination for students	Paper Setter for B.A.I, B. Com. I, B.A.II, B.A.III

(I - International; N - National; R - Regional)

Prof. Dr. C. U. Mane
Head, Department of Geography

Department of Chemistry

A. Departmental Profile :-

1. Co-curricular Activities :

Organized one day workshop on 'Analysis of Soil and Potable Water and its Importance' as a lead college activity.

2. Extracurricular Activities :

COC Course Conducted on 'Analysis of Soil and Potable Water and its Importance'.

3. Extension Activities :

- 1) Students of the department participated in various programme organized by Rotary club Patan as a Rotary member.
- 2) Mr. Sumit Lad has undertaken the guardianship of 2 students residing in hilly area.

4. Awards/ Any Other :

Organized subject quiz for students

B. Faculty Profile :-

S. N.	Name of the Activity	Name of the Faculty Member		
		Dr. V. A. Kalantre	Dr. M. R. Kadam	Dr. P. D. Kamble
1	Conference/Seminar/Workshop / Webinar Attended (I/N/R)	12	12	12
2	Conference/Seminar/ Workshop Paper Presented (I/N/R)	--	N-02	--
3	Res. Pap. Published in Journal(I/N/R)	I-02	I-01	--
4	M. Phil./Ph.D. Guidance (Awarded/ Working)	Thesis Submitted 01	Working Ph.D. 01	Ph.D. Awarded 01
5	Membership of Academic Bodies	R-01	--	--
6	Other (Syllabus Designed for B.Sc.I)	R-01	R-01	--
7	Revised Syllabus Workshops attended	R-01	--	--
8	Short Term Course - F.D.P.	--	02	--

(I - International ; N - National; R - Regional)

Prof. Dr. V. A. Kalantre
Head, Department of Chemistry

Department of Microbiology

A. Departmental Profile :-

1. Co-curricular Activities :

- Conducted Online Unit Test from 1 to 6 Feb 2021
- Organized Lead college workshop on Post Covid-19 Bio-entrepreneurship on 16/3/2021

2. Extracurricular Activities :

- Organized National Webinar on Immunological Aspects and Covid-19 on 24/7/2020
- Organized Covid-19 awareness Quiz on 11/05/2020

3. Extension Activities :

- The students of B.Sc. II designed the video on the Awareness of Covid-19
- Published articles in Daily News Paper (Lokmat) on Covid-19

B. Faculty Profile :-

S. N.	Name of the Activity	Name of the Faculty Member	
		Dr. Mrs. M. R. Sapkal	Ms. Khairmode P. V.
1	Conference/Seminar/ Workshop attended / webinar (I/N/R)	I -07 N- 15	I - 01 N - 06
4	Refresher / Orientation / Summer Programme	Short Term Course -01	--
5	Membership of Academic bodies	01	01
6	Membership of Academic bodies	1) Regional Coordinator (Kolhapur Region) 2) Microbiologist Society India.	--

(I - International ; N - National; R - Regional)

Prof. Dr. Manisha Sapkal
Department of Microbiology

Department of Zoology

A. Departmental Profile :-

1. Co-curricular Activities :

- a. Organized Project work for students
- b. Arranged Students Seminars B. Sc.- III students

a) Study Tour :

- a. Organized online study tour at Rajiv Gandhi National Park, Katraj, Pune

b) Field Visits :

- B. Sc. III - Mr. D. D. Thorat organized visits at Local garden & Water reservoir for Birding on 15/01/2021

c) C.O.C :

Conducted online Career Oriented Course on Seri-culture on Cottage Industry for 17 Students.

d) Workshop :

1. Organized one day workshop -on "World Sparrow Day-Preparation of Artificial Nest" on 20th March, 2021

2. Extra-curricular Activities :

Displayed Wall Poster - "COVID-19" on 18th March 2021.

3. Extension Activities :

Successfully carried out Vermicompost Project and started the sale

4. Guest Lectures :

Organised a guest lecturer of Adv. Sourabh Deshpande on Biodiversity on 14.03.2021

B. Faculty Profile :

Sr. No.	Name of the activity	Shri. D. D. Thorat	Dr. B. V. Jadhav	Dr. L. S. Bhingardeve
1	Conference/ Seminar/ Workshop attended (I/N/R)	Webinar : N-18 I-02	Webinar : N-19 I-01 R-03	Webinar : N-12 I-02
2	Resource person	02	--	--
3	Guest Lectures	02	--	--
4	Refresher / Orientation/ Summer programme	02	04	01
5	Ph.D. Guidance	--	01	--
6	Membership of academic bodies	I-01, R-02	I-01, R-02	--

Prof. Dattatray D. Thorat
Head, Department of Zoology

Department of Botany

A. Departmental Profile :-

1. Co-curricular Activities :

Lead College Activity organized by Botany Department on Food Processing on 17 March 2021. Chief Guest Prof. Vijay Jadhav and Prof. Satish Gaikwad were the resource persons for the workshop.

2. Extracurricular Activities :

- Department organized College Certificate Course for B.Sc. II “**Garden Techniques**” students enrolled -28.
- Department of Botany and Gram Panchayat Chafoli organized free checkup **Blood Group Detection Camp** at Chafoli. Total 17 Balwadi, Anganwadi students enrolled for blood group detection camp on 25/9/2020.
- **Tree Plantation** activity carried out at Ker, Tolewadi and in the college campus by faculties and Botany Students on 26 August, 2020.
- Health checkup camp at Chapoli, Aral on 8/8/2021.
- Helped landslide and Flood affected people on 3 and 8 August, 2021.

B. Faculty Profile :-

S. N.	Name of the Activity	Name of the Faculty Member	
		Dr. B. V. Jadhav	Dr. Manjusha Shinde
1	Conference/Seminar/ Workshop /webinars attended (I/N/R)	R-1 N-2	R-1 N-1
2	Guest Lectures	SAC- 1	-
3	Refresher / Orientation / Summer Programme	FDP-2	FDP-1

(I - International ; N - National; R - Regional)

Prof. Dr. Bharat Jadhav
Head, Department of Botany

Department of Statistics

A. Departmental Profile :-

- 1) **Mr. Shejwal Ashish Dadaso** has won **First prize** at district level in Statistics Written Quiz Competition 2020 organized by SUSTA at B. D. College, Patan on March 2020.
- 2) **41** students of B.Sc. I, B.Sc. II participated in “Written Statistics Quiz-2020” organized by department of Statistics in association with SUSTA on 1st March 2020.
- 3) Department organized one day workshop on “**Statistical Methods**” under lead college activity on 10th March 2021.
- 4) Displayed Wall Poster on “**Statistical Software : SPSS**” on 22nd March 2021.

B. Other:

Dr. S. R. Supanekar was appointed as member of “Internal Complaints Committee as envisaged by the Sexual Harassment of Women at Workplace” by District Court Satara at Civil Court, Jr. Dn. Patan on 11/01/2021

C. Faculty Profile :-

S. N.	Name of the Activity	Supanekar S. R.
1	Conference/ Seminar/ Workshop attended (I/N/R)	Webinar : N-12, I-02
2	Chair person (I/N/R)	R-01
3	Resource person	02
4	Guest Lectures	02
5	Membership of academic bodies	I-01, R-02

(I - International ; N - National; R - Regional)

Prof. Dr. S. R. Supanekar
Department of Statistics

Department of Mathematics

A. Personal Information :-

1. Published research paper entitled “**Weyssenhoff fluid spheres in Einstein-Cartan theory**” (Canadian Journal of Physics) in February 2021.
2. Successfully organized online National Webinar on “**Mathematics**” for High School and College teachers on 29th August 2020.
3. Celebrated National Mathematics Day on 22/12/2020

B. Faculty Profile :-

S. N.	Name of the Activity	Dr D. R. Phadare
1	Conference/Seminar/Workshop Attended	I-09, N-20, R-20
2	Res. Pap. Published in Journal	I-01
3	Refresher /Orientation/Summer Programme	01(SPPU, Pune)
4	Short Term Course - F.D.P.	I-07

(I - International ; N - National; R - Regional)

Prof. Dr. D. R. Phadare
Department of Mathematics

Department of Commerce

A. Departmental Profile :-

1. Co-curricular Activities : Nil

- a) Arranged M.Com Project Viva Voce on 26/4/2021.
- b) Organized one day Personality Development Programme on 30/07/2021
- c) Organized one day Career Guidance programme on Career Guidance and Opportunity in Private Sector for Commerce Students on 31/07/2021
- d) Organized one day pogramme on How To Make Money With Share Market on 02/08/2021

B. Faculty Profile :-

S. N.	Name of the Activity	Name of the Faculty Member		
		Mr. Mohite A. L.	Mr. Hakim. S. S.	Miss. Pawar S.R.
1	Conference/Seminar/ Workshop Attended (I/N/R)	I-01	--	--

2	Conference/Seminar/ Workshop Paper Presented (I/N/R)	I-01	--	--
3	Guest Lectures	A Lecture on "Impacts on Industrialization of Covid-19 to Arts & Commerce College, Koyananagar	A lecture on "Proper Human Resource Management" at Cooper India Ltd; Satara MIDC- Satara	Nil
4	Award/ Recognition	Nil	Research Fellowship of Rani Channama Research Center, Belgaum	Nil
5	M. Phil./Ph.D. Guidance (Awarded/Working)	Ph.D. Ongoing	Ph.D. Ongoing	--
6	Membership of Academic Bodies	Member of 1) College Continuous Internal Evaluation (CIE) Committee 2) Competitive Examination Guidance and Placement Cell. 3) College NSS Committee. 4) College Examination Committee 5) Admission committee 6) Convener of Commerce Association 7) Alumni Association	Member of 1) College Staff Secretary Committee 2) College Result Abstract Committee 3) Admission Committee 4) Alumni Association 5) College Building Construction Committee	1) Member of Women Empowerment Committee

Mr. A. L. Mohite
Department of Commerce

Department of BCA

A. Departmental Profile :-

1. Co-curricular Activities : Nil

2. Extracurricular Activities :

a) Organized Online Webinar on "Industry Integration" on 26th July 2021.

3. Extension Activities : Nil

B. Faculty Profile :-

Sr. No.	Name of the Activity	Name of the Faculty Members			
		Mr. Sutar A. T.	Miss. Janugade M. V.	Miss. Chavan P. S.	Miss. Suryawanshi N. V.
1	Conference/ Seminar/Workshop/ Webinar Attended (I/N/R)	Webinar N-4	Webinar N-2	Webinar N-2	Webinar N-2

Mr. A. T. Sutar
Head, Department of B.C.A.

बँकिंग विभाग

- १) रयत शिक्षण संस्था, सातारा मधील विज्ञान विषयाचे शिक्षक व विद्यार्थी यांच्यासाठी जैवविविधतेतील पक्षी व प्राणी यांचे स्थान या विषयावर व्याख्यान दिले.
- २) शेअर मार्केट प्रमाणपत्र अभ्यासक्रमासाठी रिसोर्स पर्सन म्हणून काम केले.

प्रा. सुनीलराव पानस्कर
बँकिंग विभाग

उच्च माध्यमिक व्यवसाय अभ्यासक्रम

महाविद्यालयात उच्च माध्यमिक व्यवसाय अभ्यासक्रम विभागामध्ये बँकिंग फायनान्शियल सर्व्हिसेस अँड इन्शुरन्स (BFSI), हॉर्टिकल्चर (Horticulture), व इलेक्ट्रिक टेक्नॉलॉजी (E. T.) हे व्यवसाय अभ्यासक्रम ११ □□व १२ □□वर्गासाठी स्वतंत्रपणे शिकवले जातात. त्याचा शैक्षणिक अहवाल पुढीलप्रमाणे :-

	□□□□□□□□	□□□□ल□	□□□□
□३ □□□□ २□३ □□□□□	□□□□	□□□□	□□□□
□□□□□□□	□३	□□	२□
□३ □□□□□	□३	२□	२२
□□□□□□□	□□	□३	--

प्रा. सुनीलराव पानस्कर
संयोजक, उच्च माध्यमिक व्यवसाय अभ्यासक्रम

हॉर्टिकल्चर विभाग

- मा . श्री धुमाळ साहेब, जिल्हा व्यवसाय शिक्षण व प्रशिक्षण अधिकारी, सातारा यांनी हॉर्टिकल्चर विभागाच्या नर्सरीला दि. २३/०९/२०२० रोजी सदिच्छा भेट दिली.
- लालबहादूर शास्त्री महाविद्यालय, सातारा यांनी कौशल्य विकास पंधरवडा निमित्त आयोजित केलेल्या ऑनलाईन वेबीनारमध्ये रिसोर्स पर्सन म्हणून प्रा. एस. ए. गायकवाड यांनी Plant Propagation या विषयावर व्याख्यान दिले.
- अग्रणी महाविद्यालय अंतर्गत वनस्पतीशास्त्र विभाग, बाळासाहेब देसाई कॉलेज, पाटण यांनी आयोजित केलेल्या फळप्रक्रिया या प्रात्यक्षिकाभिमुख कार्यक्रमांमध्ये प्रा. एस. ए. गायकवाड व प्रा. जी.बी. कुंभार यांनी रिसोर्स पर्सन म्हणून व्याख्यान दिले.

प्रा. एस. ए. गायकवाड,
प्रा. जी. बी. कुंभार
हॉर्टिकल्चर विभाग

Department of Sports and Physical Education

A. Departmental Profile :-

1. Co-curricular Activities :

Conducted regular outdoor and indoor sports activities.

2. Extra Curricular Activities :-

- Organized International Webinar on "Impact of Covid-19 on Athletes Performance and Health" in Collaboration with International Federation for Health Physical Education and Iron Games on 08/08/2020
- Organized one day Student Development Program on Anti Ragging on 27/05/2021

3. Extension Activities :

Organized International Yoga Day through Google form activity on 21/06/2021

4. Other :

- Announcer for National Webinar organized by Department of Sports, Shivaji university, Kolhapur
- Resource Person for International Yoga Day organized by RSB, Aundh(21/06/2021)
- Resource Person for No Tobacco Day activity organized by DRK Commerce College, Kolhapur

B. Faculty Profile :-

Sr. No.	Name of the Activity	Dr. D. S. Patil-Dange
1	Conference/Seminar/Webinar attended	I-03 N-09 R-03
2	Conference/Seminar/Webinar attended Paper Presented	N- 01
3	Resource Person	N-01 R-01

(I - International ; N - National; R - Regional)

Dr. D. S. Patil-Dange

Head, Department of Sports and Physical Education

प्रा. डी. बी. दाभाडे
पर्यवेक्षक

कनिष्ठ विभाग

मराठी	अर्थशास्त्र	बँकिंग-फायनान्शियल सर्व्हिसेस
१. एम्. ए. एम. एम. एम.	१. एम्. ए. एम. एम. एम.	१. एम्. ए. एम. एम. एम. एम.
२. एम्. ए. एम. एम. एम. एम.	२. एम्. ए. एम. एम. एम. एम. एम.	इलेक्ट्रीकल टेक्नॉलॉजी
३. एम्. ए. एम. एम. एम. एम. एम.	वाणिज्य	१. एम्. ए. एम. एम. एम. एम. एम.
हिंदी	१. एम्. ए. एम. एम. एम. एम. एम.	हॉर्टिकल्चर
१. एम्. ए. एम. एम. एम. एम. एम.	२. एम्. ए. एम. एम. एम. एम. एम. एम.	१. एम्. ए. एम. एम. एम. एम. एम. एम.
इंग्रजी	३. एम्. ए. एम. एम. एम. एम. एम. एम.	२. एम्. ए. एम. एम. एम. एम. एम. एम.
१. एम्. ए. एम. एम. एम. एम. एम. एम.	गणित	मराठी
२. एम्. ए. एम. एम. एम. एम. एम. एम.	१. एम्. ए. एम. एम. एम. एम. एम. एम.	१. एम्. ए. एम. एम. एम. एम. एम. एम.
३. एम्. ए. एम. एम. एम. एम. एम. एम. एम.	२. एम्. ए. एम. एम. एम. एम. एम. एम. एम.	प्रशासकीय सेवक
इतिहास	पदार्थविज्ञान	१. एम्. ए. एम. एम. एम. एम. एम. एम.
१. एम्. ए. एम. एम. एम. एम. एम. एम.	१. एम्. ए. एम. एम. एम. एम. एम. एम. एम.	२. एम्. ए. एम. एम. एम. एम. एम. एम. एम.
राज्यशास्त्र	२. एम्. ए. एम. एम. एम. एम. एम. एम. एम.	३. एम्. ए. एम. एम. एम. एम. एम. एम. एम.
१. एम्. ए. एम. एम. एम. एम. एम. एम. एम.	जीवशास्त्र	द्विलक्षी अभ्यासक्रम
भूगोल	१. एम्. ए. एम. एम. एम. एम. एम. एम. एम.	कॉम्प्युटर सायन्स
१. एम्. ए. एम. एम. एम. एम. एम. एम. एम.	२. एम्. ए. एम. एम. एम. एम. एम. एम. एम.	१. एम्. ए. एम. एम. एम. एम. एम. एम. एम.
२. एम्. ए. एम. एम. एम. एम. एम. एम. एम.	शारीरिक शिक्षण व पर्यावरण	इलेक्ट्रॉनिक्स
हसायनशास्त्र	१. एम्. ए. एम. एम. एम. एम. एम. एम. एम.	१. एम्. ए. एम. एम. एम. एम. एम. एम. एम.
१. एम्. ए. एम. एम. एम. एम. एम. एम. एम.	२. एम्. ए. एम. एम. एम. एम. एम. एम. एम. एम.	इंग्रजी
२. एम्. ए. एम. एम. एम. एम. एम. एम. एम.	आम्ही सहकारी	१. एम्. ए. एम. एम. एम. एम. एम. एम. एम.
३. एम्. ए. एम. एम. एम. एम. एम. एम. एम.		जीएफसी
४. एम्. ए. एम. एम. एम. एम. एम. एम. एम.		१. एम्. ए. एम. एम. एम. एम. एम. एम. एम.
५. एम्. ए. एम. एम. एम. एम. एम. एम. एम.		
६. एम्. ए. एम. एम. एम. एम. एम. एम. एम.		
७. एम्. ए. एम. एम. एम. एम. एम. एम. एम.		
८. एम्. ए. एम. एम. एम. एम. एम. एम. एम.		
९. एम्. ए. एम. एम. एम. एम. एम. एम. एम.		
१०. एम्. ए. एम. एम. एम. एम. एम. एम. एम.		

अधीक्षक : श्री. व्ही. जे. काटे

प्रशासकीय सेवक

वरिष्ठ लिपिक	प्रयोगशाळा परिचर
<p>१. १. १. १. १.</p> <p>२. २. २. २. २.</p>	<p>१. १. १. १. १.</p> <p>२. २. २. २. २.</p> <p>३. ३. ३. ३. ३.</p> <p>४. ४. ४. ४. ४.</p> <p>५. ५. ५. ५. ५.</p> <p>६. ६. ६. ६. ६.</p> <p>७. ७. ७. ७. ७.</p>
कनिष्ठ लिपिक	
<p>१. १. १. १. १.</p> <p>२. २. २. २. २.</p>	
प्रयोगशाळा सहाय्यक	
<p>१. १. १. १. १.</p> <p>२. २. २. २. २.</p> <p>३. ३. ३. ३. ३.</p>	
ग्रंथालय परिचर	
<p>१. १. १. १. १.</p> <p>२. २. २. २. २.</p> <p>३. ३. ३. ३. ३.</p> <p>४. ४. ४. ४. ४.</p>	
	शिपाई
	<p>१. १. १. १. १.</p> <p>२. २. २. २. २.</p> <p>३. ३. ३. ३. ३.</p> <p>४. ४. ४. ४. ४.</p> <p>५. ५. ५. ५. ५.</p> <p>६. ६. ६. ६. ६.</p>
	आम्ही सहकारी

कोयना पॅटर्न

प्रा. एस.बी. पोवार, प्रा. एन. जी. जाधव

समन्वयक

नाव	विषय	नाव	विषय
१. १. १. १. १.	१. १. १. १. १.	१. १. १. १. १.	१. १. १. १. १.
२. २. २. २. २.	२. २. २. २. २.	२. २. २. २. २.	२. २. २. २. २.
३. ३. ३. ३. ३.	३. ३. ३. ३. ३.	३. ३. ३. ३. ३.	३. ३. ३. ३. ३.
४. ४. ४. ४. ४.	४. ४. ४. ४. ४.	४. ४. ४. ४. ४.	४. ४. ४. ४. ४.
५. ५. ५. ५. ५.	५. ५. ५. ५. ५.	५. ५. ५. ५. ५.	५. ५. ५. ५. ५.
६. ६. ६. ६. ६.	६. ६. ६. ६. ६.	६. ६. ६. ६. ६.	६. ६. ६. ६. ६.
७. ७. ७. ७. ७.	७. ७. ७. ७. ७.	७. ७. ७. ७. ७.	७. ७. ७. ७. ७.
८. ८. ८. ८. ८.	८. ८. ८. ८. ८.	८. ८. ८. ८. ८.	८. ८. ८. ८. ८.
९. ९. ९. ९. ९.	९. ९. ९. ९. ९.	९. ९. ९. ९. ९.	९. ९. ९. ९. ९.
		आम्ही सहकारी	

श्रीमंत अमरसिंह पाटणकर संस्थेचे जनरल
सेक्रेटरी, महाराष्ट्र कवी यशवंत जयंती
कार्यक्रमात मार्गदर्शन करताना

संस्थेचे अध्यक्ष मा. सोपानराव चव्हाण
(काका) यांच्या वाढदिवसानिमित्त पर्यावरण
व आरोग्यविषयक जनजागृती रॅली

प्रजासत्ताक दिनानिमित्त "वीर माता, वीर
पत्नी" यांना भेटवस्तू प्रदान करताना
श्रीमंत अमरसिंह पाटणकर
सोबत इतर मान्यवर

प्रजासत्ताक दिनानिमित्त राष्ट्रीय छात्रसेना
आयोजित कार्यक्रमात उपस्थित संस्थेचे
सन्माननीय पदाधिकारी व इतर मान्यवर

डोंगरदऱ्यातून , ढरुवतराईतून वलवलध रंगा फुलांनी,
फळांनी बहरलेली, फुललेली वृक्षवेली आपली
लाख मोलाची संपत्ती आहे.

तलचे जतन करूया... संवर्धन करूया...

वृक्षारोपण, वृक्षसंवर्धन काळाची गरज आहे.

आजची आणि उद्याची ही.....

सांसे हो रही हैं कम, आओ पेड़ लगाएं हम।